

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**AB ÜYELİĞİ SONRASINDA BULGARİSTAN DIŞ
POLİTİKASINDA RUSYA FAKTÖRÜ**

SÜLEYMAN AKSOY

2502150006

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. NURCAN ÖZGÜR BAKLACIOĞLU

İSTANBUL – 2020

ÖZ
AB ÜYELİĞİ SONRASINDA BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA
RUSYA FAKTÖRÜ

SÜLEYMAN AKSOY

Bu tezde, Rusya'nın Bulgaristan'ın AB üyeliği sonrası dış politikasına etkisi analiz edilmektedir. 10 Kasım 1989 yılında Todor Jivkov'un istifasıyla birlikte BKP rejiminin yıkılması, Bulgaristan'da önemli bir dönüşüm sürecinin başlamasına yol açmıştır. Bu dönem Bulgaristan'ın, hegemonik düzene eklenme çabasıyla şekillenmiştir. Soğuk Savaş boyunca "öteki" olarak tanımlanan kutup ile bütünleşme çabası, Bulgaristan'ın kimlik ve çıkarlarının yeniden inşasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda ülke, askeri güvenliğini sağlamak için NATO, ekonomik güvenliğini sağlamak için AB üyeliğini dış politika gündeminin ön sıralarına taşımıştır. Kapitalist üretim biçiminin küreselleşmesiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal güçler (*sermaye sınıfı*) ülke dış politikasında daha fazla söz sahibi olmaya başlamış, devlet kapasitesinde otoriter rejimin çöküşüyle ortaya çıkan boşluk, neoliberal piyasa reformunun arzu edilen düzeyde demokratikleşmeyi sağlamasının önüne geçmiştir. Üyelik koşullarını yerine getirmekten uzak olmasına rağmen Bulgaristan, Karadeniz'deki jeostratejik önemi dolayısıyla AB'ye kabul edilmiş ve AB ilk kez şartlılık ilkesini, aday ülkenin üyelik sonrası sürecini kapsayacak şekilde (*extended conditionality*) genişletmiştir. Bu durum, AB'nin Bulgaristan üzerindeki normatif gücünü sınırlamaktadır. Tezde öne sürülen temel argüman, Rusya'nın AB üyeliği sonrasında da Bulgaristan dış politikasında hala oldukça önemli bir aktör olduğudur. Söz konusu önem, Rusya'nın ülke kolektif hafızasında işgal ettiği yerin yanı sıra, Bulgaristan'daki kilit sektörlerdeki yatırımları ve zorlayıcı diplomasi aracı olarak kullandığı enerji kaynaklarından ileri gelmektedir. Rusya'nın ayrıca, Bulgaristan'ın AB ile olan ilişkilerinde önemli bir kaldıraç görevi görmesi de, ülkenin dış politikasındaki önemini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: AB, Bulgaristan, Dış Politika, Rusya

ABSTRACT

RUSSIAN FACTOR IN THE FOREIGN POLICY OF BULGARIA AFTER ITS EU MEMBERSHIP

SÜLEYMAN AKSOY

In this thesis, it is aimed to analyze Russia's impact on Bulgaria's foreign policy in post-EU membership period. The collapse of the BCP regime after the resignation of Todor Jivkov on 10th November 1989 has led to a remarkable transformation process in Bulgaria. This period has been shaped by the endeavour of Bulgaria to partake in the hegemonic order. The effort to integrate herself with the pole defined as the "other" during the Cold War, required Bulgaria to reconstruct her identity and interests. Within this context, the country in question has brought NATO membership at the forefront of its foreign policy agenda to ensure its military security and EU membership for its economic security. Social forces (capital-owning class) arising as a result of the globalization of capitalist mode of production started to have a louder voice in the foreign policy making of the country. The vacuum in the state capacity emerging with the collapse of the authoritarian regime prevented neoliberal market reforms from achieving the desired level of democratization. Despite being far from fulfilling membership requirements and conditions, Bulgaria has been accepted to the EU due to its geostrategic importance in the Black Sea region. For the first time throughout the history of EU enlargement, the principle of conditionality was applied in order to cover not only pre-accession but also post-accession period (*extended conditionality*). This situation limits EU's normative power over Bulgaria. The main argument being put forward in this thesis is that Russia is still a very important actor in Bulgarian foreign policy even after EU membership. This importance originates from the position Russia occupies in the collective memory of Bulgaria, as well as her investments in the key sectors of the country in question and the energy resources it uses as a coercive diplomacy tool. The fact that Russia also acts as an important leverage in Bulgaria's relations with EU, increases the importance of the country in Bulgarian foreign policy.

Key Words: EU, Bulgaria, Foreign Policy, Russia

ÖNSÖZ

Doktora tez konusu olarak Bulgaristan dış politikasında Rusya'nın etkisinin incelenmesi fikri, Sofya'da bulunduğum dönemde ortaya çıkmıştır. Ülke başkentinin sokaklarının Rus general isimleriyle dolu olması ve Sovyetler Birliği ve hatta Çarlık Rusya'sı döneminden kalma anıtlar, kiliseler ve heykeller Bulgaristan göçmeni bir ailenin çocuğu olarak, bu Avrupa ülkesindeki Rusya etkisini incelemeye beni yönlendirmiştir. Çocukluğumdan beri duyduğum, aile içerisinde daima konuşulan ve bahsi geçen bu ülkeyi yakından tanıma fırsatım maalesef ancak 2015 yılı sonrasında mümkün oldu. Uzun uğraşlar sonucunda kazanılmış hakkım olan söz konusu ülke vatandaşlığını 2015 yılında edinebildim. Hem Bulgaristan Cumhuriyeti vatandaşlığını kazanmış bir birey olarak hem de Bulgaristan dış politikasını inceleyeceğim için Bulgarca konuşup yazabiliyor olmam şüphesiz çok önemliydi. Çocukluğumdan beri aile içerisinde duyduğum fakat pasif dil olarak kalmış Bulgarcamı hatırlamam ve belki de yeni baştan öğrenmem Sveti Kliment Ohridski üniversitesinde almış olduğum dil kursu sayesinde. Bu bağlamda Bulgaristan'ın en köklü üniversitelerinden biri olan Kliment Ohridski üniversitesine müteşekkirim. Tez yazımı sürecinde defaten umutsuzluğa kapılmama rağmen bana yol gösteren ve beni yüreklendiren, kendisinden çok şey öğrendiğim değerli hocam, Prof. Dr. Nurcan Özgür Baklacioğlu'na ne kadar teşekkür etsem azdır. Bununla birlikte tez izleme komitelerinde teze farklı açılardan bakmamı sağlayan ve tezin zenginleşmesine önemli katkılarda bulunan Doç. Dr. Özgün Eler Bayır ve Dr. Şadan İnan Rüma'ya teşekkürlerimi sunarım. Doktora tezi bir yana, bugüne kadar geldiğim noktaya gelmemi sağlayan ve desteklerini benden asla esirgemeyen başta annem Nesiye Aksoy ve babam Mehmet Aksoy olmak üzere, değerli aileme elbette ne kadar teşekkür etsem az. Umarım; yazmış olduğum tez, yeni soruların sorulmasına ve sosyal bilimler alanında konuyla alakalı daha da derinlemesine analizlerin yapılmasına imkan sağlar. Tezdeki herhangi bir sürç-i lisanının sorumluluğu elbette tamamen şahsıma aittir.

İSTANBUL,2020

SÜLEYMAN AKSOY

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE YAKLAŞIM VE YÖNTEM

1.1. DIŞ POLİTİKA KAVRAMI.....	20
1.2. DIŞ POLİTİKA ANALİZ DÜZEYLERİ.....	23
1.2.1. BİREY DÜZEYİNDE ANALİZ.....	24
1.2.2. DEVLET DÜZEYİNDE ANALİZ.....	26
1.2.3. SİSTEM DÜZEYİNDE ANALİZ.....	28
1.3. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE BAŞLICA YAKLAŞIMLAR.....	30
1.3.1. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE REALİST YAKLAŞIMLAR.....	31
1.3.2. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE LİBERAL YAKLAŞIMLAR.....	35
1.3.3. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE ELEŞTİREL KURAM VE İNŞACI YAKLAŞIMLAR.....	38
1.4. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE İÇ-DIŞ POLİTİKA BAĞINTISI.....	42
1.5. DIŞ POLİTİKADA KULLANILAN ARAÇLAR.....	45
1.5.1. ASKERİ ARAÇLAR.....	46
1.5.2. EKONOMİK ARAÇLAR.....	47
1.5.3. SİYASİ ARAÇLAR.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİ EDEN SİSTEMSEL FAKTÖRLER

2.1. BULGARİSTAN'IN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ.....	53
2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMDE BULGARİSTAN'IN YERİ.....	57
2.2.1. ÇOK KUTUPLU DÜZENDE BULGARİSTAN'IN YERİ.....	62
2.2.2. ÇOK KUTUPLU DÜZENDE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA NÜFUZ EDEN GÜÇ EKSENLERİ.....	63
2.2.2.1. ABD VE NATO.....	63

2.2.2.2.	RUSYA FEDERASYONU.....	73
2.2.2.3.	AVRUPA BİRLİĞİ.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKA TARİHSEL HAFIZASINDA RUSYA

3.1.	BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞININ KAZANILMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ.....	100
3.1.1.	NİSAN AYAKLANMASI'NA GİDEN SÜREÇTE BULGARİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİ	102
3.1.2.	1877-1878 OSMANLI-RUSYA SAVAŞI VE BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI	106
3.2.	KOMÜNİST DÖNEM BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA RUSYA FAKTÖRÜ.....	109
3.2.1.	DIŞ POLİTİKADA MERKEZİ YAPILANMA VE SOVYET MODELİ	109
3.2.2.	COMECON VE BKP DIŞ EKONOMİ POLİTİKASI	111
3.2.3.	BULGAR KOMÜNİST PARTİSİ DIŞ POLİTİKASI VE SSCB	122

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AB ÜYELİĞİ SONRASINDA BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA RUSYA'NIN NÜFUZ ALANLARI

4.1.	AB ÜYELİK SÜRECİNDE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA DÖNÜŞÜM VE RUSYA İLE İLİŞKİLER.....	137
4.1.1.	DIŞ POLİTİKA KARAR ALMA SÜRECİNDE KURUMSAL DÖNÜŞÜM VE 1991 ANAYASASI	148
4.1.2.	AB ÜYELİK SÜRECİNDE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE RUSYA İLE OLAN İLİŞKİLERE ETKİSİ	150
4.1.2.1.	BULGARİSTAN'IN NATO ÜYELİĞİ VE ABD İLE İLİŞKİLER	151
4.1.2.2.	AB İLE İLİŞKİLER VE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASI	161
4.1.3.	SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞİN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ VE BULGARİSTAN SİYASETİNDE DEVLET KAPASİTESİ PROBLEMİ.....	166
4.2.	NÜFUZ ALANI OLARAK İÇ SİYASİ AKTÖRLER VE RUSYA'YA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI.....	169
4.2.1.	SİYASİ PARTİLERİN RUSYA'YA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI....	171
4.2.2.	TOPLUMSAL AKTÖRLERİN RUSYA'YA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI.....	176

4.3. RUSYA’NIN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA NÜFUZ ETMEKTE KULLANDIĞI ARAÇLAR VE İZLEDİĞİ STRATEJİLER.....	182
4.3.1. BULGARİSTAN’DA YABANCI YATIRIMLAR VE DIŞ TİCARETTE RUSYA’NIN YERİ	183
4.3.2. BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİ GÜVENLİĞİNİN YERİ VE RUSYA	185
4.3.2.1. RUSYA’NIN DIŞ POLİTİKA BAŞARISIZLIĞI OLARAK GÜNEY AKIMI PROJESİ.....	193
4.3.2.2. BULGARİSTAN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE YENİ BİR DÖNEME DOĞRU: TÜRK AKIMI PROJESİ	196
4.3.2.3. KOZLODUY VE BELENE PROJELERİNDE RUSYA’NIN ROLÜ	198
4.3.3. RUSYA’NIN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA ÖNEMLİ BİR ARAÇ: OLİGARŞİK AĞLAR	201
SONUÇ	210
KAYNAKÇA.....	220
EKLER	241
ÖZGEÇMİŞ	243

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Realist Teoriler Tablosu.....	33
Tablo 2: Bulgaristan'da AB ve NATO üyeliklerine kamuoyunun bakışı.....	69
Tablo 3: Rusya Siyasi Görüşler Tablosu.....	81
Tablo 4: 1999-2007 Yılları Rusya Ekonomisi Temel Göstergeleri.....	85
Tablo 5: Rusya Enerji Şirketlerinin Yabancı Ülkelerdeki Ortaklıkları.....	87
Tablo 6: 1950-1975 Yılları Bulgaristan Halk Cumhuriyeti İthalat Rakamları.....	114
Tablo 7: 1945-1950 Yılları Bulgaristan Halk Cumhuriyeti İthalat/İhracatı.....	115
Tablo 8: 1975-1990 Yılları Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dış Borcu.....	119
Tablo 9: 1970-1978 Yılları Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dış Borç Stoku.....	120
Tablo 10: 1979-1989 Yılları Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Brüt Dış Borç ve Döviz Rezervleri Stoku	120
Tablo 11: 1990-2014 Seçimleri Katılım Oranları.....	141
Tablo 12: 1985-1993 Yılları Bulgaristan İhracat Rakamları.....	144
Tablo 13: 1985-1993 Yılları Bulgaristan İthalat Rakamları.....	145
Tablo 14: 2000-2010 Yılları Bulgaristan Savunma Harcamaları.....	160
Tablo 15: 1990-2006 AB Katılım Öncesi Mali Yardımları.....	162
Tablo 16: 2008-2009 Yılları Bulgaristan İthalat/İhracat/ Dış Ticaret Dengesi.....	184

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BKP: Bulgarska Komunisticheska Partiya-Bulgar Komünist Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BSP: Bulgarska Sosyalisticheska Partiya- Bulgar Sosyalist Partisi

BZNS: Bulgarski Zemedelski Naroden Soyuz- Bulgar Halk Çiftçi Birliği

COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi

DGB: Demokratik Güçler Birliği- Soyuz na Demokratichnite Sili

DPS: Dvijenie za Prava i Svoboda- Hak ve Özgürlükler Hareketi

GERB: Grajdani za Evropeysko Razvitie na Bulgaria- Bulgaristan'ın Avrupa Gelişimi için Vatandaşlar Partisi

IMF: International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu

ISPA: Instrument for Structural Policies for Pre-Accession – Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı

ODGP: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

OLAF: Office Européen de Lutte Antifraude- Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisi

PHARE: Poland and Hungary: Assistance for Restructuring Their Economies – Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak İçin Yardım

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

SAPARD: Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development-
Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı

SFOR: Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina- NATO İstikrar Gücü

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Başkent Sofya Serdika meydanından Bulgaristan parlamento binasına (Narodno Sabranie) doğru yürüdüğümüzde, parlamento binasının hemen önünde, meclisi işaret eder şekilde Rus İmparator 2. Aleksandır'ın heykeli bulunmaktadır. Başkent merkezi olarak kabul edilen bu bulvar ve bulvar üzerinde yer alan heykel, Tsar Osvoboditel (*Özgürleştiren Çar*) adıyla anılmaktadır. Heykelden iki yüz metre kadar sola ilerlediğimiz zaman Sofya şehrinin simgesi haline gelmiş Aleksandır Nevski Katedrali karşımıza çıkacaktır. Bu katedral tarihimizde 93 Harbi olarak da bilinen, 1877-1878 yılında Osmanlı ve Rusya İmparatorlukları arasında yapılan savaşta hayatını kaybeden Rus askerlerin anısına yapılmıştır. Heykelin finansmanı halktan toplanan bağışlara dayanmaktadır. Tsar Osvoboditel heykelini arkamıza alıp, ulusal sanat galerisine doğru üç yüz metre kadar ilerlediğimiz zaman ise karşımıza Sofya'da yaşayanların Rus Kilisesi olarak bildikleri, Sveti Nikolay Chudotvorets (*Mucizeler Yaratan Aziz Nikola Kilisesi*) çıkar. Kilisenin merak edip tarihine baktığımız zaman ise, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını Rusya İmparatorluğu'nun yardımlarıyla kazanan Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da açılan Rus elçiliği için inşa edildiğini görürüz. Diğer yandan, Sofya'daki sokak isimlerine göz attığımızda, Osmanlı Rusya savaşında yer alan ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasına yardım etmiş Dondukov, Skobelev, Gurko gibi Rus generallerin isimleri göze çarpar. (Bechev,2019) Ezcümle, tüm bu örneklerden de hareketle, Bulgaristan tarihi ile ilgili hiçbir bilgimizin olmamasına rağmen kısa bir Sofya turu, Rusya'nın Bulgaristan siyaseti üzerindeki etkisini tarihsel bir yolculuk içerisinde bizlere anlatacaktır.

Elinizdeki bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği üyeliği ile yeni bir ittifakın içine giren Bulgaristan dış politikasında, Rusya faktörünün ne kadar etkili olduğunu anlamaya yöneliktir. Bulgaristan devletinin bağımsızlığını kazanması, devlet inşası gibi süreçlerde bizzat dahli olan Rusya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olarak; kırk beş yıl devam edecek Todor Jivkov başkanlığındaki komünist parti iktidarı süresince de, Bulgaristan'ın hem iç hem de dış siyasetini yönlendiren en önemli aktör olmuştur. I. ve II. Dünya Savaşları'nda Rusya karşıtı cephede yer alan Bulgaristan'ın her iki savaştan da yenik ayrılması, ülkede Rusya yanlısı politikaların gelişerek güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Stamboliyski dönemlerinden bu yana, Russofoblar ve Russofiller arasındaki tartışmaların şekillendirdiği Bulgaristan siyasi hayatında

bugün de, parlamentoda dış politikaya ilişkin konular masaya yatırıldığında, benzer tartışmaların yaşanageldiği gözlemlenmektedir.

Bu tez çalışmasının önemi, Türkçe ve uluslararası literatürde, konuyla ilgili kapsamlı bir araştırmanın olmamasından ileri gelmektedir. Söz konusu çalışma yürütülürken, Bulgaristan tarih kitapları, parlamento tutanakları, gazete haberleri ve Bulgaristan medyası, bakanlık strateji belgeleri, politikacı demeçleri yakından takip edilmiştir. Yeni Strateji Konseptiyle birlikte Balkanlar ve Güney Doğu Avrupa'nın dış politika öncelikleri arasında olduğunu belirten Rusya Federasyonu'nun, gerek askeri tatbikatlar, gerek bölgede yapmış olduğu yatırımlar ile önümüzdeki dönemde Balkanlar'da ve bilhassa Bulgaristan özelinde siyasi nüfuzunu arttırmaya çalışacağı öngörülmektedir. Yeni hegemonik düzende ABD'nin lider ülke konumunu defaten sınamaya tutan Rusya'nın bilhassa enerji projeleriyle birlikte bölgeye daha fazla yatırım yapmaya başladığı gözlemlenmektedir. Söz konusu durum, Bulgaristan dış politikasının analizinin yanı sıra, son dönemde uluslararası krizlerde defaten dahlini gördüğümüz Rusya Federasyonu'nun bölgeye yönelik dış politika çıkarlarına da ışık tutacaktır. Bununla birlikte, literatürden de bilindiği üzere, AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası geliştirememesi dolayısıyla eleştirilmektedir. Rusya AB Daimi Temsilcisi Vladimir Chizhov Bulgaristan için Rusya'nın AB'deki Truva atı olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma AB ODGP'nin geliştirilmesinde yaşanan dar boğazlara ve bu dar boğazlardaki Rusya dahliyetine yönelik de bizlere fikir sunacaktır. Son dönemde sağ partilerin yükselişi dolayısıyla Avrupa entegrasyonunun ve derinleşmesinin tehlikeye düştüğü savlarından hareketle, Rusya'nın siyasi partiler üzerinden nüfuz alanı oluşturmaya çalıştığı ve bu amaçla kullandığı dış politika stratejilerinin, Bulgaristan özelinde incelenmesi de çalışmamızda ayrıca amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, Bulgaristan'daki farklı siyasi partiler döneminde Rusya ile olan ilişkilerin nasıl bir seyir izlediği de ele alınacaktır. Özellikle son dönemdeki Güney Akımı, Türk Akımı gibi projelerle Karadeniz ve Balkanlar coğrafyasının öneminin bir kez daha artması, Rusya'nın bölgede yürütmüş olduğu dış politika ekonomik araçlarını daha yakından incelememizi gerekli kılmaktadır. Bir dış politika aracı olarak, negatif yaptırım tehdidiyle kullanılan enerji politikalarının, Bulgaristan dış siyaseti üzerindeki yansımaları ve etkisi de çalışmamızda ayrıca ele alınmaya çalışılacaktır.

Tez çalışması dört bölümden müteşekkil olup, birinci bölümde dış politika analizine yönelik kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Tezimiz bir ülkenin dış politikasının analizine odaklandığı için ilk etapta, dış politika kavramının ne olduğu, dış politikanın hangi düzeylerde analiz edilebileceği, farklı analiz düzeylerinin nasıl zorlukları beraberinde getirdiği, dış politika analizine yönelik farklı yaklaşımların neyi açıklayıp, neleri anlamlandırmakta yetersiz kaldığına kısaca değinilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte, devletlerin uluslararası ilişkilerde yürüttükleri siyasette hangi dış politika araçlarına ve stratejilerine başvurdukları kısaca tanımlanacaktır. Bu araç ve stratejilerin tanımlanması ilerleyen bölümlerde Rusya ve Bulgaristan özelinde yaptığımız analizi kolaylaştıracak ve bize bakılacak alanlar noktasında bir yol haritası sunacaktır. Çalışmadaki temel zorluk, dış politika analizinin karmaşık süreçleri haiz olmasından ileri gelmektedir. Farklı analiz düzeyleri (birey, devlet, sistem) bir devletin dış politikasını analiz ederken göz önünde bulundurmanız gereken faktörlerin, karmaşık örüntüsüne ve çokluğuna işaret etmektedir. Davranışçılık ekolünün ileri sürdüğü gibi bireysel siyasetçilerin karar alma süreçleri dış politikada önem ve öncelik verilecek husus iken, realist ekol, güç maksimizasyonu temelinde hareket eden yegane dış politika aktörü olarak devleti ele almaktadır. Neo-realist bakış açısıyla dış politika analizi yapacağımız zaman ise, devlet merkezli analizden uzaklaşmadan devletlerin sistemsel kısıtlar dahilinde hareket edebileceğini kabul ederek, uluslararası sistemdeki dönüşümleri incelememiz gerekecektir. Analiz düzeylerinin yanı sıra, dış politika analizlerindeki yapan-yapı (agency-structure) dikotomisi, çalışmanın açıklayıcı gücünü kısıtlayan unsurlar arasındadır. Yapının yapan üzerindeki etkisini analiz ederken, yapının yapıyı değiştirme ihtimallerini göz ardı etmeden bu analizi gerçekleştirmeye çalışacağız. Bununla birlikte, son dönemde küreselleşmenin de etkisiyle, dış politikada devletin yegane aktör olmaktan çıkması, çoğulcu yaklaşımların devlet dışı aktörlerin de dış politika analizine dahil olması gerektiğini öne sürmesini beraberinde getirmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının siyasette daha fazla söz sahibi olması, ciroları bir devletin milli gelirinden daha fazla olan çok uluslu şirketler, uluslararası siyasette yeni aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal güçlerin dış politika üzerindeki etkileri, devletlerin eylemlerindeki ve sosyal olgulardaki kolektif zihinsel süreçler, yeni kimlik ve çıkar tanımlamaları, önemi göz ardı edilmemesi gereken konular arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, dış politika analizinde aktör olarak salt devleti ele almak, resmin tamamını bize göstermeyecektir.

Ayrıca günümüz dünyasında iç ve dış politika arasındaki sınırların netliğini yitirmesi, siyasi partiler ve toplumsal örgütlenmelerin dış politika analizinde birer faktör olarak incelenmesi gerektiği fikrinin doğmasına yol açmaktadır. Söz konusu durum bizleri siyasi parti düzeyinde dış politika önceliklerine ve bu siyasi partilerin devlet dış politika karar alma sürecine ne derecede etki edebildiklerine de bakmamızı gerekli kılacaktır. Kısaca dış politika karar alma mekanizmasında iç faktörlerin de göz önünde bulundurulması ve analiz edilmesi gereklidir. Bu analizlerin yapılabilmesi için de siyasi parti programları, parlamento tutanakları, basın açıklamaları, gazete demeçleri, yasa önerileri ilerleyen bölümlerde incelenecektir. Yukarıdaki hususlardan hareketle, Bulgaristan'ın AB üyelik süreci ile birlikte yaşamış olduğu dönüşümün dış politikasına yansımaları, inşacı kuram çerçevesinde ele alınacak olup, toplumsal aktörlerin devlet dış politika tercihlerini yönlendirmekteki etkileri de masaya yatırılacaktır.

Birinci bölümde ele alınacak bir diğer husus, bir devletin dış politika amaçlarını yerine getirme noktasında kullandığı siyasi, askeri ve ekonomik araçlar ile devlet dış politika stratejilerine yöneliktir. Bu unsuları incelememizin sebebi, bir devletin amaçlarına ulaşmada kullandığı yöntemleri algılama çabasının bir sonucudur. Örneğin, devletlerin ihtilafların çözümünde silahlı çatışmalara ve askeri güce başvurma opsiyonları saklı kalmakla birlikte, günümüz dünyasında nükleer caydırıcılık, ihtilafların sert güç kullanılmadan çözülmesini ilk çare olarak akla getirmektedir. Maliyetleri dolayısıyla orduların kullanılmasından genellikle kaçınıldığı devletler dış politikasında, siyasi ve ekonomik araçlar ön plana çıkmaktadır. Bulgaristan da dahil olmak üzere Doğu Avrupa dış siyasetinde Rusya'nın başvurmuş olduğu askeri güç harici, dış politika araç ve stratejilerinin anlaşılması ve analizi, çalışmamızın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. İlk bölümde bu stratejilerin neler olduğu kısaca betimlenmeye çalışılıp, söz konusu stratejilerin Bulgaristan özelinde nasıl icra edildikleri ise son bölümde detaylarıyla ele alınacaktır. Bilhassa, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın zorlayıcı diplomasi aracı olarak kullandığı enerji politikaları incelemeye değer görülmektedir. Ekonomik yaptırımlar noktasında Rusya'nın kullanmış olduğu enerji arzı kısıtlamaları, Bulgaristan siyasetinde Rusya'nın başvurduğu temel dış politika enstrümanlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Yukarıdaki açıklamalara hanel gelmemekle birlikte, çok kutuplu dünya düzeninde oluşan güvenlik algısı, askeri düzeylerde kurulan ittifaklar ve

işbirlikleri vesilesiyle, bir ülkenin dış politikasının şekillenmesine sebep olmaktadır. Savunma teknolojileri ve askeri işbirlikleri noktasındaki ilişkiler, bir ülkenin dış politika eğilimlerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin yapısının anlaşılması da bizler için önemlidir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte oluşan yeni güvenlik algısı ve çok kutuplu siyasi yapının incelenmesi, sistem içerisindeki aktörler olan devlet davranışlarının doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için bizlere gerekli olan çerçeveyi çizecektir. Yeni dünya düzeninde, küresel güçlerin çıkarlarının, bölgedeki devletlerin politikalarına etkisinin anlaşılması, ülkelerin dış politika yönelimlerinin ardında yatan motivasyonun neler olduğunu daha iyi kavramamızı sağlayacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Bulgaristan dış politikasına etki eden çevresel faktörler ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bölüm, sistem düzeyinde dış politika analizi yaptığımız bölümü oluşturmaktadır. Her dönemin kendi koşulları dahilinde incelenmesi gerekliliği, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki değişimleri okumamızı gerekli kılmaktadır. Çalışmanın ana zaman aralığı 2007 ve sonrasında kapsıyor olsa dahi, Bulgaristan'ın AB'ye üye olana kadar geçen süre zarfında, uluslararası sistemin geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümün anlaşılması gerekmektedir. Bununla birlikte Bulgaristan'ın 2007 yılında AB ve 2004 yılındaki NATO üyeliği, 1990'larla başlayan bir dönüşüm sürecinin meyvesi olduğundan, AB üyeliği sonrasındaki Bulgaristan dış politikasının anlaşılabilmesi için tarihsel perspektifte yaşanan dönüşümlere hem Bulgaristan hem de uluslararası sistem dahilinde göz atılması gereklidir. Zira, 1989 yılı sonrası dönem, yalnızca uluslararası sistemin dönüşümünün değil Bulgaristan'ın da devlet olarak geçirdiği dönüşümün anlaşılması açısından anlamlı bir döneme işaret etmektedir. Todor Jivkov'un istifasını vermesiyle birlikte, sosyo-ekonomik, güvenlik algısı, devlet rejimi gibi pek çok alanda Bulgaristan'da sancılı bir dönüşüm süreci başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kurulan çok kutuplu düzenin, Bulgaristan dış politikasını nasıl yönlendirdiği ve Bulgaristan özelinde devletsel-ekonomik ve toplumsal ne gibi değişimlere yol açtığına dair idraki, sistemsal bir analizin yapılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu bağlamda ilk olarak, Bulgaristan'ın uluslararası siyasetteki önemiyetinin anlaşılabilmesi adına, ülkenin jeo-stratejik öneminden kısaca bahsedilmeye çalışılacaktır. Bulgaristan'ı uluslararası camiadaki güçlerin merceğine almaya iten faktörlerin neler olduğu kısaca betimlenecektir. Bulgaristan'ın jeo-stratejik önemine değinildikten sonra, yukarıda da dile getirdiğimiz

üzere 1990 sonrası dönemdeki uluslararası sistem irdelenecektir. Francis Fukuyama'nın tarihin sonu olarak nitelendirdiği, Soğuk Savaş sonrası dönem sistem analizi yapılacaktır. Oluşan çok kutuplu düzende, Bulgaristan dış siyasetini etkileyen güç eksenlerine kısaca değinilecektir. Çok kutuplu düzende, yeni güç eksenleri olarak tanımladığımız ülkeler ve uluslararası kurumlar, AB, ABD ve NATO ile Rusya ve Çin'dir. Söz konusu güç eksenlerinin Soğuk Savaş sonrasındaki dış politikalarının irdelenmesi, bahsi geçen ülkelerin Bulgaristan siyasetine etki araçlarının ve saiklerinin anlaşılması açısından önemlidir. Varşova Paketi'nin yıkılmasıyla birlikte, Doğu Avrupa'da doğan güç boşluğunun doldurulmasında ABD ve AB'nin oynamış olduğu rol, bölge ülkelerinin dış politika tercihlerinde etkili olmuştur. AB ve ABD'nin bölge ülkeleri dış politiksiz üzerinde daha etkin bir rol oynaması, hem bahsi geçen küresel güçler ile Rusya hem de bölge ülkeleri ve Rusya arasında zaman zaman gerginliklerin oluşmasına yol açmaktadır. Bu ülkelerin 1990 sonrası dönemde sürdürmüş olduğu politikaların Bulgaristan'ı nasıl bir dış siyaset izlemeye yönlendirdiğinin analizi Bulgaristan dış politikasının anlaşılabilmesi için önemlidir. Ayrıca, AB ve ABD'nin Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki genişlemesini güvenlik tehdidi olarak algılayan Rusya'nın, bu dış politika hamlelerine nasıl tepki verdiğinin analizi de, uluslararası siyasette genel resmin anlaşılması açısından bizler için kılavuzluk görevi görecektir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, yeniden yapılanma sürecine giren Rusya'nın ekonomik krizlerle boğuştuğu on yıllık dönemin akabinde, dış politikada yeni bir kimlik oluşturma çabalarının uluslararası siyasetteki yansımalarının ele alınması da önemlidir. Zira, ekonomik krizle boğuşmasının akabinde, eski nüfuz alanı olan Bulgaristan dış politikasında daha da etkin olmaya çalışan Rusya'nın, gütmüş olduğu bu dış siyasetin ardından yatan motivasyonlar analiz konumuzu teşkil etmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Bulgaristan dış politika tarihsel sürecinde, Rusya'nın rolü irdelenmeye çalışılacaktır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, ülke siyasi tarihini Rusya olmadan okuyamadığımız Bulgaristan'da, dış politikanın tarihsel refleksinin anlaşılabilmesi için, devletin kurulumundan bu yana, Rusya'nın Bulgaristan dış politikasını yönlendirme yöntemleri ele alınacaktır. Bulgaristan dış politikasında Rusya'nın tarihsel izlekte ele alınması bizlere daha kapsamlı bir çerçeveye sunacaktır. Böylelikle, 2007 sonrası dönem ile öncesi mukayese edilerek, Bulgaristan dış politikasında Rusya faktörünün bir süreklilik arz edip etmediği de analiz edilmiş olacaktır. Nisan Ayaklanması ve 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında

bağımsızlığını kazanan Bulgaristan devletinin kurulmasında Rusya'nın rolüne kısaca değinilecektir. 1954 yılında iktidara gelen Todor Jivkov'un, Moskova destekli bir darbe ile parti sekreterliğinden çekilmeye zorlandığı 1989 yılına kadar geçen sürede Bulgaristan, SSCB'nin 16. Uydusu olarak adlandırılmıştır. Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) kurucu üyelerinden olan Bulgaristan'ın bu dönemde izlemiş olduğu dış politikadaki SSCB etkisi ve etki boyutu incelenecektir. Soğuk Savaş dönemi boyunca, Bulgaristan siyaseti, ekonomisi ve askeri güvenliği noktasındaki SSCB etkisi, Politbüro tutanakları ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Komünist dönemde, dış politikadaki SSCB tahakkümü, Todor Jivkov'un iktidarı bırakmasıyla birlikte Bulgaristan'da başlayan geçiş döneminin anlaşılabilmesi açısından da önem arz etmektedir. Zira 1989 yılı sonrasındaki dönemin temel amacı, Bulgaristan'ın komünist geçmişi ve mirasından kurtulma çabası olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla 1989 sonrası dönem Bulgaristan siyasetinde yeniden kimlik ve çıkar tanımlamalarının yapıldığı dönem olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın uzaklaşmaya çalıştığı sosyalist devlet kimliği irdelenmelidir.

Çalışmanın son bölümünde, Bulgaristan'da Todor Jivkov'un iktidardan çekilmesiyle birlikte başlayan sürecin incelenmesine yöneliktir. Bulgaristan'ın 1989 yılı ile başlayan ve 2007 yılında AB üyeliği ile sonlanan dönüşüm süreci, dış politika karar alma mekanizması noktasında bazı kurumsal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu kurumsal değişiklikler ele alınacak olup, Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir ittifak arayışı içerisine girişinin ardında yatan sebepler incelenecektir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş ve liberal demokrasinin tesisinin amaçlandığı bu dönemde, Bulgaristan dış politikasında Rusya etkisinin araştırılması, çalışmamızın ana dönemini oluşturan AB üyeliği sonrası yıllara hangi dinamiklerle varıldığının analiz edilebilmesini olanaklı kılacaktır. 1989 yılıyla başlayıp 2007 yılına kadar geçen dönemin son bölümde ele alınmasının sebebi, Bulgaristan'ın AB üyeliğine giden süreçte yaşadığı değişimlerin bir bütünlük içerisinde irdelenmesi kaygısından ileri gelmektedir. Söz konusu dönemde Bulgaristan'ın istenilen reformları yapamaması ve AB müktesebatını uygulayabilecek idari kapasitesinin bulunmamasının ne gibi sonuçlar doğurduğu ayrıca incelenecektir. BKP'nin iktidardan çekilmesiyle birlikte devlette oluşan boşluğun *grupirovki* adı verilen yasa dışı örgütlerle doldurulmaya çalışılmasının, Bulgaristan dış politikasını nasıl etkilediği analiz edilecektir. Devlet kapasitesinin inşasında yaşanan sıkıntılar, kanunların

üzerinde yer aldıklarını düşünen yasadışı örgütlerin doğmasına yol açmış olup, söz konusu örgütler, bağları Rusya'ya kadar varan, yolsuzluk çeteleri olarak önemli yıllar Bulgaristan siyaseti üzerinde etkili olmuşlardır. Bulgaristan tarihinde, karanlık geçiş dönemi olarak adlandırılabilir bu yılların analizi önemlidir. Bu bağlamda AB ve ABD'nin demokratikleşme noktasında gerekli reformların yapılabilmesi için nasıl bir kaldıraç görevi gördüğü (göremediği) söz konusu dönemin analiziyle anlaşılabilir.

Bulgaristan'ın 2007 yılı AB üyeliği ile birlikte değiş(mey)en dış politikası son olarak analiz edilecek kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümdeki amaç, Bulgaristan'ın AB üyeliği sonrasında Rusya ile var olan ilişkilerinde hangi yönde değişimin olduğunu anlamaya yöneliktir. En önemli ekonomik entegrasyon örneklerinden biri olan AB, siyasi düzlemdeki bütünleşmesini de derinleştirmek için önemli adımlar atmaktadır. Lizbon Antlaşması sonrası kurulan AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilciliği makamı, dış politikadaki çok sesliği kırmaya yönelik olup, söz konusu birim bugüne kadar dış politika noktasında önemli sınavlar vermiştir. Ulus devlet olarak kendi dış politikasını yürütmeye muktedir olan ve ulus-üstü bir yapının (Avrupa Birliği) parçası olarak AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'ndan doğan sorumlulukları bulunan Bulgaristan'ın bu sorumlulukları ne düzeyde yerine getirebildiği inceleme konusu olacaktır. Ukrayna ve Gürcistan krizleri, Kırım'ın ilhakı, uluslararası enerji projeleri gibi, uluslararası kamuoyunun gündemini ilgilendiren pek çok konuda AB ve Rusya Federasyonu'nun aynı sayfada buluşamadığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, üyesi bulunduğu ittifakın dış politika çizgisinde yer alması beklenen Bulgaristan'ın zaman zaman Rusya lehinde bu çizgiden neden ayrıldığına analiz edilmesi, çalışmamızın sorunsallaştırdığı ana konuya ışık tutacaktır. AB ve Rusya gibi iki önemli bölgesel gücün gerek coğrafi, gerekse de jeo-ekonomik olarak tam ortasında bulunan Bulgaristan'ın, dış politika tarihsel hafızasına uygun olarak dengeleme siyaseti yürüttüğü gözümüze çarpmaktadır. Bu bağlamda Bulgaristan dış politikası süreklilik arz etmektedir. 1942 yılında Ribbentrop'un ikinci dünya savaşında Bulgaristan'ın hangi devleti destekleyeceği ile alakalı sorusunda, *“Her zaman Almanya'nın yanındayız ancak asla Rusya'ya karşı değiliz”* sözleriyle yanıt veren 3. Boris'in tesis etmiş olduğu dış politika çizgisinin örneklerini, günümüz siyasetine de yansımaktadır. Söz konusu durum, Bulgaristan'ın Rusya'yı ilgilendiren uluslararası krizlerde takınmış olduğu dış politika tavrıyla da rahatlıkla görülebilir. AB ODGP'den ayrı bir

dış politikanın izlenmesine yönelik analiz, Rusya'nın Bulgaristan dış siyasetini etkileme noktasında kullandığı stratejilerin anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. Son bölümde ayrıca, Rusya'nın Bulgaristan dış siyasetini yönlendirmede kullanmış olduğu enstrümanlar, güncel vaka analizleriyle birlikte irdelenecektir. Bu bağlamda, Rusya'nın yabancı yatırımlar ve enerji projeleriyle istifade etmiş olduğu ekonomik araçlar, siyasi partiler ve toplumsal aktörler üzerinde etki kurarak başvurduğu iç aktörler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın Türkiye'nin komşusu ve son dönemlerdeki önemli enerji ve altyapı projelerinde ortağı olan Bulgaristan dış politikasının daha derinlemesine anlaşılabilmesi açısından yararlı olacağı ümidindeyiz. Bu çalışma sadece, Rusya'nın Bulgaristan özelinde kullanmış olduğu dış politika araçlarına ışık tutmakla sınırlı kalmayacaktır. Aynı zamanda, normatif güç olarak AB'nin Bulgaristan'da, Avrupalılaşıma noktasında ne kadar başarılı olduğunu da bizlere gösterecektir. Tezin son dönemde Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin dış siyasetlerinde yaşanan eksen kaymalarının ardında yatan sebeplere ilişkin de fikir vereceğini umut etmekteyiz. Tez, modern dönem dış politika etki araçlarının incelenmesine yönelik vaka analizi mahiyetinde olup, Putin dönemiyle birlikte dönüşüm geçiren Rusya dış politikasının Balkanlar özelinde idrak edilmesi açısından da önemlidir. Bununla birlikte tezin ana amacının değişen Rusya dış politikasını incelemek olmadığını da belirtmek isteriz. Tez, uzun yıllar boyunca savaşların ve ihtilafların tahakküm ettiği bir coğrafyada yer alan, Avrupalı ve Slav kimliği arasında gidip gelen bir ülkenin, modern güvenlik algısı içerisinde dış politikada yön arayışlarının okunması çabasıdır. Tezin akıllardaki bazı sorulara cevap olması ve yeni sorular sordurması en başat temennimizdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE YAKLAŞIM VE YÖNTEM

1.1.DIŞ POLİTİKA KAVRAMI

Çalışmamız bir devletin dış politikasını analiz etmeye yönelik olduğu için ilk etapta dış politika kavramı ile ne kastettiğimizin açıklanması gerekmektedir. Dış politika nedir? Dış politikayı uygulayan aktörler kimdir? Dış politikadaki aktörler, belirli bir sistem, düzen içerisinde mi karar alırlar? Bir aktör dış politika amaçlarını hayata geçirirken hangi araç ve stratejilere başvurur? Dış politikayı bir süreç olarak mı ele almak gerekir? Dış politika ve iç politika arasında bir bağlantı var mıdır? Her aktörün dış politika uygulama kapasitesi aynı düzeyde midir? Bir aktörü, dış politikasını değiştirmeye iten faktörler nelerdir? Tüm bu soruların yanıtlanması, analiz alanımızın ve konularının daha net çizgilerle belirmesine olanak sağlayacaktır.

Literatürde, dış politikaya yönelik tanımlamalar ve yaklaşımlar farklı olmakla birlikte, dış politikayı; uluslararası sistemde bir aktör tarafından yürütülen resmi dış ilişkilerin toplamı olarak tanımlamak mümkündür. (Baklacioğlu, 2014:46) Alanın önde gelen isimlerinden L. Neack dış politikayı şu şekilde tanımlar. “...*Dış politika bir devletin iç ve dış sınırları arasında gidip gelen ampirik bir çalışma alanıdır. Böylesi bir politika, karmaşık ulusal ve uluslararası çevrelerde icra edilmekte olup, devlet sınırları içinde veya dışında yer alabilecek siyasi aktör ve grupların farklı ittifaklarının bir sonucudur. Dış politikanın konusu hem ülke içi hem de uluslararası camiyi ilgilendiren problemlerden oluşmaktadır. Hem yurtiçi, hem de yurtdışındaki aktörlerin çıkarlarını etkileyecek açmazları, pazarlık ve uzlaşma süreçlerini bünyesinde barındırır.*” (Neack, 2002:8-11)

Neack’in ifadelerine baktığımız zaman dış politikadaki farklı faktörlere ve dolayısıyla dış politikanın karmaşık mahiyetine göndermede bulunduğu dikkati celp etmektedir. Neack dış politikayı, devlet sınırları içerisinde ve dışında gidip gelen bir çalışma alanı olarak görmektedir. Yazarın ifadelerine benzer bir şekilde Christopher Hill de, dış politika tanımlamasını yaparken, dış politikayı iç politika ve uluslararası ilişkiler arasında (Hill, 2003:28) bir yerde tanımlar. Dış politikanın bu kompleks olma durumu, analizini zorlaştıran hususlar arasında yer almaktadır. Zira, dış politika

analizinin tam teşekküllü bir şekilde yapılabilmesi için birden fazla faktörün göz önünde bulundurulması ve birbiriyle etkileşim içerisinde olan faktörlerin değerlendirilmesi gerekli olmaktadır. Bu noktada hangi aktörlerin eylemlerine öncelikli olarak bakılacağı sorunsalı, dış politika analizlerinde farklı yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur.

Dış politika analizi, zaman zaman bilimselliğinin sorgulandığı bir alan haline de gelmiştir. Rosenau'ya göre dış politika analizi alanında çalışanların ulus devlet davranışını (dış politika tercihlerini) farklı ülke koşullarında açıklayabilecek genellemelere ihtiyacı vardır. (Rosenau, 1980:54) Bu durum, alanı zorlu kılan ve bilimselliğini sorgulatan unsurların başında gelir. Zira her ülkenin farklı tarihsel, toplumsal ve kültürel gelişmelere maruz kaldığı, dış politika algısının söz konusu durumlar dolayısıyla farklılaşabileceği düşünüldüğünde, aktör davranışlarını açıklayabilecek genel-geçer bir teori geliştirmek zorlaşmaktadır. Bununla birlikte, her aktörün dış politika tasarrufu noktasında icra kapasitesi de birbirinden ayrılmaktadır. Bu durum, devletlerin arzu ettikleri dış politika tasarrufları ve icra ettikleri dış politikalar arasında örtüşmezliği beraberinde getirebilir. Bir devletin belirli dış politika amaçlarına sahip olması, bu amaçları hayata geçirebileceği manasını taşımamaktadır. Bu durum, uluslararası sistemdeki güç dağılımının incelenmesini, dolayısıyla sistem analizini de gerekli kılmaktadır.

Dış politika analizi noktasında farklı yaklaşım ve ekollerin mevcut olduğunu dile getirmiştik. Bu ekoller, dış politika uygulayıcısı aktör konusunda ayrışabildikleri gibi, aktörlerin davranışlarını açıklama metodolojisi noktasında da farklılaşabilirler. Alandaki teorilerin önemli bir kısmı, dış politika açısından temel aktörü devlet olarak belirler. Bu yaklaşımlara göre, dış politika analizinin devlet düzeyinde gerçekleşmesi önemlidir. Zira devlet içinde yer alan toplumsal aktörlerin, son sözün söylenmesi noktasında bir etkileri yoktur. Bir diğer deyişle dış politikada alınacak kararlar mevzubahis olduğunda, son sözü daima devlet söylemektedir. Son dönemde, küreselleşmenin etkisiyle ekonomik gücü giderek artan ve ciroları bazı devletlerin yıllık gayr-i safi yurtiçi hasılasından da fazla olan çok uluslu şirketlerin etkisini göz ardı etmesi dolayısıyla, devlet merkezli dış politika yaklaşımları eleştiriye tabi tutulmaktadır. Liberal yaklaşımlar olarak adlandırdığımız bu yaklaşıma göre, devlet dışı aktörlerin yaratmış oldukları baskı ve lobi faaliyetleri, devletleri farklı bir dış

politika izlemeye yönlendirdiği için, toplumsal aktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Diğer yandan, bazı ekoller, dış politika kararlarının uygulanmasında devlet başkanı, başbakan, cumhurbaşkanı gibi siyasi yetkililerin sorumlu olduğunu ve dolayısıyla dış politika kararlarının bireysel karar alma süreçlerine dayandıklarını dile getirerek, psiko-sosyal faktörlerin önemine atıfta bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar diğer bir ifadeyle, devletin dış politika noktasındaki yapanlığını (agency) sorgulayan yaklaşımlardır.

Yukarıda dile getirmiş olduğum dış politika yaklaşımları aslında, dış politika analizindeki temel iki problemin çözümüne yönelik farklı görüşlerin yansımasından ibarettir. Dış politika analizi dendiği zaman, literatürde iki önemli sorunsalın uzun yıllardır tartışıldığı görülmektedir. Bu problemler, yapan-yapı (*agency-structure*) ve analiz düzeyi (*level of analysis*) problemleridir. Dış politika analizine yönelik yaklaşımların tasnifi, bu temel sorulara vermiş oldukları farklı yanıtlar dolayısıyla birbirinden ayrılmaktadır. Bu temel sorulara verilen yanıtlar, bizlere hangi düzeyde analizlerin yapılacağını ve hangi aktör veya yapının dış politika analizinde incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı, yapan-yapı problemine kısaca değinmenin önemli olduğu kanaatindeyiz.

Yapan-yapı tartışması, sosyal bilimler tarihinde yeni bir tartışma konusu değildir. Walter Carlsnaes'a göre, yapan-yapı tartışması, sosyal bilimler alanında, birey-toplum, aktör-sistem, mikro-makro, bireysellik-bütüncülük (*individualism-holism*) gibi farklı adlandırmalarla tartışılmakta olup, sosyal ve politik kuramların nüvesini oluşturan tartışma haline gelmiştir. (Carlsnaes, 1992) Yapan-yapı tartışmasındaki temel nokta, dış politika analizi gerçekleştirileceği zaman ontolojik olarak hangisine öncelik verileceği meselesidir. Bu bağlamda ortaya üç akım çıkmaktadır. Dış politika analizinde yapana (agency) öncelik verilmesi gerektiğini düşünen bireyci (*individualist*) yaklaşımların karşısında, sistemin bütününe veya bir diğer ifadeyle yapıya (structure) önem verilmesi gerektiğini düşünen bütüncü (*holist*) yaklaşımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, yapılanma yaklaşımı, yapı ile yapan arasındaki karşılıklı etkileşime odaklanan sentezci bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Anthony Giddens'in yapılanma kuramı (*Structuration Theory*) ile ortaya sürdüğü sava göre ise, yapan ve yapı karşılıklı bir etkileşim içerisinde olup, sürekli bir dönüşüm-dönüştürüm halindedirler.(Giddens, 1984) Yapan veya yapıdan hangisine öncelik

verileceği meselesi, beraberinde uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın hangi düzeyde analiz edilmesi gerektiği sorununu da getirir. İndirgemeci (*Reductionist*) ve Sistemci yaklaşımların öne sürdüğü farklı analiz düzeyleri, çalışmamızın kuramsal zemini açısından da önem arz etmekte olup, dış politika analizinde, analiz düzeyi ve analiz birimi probleminin ne olduğu aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.DIş POLİTİKA ANALİZ DÜZEYLERİ

Her sosyal bilim alanında olduğu gibi, uluslararası ilişkileri ve devletlerin dış politikasını da irdelerken, yapacağımız analizler için bir çıkış noktası veya diğer bir ifadeyle bir yöntem bulmak önemlidir. Dış politika analiz edilirken, neyin analiz edileceği ve nasıl analiz edileceği sorusu bizi metodoloji problemiyle baş başa bırakmaktadır. Uluslararası ilişkilerde bu bağlamda, yapan-yapı sorunun yanında ele alınan bir diğer metodolojik tartışmayı ise, analizin hangi düzeyde yapılacağı sorunsalı teşkil etmektedir. Dış politika analizi yapılırken, hangi düzeyin baz alınması gerektiğine ilişkin soruya, farklı yaklaşımlar birbirinden ayrılan cevaplar vermektedir.

Dış politikada analiz düzeyine ilişkin sorunun ele alındığı önemli eserlerden bir tanesini, neo-realist bakış açısının önemli yazarlarından olan, Kenneth Waltz'ın 1959 yılında yayınlamış olduğu "*Man, The State and War*" kitabı teşkil etmektedir. Söz konusu kitapta, barışın tesis edilebilmesi için savaşın nedenlerinin anlaşılması gerektiğini söyleyen Waltz, uluslar arasında yaşanan savaşların sebeplerinin sosyal bilimler analizlerinde üç ayrı başlık altında toplandığını dile getirmektedir.

- İnsan (Birey)
- Devlet
- Uluslararası Sistem (Devletler Sistemi)

Yazılan her kuram, belirli bir amaç için ve belirli tarihsel gerçeklikler dahilinde yazılmaktadır. Soğuk Savaş döneminde yazılmış olan eserin, dönemin ruhuna uygun bir şekilde, uluslararası ilişkileri savaş ve barışa indirgeyerek yapmış olduğu analizde, savaşın temel sebebi olarak analiz edilebilecek ilk birim insandır. Tüm kötülüklerin insandan kaynaklandığı ve bu çıkarsamadan hareketle savaşların da ardında insanın yattığı hipotezi ele alınır. Yapanın (agent) insan olarak belirlendiği bu yaklaşıma göre analizin birey düzeyinde kalması gereklidir. Zira uluslararasında yaşanan her türlü etkileşimi, insanların eylemleri belirlemektedir. Rousseau'nun insanı iyi ve kötü yapan

yapının toplum olduğu fikrinden hareketle, insan eylemleri incelenirken, insanın içerisinde bulunduğu siyasi yapının da incelenmesi gerektiğini dile getirmesi, Waltz'un ikinci analiz düzeyi olarak devleti tanımlamasına yol açar. Devletler de, farklı devletlerden oluşan bir uluslararası sistemin parçası olduklarına göre, devletlerin eylemleri irdelenirken, içinde buldukları uluslararası sistemin anlaşılmasının gerekliliği bizleri üçüncü analiz düzeyi olan, uluslararası sisteme götürmektedir. (Waltz, 2001:5-11) Waltz'in analizlerinde devleti temel aldığı neo-realist yaklaşımda, yapı kavramına verdiği önemle, geleneksel realist kuramlardan ayrıştığını görürüz. Bu bağlamda, neo-realist yaklaşım temel aktör olarak devleti esas alırken, uluslararası kurumların önemini yadsımaz. Lakin neo-realist bakış açısında da devletlerin güç kazancına dayalı siyasetleri ve çatışmanın kaçınılmazlığının altı çizilir. Zira uluslararası sistem bunu zorunlu kılmaktadır. Tıpkı diğer analiz düzeyleri gibi devlet düzeyinde yapılan analizlerin de şüphesiz kendi içlerinde avantaj ve dezavantajları barındırmaktadır.

Dış politika analizlerinin tek bir düzeyde yapılmasının bazı açmazları muhteva ettiği açıktır. Uluslararası siyasetin tek bir düzeyden analiz edilmesi, düzeyler arasındaki etkileşimi yok sayacağından ötürü bizlere net bir resim sunamayacaktır. Farklı düzeyler arasında bulanıklaşan süreç ve etkileşimlerin analiz edilebilmesi için, bu düzeylerin var olan etkileşimleriyle birlikte ele alınması önem arz etmektedir. Kimi yaklaşımlara göre devlet karar alıcılar açısından birim olarak karşımıza çıkarken, sosyal ekonomik ve kültürel bağlamlar içerisinde yapı işlevini de yüklenmektedir. (Wight, 2006:102-120) Dolayısıyla analiz birimini teşkil eden aktörlere yapı ve yapan sıfatının yüklendiği farklı yaklaşımların açıklamaya gayret ettiği problemlerin de, birbirinden ayrı olduğunu unutmamak gerekir.

1.2.1. BİREY DÜZEYİNDE ANALİZ

Birey düzeyinde yapılan analizler, devletler arasında var olan ilişkilerin, nihayetinde insanların almış olduğu kararlara dayalı olduğunu dile getirmektedir. Özellikle, davranışçılık ekolünün güç kazanmasıyla birlikte, birey düzeyinde yapılan analizler de önemini arttırmıştır. Davranışçılık ekolüne göre, devletlerin dış politikasını icra eden devlet adamlarının tutum ve tercihlerinin incelenmesi önemlidir. Bu ekole göre, uluslararası ilişkilerin ve dış politika analizinin bilimsel yöntemlerle yapılması gerekmekte olup, bilimsel metotların kullanılmasıyla birlikte gözlemlenebilir veriler üzerinden dış politikalar analiz edilmelidir. (Faruk

Sönmezoğlu, Özgün Eler Bayır, 2014:14-15) Bu bağlamda, birey düzeyinde yapılan analizler, psiko-sosyal, bilişsel faktörleri göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla, dış politika bir karar alma süreci olarak ele alınmaktadır.

Dış politikayı bir süreç olarak ele alan Richard Snyder, H.W.Bruck ve Burton Sapin'e göre, devlet davranışlarının anlaşılabilmesi için kurumsal düzeyde gerçekleşen karar alma süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kurumsal yapı içerisinde dış politikaya ilişkin kararların nasıl alındığı ve hangi koşullar altında alındığının idraki, dış politika analizi açısından önem arz etmektedir. (Snyder, 2002:76) Ne var ki, kişilerin almış oldukları kararlarla toplumsal ilişkileri şekillendireceklerinin düşünüldüğü bu yaklaşımda, var olan toplumsal yapının da, kişilerin aldıkları kararı şekillendirebileceğini unutmamak gerekir. Bu bağlamda, toplumsal bir ortamda yetişen bireylerin zihinlerinin “*tabula rasa*” olmadığını dile getirmek önemlidir. Dış politika kararı alan ve uygulayan bireyler söz konusu kararları karmaşık bir inanç, davranış ve tutum, tarihi hafıza, kültürel değer ve ulusal anlamlandırmalar çerçevesinde icra ederler. Kültür, tarih, coğrafya, ekonomi, siyasi kurumlar, ideoloji ve ülkenin demografik özellikleri toplumsal koşulları şekillendirip, dış politikada yetkili mercileri söz konusu koşullar dahilinde karar almaya iter. (Hudson, 2008:23) Bu bağlamda, inceleme alanımız olan Bulgaristan dış politikasını örnek olarak ele alacak olursak, Bulgaristan'da hali hazırda iktidarda, diplomasi kadrolarında, dış işleri bakanlığında yer alan siyasi elitin, komünist dönem Bulgaristan'ında, Sovyetler Birliği'nin propagandasının yoğun olarak toplumsal hayatta yer bulduğu bir eğitim sisteminde yetiştiğini unutmamak gerekir. Söz konusu durum akla, bireylerin mi toplumu inşa ettiği yoksa toplumun mu bireyi şekillendirdiği sorusunu getirmektedir. Bu bağlamda bireyi analiz birimi olarak ele alan dış politika yaklaşımları, bireyin içerisinde bulunduğu sosyal yapıyı göz ardı etmelerinden ötürü, bizlere dış politika çıktılarına yönelik tam bir resim sunamamakta ve yalnızca kararın alınmasına kadar geçen koşulları ve süreci açıklayabilmektedir. Dış politikanın karar alma sürecine indirgendiği bu yaklaşımlar, kararın alınmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu göstermekte, fakat kararın neden alındığına ilişkin bireysel faktörlerin ötesine geçememektedir.

1.2.2. DEVLET DÜZEYİNDE ANALİZ

Bugün uluslararası ilişkilere yönelik yaklaşımlara ve dış politika analizlerine baktığımız zaman, devletin temel analiz birimi ve düzeyi olarak ele alındığı karşımıza çıkmaktadır. Vestfalya Barış Antlaşması'nın yarattığı sistemin evlatları olarak ulus devletler arasındaki ilişkiler, dış politika analizlerinin konusu haline gelmiştir. Uluslararası siyasetin ve dış politikanın, devletlerin almış olduğu kararlar ve eylemlerden meydana geldiği fikrinden hareketle, realizm, liberalizm gibi alanın akla ilk olarak gelen yaklaşımları, analizlerinde temel aktör olarak her daim devleti ele alır. Güç mücadelesi üzerinden devletler arasındaki çatışmayı açıklayan realizm ile, karşılıklı bağımlılık üzerinden devletler arasındaki işbirliğini açıklamaya gayret eden liberalizm arasındaki ortak nokta, her iki yaklaşımın da analiz odağına devleti yerleştirmesinden ileri gelmektedir.

Devlet düzeyinde gerçekleştirilen dış politika analizlerinde, devletin dış politika eylemlerinin, insan doğası üzerinden okunma çabası bulunmaktadır. Tıpkı insanlar gibi, devletlerin de rasyonel çerçeve dahilinde kararlar alacakları düşünülüp, dış politikaları analiz edilmektedir. (Ereker, 2013) Bu bağlamda, devlet düzeyinde gerçekleştirilen analizlerin sağladığı temel avantaj, sistem analizleri gibi devletleri “bیلardo topu” modeli olmaktan çıkartıp, devletler arası farklılıklara odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle, dış politikada yapanlığın (agency) yüklendiği aktör olarak devletlerin, derinlemesine analizi mümkün olmaktadır. Sistem düzeyindeki analizlerin şart koştuğu devletlerin homojen yapılar olarak ele alındığı tuzağa da, böylece düşmemiş oluruz. Bununla birlikte devletler arasındaki farklılıkların aşırı vurgulanması, sistemsel düzeydeki benzer devlet davranışlarının kaçırılmasını da beraberinde getireceği için, devlet düzeyindeki analizler bizi, sistemin ve yapının bütününe görmekten alıkoymaktadır. (Singer, 1961) Bundan dolayı devlet düzeyinde gerçekleştirilen analizler bizlere alınan kararlara yönelik betimleyici bir çerçeve çizmekten öteye gidememektedir.

Devlet düzeyinde gerçekleştirilen analizlerin yarattığı bir diğer dezavantaj ise, tüm ilişkilerin tek bir devlet perspektifi üzerinden incelenmesini beraberinde getirmesidir. Devletler arasındaki farklılıkların aşırı vurgulandığı devlet düzeyindeki dış politika analizleri, erdem olarak algılanan dış politika eylemlerinin bir devlete, kötülük olarak algılanan dış politika tutumlarının ise uluslararası sistemdeki düşman devlete

yüklenmesi önyargısını beraberinde getirebilir. Biz-onlar temeline dayanan dış politikaların etnik merkezli bir tutumla, karşıtlıklar üzerinden okunması, devletlerin dış politikalarını önyargılı analiz etme potansiyelini muhteva eder. (Singer, 1961:26) Bu hususa verilebilecek temel örneklerden bir tanesini, Amerikan'ın kendi dış politikasını ve uluslararası sistemdeki yerini, devlet olarak istisnai (*American Exceptionalism*) gördüğü yaklaşımda kendini göstermektedir.

Devlet düzeyinde yapılan analizin eleştiri noktalarından bir diğerini de, devleti analiz odağına alan yaklaşımların genellikle, karar mekanizmalarında günümüzde daha da etkili olmaya başlayan toplumsal faktörleri göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüz dünyasında, çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşlarının ve devlet üstü yapılanmaların, uluslararası siyasetteki etkilerinin giderek arttığı düşünüldüğünde, devletin dış politika analizlerindeki yegane aktörlüğü sorgulanır hale gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte, sistem yaklaşımını öne süren, yapan-yapı dikotomisinde yapıya önem veren teorilerin, devlet eylemlerinin sistemsel kısıtlar dahilinde gerçekleşebildiğine ilişkin açıklamaları, analiz düzeyi olarak devletin ele alındığı çalışmaların bir diğer yetersizliğini bizlere göstermektedir.

Analiz birimimizi oluşturan Bulgaristan dış politikasını yalnızca devlet düzeyinde analiz etmek bizlere yetersiz bir çerçeve sunacaktır. Bunun ardında yatan dört sebep bulunmaktadır. Öncelikle, Bulgaristan da diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte önemli değişimler geçiren ülkeler arasında yer almaktadır. Bulgaristan'da siyasi ve ekonomik bağlamda gerçekleşen bu değişimler, dünya düzeninde çift kutuplu yapının sona erişine paralel olarak gerçekleştiği için, 1990 sonrasındaki dönüşümlerin sistem düzeyinde incelenmesi önemlidir. Bununla birlikte, Bulgaristan'ın 1989 sonrasında inşa etmeye çalıştığı devlet düzeninde devlet kapasitesinin yetersizliği, devlet düzeyinde gerçekleştirilecek bir dış politika analizinin anlamlılığını en azından geçiş dönemi için sorgulatmaktadır. 1997 yılına kadar iç politikada herhangi bir siyasi partinin istikrarı sağlayamadığı bu dönem, dış politikada ekonomik beka sorununa odaklanılmasını beraberinde getirmiş, iktidarın sürekli el değiştirmesi tutarlı bir dış politika izlenmesini olanaksız kılmıştır. Devlet kapasitesindeki zayıflık, devlet dışı yapılanmaların dış politikadaki etkilerinin artmasına yol açmıştır. Bundan dolayı, devlet düzeyinde kalacak bir dış politika analizi bilhassa, 1989-2000 yılları arasındaki dönemi ıskalamamıza yol açacaktır.

Bulgaristan dış politikasının yalnızca devlet düzeyinde analiz edemeyecek olmamızın arkasında yatan bir diğer sebep de, Bulgaristan'ın 2007 yılı itibariyle ulus üstü bir ittifakın içerisinde yer almasından kaynaklanmaktadır. AB üyeliği ile birlikte AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına tabi olan Bulgaristan'ın, dış politika amaçlarını hayata geçirirken, AB ve NATO üyeliğinden kaynaklanan kısıtlar dahilinde hareket edebileceğini unutmamak gerekir. AB ODGP'nin hükümetler arası bir mahiyette olduğu savından hareketle, Bulgaristan'ın bağımsız bir dış politika izlemeye muktedir olduğu öne sürülebilecek olsa da, AB'nin normatif gücüyle Bulgaristan dış politikasında kurduğu baskının incelenmesi önemlidir. Nitekim bu husus, dördüncü bölümde detayları ile ele alınacaktır.

Son olarak, Bulgaristan dış politikasında devlet dış politika eylemlerinin iktidarda olan siyasi partiye göre farklılık arz ettiğini öne sürmekteyiz. Farklı siyasi partilerin, dış politika noktasında zaman zaman aynı çizgide buluşabilmelerine rağmen, Bulgaristan dış politikasının bazı siyasi partiler yönetiminde Rusya'ya daha fazla yaklaştığı karşımıza çıkan bir olgudur. İç politika ve uluslararası kurumlardan gelen baskılar dolayısıyla, iktidar partisinin dış politika noktasında sınırsız bir özgürlüğünün olmadığını kabul etmekle birlikte, farklı ideolojilere sahip olmaları dolayısıyla, Bulgaristan siyasi hayatındaki sol ve liberal partilerin Rusya'ya yönelik dış politika eylemlerinin kimi durumlarda taban tabana zıtlaştığını dile getirmek önemlidir. Bundan dolayı, çalışmamızda siyasi partilerin dış politikaya etkileri de, devlet yapısından bağımsız olarak ele alınacaktır.

1.2.3. SİSTEM DÜZEYİNDE ANALİZ

İndirgeyici yaklaşımların öne sürdüğü, bir sistemin anlaşılabilmesi için yapıyı oluşturan birimlerin ayrı ayrı ele alınması gerektiği görüşünün aksine, bütünsel yaklaşımlar, birimlerin işleyişinin doğru bir şekilde idrak edilebilmesi için yapının tamamına bakılması gerektiğini dile getirmektedir. Uluslararası ilişkiler ve dış politika analizlerini ele alan kuramlarda da benzer bir argümanla, sistem düzeyinde gerçekleştirilecek analizler, sistemin alt birimleri olan devlet davranışlarına odaklanmaktan ziyade, devletlerden müteşekkil uluslararası sistemin incelenmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda, bilardo topu modeli dediğimiz modelden yola çıkılarak, devletlerin dış politika eylemleri noktasında aynılaşan tasarrufları baz

alınır. Böylelikle, genellemelere ulaşılmaya ve devletler arasında var olan ilişkiler örüntüsü incelenmeye gayret edilir.

Dış politika ve uluslararası ilişkilerin sistem düzeyinde analiz edilmesi gerektiğini, neo-realist kuramıyla Kenneth Waltz ve dünya sistemi analiziyle Immanuel Wallerstein savunmaktadır. Gerek neo-realizm gerekse de dünya sistemleri analizi uluslararası ilişkilere yönelik yapısal açıklamalar oluşturmaya çalışan yaklaşımlar olup, her iki yaklaşımın yapıya yönelik algısı birbirinden ayrılmaktadır. Neo-realistler uluslararası sistemdeki yapıları gözlemlenebilir devlet davranışları (güç dağılımı) üzerinden açıklayarak devletlerin dış politika tercihlerinin bu yapılarca kısıtlandığını dile getirirken, dünya sistemleri analizi, devletleri kapitalist dünya ekonomisinin kurumları olarak tanımlayarak, yapının (kapitalist dünya ekonomisi) devletlere aktör sıfatı yüklediğini dile getirir. (Wendt, 1987:335)

Kenneth Waltz, indirgeyici yaklaşımların uluslararası siyaseti açıklamakta yetersiz olacağını dile getirmektedir. İki farklı analiz biçiminden bahseden Waltz'a göre uluslararası ilişkilerin incelenmesinde analitik ve sistemsel yaklaşımlar bulunmaktadır. Hobson ve Lenin'in, emperyalist devletlerin eylemlerini açıklamakta kullandıkları analitik yaklaşım üzerinden indirgeyici kuramları ele alan Waltz, uluslararası siyasette karşılaştığımız sonuçların, onları üreten devletlerdeki değişikliklere rağmen aynı kaldığından hareketle, analitik yaklaşımların açıklamakta yetersiz kaldığı bir sistemsel düzey analizinin gerekliliğinden bahseder. (Waltz, 1979:18-40) Dolayısıyla, dış politika analizi yapılacağı zaman, uluslararası sistemin devlet eylemlerini ne yönde kısıtladığının analizi, bizleri doğru saptamalara götürecektir yöntemi teşkil etmektedir.

Uluslararası ilişkilerin sistem düzeyinde analiz edilmesi gerektiğini söyleyen alanın önde gelen bir diğer ismi de, Immanuel Wallerstein'dır. Wallerstein, yapmış olduğu sistemsel analizi, kapitalist dünya ekonomisine dayandırır. Şu anda yaşamış olduğumuz dünya sisteminin 16. Yüzyılda temellerinin atıldığını iddia eder. Braudel'in "*monde economique*" kavramından hareketle sistemsel düzeyde yaptığı analizini, siyasi ilişkilerden ziyade maddi temellere dayandırır. Kapitalist ekonominin farklı siyasi birimlerden (devletler) oluştuğunu, lakin bu birimler arasında siyasi veya kültürel homojenlik beklememiz gerektiğini dile getirir. Analiz noktasında alt birimler olan siyasi yapıların analizinden ziyade, yapıyı ayakta tutan emeğin dağılımının

incelenmesi Wallerstein için önem arz etmektedir. Zira içinde bulunduğumuz kapitalist sistemin, sınırsız sermaye birikimini şart koştuğu ve dolayısıyla alt siyasi birimlerin bu amaçla hareket ettiklerinde ödüllendirileceklerini dile getiren Wallerstein'a göre, aksi yönde politikalar yürüten siyasi birimler toplumsal sahneden silinmeye mahkumdurlar. (Wallerstein, 2006:23-25)

Wallerstein'ın dünya sistemleri analizinin neorealist bakış açısından ayrıldığı bir diğer nokta ise, dünya sisteminin tarihsel bağlamda ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Neo-realist bakış açısının sistemi herhangi bir başlangıçtan arı olarak verili kabul ettiği yaklaşımın aksine, mevcut dünya sisteminin 16. Yüzyıl kapitalist dünya ekonomisinin oluşumuna dayandıran Wallerstein, sistemlerin bir başlangıcı ve dönüşümü olabileceğini kabul etmektedir. (Ereker, 2013:53) Ne var ki, mevcut sistemdeki dönüşümler, sistemin teşkil ettiği aktörler tarafından gerçekleştirilemeyecek olup, üretim ilişkilerindeki değişimler sistemin değişmesine yol açabilecektir.

Sistem düzeyinde yapılan analizlerin temel dezavantajlarından biri, farklı aktör davranışlarını aşırı genelleme eğiliminde olmasından kaynaklanmaktadır. Bilardo topu modeli olarak adlandırılan kavrayıştan hareketle, devletlerin (yapanın) yapı üzerindeki etkisi görmezden gelinmektedir. Bununla birlikte yapıyı teşkil eden parçalar olarak devletlerin ve devlet adamlarının aynı tepkileri verecekleri ön kabulü, sistem düzeyinde gerçekleştirilen analizin bir diğer zayıf yönünü oluşturmaktadır. (Singer, 1961:22-23) Bu bağlamda mevcut çalışmamızın ikinci bölümünde, 1989 sonrası uluslararası sistem ele alınacak olup, uluslararası siyasette gerçekleşen dönüşümlerin, Bulgaristan dış politikasında yaratmış olduğu değişimler analiz edilmeye çalışılacaktır. Ne var ki, Bulgaristan dış politikasındaki değişimleri okurken, Soğuk Savaş sonrasında değişen uluslararası yapının ele alınacak faktörlerden yalnızca bir tanesini teşkil ettiği kabulüyle hareket edilecektir.

1.3.DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE BAŞLICA YAKLAŞIMLAR

Dış politika analizinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar uluslararası arenada gerçekleşen olayların irdelenmesinde bize farklı birer perspektif sunarlar. Dış politika karar alma sürecinin karmaşık doğasını açıklamaya çalışan bu yaklaşımların öncellediği faktörler birbirinden zaman zaman farklılaşmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar bizlere vaka

analizleri içerisinde kaybolmamızı sağlayacak birer çerçeve sunacaklarından ötürü, kısaca ele alınmalarının faydalı olduğu kanaatindeyiz. Bu bağlamda ele ilk olarak uluslararası ilişkiler jargonunda *grand theories* olarak geçen realizm ve liberalizm kuramları ele alınacak olup, son olarak Bulgaristan'ın AB üyelik süreciyle birlikte dönüşen dış politika karar alma mekanizmasını incelerken kullandığımız inşacı teoriye kısaca değinilecektir.

1.3.1. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE REALİST YAKLAŞIMLAR

Bugün uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi dediğimiz zaman akla ilk olarak gelen yaklaşımların başında realist ekol gelmektedir. Realizmin uluslararası ilişkilerde bir yaklaşım olarak yükselişi iki dünya savaşı arasındaki döneme rastlamaktadır. Bu dönemde realizmin uluslararası ilişkiler teorileri arasında yükselişe geçmesinde iki ismin önemli katkısı olmuştur. Hans Morgenthau ve E.H. Carr iki dünya savaşı arasındaki dönemde yaptıkları idealizm eleştirisiyle birlikte, uluslararası ilişkiler ve dış politika analizlerine realist bakış açısını kazandırırılar. (Tuğtan, 2014:111-113) Realistlere göre, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi sonrasında, uluslararası barışı tesis etmek üzere kurulan Milletler Cemiyeti'nin istediği sonuçlara ulaşamadığıdır. 20 Yıl Krizi adlı kitabında idealist kuramın temsilcilerinin uluslararası barışın tüm ulusların çıkarına olduğu şeklindeki görüşlerini ütopyik bir çıkarsama olarak betimleyen Carr'a göre, uluslararası ilişkiler, statükoyu korumak ve değiştirmek isteyen devletler arasındaki güç mücadelesi ile anlaşılabilir. (Carr, 1946:53) Nitekim, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası düzen ve barışı, Almanya kabul etmemiş ve statükoyu değiştirme yönünde dış politika eylemlerinde bulunmuştur.

Uluslararası siyasetin güç mücadelesi olarak tanımlandığı realist ekole göre, uluslararası ilişkilerde nihai amaç ne olursa olsun, tarafların ivedilikle odaklandıkları amaç, güç istenci olmaktadır. (Morgenthau, 1948:13) Klasik realist akımın önde gelen isimlerinden olan Morgenthau'ya göre, uluslararası sistem anarşik yapıda olup, dünya barışı, güç dengesi ile tesis edilmektedir. Diğer klasik realist yaklaşımlar gibi Morgenthau'nun yaklaşımında da, analizlerde yapana (devlet) odaklanıldığı karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için devlet davranışlarının analiz edilmesinin yeterli olacağını dile getiren Morgenthau için,

devletlerin dış politika eylemleri ulusal güçleri ile doğru orantılıdır. Morgenthau'ya göre bir devletin gücü sekiz unsurdan oluşmaktadır. Bunlar;

- Coğrafya
- Doğal Kaynaklar
- Endüstriyel Kapasite
- Askeri Hazırlık Derecesi
- Nüfus
- Ulusal Karakter
- Ulusal Moral
- Devlet Diplomasinin Kalitesi'dir. (Morgenthau, 1948:80-109)

Morgenthau'ya göre devletler, ulusal güçlerinden istifade ederek dış politika amaçlarını hayata geçirmeye çalışırlar. Bu bağlamda, bir devlet üç farklı dış politika izlemeye muktedirdir. Devlet, uluslararası sistemdeki güç dağılımını muhafaza etmeye çalışıyorsa izlediği dış politika *statükocu*, uluslararası sistemdeki güç dağılımından kendine daha fazla pay almaya çalışıyorsa *emperyalist*, uluslararası sistemdeki aktörlere gücünü göstermeye yönelik bir dış politika izliyor ise, *prestij* politikası izliyor demektir. (Morgenthau, 1948:21-61) İzledikleri bu farklı politikalara göre devletlerin dış politika eylemleri belirlenmekte ve bu eylemlerin ardında yatan sebepler anlaşılabilir.

Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu jeo-stratejik güç mücadelesine yönelik yapısını oldukça iyi bir şekilde açıklayan realist teoriler, 1950'li yıllardan itibaren davranışçılık ekolünün uluslararası ilişkiler literatürüne girmesiyle birlikte eleştirilir hale gelmiştir. Bununla birlikte, ideolojik tercihlere göre şekillenen ekonomik ittifaklarla beraber, ekonominin ulus ölçeğini aşması, devletin analiz birimi olarak yeterli gelip gelmediği sorusunun sorulmasına yol açmıştır. (Tuğtan, 2014:123) Yapanı esas alan indirgemeci teorilerin tartışılmaya başlamasıyla birlikte, uluslararası ilişkiler literatüründe bu dönemden itibaren yapısalcı (structuralist) açıklamaların önem kazanmaya başladığını görmekteyiz. Bu bağlamda, yapan-yapı tartışmasında yukarıda dile getirmiş olduğumuz Waltz'un yapısalcı realizmi, neorealist bakış açısının öncülerinden biri olarak, devletin aktörlüğünün kabul etmiş, devlet davranışlarına yapısalcı bir açıklama getirmeye çalışmış ve böylelikle de realist bakış açısını değiştirmiştir. Devletlerin içinde bulunduğu sistemin, devlet davranışlarını

yönlendirdiğini dile getiren Waltz ile birlikte neo-realist tartışmalar uluslararası literatüre girmiş bulunmaktadır.

Waltz'un uluslararası sistemin yapısını, anarşik yapıda kabul ettiği ve devletlerin beka sorunu dolayısıyla güçlerini maksimize etmeye çalıştığı sistem, çatışmayı önceleyen bir çalışma olmaktan ziyade, uluslararası barışın güç dengesiyle kurulabileceğine odaklanan bir yapıdadır. Literatüre savunmacı realizm (defensive realism) olarak geçen bu yaklaşıma, realist ekol içerisinde ilk eleştiri John Mearsheimer ile gelmiştir. Mearsheimer, büyük güçlerin, uluslararası sistemde hegemonyayı oluşturmak üzere rakipleriyle var olan mücadelelerinde güçlerini her zaman arttırmaya çalışacaklarını dile getirir. Bundan dolayı, uluslararası sistem statükocu güçlerden ziyade, sistemi kendi lehlerine dönüştürmek arzusunda olan revizyonist güçlerden oluşmaktadır. (Mearshimer, 2001:29-30) Klasik, savunmacı ve saldırgan realizm arasındaki farkları, Mearsheimer'in görselleştirmesi üzerinden inceleyecek olursak, şöyle bir tablo ile karşı karşıya kalırız. (Mearshimer, 2001:32)

TEMEL REALİST TEORİLER			
	KLASİK REALİZM	SAVUNMACI REALİZM	SALDIRGAN REALİZM
<i>Devletleri güç mücadelesine iten şey nedir?</i>	Devletlerin tabiatında var olan güç istenci	Sistemin yapısı	Sistemin yapısı
<i>Devletler ne kadar güç elde etmek isterler?</i>	Devletler güçlerini hegemonyayı oluşturacak şekilde maksimize etmek isterler.	Var olan güçlerini korumak ister ve güç dengesine odaklanırlar.	Devletler güçlerini hegemonyayı oluşturacak şekilde maksimize etmek isterler.

Kaynak: Mearshimer, J. **The Tragedy of Great Power Politics**, W.W. Norton Company, New York&London, 2001

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, uluslararası arenada güçleri artan çok uluslu şirketler, uluslararası kamuoyunda etkisini arttıran sivil toplum kuruluşlarıyla beraber, devletlerin yegane aktör olma yetkinliği sorgulanmaya başlamış ve realist ekol, çoğulcu (*plüralist*) yaklaşımların eleştirisi altında kalmıştır. Zira, uluslararası ilişkilerde devletleri tek aktör olarak ele alan realizmin, devlet dışı aktörlerin dış

politikaya etkilerini açıklamakta yetersiz kaldığı görülmüştür. Çoğulcu yaklaşımlar, kapitalizmin uluslararası ilişkiler ve devlet politikaları üzerindeki etkisini göstermeye çalışırken, uluslararası sistemi devletlerin dış politikaları ve devlet dışı aktörlerin eylemlerinin toplamı olarak göstermişlerdir. (İşyar, 2013:298-299)

Realist teorinin açıklamakta yetersiz kaldığı olgulardan bir diğerini de, çalışmamızdaki önemli sac ayaklarından biri olan Avrupa Birliği teşkil etmektedir. Neoliberal kurumsalcı yaklaşımların, karşılıklı bağımlılık (interdependence) kavramı üzerinden açıkladığı uluslararası sistemdeki devlet üstü entegrasyonlar ile, realist teorinin olguları açıklamakta yetersiz kaldığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda, neo-realist ve neo-liberal kuramlar arasında vuku bulan, neo-neo tartışmasında, liberal yaklaşımın devletlerin uluslararası ilişkilerde, uluslararası kurumlara kıyasla daha belirleyici olduğunu kabul etmesinin yanında, neo-realist kuramlarla birlikte bilhassa, realist ekolün de, uluslararası ilişkilerde söz konusu kurumların etkisini tanıdığı karşımıza çıkmaktadır. (Tuğtan, 2014:128-129) Realist teoriye yönelik en kapsamlı eleştirilerden bir diğeri de Andrew Moravcsik'ten gelmiştir. Minimalist realizm ile birlikte, realist teorinin, kendi savunucuları tarafından rasyonel devlet davranışlarını açıklamaya indirgenliğini dile getiren Moravcsik, realist kuramın ileri sürdüğü iddiaları ampirik olarak kanıtlanabilirlikten yoksun olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla, realizmin sonu, teorinin kendi taraftarları tarafından hazırlanmaktadır. (Moravcsik, 1999:5-7)

Realist yaklaşımlar, rasyonel devlet davranışlarının incelenmesi noktasında önemli cevap sunmakla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen ekonomik bütünleşmeleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Günümüz küreselleşen dünyasında, ulus devletler karar alma mekanizmalarında hala başat öneme sahip olsalar dahi, kapital sermayenin ulus devletler üzerinde kurmuş olduğu baskı, ekonomik alanda ulus üstü birlikleri zorunlu kılmaktadır. Zira, ulus devletler bugün, uluslararası ekonomi dünyasındaki sert rekabetin maliyetini tek başına yüklenmek istememektedirler. AB, NATO, BM gibi ulus üstü yapıların, uluslararası siyasette etkinlikleri hala tartışmaya açık da olsa devam etmektedir. Bu ittifakların incelenmesinde ise, realist teori bizlere tam teşekküllü cevaplar verememektedir.

1989 yılı sonrasında Bulgaristan dış politikası incelenirken, realist yaklaşımların bizlere mevcut resmi tam anlamıyla sunamadıkları görülmektedir. Bunun ardında

yatan temel sebep, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Bulgaristan devletinin dış politika karar alma mekanizması noktasındaki yetkinliğinin sorgulanabilecek olmasından ileri gelmektedir. BKP kadrolarının tasfiyesi ile birlikte, devlette oluşan güç boşluğu, 1989-1997 yılları arası dönemde, dış politikada devlet dışı aktörlerin, uluslararası kurumların ve bölgesel aktörlerin çıkarlarını incelemeyi gerekli kılmaktadır. Çalışmamızda, Bulgaristan devletinin dış politikada almış olduğu kararlar ve uluslararası sistemin getirdiği kısıtlamalar incelemeye tabi tutulacak olup, realist paradigmanın gerekli gördüğü şekilde yalnızca devlet davranışları incelemeye dahil tutulmayacaktır. Çoğulcu ve eleştirel yaklaşımlardan hareketle, devlet dışı aktörlerin de dış politikaya olan etkileri ele alınacaktır.

1.3.2. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE LİBERAL YAKLAŞIMLAR

Uluslararası ilişkilerde realist ekole önemli eleştiriler getiren yaklaşımların başında, liberal ekol gelmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, realist yaklaşım devletler arası işbirliğini kısıtlayan anarşik uluslararası sistemin bertaraf edilemeyeceğini ve dolayısıyla uluslararası kurumların, devletler arası işbirliğini tesis edemeyeceği görüşünü dile getirmekteydi. Özellikle 1940'lar ile birlikte realist bakış açısı, uluslararası ilişkiler literatüründe üç farklı yaklaşım ile eleştiriye tabi olmaya başlamıştır. Bu yaklaşımların arasında ise, işlevselcilik, 1940 ve 1950'lerin başındaki bütünleşme kuramları, 1950 ve 1960'lar ile birlikte uluslararası ilişkiler yazınına giren yeni işlevselci bölgesel bütünleşme kuramları ve 1970'ler ile birlikte tartışılmaya başlayan karşılıklı bağımlılık (interdependence) kuramı gelmektedir. Söz konusu yaklaşımlar, liberal kurumsalcılığın öncülleri olarak, realist bakış açısının ileri sürdüğü, devletlerin işbirliği kuramayacaklarına ilişkin görüşü reddetmekteydi. (Grieco, 1988:1-2) Zira, liberal yaklaşımlar, rasyonel olarak hareket etmeye meyilli devletlerin, savaşın getirdiği maliyetlerden kaçınacaklarını ve söz konusu devletlerin birbirlerine ekonomik olarak bağımlı olduklarından dolayı da, işbirliğinin kaçınılmaz olacağını dile getirmekteydiler.

Liberalizmin ve liberal kurumsalcılığın tarihsel gelişimine baktığımız zaman, Birinci Dünya Savaşı sonrası döneme geri gitmemiz gerekir. Savaşın getirdiği yıkımların bir daha yaşanmaması için kurulan Milletler Cemiyeti ve uluslararası hukukun yükselişe geçmesiyle birlikte, uluslararası kurumların dünya siyasetinde daha büyük roller oynayacağı ön görülmüştür. Savaşın kazanan güçlerinin, statükoyu

korumaya yönelik izlemiş oldukları siyasetin, Almanya ve İtalya gibi revizyonist güçler tarafından başarısızlığa uğratılmasıyla birlikte, liberal kurumsalcılık da ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Realizmin önde gelen isimlerinden Carr, liberal kurumsalcıları, güç ve çatışmanın tahakküm ettiği uluslararası ilişkilerin gerçek dünyasını idrak etmekten uzak idealistler olarak tanımlamıştır. (Carr, 1946:53)

İki savaş arası dönemde liberalizm, yenilgiye uğramış gibi gözükse de, ikinci dünya savaşının sona ermesiyle birlikte uluslararası kurumların, dünya siyasetindeki rollerinin artması, liberal yaklaşımların güç kazanmasına ve kurumsal çerçevede yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Tam da bu noktada neorealist yaklaşımlara meydan okurcasına Ikenberry, güçlü devletlerin kendilerini uluslararası kurumlar nezdinde neden sınırlandırdıklarını, 1990 sonrasında Avrupa'nın en güçlü ekonomisi olan Almanya'nın kendisini kısıtlar biçimde neden Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dahil olduğu sorusunu bizlere yöneltir. (Ikenberry, 2001:1-6) Neo-liberal kurumsalcılığa göre, uluslararası kurumlara devletlerin dahil olması, öz çıkarlarıdır. Bu bağlamda, neo-liberal yaklaşım, realist ekolün kullandığı oyun kuramı, öz-çıkarcı gibi kavramları kullanarak, uluslararası işbirliğini açıklarlar. Böylelikle, neo-realist kuramlar yalnızca çatışmayı ve neo-liberal kuramlar da yalnızca işbirliğini açıklayan kuramlar olmaktan çıkıp, her çatışmada bir işbirliği ve her işbirliğinde bir çatışma ihtimali olduğu ortaya konularak, neo-liberal ve neo-realist kuramların birbirine yaklaşması sağlanmış olur. (Stein, 2008:205)

Liberal yaklaşımların, uluslararası ilişkiler yazınına kazandırdığı belki de en önemli kavram, devletler arasında var olduğunu ileri sürdükleri, karşılıklı bağımlılık (interdependence) kavramıdır. Güç ve karşılıklı bağımlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen neoliberal yazarlar, Keohane ve Joseph Nye, realist yaklaşımların öne sürdüğü devlet davranışlarının askeri çatışma tehdidiyle şekillendiğini kabul ederek, 1960'lı yıllardan itibaren, realist teorilerin öngöremediği, askeri güvenlik zemini dışında gelişmelerin olduğunu dile getirir. (Robert Keohane, Joseph Nye, 1987:725-726) Neoliberal yaklaşıma göre, devletler birbirleriyle var olan ilişkileri noktasında, bireysel mutlak kazançlarına odaklanmakta ve diğer devletlerin nasıl bir kazanç elde ettiklerine önem vermemektedirler. Devletlerin aralarında var olan ilişkilerde daha fazla kazanç elde etmek adına birbirlerini kandırma temayülü olsa dahi, uluslararası kurumlar devletleri ortak hareket etmeye itmektir. Bu bağlamda realizm, neoliberal kurumsalcılığa iki noktada önemli eleştiriler getirir:

- Devletler, uluslararası antlaşmalarda taahhütlerine sadık kalmayabilirler.
- Uluslararası ilişkilerde, karşı tarafın daha fazla çıkar sağlayacağı bir ilişkiye, devletler razı gelmeyecektir. Zira bugün dost olan ülkeler, söz konusu ilişkilerden elde ettiği kazançla birlikte, yarın daha amansız bir düşman haline gelebilir. Rasyonel davranan hiçbir devlet, diğer devletin böylesi bir güç kazanmasına sessiz kalmayacaktır. (Grieco, 1988:2)

Neo-liberal kurumsalcı yaklaşıma yönelik en önemli eleştiri ise, saldırgan realizmin öncüsü Mearsheimer'den gelir. Mearsheimer, uluslararası kurumların bir dünya devleti teşkil etmediğini dile getirerek, söz konusu uluslararası kurumların, devletlerin üzerinde anlaştıkları bazı kural ve normları tesis ettiğini kabul eder. Lakin, bu kural ve normlara uymak noktasında, uluslararası kurumların herhangi bir yaptırım gücü olmayıp, söz konusu kuralları uygulayıp uygulamamak devletlerin tasarrufundadır. Dolayısıyla realist bakış açısına göre, uluslararası kurumlar, devletlerin adem-i merkezi bir yapı içerisinde herhangi bir yaptırım mekanizması olmaksızın, münferit olarak işbirliğine gitmelerinden başka bir şey değildir. (Mearshimer, 1994:9) Realistlere göre, uluslararası kurumlar, dünya siyasetinde görmüş olduğumuz fenomenlerin gölgesi mahiyetindedir. Tesis edilen uluslararası kurumlar aslında yalnızca güç ve çıkar ilişkilerini yansıtmaktadır. Zira, uluslararası kurumları tesis eden süper güçlerin yegane gayesi, lehlerine olan statükoyu korumaktan başka bir şey değildir. Uluslararası kurumu tesis eden süper güçler, Pareto verimliliği uyarınca, mevcut pazarlık güçlerini kullanarak kuruma dahil olan devletleri eşgüdüm içerisinde davranmaya yönlendireceklerdir. (Krasner, 1991) Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan, Birleşmiş Milletler, NATO, IMF gibi kurumların salt amacı, Amerikan çıkarlarını korumaya yöneliktir. (Stein, 2008:206) Bununla birlikte Mearsheimer, Soğuk Savaş'ın çift kutuplu yapısının sona ermesiyle birlikte NATO gibi uluslararası bir kuruma da ihtiyaç kalmadığını dile getirir. Mearsheimer'a göre NATO'nun kağıt üzerinde var olması, gerçek bir birlik olarak var olduğu manasını taşımamaktadır. (Mearshimer, 1990:5-6)

Günümüz dünyasında, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte NATO gibi askeri birliklerin varlığı ve gerekliliği sorgulansa dahi, bu kurumların hala dünya siyasetinde önemli etkileri olduğu realist kuramcılar tarafından da kabul edilmektedir. Bu bağlamda *sui generis* mahiyetiyle, ulus üstü bir yapı olarak AB'nin Bulgaristan dış politikası üzerindeki etkisinin incelenmesi bizler için önem arz etmektedir. Ayrıca

Dünya Bankası, NATO, IMF gibi kurumlar hala uluslararası siyaseti şekillendiren, devletlerin güvenlik algılamalarında önemli yere sahip olan kurumlardır. Bu bağlamda, çalışmamızın üçüncü bölümünde, söz konusu kurumların etkisi masaya yatırılacak olup, ulus üstü bir yapının parçası olarak Bulgaristan'ın AB ODGP noktasındaki uyumu da incelemeye tabi tutulacaktır.

1.3.3. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE ELEŞTİREL KURAM VE İNŞACI YAKLAŞIMLAR

Realist ve liberal yaklaşımlara tepki olarak ortaya çıkan eleştirel kuram, tarihsel materyalizmden mesnet alarak uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan post-modern yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Söz konusu yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden olan Robert Cox, sosyal olguları tarihsel epistemoloji dahilinde ele alır. Eleştirel kuramların kaynağı olarak kabul edebileceğimiz Frankfurt Okulu'na baktığımızda, öne sürülen temel argüman, sosyal gerçekliğin verili olmadığı ve tarihsel süreçler içerisinde toplumlar tarafından inşa edildiği fikridir. (Ereker, 2013:55) Liberal ve realist yaklaşımlar ise, toplumun rolünü bu bağlamda göz ardı eden yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eleştirel teorinin, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine getirdiği eleştiri aslında budur.

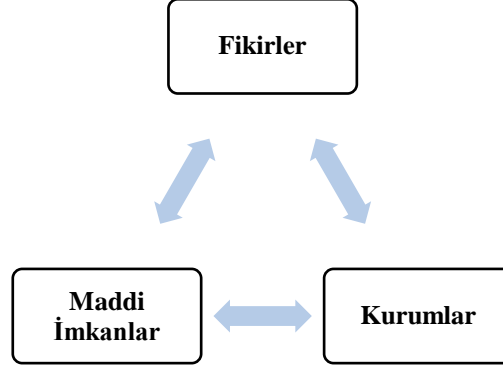
Robert Cox'a göre, teori her zaman bir amaç ve birileri için var olan bir olgudur. Her teorinin olayları algılayış biçimi, kendine özgü bir perspektifi mevcuttur. Teoriler bu bakış açısını toplumsal ve siyasi bir mekan ve zamansallık içerisinde kazanırlar. Bu bağlamda teoriler dünyayı, ulus ve toplumsal sınıf, yükselen veya alçalan güçler gibi tanımlanabilir kavramlar üzerinden algılamakta, ve kendi perspektiflerinin ötesine geçememektedirler. (Cox, 1981:128) Dolayısıyla, realizm ve liberalizm öz perspektifi üzerine düşünemeyen ve yalnızca statükonun devamlılığını sağlayan, uluslararası ilişkiler yaklaşımları olmaktan öteye gidememektedir. (Hülagü, 2014:181) Onların bu özellikleri, dış politika analizinin yeterli yapılamamasına yol açmaktadır.

Eleştirel teoriye göre, uluslararası ilişkiler yazınında iki tür teori vardır. Bunlardan bir tanesi *problem çözen* teorilerdir. Problem çözen teoriler, dünyayı olduğu gibi ele alıp, mevcut sistemdeki pürüzleri gidererek, sistemin devamlılığını sağlamaktan başka bir işe yaramazlar. Problem çözen teorilere göre, toplumsal ve siyasi gerçeklikler sabittir ve değişime açık değildirler. Eleştirel teori ise, dünyayı ve sosyal olguları bulduğu şekliyle incelemekten ziyade, söz konusu olguların tarihselliğini tanıyarak,

sosyal gerçekliğin kaynağı ve değişim süreci içerisinde olup olmadığıyla ilgilendir. Dolayısıyla eleştirel teori, tarihsel değişimin sürekliliğini baz alan, uluslararası ilişkiler ve toplumsal üretim biçimlerindeki dönüşümü inceleyen bir yaklaşımdır. (Cox, 1981:129)

Uluslararası ilişkiler geleneğine baktığımız zaman, devlet ve toplumun birbirinden ayrı alanlar olarak değerlendirilmesi temayülünün mevcut olduğunu görürüz. (Cox, 1981:126) Gerek liberal gerekse realist ekoldeki yaklaşım bu şekildedir. Robert Cox, devlet ve toplum arasındaki bu kesin çizgilerle yaratılmış olan ayrıma karşı çıkmaktadır. Cox'a göre günümüz dünyasında, devlet ve sivil toplum o kadar iç içe geçmiş olgulardır ki, söz konusu iki kavramı birbirinden ayrı analiz birimleri olarak ele almak mümkün gözükmemektedir. (Cox, 1996:86) Dolayısıyla, realist ve liberal yaklaşımların, devleti salt aktör olarak ele aldıkları analizler, bize sosyal gerçekliğin tam teşekküllü resmini sunamamaktadır.

Gerek realist, gerekse liberal yaklaşımlar, devleti tekil bir kavram olarak ele almakta olup, küresel ilişkiler dahilinde devletin değişen yapısı uluslararası ilişkiler literatüründe yoğun olarak analiz edilen bir konu teşkil etmez. Gerek Marksist gerekse de Marksist olmayan yazarlar, analiz boşluğunun olduğu bu alana katkıda bulunmak için bazı çalışmalar gerçekleştirmişler de, uluslararası ilişkilerde devletin değişen koşullara yönelik geçirdiği evrim ve çoklu devlet biçimlerinin incelenmesi, literatürde hala boşluğun olduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Carr ve Hobsbawm, toplumsal güçler noktasında var olan süreklilikler, değişen devlet yapısı ve küresel ilişkilere özel önem atfeden isimlerdir. Merkez çevre dikotomisinden hareketle geliştirdiği dünya sistemleri analizinde Waltz toplumsal ekonomik ilişkiler çerçevesinden sosyal olguları anlamlandırmaya çalışmıştır. Ne var ki, neo-realist yaklaşımında Waltz, devleti; uluslararası sistemin türevi sıfatına indirgemiş, devletin uluslararası sistemde gerçekleştirebileceği değişimi yok saymış ve böylelikle de, sistemin devamlılığını önceleyen bir teori geliştirmiştir. Zira, tarihsel maddeci anlayışla uluslararası ilişkileri inceleyen Marksist ve eleştirel teoriler, toplumsal üretim, devlet ve uluslararası ilişkiler noktasındaki güç unsurları arasındaki etkileşimi ele alırken, neo-realist teori, toplumsal üretim süreçlerini göz ardı etmektedir. (Cox, 1996:87-88)

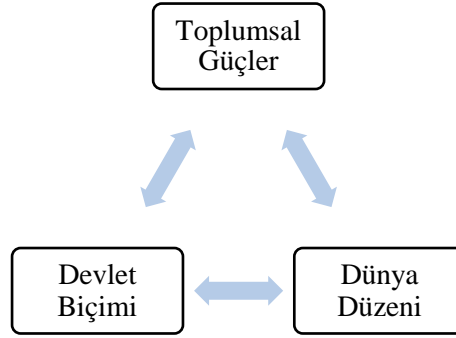
Kaynak: Cox, R. **Approaches to World Order**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996

Yukarıdaki şemadan (Cox, 1996) da anlayabileceğimiz üzere, Cox'un uluslararası yapı (tarihsel yapı) algısında, üç farklı kuvvet ekseninde çok yönlü etkileşim söz konusudur. Neo-realist ve neo-liberal kuramların söz konusu güç eksenleri üzerinde iddia ettikleri tek yönlü etkileşimin aksine, eleştirel teori, fikirler, maddi imkanlar ve kurumların birbirlerini dönüştürebileceğini kabul eder. Maddi imkanlar bir toplumdaki, askeri güç, refah seviyesi, endüstriyel kalkınmışlık gibi durumlara işaret etmektedir. Cox'a göre, sosyal gerçekliğin algılanışında fikirler de önemlidir. Devletlerin belirli topraklar üzerinde egemenliğe sahip olduğu, diplomatların dokunulmazlıklar vesilesiyle buldukları ülkelerde korunmalarının tüm devletlerin çıkarına olduğu gibi fikirler, Cox'a göre uzun süre boyunca geçerliliğini yitirmeyecek fikirlerdir. Lakin bu fikir ve algılayış dahi, tarihsel bağımlılığı haiz olup, zaman içerisinde toplumsal güçler ve kurumlar tarafından değiştirilebilir. Kurumlar ise, zaman içerisinde varlıkları rakip kurumlar tarafından tehdit edilebilecek, maddi imkan ve fikirlerden oluşan yapılar olup, söz konusu maddi imkan ve fikirlerin üretimine hizmet ederler. Dolayısıyla kurumların da tarihsel bağımlılığını göz ardı etmemek gerekir. (Cox, 1996:98-99)

Tarihsel materyalizm ve hegemonya kavramı üzerinden, uluslararası ilişkileri ekonomi politiği de göz ardı etmeden okuyan Cox'a göre, uluslararası ilişkiler neorealistlerin ileri sürdüğü üzere yalnızca devletler arasında var olan çatışmadan ibaret değildir. Tarihsel yapılar üç düzeyde karşımıza çıkmaktadırlar. Üretimdeki toplumsal ilişkiler, devlet biçimleri ve dünya düzeni bu üç düzeyi oluşturmaktadır. (Çomak, 2011:283) Söz konusu üç düzey de birbiriyle etkileşim içerisinde olup, birbirini değiştirip dönüştüren düzeylerdir. Üretim biçimlerinde var olan değişimler, yeni toplumsal güçleri oluşturur. Oluşan yeni toplumsal güçler ise devlet yapılarını

değiştirmektedir. Carr'a göre, 19. Yüzyıldan itibaren sanayide çalışan işçilerin yeni bir toplumsal güç olarak ortaya çıkması, batı Avrupa'daki devletlerin ekonomik milliyetçiliğe ve buna müteakiben emperyalist (yeni devlet biçimi) dış politikalar izlemelerine yol açmıştır. Söz konusu politikalar, uluslararası ilişkilerdeki gerilimleri besleyerek, uluslararası dünya düzenini çatışmalara daha meyilli (yeni dünya düzeni) hale getirmiştir. (Cox, 1996:100-102)

Kaynak: Cox, R. **Approaches to World Order**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996

Robert Cox'un eleştirel kuramı da ne var ki eleştirilerden ari olamamıştır. Özellikle, Gramsci'nin ulusal, iç siyaset için tasarladığı hegemonya kavramını uluslararası siyasete taşımak, soru işaretlerine yol açan bir tutum teşkil etmektedir. (Mehmet Akif Okur, Hakan Övünç Ongur, 2014) Bununla birlikte, toplumsal güçlerin etkisini ele alması dolayısıyla eleştirel teori bizlere kıymetli açıklamalar da sunmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kapitalist üretim biçiminin küreselleşmesi, bilhassa Doğu Avrupa'da yeni toplumsal güçlerin oluşmasına sebep olmuştur. Devlet sosyalizminin de çöküşüyle birlikte Bulgaristan'da 1989 sonrası dönemde oluşan sermaye sınıfının dış politika kararlarında daha etkin rol oynadığı düşünüldüğünde, söz konusu dönemin tarihselliği bağlamında eleştirel teori bizlere önemli bir içgörü sunmaktadır.

Bu alanda ele almamız gereken yaklaşımlardan bir diğerini de inşacı yaklaşım teşkil etmektedir. Nicholas Onuf'un yazılarıyla literatüre giren inşacılık yaklaşımı, Alexander Wendt ve sosyal inşacılık yaklaşımı ile popülerlik kazanmıştır. Ana akım teorilerin Soğuk Savaş'ın sona ermesini açıklayamamaları üzerine, sosyal inşacılık yaklaşımının alandaki tartışmalara dahil olduğu görülmektedir. Yaklaşımın temel argümanı, gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği yönündedir. (Berger, 1991:1) Buradan hareketle, inşacılık yaklaşımı maddeci yaklaşımları eleştirerek, fikri

unsurların, kimlik ve kültürün önemine atıfta bulunur. (Wendt, 1996:92-135) Neorealist yaklaşım devletlerin verili olarak içinde buldukları güvenlik ortamında kültürel ve kurumsal öğeleri göz ardı ederken, inşacı yaklaşım devletlerin içinde buldukları güvenlik ortamının yalnızca maddi unsurlardan değil, kültürel ve kurumsal öğelerden de müteşekkil olduğunu dile getirir. (Katzenstein, 1996:8)

Fikirler olmadan, çıkarların olamayacağını, çıkarların olmadan maddi unsurların oluşamayacağını ve maddi unsurlar olmaksızın herhangi bir gerçeklikten bahsedemeyeceğimizi dile getiren Wendt'e göre (Wendt,1996:139) fikir ve çıkarların belirlenmesi daimi devam eden bir süreçtir. Yazara göre uluslararası siyaset, devletlerin "Öteki" olarak adlandırdıkları devletlere göre kimlik ve çıkarlarını sürekli olarak inşa ettikleri bir ortam yaratmaktadır. Devletlerin kimlik ve çıkarlarının değişmesi kolay bir süreç olmasa da, bu kimlik ve çıkarlar taşlara kazanmış değildir ve uluslararası sistemdeki değişiklikler dolayısıyla değişime uğrayabilirler. Ben ve öteki üzerinden belirlenen kimlik algısı değiştiğinde, devletlerin güç dengesine ve çıkarlara yönelik algıları da değişecektir. (Wendt, 1996:29) Her ne kadar ulusötesi yapıların uluslararası siyasetteki etkisi artıyor olsa da ve devletlerin özerklikleri uluslararası rejim ve ekonomik karşılıklı bağımlılık dolayısıyla törpüleniyor olsa da, birkaç başarısız devleti (*failed state*) kenara bırakacak olursak, devletler hala kendilerini değişen koşullara göre sürekli yeniden inşa etmektedir. (Wendt, 1996:238)

1.4.DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE İÇ-DIŞ POLİTİKA BAĞINTISI

1990'larla birlikte hız kazanan küreselleşme süreci ülkeler arası siyasetin de ciddi ölçüde dönüşmesine yol açmıştır. Küresel sermayenin devlet sınırlarını aşarak tesis ettiği ulus aşırı kurumlar, dış politika analizlerinde devlet dışı aktörlerin de hesaba katılmasını beraberinde getirmiştir. İnternetin de yaygınlaşmasıyla birlikte kitle iletişim araçlarının ideolojik birer unsur olarak daha etkin kullanılabilir hale gelmesi, halkların, devletlerinin dış politikalarına yönelik daha talepkar oldukları bir dönem başlatmıştır. Söz konusu durum, devletleri dış politika kararlarında tasarrufları sınırsız olan aktör olmaktan çıkarmıştır.

Klasik dış politika analizlerine baktığımız zaman, dış politikanın iç politikadan bağımsız bir şekilde ele alındığı göze çarpmaktadır. Klasik anlayışta dış politika kararları, devlet merkezi karar alma birimleri (başbakan, başkan, bakanlar) tarafından uygulanan ayrı bir faaliyet alanı olarak görülmektedir. Ne var ki, James Rosenau gibi

araştırmacılar bağıntı (*linkage*) kuramını ortaya atarak gerek iç ve dış politika arasındaki bağlantıyı, gerekse de dış politika süreçlerinin ulus aşırılaşmasının altını çizmiş oldular. (Baklacıoğlu, 2014) Bağıntı kuramı olarak adlandırılan kuram, genellikle iki yönlü bir süreçten bahsetmektedir. Uluslararası sistemin iç politika üzerindeki etkisini inceleyen içe-yönelimli bağıntılar (*inner-directed linkages*) ve ulusal aktörlerin dış politika süreçlerine etki ettiği dışa-yönelimli bağıntılar (*outer-directed linkages*) bu iki kategoriye oluşturmaktadır. (Pridham, 1991:59)

İç politikadaki güç eksenleri bir devletin dış politikasını şekillendirebileceği gibi, uluslararası siyasette yaşananlar da ülke içi siyasetin değişmesini beraberinde getirebilir. Dolayısıyla iç ve dış politika arasındaki bağıntının çift yönlü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir ülkedeki siyasi rejimin ideolojisi, türü ülkenin almış olduğu dış politika kararlarına etki edebileceği gibi, uluslararası siyasette yaşanan değişiklikler, ihtilaflar bir ülkedeki siyasi rejimin değişmesini de beraberinde getirebilir. 1929 küresel ekonomik kriz, I. Dünya Savaşı sonrası ekonomik egemenliğini kaybetmiş bir Almanya'da, Nazilerin iktidara gelmesi, söz konusu uluslararası politikadaki gelişmelerin bir ürünüdür. Tüm bunların yanında, ülkedeki siyasi rejim ve koalisyonun mahiyeti, dış politikayı açıklamamıza olanak sağlayan değişkenler arasındadır. (Gourevitch, 1978:883-886) İktidarda olan parti veya partilerin ideolojik ve siyasi yönelimlerinin incelenmesi bu bağlamda önem arz etmektedir.

Günümüzde toplumlar, devleti yönetmekle görevli iktidardan, aldıkları dış politika kararlarında ulusal çıkarları ve toplumsal menfaatleri gözetmelerini beklemektedir. Dolayısıyla, alınan dış politika kararlarının iktidar partisinin koltuğunu korumak ve toplumsal meşruiyetini sağlamlaştırmak gibi bir anlamı da bulunmaktadır. Bu husus, toplumsal güçlerin, iktidar partisi üzerinde yaratmış olduğu baskı dolayısıyla, dış politika kararlarına sirayet etmektedir. Söz konusu durumu literatürde ilk olarak dillendiren yazar ise Robert Putnam'dır. Yazarın iki düzeyli oyun (*two-level game*) olarak kavramsallaştırdığı şey, iç ve dış politika arasındaki bağlantıya göndermede bulunmaktadır. Putnam'a göre, uluslararası siyasete konu olan her türlü pazarlık, iki düzeyli bir oyun ile sonuçlanmaktadır. Ulusal düzeyde var olan toplumsal çıkar grupları hükümet üzerinde baskı kurarak, çıkarlarının uluslararası antlaşmalarda korunmasını talep eder. Uluslararası düzeyde ise hükümet, uluslararası antlaşmaların

beraberinde getirebileceği negatif etkileri asgari seviyeye çekmeye çalışırken, bir yandan da toplumsal çıkar gruplarının taleplerini yerine getirmeye çalışır. Böylelikle, seçimlerde kendisine egemenliği bahşedecek grupların rızasını kazanmış olur. (Putnam, 1988:434)

Dış politikada alınan herhangi bir kararın veya antlaşmanın uygulanabilmesi için, iç politikada onay sürecinden geçmesi de zaman zaman gerekli olmaktadır. Uluslararası bir antlaşmanın bir hükümet tarafından imzalanması, söz konusu antlaşmayı otomatik olarak yürürlüğe sokmayacaktır. İmzalanan antlaşmaların parlamento onayından geçmesi gerekliliği, dış politika kararlarının uygulanabilirliğinde de, iç-dış politika bağlantısına işaret etmektedir. Söz konusu durum, hükümetleri dış politika konularına yönelik yaptıkları müzakerelerde varacakları kararı, ulusal siyasette onaylatabilecekleri şekilde yapılandırmalarına yol açmaktadır.(Putnam, 1988: 437) Dolayısıyla, dış politikada karar alan mercilerin, iç siyasetin dayattığı kısıtlar dahilinde hareket edebildiği oldukça açıktır.

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere, dış politika analizinde iç-dış politika bağıntısını inceleyen önde gelen isimlerden biri James Rosenau'dur. James Rosenau'nun yaklaşımının teori olarak nitelendirilemeyeceği tartışılabilir, gerçekliğin karmaşası ve büyük teoriler arasında bir köprü görevi gören orta boy kuram (mid-range theory) olduğu dile getirilmiştir. Rosenau bu kuramını geliştirirken, bireysel lider düzeyinden tüm uluslararası sistemin analizine kadar farklı düzeylerde dış politika analizi yapılmasının önemini altını çizmiştir. (Hudson, 2008:16-17) Rosenau'nun dış politika yapım süreçlerine etki ettiğini düşündüğü beş temel faktör bulunmaktadır. Bunlar dış faktörler, çevresel faktörler, toplumsal faktörler, hükümet ve siyasi elitin rolleridir. (Rosenau, 1980:54) Bu bağlamda, Rosenau'nun matrislerinden belirttiği toplumsal faktörler, hükümet ve siyasi elitin rolleri, iç ve dış politika bağıntısının altının çizildiği matrisleri teşkil etmektedir. Zira, ülkedeki siyasi elitin iktidar üzerinde kurmuş olduğu baskının incelenmesi, dış politika kararlarının anlaşılabilirliği açısından önemlidir.

Biz de, elinizde bulunan bu tezde iç-dış politika bağıntısını göz önünde bulunduracağız. Çalışmamızın ana dönemini oluşturan 2007 sonrası Bulgaristan dış politikasını incelerken, Bulgaristan'da iç siyasette yaşanan gelişmelerin, dış politikaya yansıyan boyutlarını ele almaya çalışacağız. 1989 yılıyla birlikte Todor Jivkov'un

iktidarı bırakmasıyla başlayan siyasi dönüşüm sürecinde, Bulgaristan'ın yaşamış olduğu toplumsal dönüşümün dış politikaya olan yansımalarını da James Rosenau'nun matrisleri kullanılarak ele alacağız. 1989 sonrası dönem Bulgaristan'da iktidarın sıklıkla el değiştirdiği bir siyasi ortam yarattığı için, dönemin siyasi elitinin irdelenmesinin önemli olduğu kanaatindeyiz. Zira, iktidara gelen her hükümetin izlediği dış politikadaki süreklilik ve kopuşun ele alınmasının, tarihsel değişimler noktasında Bulgaristan dış politikasının evrimine ışık tutacağı düşüncesindeyiz. Bu bağlamda, siyasi partilerin gerek koalisyon hükümetlerinde gerekse de tek başına iktidarda oldukları dönemde, Rusya'ya yönelik var olan dış politika söylemleri, parti programları, parlamento tartışmalarındaki tutumları ve basın açıklamaları üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır.

1.5.DIŞ POLİTİKADA KULLANILAN ARAÇLAR

Devletler ve siyasi aktörler dış politikalarını yürütürlerken, hedeflerine ulaşmak için siyasi, ekonomik ve kültürel bazı araçlardan istifade etmektedirler. İstifade edilen dış politika araçları, zaman, coğrafyaya ve devletlerin amaçladıkları dış politika hedeflerine göre farklılık gösterse de, devletler diğer devletlerle var olan ilişkilerinde amaçlarına ulaşabilmek için bu araçlardan yararlanmaktadır. Bu bağlamda yayınlanan çalışmalara baktığımız zaman dış politika etki araçlarının temel olarak fiziki şiddetin kullanılıp kullanılmadığı noktada ayrıştığını görmekteyiz. Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases* adlı kitabında uluslararası siyasette aktörlerin kullanmış olduğu dış politika araçlarını şu başlıklar altında toplamaktadır.

- Diplomasi (Tartışma, Müzakere)
- Pozitif Ekonomik Politikalar (Ekonomik Yardım, Ticaret Antlaşmaları)
- Negatif Ekonomik Yaptırımlar (Ambargo, Boykot)
- Siyasi Müdahale (Propaganda, vb)
- Askeri Tedbirler (Askeri Operasyon, İşgal) (Hill, 2014:147-167)

Yukarıdaki kategorilere baktığımız zaman, dış politika araçlarının üç alanda toplandığı gözümüze çarpmaktadır. Devletler, dış politika amaçlarını yerine getirmek ve dış politika hedeflerini gerçekleştirmek üzere muhatabı olan devleti bir eylemde bulunmaya zorlamak istediği zaman, askeri, ekonomik ve siyasi araçlardan istifade etmektedir. Bu dış politika araçlarından hangisine başvurulacağı, söz konusu ülkedeki

siyasi rejim, ülkenin ekonomik ve askeri kapasitesi, kar-zarar hesaplarıyla yakından ilişkili olmasına rağmen, dünyadaki devletlerin hala bu üç farklı kategorideki dış politika araçlarından istifade ettikleri bilinmektedir. Rusya'nın Bulgaristan dış politikasındaki etkisi de incelenirken söz konusu dış politika araçlarından hangilerine başvurduğu incelenecektir. Bu bağlamda, dış ticaret rakamları, siyasi açıklamalar, askeri alandaki işbirlikleri, enerji politikalarında Rusya'nın izlemiş olduğu stratejiler temel inceleme alanını teşkil edecektir.

1.5.1. ASKERİ ARAÇLAR

Uluslararası ilişkilerde, dış politika amaçlarının hayata geçirilmesi için yüzyıllardır istifade edilen araçların başında fiziki güç kullanımı gelmektedir. Devletlerin, orduları ve birliklerini cepheye sevk ederek uluslararası ihtilafları çözmeye çalışması, küresel siyasette yeni karşılaşılan bir pratik değildir. Saldırgan realizmin savunucusu Mearsheimer, devletlerin uluslararası sistemdeki çıkarlarını maksimize etmek için askeri güç kullanabileceğini dile getirir. 20. Yüzyıl insanlık tarihinin en kanlı yüzyıllarından biri olup, bu yüzyıla iki dünya savaşı, Rusya'da iç savaş, Arap-İsrail savaşları gibi çatışmalar damgasını vurmuştur. Uluslararası barışa yönelik de umutlar çok parlak gözükmemektedir. Zira, askeri olarak güçlü olmak, güvenliği temin eden temel unsur olduğu için, devletler mevcut güçlerini maksimize etmek için daima birbirleriyle çatışma halinde bulunacaklardır. (Mearshimer, 2001:1-10)

Soğuk Savaşın sona ermesi ve nükleer silahların karşılıklı yok oluşu (mutually assured destruction) garanti altına almalarıyla birlikte, çatışmalar vekalet savaşları üzerinden yürütülmeye başlanmış, ihtilaf çözümünde askeri araçların kullanımı tamamen ortadan kalkmamıştır. Tez yazım tarihi itibariyle bugün dahi, Suriye'de askeri araçlar dış politika amaçlarının hayata geçirilmesinde kullanılan yöntemlerden biri olduğunu kanıtlamaktadır. Çalışmamızda incelenen aktörlerden Rusya Federasyonu da, son dönemde, Kırım'ın ilhakı, Güney Osetya müdahaleleri ile yakın dönem dış politikasında askeri araçlara başvurmaktan çekinmemiştir. Yugoslavya iç savaşından, Kosova krizinden bu yana silahlı çatışmaların ve barut kokusunun taze olduğu Balkan coğrafyası için, askeri araçlar, bölge aktörlerinin dış politikalarında göz ardı edilmemesi gereken unsurlardan olagelmıştır. İkinci Dünya Savaşında Bulgaristan'ın Nazi birliklerinden temizlenmesinden bu yana, Rusya Federasyonu'nun ülkeye yönelik askeri bir müdahalesi söz konusu olmasa da, Soğuk Savaş dönemi

boyunca Bulgaristan'ın güvenliğini Sovyetler Birliği temin etmiş, Bulgaristan ordusu, Varşova Paktı dahilinde yapılanmıştır. Söz konusu askeri yapılanmalar, 1989 sonrası dönemde batı ittifakına eklemlemeye çalışan Bulgaristan için darboğaz teşkil eden alanlardan biri olmuştur. NATO üyeliği ile birlikte, Bulgaristan ordusu ciddi ölçüde değişim geçirmiş ve söz konusu değişimin yansımaları Bulgaristan güvenlik algısına da yansımaya başlamıştır. Bulgaristan ordusunda yapılacak değişimler, NATO üyeliği için şart koşulmuş olup, askeri araçların dış politika ittifaklarındaki önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Bulgaristan özelinde askeri araçlar noktasında yaşanan değişimler ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

1.5.2. EKONOMİK ARAÇLAR

Sert gücün ve askeri araçların kullanılmasının artan maliyeti ile birlikte, dış politika uygulamalarında yumuşak güç öne çıkan bir araç haline gelmiştir. Nükleer savaş tehlikesinin beraberinde getirdiği karşılıklı yok oluş tehlikesi, değişen siyasi konjonktürlerde ülkeleri, zorlayıcı diplomasi, ekonomik yaptırımlar gibi yumuşak güç temelli dış politika icrasına itmeye başlamıştır. Ekonomik boykot, ambargo uygulamaları, kültürel ilişkilerin sınırlandırılması gibi negatif yaptırımlar yumuşak güç bağlamında başat olarak başvurulan yöntemler olsa da, ticaret antlaşmaları, kamu diplomasisi, yayın ve basın organları, kültür ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bir devlet, dış politika amaçlarına hedef aldığı ülke üzerinde baskı kurarak ulaşmaya çalışabilir. Bu bağlamda başı çeken yaptırımlar arasında ekonomik müeyyideler gelmektedir.

Ekonomik yaptırımların dış politika aracı olarak kullanılmasının ardında yatan mantık aslında oldukça basittir. Bu strateji hedef alınan ülkenin ekonomisine zarar vererek, ülke içinde oluşacak toplumsal tepkinin siyasi iktidarı dış politika tercihlerini değiştirmeye yönlendirmek olarak betimlenebilir. (Mastanduno, 2018:210) Ekonomik yaptırımlar vesilesiyle dış politika hedeflerine ulaşma çabası şüphesiz yeni bir yöntem de değildir. Peleponnez Savaşı çıkmadan önce, Megaryan Kararnamesiyle, Atina imparatorluğunun Megara'ya uyguladığı yaptırımlar, ekonomik yaptırım gücünün eski Yunan'dan beri kullanılageldiğinin önemli bir kanıtıdır. Ekonomik yaptırımlar negatif yönde uygulanabilecekleri gibi, pozitif yönde, bir devletin yürütmüş olduğu dış politikadan memnuniyetin ifadesi olarak veyahut iki devlet arasındaki ittifakın güçlendirilmesi amacıyla uygulanabilir. Marshall Planı ile birlikte Avrupa'ya yapılan

yardımlar, Avrupa'nın hem ABD'ye olan ekonomik bağılılığının artırılması hem de Sovyetler Birliği yörüngesine düşmesinin engellenmesi amacıyla pozitif yönde kullanılan ekonomik yaptırımların en güzel örneklerinden biridir. (Mastanduno, 2018:208) Bu bağlamda, şartlılık ilkesi ile Avrupa Birliği de, genişleme politikaları dahilinde aday ülkelerde, yapısal ve uyum fonlarıyla birlikte de üye devletlerdeki politika değişikliklerini hayata geçirebilmek için ekonomik gücüne başvurmaktadır. AB'nin Bulgaristan'a yönelik üyelik süreci sonrasında hayata geçirdiği İşbirliği ve Tetkik Mekanizması (Cooperation and Verification Mechanism) üyelik sonrasında uygulanan yaptırımlardan olması dolayısıyla incelemeye değerdir. Ayrıca enerji politikaları temelinde şekillenen Rusya Federasyonu ekonomik yaptırımları, Bulgaristan dış politikası üzerindeki manevralar açısından bir diğer inceleme alanını teşkil etmektedir. Zira enerji ithalatı noktasında Rusya'ya %100 bağımlı olan Bulgaristan'ın dış politika kararları, bu bağımlılık çerçevesinde şekillenmektedir. Çıkan diplomatik krizlerde, Rusya'nın enerji kartına sıklıkla başvurduğu ise literatürde sıklıkla dile getirilen konular arasındadır.

Ekonomik yaptırımların bir ülkenin dış politika tercihlerini değiştirmeye zorlaması zaman zaman mümkün olsa da, yaptırımların her zaman istenilen sonuçları vermediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Fidel Castro dönemi Küba'sına bakacak olursak, geleneksel olarak ekonomisi önemli ölçüde ABD'ye bağlı olan Küba, ekonomik boykot ve ambargoların uygulandığı dönemde, Soğuk Savaş ortamından da istifade ederek şekerini Sovyetler Birliği'ne ihraç etmiştir. Karşılığında ise Doğu Bloğu ülkelerinden teçhizat tedarik ederek, kendisine uygulanan ambargoyu bir nebze de olsa kırabilmiştir. (Mastanduno, 2018:207) Darfur'daki katliamlar dolayısıyla ABD hükümetinin Sudan'a uygulamış olduğu ambargo, Çin, Hindistan ve Malezya hükümetlerinin Sudan'daki petrol endüstrisine yapmış oldukları yatırımlar ile zayıflamış olup, Yugoslavya, Joseph Boriz Tito döneminde, komünist olmayan devletlerden ekonomik yardım alarak hem Kominform'dan dışlanmış hem de, Stalin'in uygulamış olduğu ekonomik ambargoyu yüzünü batıya çevirerek kırmaya çalışmıştır.(Mastanduno, 2018:210-215) Söz konusu durum hem Doğu Bloğ'undaki ilk çatırdama olması dolayısıyla önem arz etmiş hem de, Sovyetler Birliği'nin yaptırımlarının yetkinliğini sorgulatmıştır.Bu bağlamda, Bulgaristan enerji sektöründeki Rusya'ya bağımlılığı dolayısıyla dış politika kararlarında Rusya'yı göz ardı edemezken, AB üyeliği, Schengen bölgesine dahil olma isteği ve AB'den almış

olduğu yapısal fonlar Bulgaristan'ın zaman zaman birbiriyle çelişen dış politika kararları almasına yol açmaktadır. Ülkenin bu iki ekonomik güç arasında kendini sıkışmış bir konumda hissetmesine yol açan durumu, dış politika kararlarına yansımakta olup, analiz alanlarımızdan bir diğeri teşkil edecektir.

Ekonomik yaptırımlar bir devletin dış politika kararlarını değiştirmesini sağlarken, bazen de istenilenin tam tersi bir sonuç da doğurabilir. Hedef alınan ülke içerisinde siyasi bir çalkantı yaratarak hükümetin dağılmasını sağlamak yerine, ülkenin ekonomik yaptırımları uygulayan devleti düşman olarak algılamasıyla birlikte “tek bayrak altında toplanma etkisi” (rally round the flag effect) dediğimiz etki oluşarak, uygulanan ekonomik yaptırımlar daha büyük çapta bir toplumsal bütünleşme yaratabilir. Böylelikle uygulanan ekonomik yaptırımlar ile ikili ilişkiler arasında çıkan yangına benzin dökülmüş olabilir. (Mastanduno, 2018:211) Zira ekonomik yaptırımların uygulanması sonrasında toplum nezdinde oluşan tepki, ilişkilerin normalleşmesini daha da zora sokabilir. Söz konusu duruma Bulgaristan'da gerçekleşen Sovyetler Birliği ve Rusya karşıtı eylemler örnek olarak verilebilir. Özellikle son dönemlerde, Bulgaristan'ın Rusya ile enerji projelerinde yaşamış olduğu çatışmalar ve Bulgaristan halkının Sovyet heykellerini boyayarak yapmış olduğu protestolar, Rusya'nın Bulgaristan nezdinde uygulamış olduğu ekonomik yaptırımların yetkinliğini zaman zaman sorgulatmaktadır. Uygulanan ekonomik yaptırımlarla birlikte halkın Rusya'ya yönelik tepkisinin büyümesi, Rusya yanlısı dış politika uygulayacak hükümetlerin iktidarda kalmasını nispeten zorlaştırmaktadır.

1.5.3. SİYASİ ARAÇLAR

Uluslararası ilişkilerde askeri ve ekonomik yaptırımların yanında başvurulan araçlar arasında siyasi yöntemler bulunmaktadır. Bir ülke veya uluslararası kurumla yürütülen diyalog, diplomatik ilişkiler, kamu diplomasisi gibi yöntemler, dış politika amacının hedefi olan ülkede etki yaratmaya yönelik hayata geçirilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, yabancı misyon şefleri bu bağlamda dış politikaya ilişkin siyasi araçları tatbik eden aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, siyasi parti liderlerinin yapmış olduğu açıklamalar, ülkelerin dış ilişkiler misyon şeflerinin verdiği notalar ve açıklamalar bir ülkenin dış politika tutumuna ilişkin bizlere ipuçları vermektedir.

Son dönemde, devletlerin dış politikada kullanmış oldukları siyasa araçlara yönelik verilebilecek en önemli örneklerden bir diğerini de, dış işleri bakanlıklarının yabancı ülke misyon şeflerine yönelik takınmış oldukları tutum ve tavır ile karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası gündeme Skripal krizi olarak yansıyan, diplomatik kriz sonrasında, AB üye ülkelerinin bir kısmının Rus diplomatları *persona non grata* ilan etmekte yaşamış oldukları çekimserlik, söz konusu ülkelerin Rusya'ya yönelik dış politikaları hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir.

Ülkelerin dış politika noktasında kullanmış oldukları siyasi araçlar yalnızca, hükümet yetkililerinin yapmış oldukları açıklamalardan da ibaret değildir. Bugün pek çok devlet, sivil toplum kuruluşlarıyla, birlikte hedef aldıkları ülkelerde dış politika gündemi oluşturmaya çalışmaktadırlar. Fikirlerin ve kültürün birer dış politika aracı olarak kullanılmaya başlaması inşacı yaklaşımın ele aldığı konular içerisinde yer almaktadır. Fikirlerin, devlet dış politika tercihlerini etkileyebileceğini öne süren Risse-Kappen söz konusu yaklaşımı net bir şekilde açıklamaktadır. (Risse-Kappen, 1994:186) Bu bağlamda devletlerin yabancı ülkelerde açmış oldukları düşünce ve kültür kurumları ile sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. TİKA son dönemde Türk Dış Politikasında bu açıdan önem arz etmektedir. Rus dış politikasında ise jeo-kültürel öge olarak *Russkiy Mir'in* Balkanlarda ve bilhassa Bulgaristan'da yürütmüş olduğu faaliyetlerin incelenmesi, Rusya'nın dış politikada kullanmış olduğu jeokültürel araçlara ciddi ölçüde ışık tutacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİ EDEN SİSTEMSEL FAKTÖRLER

Devletlerin dış politikaları analiz edilirken, uluslararası sistemin devlet davranışları üzerinde etkileri olabileceğini dile getirmiştik. Uluslararası sistemin geçirmiş olduğu dönüşümler, üretim biçimlerinin değişmesi ve güç dengelerinde meydana gelen değişimler küresel satıhta bir dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Söz konusu durum, münferit olarak devletlerin dış politikalarına da yansımaktadır. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın devlet inşasından bu yana üç farklı önemli siyasi dönemden geçtiğini dile getirmek mümkün olacaktır. *Ancien Regime*'in iflasıyla birlikte imparatorlukların yıkılarak, ulus devletlerin ortaya çıktığı dönemde kurulan Bulgaristan Krallığı devlet inşası sürecinde ve sonrasında Rusya İmparatorluğu'nun etkisi altında hayatına devam etmiştir. Rusya İmparatorluğu'nun Bulgaristan'ın bir ulus devlet olarak bağımsızlığını kazanmasında oynamış olduğu rol, imparatorluğun kurulan yeni devlet nezdindeki etkisinin azami düzeyde olmasına yol açmıştır. İkinci dünya savaşından sonra ise Bulgaristan, Soğuk Savaş'ın hüküm sürdüğü uluslararası sisteme Varşova Paktı ile ittifak kurarak dahil olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel bağlamda başlayan dönüşümlere paralel olarak, Bulgaristan'da da siyasi ve ekonomik liberalleşme süreci başlamıştır. Kapitalist üretim biçimlerinin küreselleşmesiyle birlikte yeni toplumsal güçlerin ortaya çıkışı, bu dönemden itibaren Bulgaristan dış politikasını da farklı bir yöne sevk etmiştir. Bu dönem, Bulgaristan'ın tesis edilen hegemonik düzene eklemlenme dönemi olarak adlandırılabilir. Soğuk Savaş boyunca öteki olarak adlandırılan batı ittifakına eklemlenmek için Bulgaristan'ın yeniden kimlik ve çıkar tanımlamaları yapması gerekmiştir. Kurulan hegemonik düzendeki baskın gücü oluşturan ABD ve AB gibi liberal demokrasilerin inşa ettiği ve kurulu düzenin yeniden üretilmesine yol açan, kültürel, sosyal ve ekonomik kuvvetlerin sistemsal dönüşüm içerisinde tarihsel bağlamda ele alınması bizler için önemlidir. Zira, yukarıda da belirttiğimiz üzere, uluslararası sistemdeki aktörlerden yalnızca biri olan Bulgaristan'ın dış politikasını, sistemin dinamiklerine göre şekillendirdiğini göz önünde bulundurmamız gerekir. Böylesi bir analiz Bulgaristan'ın küresel bağlamda yaşanan değişimlerde kendini nasıl konumlandığını anlamamıza yardım edecek ve dış politika kararlarının ardında yatan amaçlar daha net anlaşılacaktır.

Bulgaristan'ın 1878 ile başlayan ve günümüze kadar gelen Osmanlı Devleti sonrası tarihinde, kurumsal, ekonomik ve siyasi yapısında yaşanan değişimlerin, uluslararası sistemdeki dönüşümlere ayak uydurma çabasının bir ürünüdür. Özellikle, Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan'da siyasi ve ekonomik düzeyde başlayan dönüşüm, Doğu Avrupa ve eski Varşova Paktı ülkelerinde yaşanan dönüşümlerle birlikte ele alındığında, çift kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak okunabilir. Söz konusu dönüşümlerin anlaşılabilmesi için, uluslararası ilişkiler literatüründe yeni dünya düzenin başlangıcı olarak kabul edilen bu dönemin dinamiklerini ele almak elzem gözükmektedir. Dolayısıyla, 1990 yılı sonrasında oluşan çok kutuplu dünya düzenindeki güç eksenlerinin analizi bizler için önemlidir.

Yukarıdaki tüm bu sebeplerden hareketle biz de bu bölümde, Bulgaristan dış politikasının Soğuk Savaş sonrasında değişen çehresini analiz edebilmek için, uluslararası sistemdeki dönüşümleri kısaca masaya yatırmaya çalışacağız. İlk olarak Bulgaristan'ın uluslararası sistemdeki öneminin nereden kaynaklandığı incelenecek olup, daha sonra da Soğuk Savaş sonrasındaki değişen dünya düzenine kısaca değineceğiz. Bilindiği üzere, Soğuk Savaş boyunca ABD ve NATO'nun temsil ettiği Özgür Dünya karşısında SSCB'nin temsil ettiği Varşova Paktı bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte çöken Varşova paktı ve Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da başlayan dönüşüm süreci kaçınılmaz olarak Bulgaristan'ı ve dış politikasını da etkiledi. Çok kutuplu düzende ortaya çıkan yeni güç eksenleri, dış politika hedeflerini hayata geçirebilmek için bölge ülkeleri üzerinde bazı tasarruflarda bulunma gayreti içerisinde oldular. Bu gerekçeden hareketle, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Bulgaristan dış politikasında etkileri olduğunu düşündüğümüz ABD, AB ve Rusya Federasyonu'nun Bulgaristan'a yönelik dış politika amaçlarını bu bölümde ele alacağız. Bu bölümdeki amaç, yukarıda isimleri geçen aktörlerin detaylı dış politika analizlerini yapmak olmayıp, Bulgaristan özelinde, bölge ve ülkeye yönelik dış politika tercihlerinin tarihsel perspektifte incelenmesine yöneliktir. Zira, tarihsel perspektifte, bir süper güç himayesi altında dış politika izleme pratiği mevcut bulunan Bulgaristan'ın dış politikasının yönlendirilmesinde söz konusu ülkelerin önemli olduğu kanaatindeyiz.

2.1.BULGARİSTAN'IN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Ülkelerin Bulgaristan üzerindeki dış politika tercihlerini incelerken, öncelikle cevaplanması gereken birkaç soru vardır. İlk olarak, Bulgaristan ve Güneydoğu Avrupa bölgesinin Avrupa, Amerika ve Rusya gibi büyük güçler için önemi nereden kaynaklanmaktadır? 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı arasında ciddi diplomatik krizlere yol açan Bulgaristan ve Balkanlar, coğrafi önemini günümüzde de korumaya devam etmektedir. Üyeliklerinden bu yana on yıldan fazla süre geçmesine rağmen, Bulgaristan ve Romanya, bugün hala AB üyelik koşullarını tam manasıyla yerine getiremedikleri dolayısıyla eleştirilmektedir. Üyelik koşullarını yerine getirmemelerine rağmen AB'ye kabul edilen, AB genişleme politikaları noktasında ilk defa, şartlılık ilkesinin üyelik sonrasına uzatıldığı (*extended conditionality*) Bulgaristan'ın batı ittifakı için önemi nereden kaynaklanmaktadır? Hali hazırda, Rusya'nın AB'deki Truva atı olarak değerlendirilen, zaman zaman Ortak Dış Politika noktasında, AB ile taban tabana zıt tutum içerisinde olan, AB'nin şart koştuğu ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve siyasi kriterleri karşılamaktan bu kadar uzak bulunan Bulgaristan, neden hala birlik içerisinde ve daha da önemlisi NATO ittifakının bir üyesidir? Literatürde normatif güç olarak tanımlanan AB, Bulgaristan'ın müktesebat noktasındaki kötü performansına rağmen neden Bulgaristan'ı birliğe kabul etmiştir? Söz konusu sorunun cevabı Bulgaristan'ın jeostratejik konumu ve Avro-Atlantik ittifakının, Rusya Federasyonu'nu çevreleme politikasından ileri gelmektedir.

Asya ve Avrupa arasında bir köprü ve zengin Orta Doğu kaynaklarına bir geçiş noktası oluşturan Balkanlar, uzun yıllar büyük güçlerin hedefinde yer almıştır. Balkanlar kavramı kullanıldığında, hangi ülkelerin söz konusu coğrafyaya dahil edilmesi gerektiğine ilişkin farklı bakış açıları bulunuyor olsa dahi, Bulgarca ismiyle *Stara Planina* olarak anılan, Koca Balkan dağlarının bulunduğu coğrafyada yer alan Bulgaristan'ın, Balkanlar'ın bir parçası olduğu yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Güney Doğu Avrupa'da yer alan, Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Türkiye ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ile sınırı bulunan Bulgaristan, 414 km'lik kıyı hattıyla Karadeniz'de önemli bir üs görevi görmektedir. Karadeniz'de üst olmasının yanı sıra, Avrupa ve Asya arasında köprü görevi görüyor oluşu, Bulgaristan'ı jeopolitik olarak önemli kılan faktörlerden bir diğeridir.

Bulgaristan'ın Karadeniz'de üs olması ve Avrupa ile Asya arasındaki köprü görevi, ABD ve NATO için önem arz etmektedir. Son dönemde Karadeniz'de yaşanan gerginlikler, Ukrayna krizi, Kırım'ın ilhakı, Bulgaristan'ın NATO nezdindeki önemini arttırmıştır. Karadeniz'de üç üye ülkesi bulunan (Türkiye, Bulgaristan, Romanya) NATO için, Karadeniz'e ulaşım açısından Bulgaristan askeri üsleri oldukça önemlidir. Plovdiv'in 6 km güneyinde bulunan Graf Ignatievo Hava Üssü, Novo Selo Eğitim Üssü, Aytos Lojistik Merkezi ve Bezmer Hava üsleri bugün NATO birliklerinin bölgede kullandığı askeri üsler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu üslerden Graf İgnatievo Hava Üssü'nde, tez yazım tarihi itibarıyla Bulgaristan cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan Rumen Radev, 2005-2009 yılları arasında üs komutanı olarak görev yapmış bir generaldir. (AB Graf Ignatievo, 2001) Meşhur Rus MiG-29 uçak pilotu ve Amerika'da eğitim alan bir asker olarak, Rumen Radev'in cumhurbaşkanlığı görevine gelmesiyle birlikte akıllara ilk gelen sorunun, Bulgaristan'ın Rusya ve NATO'dan hangisine daha yakın duracağı olması, Bulgaristan'ın uluslararası güç merkezleri arasında kalmışlığını gösterir mahiyettedir. Eski Sovyetler Birliği dönemi uçaklarını kullanan bir generalin, Amerika'da uzmanlık eğitimi almış olması, geçmiş tarih ve günümüz gerçekleri arasındaki çatışmanın özeti mahiyetindedir.

Zbigniew Brezinski, Avrasya'yı büyük bir satranç tahtasına benzetir. Brezinski'ye göre Avrasya yer kürenin en büyük kıtasıdır ve Avrasya'ya hükmeden güç, dünyanın ekonomik olarak en verimli bölgesinin üçte ikisini kontrol edecektir. Zira dünya nüfusunun %75 i ve global gayr-i safi hasılanın %60'ı bu bölgede yer almaktadır. (Brezinski, 2006:32) Dolayısıyla global hegemonyanın inşasında bu kadar önemli olan Avrasya bölgesinde köprü başı görevi gören Balkanlar'a ve Bulgaristan'a nüfuz edebilmek, Çarlık Rusya'sı döneminden beri büyük güçlerin daima siyasi ajandalarında ön sıralarda yer alan konulardan biri olagelmıştır. Panslavizm politikaları dahilinde Rusya'nın Bulgaristan devlet inşasındaki bizatihi dahli, ülkenin Bulgaristan dış politikasını yönlendirmedeki çabalarına tarihsel perspektifteki en temel örneklerden birini teşkil etmektedir. Özellikle Rusya'da, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte kuvvetlenerek yeniden gündeme gelen Avrasyacı yaklaşım, Balkanlar coğrafyası ve Bulgaristan'ın, Rusya dış politikasında önemini daha da arttırmıştır. Söz konusu politika değişiminin emareleri, Rusya'nın yayınlamış olduğu dış politika strateji konseptlerine de yansımaktadır. Özellikle ülke için hayati önemi

haiz olan enerji güvenliği politikaları noktasında Bulgaristan ve Balkanlar coğrafyasının kilit önemi, Rusya'nın son dönemde Bulgaristan'a yönelik politikalarına ağırlık vermesine yol açmaktadır. Rusya'nın enerji politikaları noktasındaki agresif dış politika tutumu da, Bulgaristan'ın dış politika yöneliminde Rusya'dan tamamen kopamamasını beraberinde getirmektedir.

Karadeniz'deki doğal kaynaklara erişmek ve bunların kullanımı batı ittifakı ve bilhassa Avrupa'nın enerji güvenliği açısından da daima büyük önem arz etmiştir. Bugün enerji projelerinin önemli bir kısmının Hazar Denizi ve Karadeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşan koridorlardan müteşekkil olduğu düşünüldüğünde, Bulgaristan'ın jeopolitik ve jeo-ekonomik önemi bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır. Bir ülkenin güvenliği yalnızca, askeri tehditlere yönelik alınacak önlemlerle sınırlı olmadığından, Bulgaristan modern güvenlik algısı noktasında da önem arz eden ülkelerden biridir. Zira Ortadoğu'daki ihtilaflar dolayısıyla yaşanan yasadışı göç bugün Avrupa'da algılanan temel güvenlik tehditlerinden birini oluşturmaktadır. Organize suç örgütlerinin ve yasadışı uyuşturucu trafiğinin geçiş noktası üzerinde bulunan Bulgaristan'ın bu bağlamlardaki ittifakı da, Avrupa için önemlidir. Zira bu şekilde, AB, modern dönemde kendisi için başat güvenlik tehditlerinden biri olarak algıladığı düzensiz göç ve mülteci problemine yönelik muhafızlık görevi yapabilecek bir ülke bulmuş olmaktadır. Elli yılı aşkın süredir üyelik müzakerelerini AB ile sürdüren ve buna rağmen Gümrük Birliği dışında tatminkar bir sonuca ulaşamayan Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin inişli çıkışlı bir seyir izlediği düşünüldüğünde, yasadışı göç ile mücadele gibi hususlar, Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkelerin önemini daha da artmaktadır. Bulgaristan'ın bu mahiyeti son dönemde yaşanan Suriye kriziyle birlikte bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. AB'nin üye devletler nezdindeki yaptırımlarının, birlik dışındaki ülkelere kıyasla daha etkin olduğu düşünüldüğünde, Bulgaristan üyeliğinin arkasındaki motivasyonlardan bir diğeri de anlaşılmış olmaktadır. Bununla birlikte, ABD'nin Irak'a müdahalesinde Türkiye Cumhuriyeti Parlamentosundan çıkmayan tezkere dolayısıyla, Bulgaristan'ın askeri üs olarak kullanılması, ülkenin Orta Doğu'ya yönelik askeri operasyonlardaki muhtemel önemine de işaret etmektedir. ABD ve Batı Avrupa enerji güvenliği için hayati önemi bulunan Orta Doğu'daki ihtilafların teskin edilmesi, petrol fiyatlarının kontrol altında tutulması için önemlidir. Zira, bölgedeki çatışmalar dolayısıyla yükselen petrol fiyatları, Avrupa sanayisi ve ekonomisinin ağır bir darbe yemesi ihtimalini bünyesinde

barındırmaktadır. Son dönemde Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye'nin tam olarak güvenilemeyecek bir müttefik olarak algılanması, Balkanlar'a yönelik siyasi yatırımların artmasına da sebep olmuştur. Bu bağlamda Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin NATO'ya üyeliği de söz konusu duruma verilebilecek en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir.

Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon süreci ve Yugoslavya iç savaşı, demokrasi ve insan haklarının korunması gibi temeller üzerinde yükselen Avro-Atlantik ittifakı için şok etkisi yaratmış ve bölgede yaşanan çatışmaların, Avrupa genelinde ırkçı temelde bir ihtilaflar silsilesi yaratabileceği endişesi, geç de olsa NATO ve ABD'yi eyleme geçmek zorunda bırakmıştır. NATO'nun güney kanadında yaşanan, birliğin güvenliğini ve var olma sebebini sorgulatabilecek bu çatışmaların önlenmesi için Batı Balkanlar ve genel olarak bölgedeki güçlerin ittifakı önem arz etmeye başlamıştır. Özellikle Karadeniz'de Rusya ile olan ilişkilerin gerginleşmesi, Kırım'ın ilhaki ve Gürcistan krizleriyle birlikte, Balkan ülkelerinin NATO savunma politikaları noktasındaki önemi bir kez daha artmıştır. Askeri teçhizatın yenilenmesi ve modern savaşın gereklerine uygun hale getirilmesi için bu bölgede yatırımlar giderek artmıştır.

Bulgaristan'ın da içinde yer aldığı Balkan coğrafyasının yeniden Avrupa medeniyetine dahil yukarıda bahsi geçen gelişmelerin bir sonucu olarak tezahür etmiştir. Bulgaristan'ın batı ittifakına dahil olması, içinde pek çok çıkarım muhteva eden bir siyasi eylem olarak ele alınabilir. Söz konusu AB ve NATO genişlemeleri, Soğuk Savaş sonrasında bölgede oluşan güvenlik boşluğunun dolmasına yönelik önemli bir adımdır. Komünist kadroların iktidardan çekilmesiyle birlikte, Doğu Avrupa ülkelerinde devlet kapasitesinde yaşanan boşluklar, bölgenin mafyavari yapılarca yönetilmesini beraberinde getirmiştir. Devlet kapasitesinin yetersizliği ekonomik liberalleşmenin sorunlu bir zeminde gerçekleşmesine yol açmıştır. NATO'nun güney kanadına ve Avrupa'nın kapısında yaşanacak böylesine istenmeyen bir siyasi atmosferin yaratması muhtemel istikrarsızlık, Soğuk Savaş boyunca SSCB boyunduruğuna düşmemesi için savaş verilen AB'nin varoluşsal süreci için de ağır bir darbe teşkil edebilirdi. Bu durum, Balkan Savaşları'ndan bu yana bölgenin ötekileştirilmesi pratiğinin sürdürülmesini beraberinde getirmiştir. Balkan Savaşları ve Yugoslavya'daki iç savaş süresince yaşanan vahşet dolayısıyla Balkanlar'da yaşayan insanların alt bir ırkmışçasına tanımlanmasına yol açan "Balkanlaşma" kavramı

dolayısıyla, bölgede yer alan pek çok ülke kendini bu tabirle tanımlamaktan günümüzde kaçınılmaktadır. Zira Maria Todorova'nın "*Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*" isimli kitabında da dile getirdiği üzere; Balkanlaşma tabiri yalnızca büyük ve yaşayabilir siyasal birimlerin parçalanmasını ifade etmekle kalmayıp, kabileciliğe, geriliğe, ilkelik ve barbarlığa dönüşle eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Todorova, 2009:17) Söz konusu söylem, Balkanlar'ın önemli bir süre Avrupa ile Doğu arasında tampon bölge olarak tasavvur edilmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş döneminde de, bölgede yükselen demokrasi talepleri batı nezdinde beklediği yanıtı, Sovyetler Birliği ile tırmanabilecek gerilimin artmaması için bulamamaktaydı. Bu sebeplerden dolayı, Avrupa'nın ötekisi olan Balkanlar'ın siyasi jargonda Güney Doğu Avrupa olarak tanımlanmalarıyla, Avrupa medeniyetine yeniden adım atmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm Balkan ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da komünizmin çöküşüyle birlikte batı ittifakıyla eklemleme ve Bulgaristan'ın ezelden beri ait olduğu öne sürülen Avrupa medeniyetine geri dönüş sürecinin başladığı dile getirilmiştir. Söz konusu ittifakın ne düzeyde gerçekleştiği çalışmamızda ilgili bölümlerde detaylı olarak ele alınmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte AB'nin, Güneydoğu Avrupa tanımlamasıyla kavramsal, ekonomik yardımlar ve siyasi reformlar ile ekonomik ve politik düzeyde Avrupalılaştırmaya çalıştığı Balkanlar coğrafyasının önemi, AB'nin bölgeye yönelik söz konusu siyasi yatırımlarından da rahatlıkla görülebilmektedir. Yıllarca ötekileştirilen bir coğrafyanın, Avrupa dinamiklerine ne kadar uyum sağlayabildiği ise günümüzde dahi bir tartışma konusudur.

2.2.SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEMDE BULGARİSTAN'IN YERİ

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte global siyasal sistemde ciddi dönüşümler görülmeye başlanmıştır. Zira Soğuk Savaş dönemi boyunca kutuplardan birini oluşturan blok liderlerinden birinin iflas bayrağını çekmesiyle birlikte, çift kutuplu yapıda da sona gelindiği ilan olunmuştur. Çift kutuplu yapının sona ermesiyle birlikte ABD'nin tek kutuplu siyasi düzeni tesis edeceği düşünülmüş, hatta bazı siyaset bilimciler söz konusu dönemde "Tarihin Sonu"nun geldiğini dahi müjdelemişlerdir. (Fukuyama,2006) Marksist-Hegeylan bağlamda dile getirilen bu kavram, zaman zaman yanlış yorumlamalara maruz kalsa da, hegemonik gücün tesis edileceği düşünülmüştür. Zira Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Amerikan

hegemonyasında tesis edilecek küresel barış, *Pax Americana* nidaları atılır olmuştur. Kapitalist üretim biçimlerinin küreselleşmesiyle birlikte ABD, hegemonik düzeni Soğuk Savaş sonrası dönemde tesis etmiş fakat ABD hegemonyasına yönelik itiraz sesleri yükselmeye başlamıştır. Amerikan hegemonyası, 1991 gibi erken bir dönemde Saddam Hüseyin tarafından sorgulanmış, demokrasi emperyalizmini inşa etmeye çalışan ABD'ye yönelik muhalefet dünya çapında giderek yükselmiştir. Liberal demokrasi kurumlarıyla birlikte, devletlerin ihtilaflarını diyalog yoluyla çözmeye gidecekleri öngörülmüş, liberal demokrasinin nihai ideoloji olarak dünya çapında kabul göreceği düşünülmüşse de, tezin yazım tarihi olan 2019 yılı itibariyle bu beklentilerin boşa çıktığı görülmüştür. Günümüz itibariyle, küresel satıhta yarattığı eşitsizlik ile birlikte, neo-liberalizm ciddi bir sınav vermektedir. Bazı yazarlara göre ise, dünya; liberalizmin taahhüt ettiği refah seviyesine çok uzak olup, eşitsizlik insanlık tarihi boyunca bu düzeylere asla ulaşmamıştır. (Stiglitz, 2012) Neo-liberalizm krizi ve liberal demokrasinin *thymos*¹ problemine yeterli çözümü bulamaması, milliyetçilik ve kimlik düzeyinde yükselen siyasi çatışmaları beraberinde getirmiştir. (Fukuyama, 2018) Bununla birlikte, özellikle Putin dönemiyle beraber Rusya Federasyonu, ABD hegemonyasına pek çok bölgede karşı duruş sergilemeye başlamıştır. Her ne kadar kurulan hegemonik düzene Rusya ve Çin gibi ülkeler eklemlenmiş ve düzeni değiştirecek bir siyaset izlemiyor olsalar dahi, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki bu güçlerin ABD hegemonyasını tenkitleri, yeni nüfuz alanlarının oluşturulma rekabetini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Balkanlar coğrafyası ve Bulgaristan önemli örneklerden birini teşkil etmektedir.

Sorulması gereken soru şüphesiz liberal ideolojinin Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte zaferini neden ilan edemediğidir? Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber komünist ideolojinin mağlubiyeti ve liberal ideolojinin galibiyeti öngörülmüşse de, literatürde bazı akademisyenler, Soğuk Savaş'ın sonuyla birlikte liberal ideolojinin tarihsel rolünü sürdürebilme kabiliyetinin de zayıfladığını dile getirmektedir. Immanuel Wallerstein, SSCB'nin soğuk savaş döneminde ABD'nin bir alt-emperyalist gücü olarak işlev gördüğünü, kendi nüfuz alanlarında düzen ve istikrarı sağlayarak aslında dünya çapında ABD'nin hegemonyasını sürdürme becerisini geliştiren koşullara hizmet ettiğini dile getirmiştir. (Wallerstein, 2012) ABD'nin hegemonik güç rolünü

---

¹ Thymos kavramı yazar tarafından kabul görme, uluslararası siyasette tanınma bağlamında kullanılmaktadır.

daha fazla oynayamayacak olmasıyla birlikte, Soğuk Savaşın tamamen işlevini kaybetmesi, SSCB'yi uluslararası arenadaki dünya gücü olma statüsünü üç sac ayaklı bir stratejiyle korumaya itmiştir.

- Soğuk Savaşın tasfiyesi
- Doğu Avrupa'daki imparatorluk benzeri yapının yükünden kurtulma
- Sovyet Devleti'nin hegemonya sonrası dönemde yeniden inşası. (Wallerstein, 2012:23)

Komünizmin çöküşü, üçüncü dünya ülkelerinde ve eski Sovyet bloğu ülkelerde de ulusal kalkınma stratejilerinin çöküşü manasını taşıdığı için, devlet planlı kalkınma stratejilerinden çıkılarak piyasa ekonomisinin kabulü ve yeni düzende işlev görecektir. güvenlik ittifakları arayışı bahsi geçen ülkelerde hız kazanmıştır. Zira mevcut Leninist stratejiyle, ulusal kalkınmasını gerçekleştiremeyen Sovyetler Birliği örneği gözler önündeyken, SSCB'nin uydusu konumunda olan ülkelerin böyle bir kalkınmayı gerçekleştirmesi düşünülemez olmuştur. (Wallerstein, 2012:25) Dolayısıyla, Bulgaristan için de bir değişim ve dönüşüm süreci Soğuk Savaş'ın sonuyla birlikte kaçınılmaz olarak başlamıştır. Ne var ki, Wallerstein'in da dile getirdiği üzere ne SSCB ne de eski uydular, hegemonya sonrası dönemde işlev görebilecek devlet dönüşümünü tam manasıyla hayata geçirememişlerdir. Söz konusu durum, oluşan iktidar boşluğuyla birlikte, tekelci burjuvazilerin tahakküm ettiği illiberal demokratikleşmeyi beraberinde getirerek, komünist dönem elitlerinin oligarşik yapılar kurmaları vesilesiyle, hegemonya sonrası dönemde de ekonomik ve siyasi eliti temsil etmelerine sebep olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte, liberal demokrasinin önündeki son engelin de ortadan kalkacağı düşünülmekteydi. Varşova Paktı ülkelerinde oluşan güç boşluğu ile birlikte, ekonomik güvenliği sağlamak üzere AB ve askeri güvenliği sağlamak üzere NATO devreye girerken, söz konusu ülkelerde liberal demokrasi kurumlarının yerleşebilmesi için, ülkelerin bahsi geçen uluslararası örgütlere üyeliği şarta bağlanmış oldu. Ne var ki, tepeden inme demokratikleşme süreci, günümüz itibarıyla eski Doğu Bloğu ülkeleri analiz edildiğinde, yukarıda da dile getirdiğimiz üzere istenilen sonucu vermiş gözükmemektedir. Demokrasi ihracının bir gecede gerçekleşmeyeceği ve bir süreç gerektireceğini literatürde yazarlar dile getirmektedir. Bu bağlamda demokratikleşme süreçlerinin oldukça sancılı geçebileceğini belirten

önde gelen yazarlardan Thomas Carothers, küresel çapta bir demokratik dönüşümün 1970'lerle birlikte başladığını dile getirmektedir. Carothers'ın, Huntington'ın üçüncü dalga demokratikleşme diye adlandırdığı süreç üzerinden ilerleyen argümanın anlaşılabilmesi için, öncelikle Huntington'ın demokratikleşme süreçlerine kısaca bir göz atmak gerekir. Zira bu ülkelerin demokratikleşme noktasında yaşadıkları deneyimler, dış politikalarının doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için önemlidir. Üçüncü demokratikleşme dalgasındaki temel aşamalar aşağıdaki gibidir:

- *1970'lerde sağcı otoriter rejimlerin Güney Avrupa'da iktidarlarını kaybetmesi*
- *1970'lerin sonu ve 1980'ler boyunca askeri diktaların yerini seçimlerle başa gelen sivil iktidarın alması*
- *1980'lerin ortalarından itibaren Doğu ve Güney Asya'da otoriter rejimlerin zemin kaybetmeye başlaması*
- *1980'lerin sonunda Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin iflası*
- *Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1991 yılında 15 yeni ülkenin kurulması*
- *1990'ların ilk yarısında Sahra altı Afrika'da tek partili rejimlerin iflası*
- *1990'larla birlikte bazı Ortadoğu ülkelerinde zayıf da olsa görülmeye başlayan özgürlük ve liberalleşme eğilimleri (Carothers, 2002)*

Bu bağlamda Huntington'ın üçüncü demokratikleşme dalgasını baz alarak Carothers'ın öne sürdüğü temel argüman, demokratikleşmenin kaçınılmaz olmadığı, seçimlerin demokrasiler için elzem olmakla birlikte otoriter rejimler tarafından iktidarlarını meşrulaştırmak adına araçsallaştırılabileceği ve devlet inşası sürecinin göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Buradan hareketle Carothers, demokratikleşme sürecinde olan devletlerin, yukarıda sayılan faktörler dolayısıyla uzun bir süre "gri bir alanda" kalabileceklerini ve otoriterleşme ve demokratikleşme arasında git-geller yaşayabileceklerini dile getirmiştir. Söz konusu devletlerde demokratik seçimlere rağmen, sistem karşıtı partilerin güçlü olduğu, yolsuzluk ve kutuplaşmaya matuf bir çoğulculuk (*feckless pluralism*) ve devlet ile iktidar partisi arasındaki çizginin muğlaklaştığı (*dominant power politics*) bir politik sistem mevcut bulunabilecektir. Söz konusu devletler, demokrasi kisvesi altında otoriter rejimlerini uzun süre devam ettirebileceklerdir. (Galina Nelaeva, Andrey Semenov, 2016) Bu ülkelerin demokratikleşebilmesi için batının ödül ve ceza mekanizmasını akılcı bir şekilde kullanması gerekli olmaktadır. Bu bağlamda post-komünist ülkeler olarak nitelendirebileceğimiz, Rusya ve AB arasında gidip gelen Balkanlar bizim için

demokratikleşmenin derinliğini değerlendirebileceğimiz ilginç bir vaka çalışması teşkil etmektedir. Tezin temel konusu, Bulgaristan veya Balkanların demokratikleşme süreci olmamakla birlikte, 1989 sonrası dönemde, Bulgaristan’da demokratikleşme yolunda atılan adımların ne kadar başarılı olduğunun anlaşılması önemlidir. Zira, ABD ve AB’nin öncülüğünde gerçekleştirilmesi hedeflenen demokratikleşme sürecinin başarısı, bir bağlamda, bahsi geçen post-komünist dönem kutuplarının Bulgaristan dış siyasetinde elde etmiş oldukları başarıyı irdelemeyi sağlayacaktır. Dolayısıyla ilerleyen bölümlerde, Bulgaristan’daki demokratikleşme sürecine sekte vuran paramiliter yapılar kısaca da olsa ele alınacaktır. Ayrıca, AB gibi normatif güç olma özelliğini ön plana çıkaran ve dış politikada bazı normlar ve ilkeler çerçevesinde hareket eden bir uluslararası yapı için, Bulgaristan’ın demokratikleşme sürecinde yaşanacak kaymalar, üyesi olduğu AB ODGP’den eksen kayması yaşadığına ilişkin bir işaret teşkil edecektir. Bu durum bizlere, Bulgaristan’ın AB üyeliği sonrasındaki dış politika yönelimi açıklaması açısından da önemlidir.

Bulgaristan’ın Soğuk Savaş sonrası dönemdeki dönüşümü literatürdeki demokrasiye sancılı geçişe örnek teşkil edecek şekilde gerçekleşmiş olup, oluşan iktidar boşluğundan istifade eden “devlet üstü” yapılanmalar, Bulgaristan siyasetini ve dış politikasını uzun bir süre Avrupalılaştırma sürecinden uzak tutmuşlardır. Böylesi bir siyasi yapı, AB kurumları ve NATO ile birlikte çevrelendiğini düşünen Rusya’daki tehdit algısının kırılması açısından tercih edilir bir ortam teşkil etmiştir. Eski Doğu Bloğu ülkelerinin, 1990 sonrası dönemde teker teker batı ittifakına eklemlenmesiyle birlikte çevrelendiğini hisseden Rusya için, Avrupa derinleşmesini sekteye uğratacak radikal sağ partiler ve demokratikleşmeyi geciktirecek paramiliter devlet üstü yapılanmalar ittifak kurulabilecek aktörler olarak tezahür etmiştir. Rusya AB’nin sunmuş olduğu siyasi düzene alternatif bir ideoloji ve ekonomik yapı sunmamakla birlikte, Balkan ülkelerinin ve Doğu Avrupa’nın Avrupalılaştırma sürecine sekte vurarak, karşısında daha güçlü bir ittifak bulmamak için söz konusu müttefiklerle birlikte önemli dış politika yatırımlarında bulunmaktadır. Zira, Soğuk Savaş dönemindeki gibi Doğu Avrupa’da emperyal bir yapı kurmanın peşinde olmayan ve bunu başarabilecek ekonomik güçten uzak olan Rusya, ikili ticaret antlaşmaları, şirket satın alımlarıyla birlikte ülkelerin dış politikalarını ekonomik bağımlılık üzerinden yönlendirmeye gayret etmektedir. Söz konusu siyasi yatırımlar, Balkan ülkelerini AB fonları ve Rusya ile yapılacak karlı ticaret antlaşmaları arasında ikilemde bırakmakta

olup, ülkelerin dış politika ivmeleri iki ekonomik güç arasında zaman zaman çark etmektedir. Bu bağlamda gerçekleşen savaşın, Rusya ile yapılacak olan enerji ithalatı ve AB yapısal fonları ve IMF yardımları arasında geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.1. ÇOK KUTUPLU DÜZENDE BULGARİSTAN'IN YERİ

1989 sonrası dönem, Bulgaristan devletinin yeniden yapılanma sürecidir. Todor Jivkov'un istifasıyla beraber devlet sosyalizminin sona erdiği Bulgaristan, yeniden bir kimlik ve çıkar tanımlama sürecine girmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca "Öteki" olarak tanımlanan ABD ve batı Avrupa demokrasileri, küresel hegemonik düzene rıza gösterilmesi noktasında, entegrasyonun gerçekleştirilmesi gereken merciler olarak görülmeye başlamıştır. Ulusal ve ekonomik güvenliğin tesis edilmesi noktasında Bulgaristan'ın yeni ittifak arayışına girmesi, söz konusu algı değışikliği ve uluslararası sistemden gelen baskının bir sonucudur. Devletin kuruluşundan bu yana, Balkan ülkelerinin geleneklerine uygun olarak bir süper güç ile ittifak arayışı içerisinde olan Bulgaristan için, 1990 sonrası dönemdeki ittifak arayışları şaşırtıcı bir durum teşkil etmeyip, dış politikasındaki tarihsel tutarlılığa işaret etmektedir. Karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı, ulus devletlerin, küresel sermaye ve rekabetin getirdiği ağır yükleri tek başlarına yüklenmelerinin imkansızlığı dolayısıyla, Bulgaristan devleti ekonomik anlamda bir beka sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Ülkede yaşanan ekonomik krizler, çöken mali yapı, boşalan devlet kapasitesi ile birlikte, Bulgaristan'da ekonomik, siyasi ve adli düzeyde gerçekleşecek reformlar önem arz etmiştir. Her devlette olduğu gibi, dönüşüm sürecinde de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Statükoyu devam ettirmek isteyen eski siyasi ve ekonomik elitin karşısında, komünist dönemin muhalif görüşlerinin tertip etmeye çalıştığı siyasal hareket, 1989 sonrası dönemde Bulgaristan'ın uluslararası siyasette konumlanışı açısından mücadele veren taraflardır.

Uzun yıllardır devam eden devlet pratiği olarak, 1989 sonrası dönemde de Rusya ile olan ilişkiler sürdürülürken, ekonomik kalkınması için Bulgaristan AB ve IMF ile yakınlaşmaya başlamıştır. Giderek daha da küreselleşen dünya ekonomisinde, kendi mali problemleri ve dağılma süreciyle uğraşan Rusya'nın, Bulgaristan ekonomisi için güvenli bir gelecek sağlayamayacak oluşu, Bulgaristan'ı batı ittifakına yönlendiren sebeplerin başında gelmektedir. 1989 sonrası dönemde Bulgaristan'ın nasıl bir rota

izleyeceği ile alakalı, siyasi elitin hem fikir olamaması, herhangi bir entegrasyon için gerekli olan kararlı bir siyasi iradede Bulgaristan'ı mahrum bırakmıştır. Kararlı bir siyasi iradenin bulunmayışı Bulgaristan'ı tutarlı bir dış politika izlemekten uzun yıllar alıkoymuş, güçlü bir iktidarın bulunmayışı da ülkede içi boşalan devlet kurumlarını beraberinde getirmiştir.

Bulgaristan'daki dönüşüm sürecine ilerleyen bölümlerde değinmeden önce, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki küresel güç eksenlerine bu bölümde kısaca değinmeye çalışacağız. Bu bağlamda, ABD ve NATO, AB ve Rusya Federasyonu'nu ele alacağız. Söz konusu aktörlerin dış politika tercihlerini Bulgaristan Cumhuriyeti'ne yönelik yansımalarıyla değerlendirmeye çalışacağız. İlk olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde hegemonik güç olarak var olacağı düşünülen ABD'yi ele alacağız. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, küresel hegemonyayı tesis edeceği düşünülen ABD'nin hegemonik bir güç olarak küresel satıhtaki liderliği bugün farklı aktörlerce sorgulanmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin yürütmüş olduğu dış politika, pek çok noktada dirençle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar'da ve bilhassa Bulgaristan özelinde takip ettiği dış politikanın ardında yatan amaçlara kısaca değinmeye çalışacağız. ABD ile birlikte ele alacağımız bir diğer aktör ise NATO olacak. Soğuk Savaş sonrasında varlığının gerekliliğine ilişkin sorgulamaların yapıldığı NATO'nun bu dönemde nasıl bir işlev gördüğü ele alınmaya çalışılacak olup, NATO ile var olan ilişkilerin, batı ittifakı noktasındaki yansımalarını değerlendireceğiz. Bulgaristan'ın NATO'ya olan üyeliğinin dış politika noktasında ne mana taşıdığı ve Rusya ile var olan ilişkileri nasıl etkilediğini de incelemeye gayret edeceğiz.

2.2.2. ÇOK KUTUPLU DÜZENDE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA NÜFUZ EDEN GÜÇ EKSENLERİ

2.2.2.1.ABD VE NATO

SSCB'nin enternasyonalist yayılmacı politikaları ve Winston Churchill'in ifadeleriyle, Avrupa'nın üzerine İkinci Dünya Savaşı sonrasında inmiş olan demir perdeye karşı savaşta ön cepheyi oluşturan NATO'nun, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte misyonunu tamamlayacağı ve tarihin tozlu sayfalarına karışacağı ön görülmekteydi. İttifakların, caydırıcılık ve savunma dışında herhangi bir amacı olamayacağını, söz konusu uluslararası ittifakların var olma sebeplerini teşkil eden

tehditlerin ortadan kalktığında, birlikte hareket etmeleri için bir gerekçenin kalmayacağı öngörülmektedir. Böylesi bir durumda dolayısıyla ittifakların dağılacığını ileri süren Mearshimer ve Kenneth Waltz gibi pek çok realist yazar, NATO'nun Soğuk Savaşın bitimiyle beraber işlevini yitireceğini dile getirmekteydi. (Wallender, 2000:705) Ne var ki, Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemden bu yana otuz seneyi aşkın bir süre geçmesine rağmen NATO, hala varlığını korumakta ve genişlemeye devam etmektedir. Zira söz konusu uluslararası kurum, ABD önderliğinde tesis edilen hegemonik düzenin sürdürülmesinde kilit bir öneme sahiptir. Buradan hareketle, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemdeki faaliyetlerini, güç dengesinin sağlanmasından ziyade, kurulu düzenin sürdürülebilmesi için sarf edilen çabalar olarak yorumlamak daha yerinde olacaktır.

NATO'nun ilk genel sekreteri Lord İsmay'a NATO'nun neden kurulduğu sorulduğunda, Lord İsmay şu cevabı verir. NATO, Amerikalıları içeride, Rusları dışarıda ve Almanları da kontrol altında tutmak için kuruldu. (Schimmelfennig, 2005:2) Bu cümle aslında ikinci dünya savaşı sonrasındaki küresel tabloyu da oldukça güzel özetler mahiyettedir. İki dünya savaşıyla statükoyu değiştirmeye çalışan ve Avrupa'da büyük yıkımlara yol açan Almanya'nın kontrol altında tutulmaya çalışılması, revizyonist politikalar güdebilecek bir ülkenin mükerrer yıkımlara sebep olmasını engellemek için Transatlantik ittifak adına anlaşılabilir bir dış politika teşkil etmekteydi. Bununla birlikte 1945 yılı sonrasında Avrupa'da yeni tehdit olarak algılanan SSCB'nin Avrupa dışında tutulma çabası, belki de Transatlantik ittifakın Soğuk Savaş dönemi politikasını özetler niteliktedir. İkinci dünya savaşı sonrasında yıkılan ekonomisi dolayısıyla SSCB ile tek başına mücadele edemeyecek olan Avrupa'nın savunma politikalarına ABD'nin dahil olması ise NATO'nun *raison d'etre* olmuştur. Ne var ki, var oluş sebebi komünizm tehlikesinin ortadan kalkmasıyla birlikte, NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında nasıl yoluna devam edeceği, 1990'larla birlikte tartışılmaya başlayan konular arasında yer almıştır. Bu bağlamda, NATO'nun yalnızca askeri ittifak olmadığı ve bir güvenlik kurumu olarak hem uluslararası güvenliğin garantörü hem de Soğuk Savaş sonrasında, bölge ülkelerinde arzulan dönüşümün katalizörü olduğu dile getirilmektedir.

Kurumsalcı yaklaşımlar, realist teorinin iddia ettiği savın aksine, uluslararası kurumların yalnızca, ulus devletlerin güç ve amaçlarının tek bir havuzda

toplanmasından ibaret olmadığını ve güvenlik kurumları olarak da işlev gösterebileceğini dile getiren yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Varlığını yalnızca tehdit ile gerekçelendiren uluslararası kurumlar, tehditlerin ortadan kalkmasıyla kendilerini ilga edecekken, kurumsal kapasitesi üyeleri arasındaki güvensizliği ve üye ülkelerdeki istikrarsızlığı önlemeye yönelik şekillenen güvenlik kurumlarının ise değişen koşullara adapte olabileceği ön görülmektedir. (Wallender, 2000:76) Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte NATO'nun da değişen ve yeni dünya düzeni gerçeklerine adapte olan yapısının incelenmesi önemlidir. Soğuk Savaş boyunca, SSCB'ye yönelik tek ve yeknesak bir güç olmayı gündeminin ön sıralarına alan NATO, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yürütmüş olduğu siyasette farklı konulara öncelik vermeye başlamıştır.

21. Yüzyılda devletlerin tehdit algılamaları ve güvenlik kavramına yaklaşımları toprak bütünlüğünün korunmasının ötesine geçmektedir. Modern çağda devletlerin tehdit algısı yalnızca askeri tehditlerle sınırlı olmayıp, söylemler yoluyla bazı konular bizzat devlet eliyle güvenlik meselesi haline getirilebilmektedir (*securitization*). Salt siyasi ve askeri güce odaklanan geleneksel realist risk algılamalarının ötesinde, güvenliğin ekonomik, toplumsal ve beşeri yönlerinin de ele alınması gerekir. Güvenlik kompleksi uyarınca, ortak bir güvenlik algısı ve tehdidine sahip olan ülkelerin söz konusu karşılıklı bağımlılıkları dolayısıyla, ulusal güvenlik problemlerini birbirinden ayrı ele almak mümkün gözükmemektedir. (Buzan, 2007:55-68) Bu bağlamda NATO'nun Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB tehdidinin ortadan kalkmasıyla beraber üstlendiği rol, kimlik temelli, bölgesel ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olduğu dikkatleri çekmektedir. NATO, artık fiziki tehditlerin ötesinde, demokratikleşmeden sapabilecek ve otoriterleşebilecek ülkelerdeki insan hakları ihlalleri ve diktatör rejimlere karşı bir güvenlik şemsiyesi sunma çabası içerisindedir.

Çekoslovakya'daki Kadife Devrimin hemen akabinde NATO genel sekreteri Manfred Wörner, cumhurbaşkanı Vaclav Havel'e devrim sonrasındaki temel problemlerin ne olduğunu sorduğunda, cumhurbaşkanı temel problemin devleti kimin yöneteceğine ilişkin olduğunu dile getirir. Havel, yönetimin siyasi olarak güvenilir ama deneyimli komünistlere veya siyasi olarak güvenilir ancak devlet yönetiminde deneyimsiz muhalif gruplara bırakılabileceğini söyler. Muhalif grupların iktidara

gelmesi durumunda ise, ülke batılı uzmanların ciddi ölçüde yardım ve uzmanlığına ihtiyaç duyacaktır. (Gheciu, 2005:1-2) Doğu ve Güney Doğu Avrupa genişlemelerine baktığımız zaman NATO'nun öncelikli olarak yüklendiği misyonun, Vaclav Havel'in dile getirdiği Doğu Avrupa ülkelerinin idari dönüşümde ihtiyaç duyacakları yardıma ilişkin olduğunu görürüz. Varşova Paktı'nın yıkılmasıyla birlikte modern çağın güvenlik tehditleri noktasında yeni ittifak arayışına giren Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya kabul edilmeleri, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki gerek söz konusu ülkelerdeki ulusal çıkar ve kimlik algılamalarının gerekse de güç dengelerinin değişmesinde önde gelen konular arasında yer almıştır.

NATO'nun demokratik ilkeler üzerinde yükselen bir birlik olduğu, kurucu antlaşmada da yer alan bir hüküm olsa dahi, Soğuk Savaş döneminde demokratikleşmenin NATO gündeminin ön sıralarında yer almadığını dile getirebiliriz. Salazar yönetimindeki Portekiz'in, askeri hükümetlerin dönem dönem başa geldiği Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğine kabul edilmesi bu durumun temel göstergeleri arasındadır. Soğuk Savaş döneminde, NATO için ülkedeki demokratiklik düzeyine bakılmadan, üyeler jeo-stratejik önemleri dahilinde birliğe kabul edilmişlerdir. Yunanistan'ın NATO üyeliği, 1967 yılında gerçekleşen darbeyi önlememiş olup, NATO ve kurucu antlaşmalarında herhangi bir üye ülkenin liberal demokratik düzeni ihlal etmesi durumunda, birlikten atılması gibi bir hüküm de yer almamaktadır. Lakin NATO'nun bu noktadaki politikaları Soğuk Savaş sonrasında değişiklik göstermeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun güvenlik kurumu olmanın ötesinde, sivil ordu ilişkilerini düzenleyen, liberal demokrasi kimliği ekseninde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde post-komünist dönemde devlet inşası sürecine bizzat dahil olan bir kurum olarak karşımıza çıktığını görürüz. (Gheciu, 2005:3-5) Bu dış politika amacının arkasında ise demokratik barış teorisi yatmaktadır. Demokratik barış teorisinin ileri sürdüğü demokrasiler arası saldırmazlık hipotezinden hareketle, Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Varşova Paktı ülkelerinde doğan güç boşluğunu doldurmaya çalışan NATO, Üyelik Eylem Plan'ları (*Membership Action Plans*) ile birlikte söz konusu ülkelerdeki idari, kurumsal ve yasal çerçevede gerçekleşecek reformların da hızlanmasına ön ayak olmuştur. 1999 Madrid zirvesi sonrasında Açık Kapı politikası

dahilinde kabul edilen ve uygulamaya geçirilen Üyelik Eylem Planları, beş başlık altında değişiklikler ön görmektedir. Bu başlıklar;

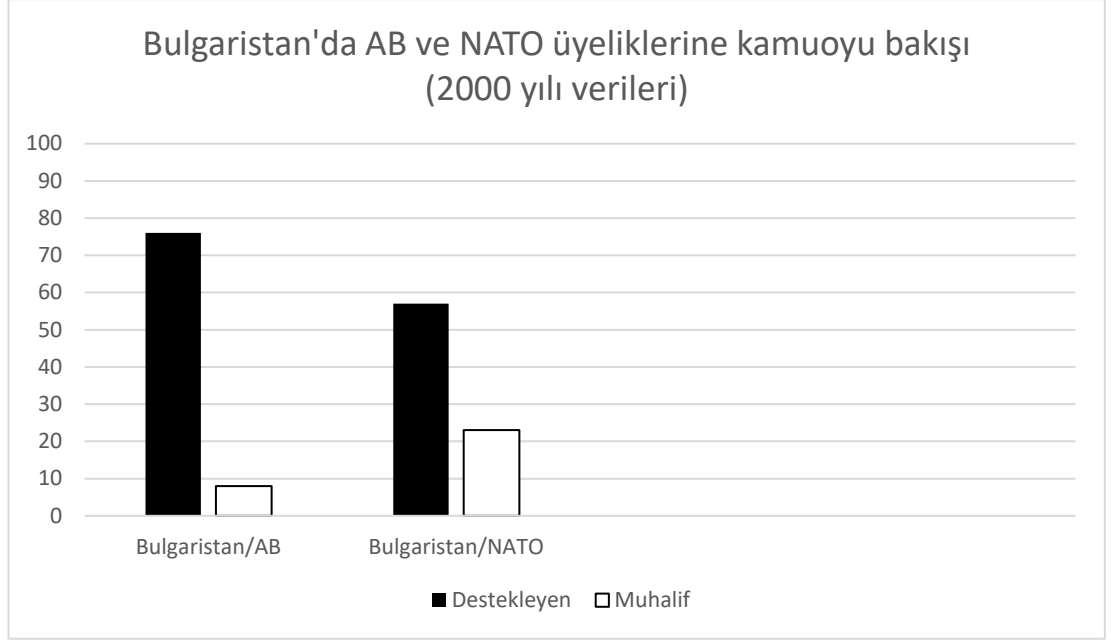
- Siyasi ve Ekonomik Konular
- Askeri ve Savunmaya İlişkin Konular
- Güvenliğe İlişkin Konular
- Kaynaklara İlişkin Konular
- Yasal Hususlar (NATO, 1999)

Özellikle Siyasi ve Ekonomik konular başlığı altında NATO'nun genişleme için şart koştuğu gereksinimlere baktığımız zaman, ihtilafların barışçıl yollardan çözümü, ülkede hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygının mevcudiyeti, etnik ihtilafların ve toprak anlaşmazlıklarının AGİT ilkeleri dahilinde çözüme kavuşturulması gibi, Avrupa ve liberal demokrasi normlarına uygun devlet yapılanmasına atıflarda bulunduğu karşımıza çıkar. (NATO,1999) Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte döneme ilişkin tehdit algılarının NATO nezdinde de tamamen değiştiği, 1991 yılında Roma'da kabul edilen Yeni Strateji Konseptinde karşımıza çıkmaktadır. İlgili belgenin güvenlik tehditleri ve risklerine ilişkin 9. Maddesinde çok kutuplu dönemdeki temel risklerin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, müttefiklere yönelik büyük kapsamlı fiziki bir saldırıdan ziyade, etnik çatışmalar ve toprak anlaşmazlıklarının eşlik edeceği ekonomik ve sosyal problemlerden müteşekkil olacağını altı çizilmiştir. (NATO, 1991) Bulgaristan'm da dahil olduğu 2004 NATO genişlemesi, 1994 Yugoslavya krizinde de görüldüğü üzere, benzer krizlerin yaşanmaması için, eski Varşova Paktı ülkelerindeki liberal demokratikleşme sürecini hızlandırmak ve Avrupa'daki istikrarsızlığı önlemek üzere atılmış çabanın ürünüdür. Bu bağlamda NATO, söz konusu ülkelerde şart koştuğu yasal, kurumsal ve idari kapasitedeki değişikliklerle, liberal demokrasi kimliği temelinde gerçekleşecek dönüşümün başat mimarlarından olmuştur.

Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin 1999 yılında NATO'ya kabulünün ardından, NATO'nun Doğu Avrupa'ya yönelik genişlemesini sürdürmesinin altında üç temel nedenin olduğu düşünülmektedir. Her şeyden evvel, Doğu Avrupa ülkelerine yönelik batının vereceği bu açık destek ile, Rusya'nın bölgeye yönelik agresif bir dış politika sürdüremeyeceği, bölge ülkeleri arasındaki etnik temelli çatışmaların, NATO üyeliği dolayısıyla engelleneceği ve ülkelerin, mevcut sınırları oldukları haliyle kabul

edecekleri ön görülmekteydi. Bununla birlikte üçüncü neden ise, liberal demokrasi kuramından hareketle, NATO'nun bölgede başlatacağı demokratikleşme hareketinin ihtilafların barışçıl bir şekilde çözümlenmesini beraberinde getireceği öngörüsüdür. ABD elçisi Jeane Kirkpatrick'in de dile getirdiği üzere, çatışmanın önündeki tek garanti, demokrasinin yayılmasıdır. (Reiter, 2001:41-42) Bu bağlamda ABD'de NATO aracılığıyla, Doğu Avrupa'da demokrasi ihracına girişen temel aktörler arasında yer almıştır. Bill Clinton'un 1994 yılında yapmış olduğu açıklama ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki dış politikasını özetler mahiyettedir. *“Doğu'da demokrasi başarısız olursa, doğudan yükselecek şiddet ve karmaşa bizlere ve diğer demokrasilere zarar verecektir.”* (Simms, 2013) ABD'nin Doğu Avrupa'ya yönelik siyasetinin yoğunlaşmasının altında bu bakış açısı yatmaktadır. Söz konusu bakış açısı, jeopolitik gerginliklerin arttığı bir dönemde Bulgaristan'ın da ABD radarına düşmesine sebep olacaktır.

NATO'nun Doğu Avrupa genişlemesi, Almanya, ABD, Fransa gibi önde gelen bölgesel güçler ve NATO üyelerinin isteğini yansıtmakla birlikte, Bulgaristan da dahil olmak üzere bölge ülkelerinin söz konusu uluslararası kurumlara katılma iştahlarının yüksek olduğu görülmektedir. 1996 yılında İngiliz Savunma Bakanı Michael Portillo, söz konusu genişlemenin kurumun iddialı politikalarının bir sonucu olmadığını, NATO'nun yalnızca bölgeden gelen talepleri değerlendirmeye aldığını dile getirerek Doğu Avrupa'nın NATO'ya dahil olma isteğinin altını çizmiş olur. (Lasas, 2010) Bu durum AB ve NATO üyeliklerinin gündemde olduğu Bulgaristan'daki kamuoyu yoklamalarında da karşımıza çıkmaktadır. NATO'nun bölgeye yönelik genişleme isteği, yeni güvenlik ittifakı arayışı içerisinde olan Bulgaristan'da da olumlu bir yanıt bulmuştur.

Kaynak: Krupnick, C. **Almost NATO: Partners and Players in Central and Eastern European Security**, Rowman Littlefield Publishers, 2003

Grafiği (Krupnick, 2003) incelediğimiz zaman, Bulgaristan'ın NATO üyeliğine yönelik muhalefetin daha yoğun olduğu karşımıza çıkmaktadır. NATO üyeliğine yönelik muhalif söylemin, üyeliğin konuşulduğu döneme de özgü bir durum teşkil etmemektedir. ATAKA ve BSP gibi aşırı sağ ve ulusalcı kanat olarak tanımlayabileceğimiz siyasi partiler Bulgaristan'ın NATO'ya yönelik politikalarına temkinli yaklaşmakta, söz konusu siyasi partilerin önde gelen temsilcileri, NATO üyeliğinin büyük bir hata olduğunu dahi dile getirmektedirler.

Soğuk savaş sonrası dönemde NATO ve AB üyeliklerinin Doğu Avrupa ülkelerinin siyasi gündemlerinin ilk sırasında yer almasının ardında, bölge ülkelerinin geçmişleriyle arasına bir set çekme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Avrupa medeniyetine dönüş sürecinde, kendilerini demokratik ilkelere bağlı ve Avrupa medeniyetinin birer parçası olarak tanımladıkları bu dönemde, NATO üyeliğine de komünist geçmişlerini silebilmek için büyük önem vermekteydi. (Schimmelfennig, 2003:230) Komünizmin iflasıyla birlikte, eski Varşova Paktı ülkelerinde başlayan gösteriler ve protestolar, iktidara gelecek partinin ekonomik ve siyasi bağlamda bir dönüşümü başlatmasını gerekli kılmaktaydı. Çöken ekonominin toparlanması için sunulan reçete AB üyeliği olarak karşımıza çıkarken, Yugoslavya krizinin AGİT tarafından çözüme kavuşturulamaması, NATO'nun

Avrupa kıtası için hala önemli bir güvenlik oyuncusu olduğunu gözler önüne sermekteydi. Ayrıca 1991 yılı Ağustos ayında Rusya'da gerçekleşen darbe girişimi de, Doğu Avrupa ülkelerinde Moskova'nın dış politika noktasında güvenilir bir aktör olmadığı kanaatinin doğmasına yol açarak, bu ülkelerin NATO üyelik süreçlerinin hızlanmasına yol açmıştır. (Lasas, 2010:67) Ne var ki, söz konusu Doğu Avrupa ülkelerinin NATO üyelikleri, siyasi tartışmalardan arı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Soğuk Savaş sonrasında, komünist dönem mirasını sürdürmek isteyen statükocu partiler ve liberal partiler arasında NATO üyeliğine ilişkin ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bulgaristan özelinde baktığımız zaman Demokratik Güçler Birliği partisi ülkenin NATO üyeliğini şiddetli bir şekilde desteklerken, BSP'nin, ülkenin NATO üyeliğine açık bir şekilde karşı çıkmamakla birlikte, NATO üyeliğinin ülkeye getirebileceği ekonomik yüklerle dikkat çektiğini görürüz. (Bell, 2018:100-104) Dolayısıyla Bulgaristan da dahil olmak üzere, Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üyelikleri, ülkelerin komünizm sonrası kimlik inşasında ele alınan temel sorunlardan birini teşkil etmiştir. Dış politika tartışmalarında uzun süre yer alan bu sorun bu gün dahi, yukarıda da değindiğimiz üzere dış politikanın sıklıkla tartışıldığı Bulgaristan parlamentosunda gündemde kendine yer bulmaktadır.

NATO'nun Doğu'ya yönelik genişleme politikasında şüphesiz ABD başkanı Bill Clinton'un önemli bir etkisi olmuştur. NATO genişlemeye yönelik bir tavır takınmasının başkan Clinton sonrası dönemde olduğu düşünüldüğünde, bu döneme kısaca göz atmak gerekir. NATO'daki en önemli ve en büyük ekonomik katkıyı yapan ülke olarak ABD'nin, bu dönemde NATO politikalarını şekillendirmede üstlenmiş olduğu rolün incelenmesi, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da yaşanan değişimlerin okunması için de zira önem arz etmektedir. Bill Clinton dönemi Amerikan dış politikasındaki en önemli değişimlerden bir tanesini, ekonomik çıkarların dış politikada ciddi yer edinmeye başlaması oluşturmaktadır. Literatürde jeostratejiden jeoekonomiye geçiş olarak adlandırılan bu dönemde, Bill Clinton ve ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake'in, Wilsoncu geleneğe uygun olarak uluslararası kurumların, özgürlük ve insan haklarına dayalı demokratik rejimlerin yaygınlaşmasının, Amerika'nın çıkarlarına olacağı görüşüyle dış politikada hareket ettikleri görülmektedir. (Schimmelfennig, 2003:252) Clinton yönetimi, demokratik kurumların küresel satıhta inşası ile birlikte, dünya barışının sağlanacağı görüşüyle dış politika yürütmüş ve demokrasi ihracına girişmiştir. (Goldgeier, 1999:20) Söz konusu politika

ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake'in 21 Eylül 1993 yılında yapmış olduğu konuşmalara da yansımış olup, Clinton dönemi ABD ve NATO politikalarının izleyeceği yönün anlaşılması açısından önemlidir. Demokrasi ve piyasa ekonomisinin ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğini dile getiren Lake, söz konusu değerlerin hem Amerika hem de evrensel insanlık değerleriyle uyum içerisinde olduğuna dikkat çekerek, iktidarda oldukları dönemde izleyecekleri dış politikaya yönelik önemli sinyaller vermiştir. (Lake, 1993) ABD'nin başlatmış olduğu küresel demokratikleşme kampanyası, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da da kendine taraftar bulmuştur. Bu dönemden itibaren, Yugoslavya iç krizinin de etkisiyle, ABD, Güneydoğu Avrupa'ya dış politikasında daha fazla yer vermeye başlamıştır.

Clinton dönemi ABD dış politikasında ABD'nin daha çok içine kapanacağı, ülkenin boğuşmakta olduğu ekonomik problemlerle ilgileneceği düşünülse de, başkan göreve geldiğinde, demokrasi, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi gibi Amerikan değerlerinin yerle yeksan olmaya yüz tutmuş bir dünya, kendisini beklemektedir. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle oluşan güç boşluğunun, yasadışı örgütler ve totaliter rejimlerle doldurulmaya çalışıldığı bir dünyada (Ambrose, 2010), Amerika çıkarlarının korunması için demokrasi ihracının teminat altına alınacağı, literatüre "demokratik genişleme" olarak geçen bir sürecin başlatılması gerekli görülmüştür. (Sondergaard, 2015) Böylelikle, Doğu Avrupa ülkeleri tekrardan ABD ve NATO'nun gündemine girmiş ve bölgeden çekilen Sovyet birliklerinin yarattığı boşluk, serbest piyasa ekonomisine geçiş, IMF yardımları ve demokratik hükümet inşa çabalarıyla doldurulmaya gayret edilmiştir.

Clinton dönemi öncesinde de ABD dış politikasının, Soğuk Savaş sonrasında nasıl şekilleneceği, ABD siyasi elitinin gündemini meşgul eden konular arasında yer almaktaydı. ABD'nin dünya polisliği rolüne soyunup soyunmaması gerektiği tartışmaları, ABD iç siyasetini, geleneklere uygun bir şekilde, bu dönemde de meşgul eden temel sorunlar arasındaydı. Bush döneminde gerçekleşen Irak müdahalesi dolayısıyla ABD'nin içe kapanması gerektiğini seçim kampanyasında vurgulayarak göreve gelen Bill Clinton'un da, dış politikasının göreve gelmesiyle birlikte değiştiğini dile getirmek gerekir. Roosevelt'in dile getirdiği üzere, ABD, Avrupa'daki problemlerden uzak kalamamıştır. Yugoslavya krizinin ilk yıllarında ABD'nin krize müdahil olmamasın altında yatan sebep Savunma Bakanı James Baker'ın da dile

getirdiği üzere, bu savaşın ABD'nin savaşı olmadığı algısından ileri gelmiştir. (Zimmerman, 1996) Lakin ABD'nin petrol arzının güvenliğini korumak noktasında Irak müdahalesinde soyunduğu dünya polisliği rolüne Yugoslavya'da soyunmaması, ülkenin çifte standart uygulamakla eleştirilmesi ve değerler temelinde inşa etmeye çalıştığını ileri sürdüğü yeni dünya düzeninin meşruiyetinin sorgulanmasını beraberinde getirince, Clinton döneminde NATO vesilesiyle Yugoslavya krizine müdahalede bulunulmuştur. (Cameron, 2005) ABD'nin Rusya'nın desteklediği Sırbistan'ın da dahil olduğu bu çatışmaya dahil olması, uluslararası itibarı açısından elzem görülmüştür. NATO üzerinden Yugoslavya krizine müdahil olunması, hem NATO'nun hem de ABD'nin Doğu Avrupa'ya yönelik politikalarını ilerleyen yıllarda değiştirmesine yol açan önemli bir köşe taşı teşkil etmiştir. NATO'nun güneydoğu kanadında, etnik milliyetçilik temelinde yükselebilecek gerilimler ve çatışmalara tolerans gösterilemeyecek olması, söz konusu ülkelerin hem ekonomik hem de askeri olarak Transatlantik İttifaka eklenme ihtiyacını gözler önüne sermiştir. Yugoslavya krizi sonrasında ABD'nin bölgeye müdahalesi, Balkanlar coğrafyasında, Bulgaristan da dahil olmak üzere, Rusya ve ABD-AB ekseninde şekillenen batı ittifakı arasındaki jeo-stratejik satranç tahtasında oyunun kızışmasını da beraberinde getirecektir.

Dünya Bankası eski başkanı, ABD Endonezya büyükelçisi ve Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in 1992 yılında Ulusal Güvenlik Konseyi'ne verdiği raporda, ABD'nin savunma politikasına ilişkin 1994-1999 yılları arasında neler yapılması gerektiğine işaret etmektedir. ABD'nin hegemonik güç olma durumunu hiçbir şekilde kaybetmemesi gerektiğini dile getiren Wolfowitz, kritik bölgelerdeki kaynak kontrolünün demokratik ABD dostu ülkelere kalması gerektiğini ifade etmektedir. Bu ABD hegemonyasının sürdürülmesi için temel gerekliliktir. Doğu Avrupa'da demokrasiye geçiş yapan ülkelere yönelik bir güvenlik topluluğunun oluşturulması gerekliliğine dikkat çeken Wolfowitz, yalnızca Avrupa kurumlarından müteşekkil bir güvenlik mimarisine ise, NATO'nun önemine hanel getireceği dolayısıyla karşı çıkmakta ve ABD ile NATO'nun, ABD çıkarları için kritik olarak adlandırılan bölgelerde daha aktif rol oynamasının zorunlu olduğuna atıfta bulunmaktadır. (National Security Council, 1992) Söz konusu belge bize ABD'nin 1992 yılıyla birlikte siyasi elit nezdinde Doğu Avrupa'da doğan boşluğun doldurulması, ve liberal demokrasi temelinde bölge ülkelerinin rejimlerini yeniden

şekillendirme arzusunda olduğunu gösterir mahiyettedir. Belge ayrıca bize, ABD'nin bu bölgede sürücü koltuğunu AB'ye bırakma meylinde olmadığını da göstermektedir.

ABD ve NATO'nun, Sovyetler Birliği'nin tesis ettiği Varşova Paktı'nın dağılmasıyla birlikte nüfuz kaybettiği bölgelerde oluşan güç boşluğunu doldurma çabası, Yeltsin Clinton dönemi yumuşayan ABD-Rusya ilişkilerinin yeniden gerginleşmesini beraberinde getirmiştir. NATO'nun doğuya genişleme çabasının "Soğuk Barış"tan başka bir şey getirmeyeceğini ifade eden Boris Yeltsin'in sözlerinden de rahat bir şekilde anlaşılabilir üzere, NATO'nun doğuya doğru genişlemesine Rusya, tamamen karşı olmasına rağmen bu dönemde söz konusu genişlemeyi engelleyebilecek bir gücü bulunmamaktadır. (Braun, 2008:45) Bununla birlikte, bahsi geçen genişlemeyi yakın çevre ülkelerinin de istemesi, Rusya'daki endişelerin daha da artmasına sebep olmuştur. Zira, NATO'nun genişlemesiyle birlikte bölge ülkelerinde başlayan demokratikleşme süreci, Rusya'nın bu ülkelerdeki nüfuzunu yitirmesine ve kendisini çevrelenmiş hissetmesine yol açmaktaydı. Halihazırda Soğuk Savaş'ı kaybetmesi dolayısıyla, statüsünü korumaya çalışan bir gücün bu dönemde dikkatli bir şekilde yönetilebilmesi, NATO ve ABD için temel dış politika öncelikleri arasında yer almıştır. Bu dönemde başlayan gerginlikler ise, günümüz siyasetinde yansımaları olan sonuçları beraberinde getirmiştir. Bulgaristan'ın da dahil olduğu Balkanlar bölgesinde yaşanan ihtilaflar, 1990'larla başlayan bu dönüşüm sürecinde oluşan fay hatlarındaki artçı şoklar olarak günümüzde karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2.2.RUSYA FEDERASYONU

Yaşanan ekonomik kriz ve Sovyetler Birliği'nin Doğu Bloğu ülkelerindeki emperyal yapılanmasının getirdiği ağır ekonomik yükün sürdürülemez olması, Soğuk Savaşın tasfiyesini beraberinde getirmiştir. Her imparatorluğun dağılmasında olduğu gibi Sovyetler Birliği de dağılmış ve milliyetçi ayaklanmalar Doğu Bloğu ülkelerinde baş göstermiştir. Söz konusu durum Yugoslav iç savaşıyla birlikte zirve yapmış olup, Rusya Federasyonu soğuk savaş sonrası dönemde gerek toplumsal dönüşümünü gerekse de uluslararası arenadaki konumlanışını yeniden değerlendirmek durumunda kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, pek çok ülkenin dış siyasetinde dönüşümler izlendiği gibi, SSCB'nin küllerinden doğan Rusya Federasyonu da, dış politikasını değiştirmek durumunda kalmıştır. Ülke, ABD

önderliğinde tesis edilen kapitalist üretim düzenine eklenmiştir. Soğuk Savaş boyunca öteki olarak tanımlanan ve tüm kötülüklerin anası ilan edilen, kapitalizme geçiş sancılı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Rusya Federasyonu'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikası sabit bir doğrultuda ilerlememiş, değişen uluslararası konjonktür ve devlet başkanlarının dış politika algılarına göre ciddi farklılıklar göstermiştir. Söz konusu değişiklikler, Rusya Federasyonu'nun Balkanlar ve Bulgaristan'a yönelik dış siyasetini de değişikliklere uğratmış olup, soğuk savaş sonrası dönemde Rusya'nın kendini uluslararası siyasette konumlandırışı ve buna bağlı olarak Balkanlara ilişkin takındığı tutumların irdelenmesi çalışmamız için önem arz etmektedir. Zira, Bulgaristan ve Balkan devletlerinin dış politikasında “tahakküm” kurmaya çalışan bir bölgesel gücün, söz konusu siyasi yatırımları hangi amaçlar doğrultusunda, hangi konjonktürel değişimlere yanıt olarak yaptığını anlamak önemlidir. Bu bağlamda ilk olarak, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Rusya Federasyonu'nun değişen devlet yapısına bakmamız gerekir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Rusya, ekonomik, askeri, toprak büyüklüğü gibi alanlarda en ciddi kayıpları yaşayan ülke olmuştur. 1990 sonrası dönemde Soğuk Savaşın mağlup devleti olarak hayatına başlayan, Varşova Paktı'nın dağılması ile birlikte pakta dahil ülkelerin NATO vesilesiyle Transatlantik ittifaka eklenmesi ve böylelikle de soğuk savaş döneminde karşıt askeri cephe olarak tesis edilen birliğin kendi sınırlarına kadar dayanmış olması, yeni dünya düzeninde Rusya'nın dış politikasının “çevrelenmişlik” algısına verilecek tepkiler dahilinde şekillendirmeye başlamıştır. Rusya'nın NATO genişlemesine, Orta ve Güneydoğu Avrupa'da artan ABD ve AB nüfuzuna yanıt olarak şekillenen dış politikasında, hem dış hem de iç faktörlerin etkili olduğunu unutmamak gerekir. Zira, AB ve ABD'ye kaybedilen zeminlerin, demokratik düzene geçme çalışmaları sürdüren Rusya Federasyonu'nda seçimleri kazanmak açısından da yansımaları olmuştur. Bu bağlamda, dış politikada atılan her adım, iç politikada da yansımaları olan bir eyleme dönüşmüştür. Komünist parti döneminde olduğu gibi, siyasi elitin aldığı kararların sorgulamadan ari olduğu dönemlerin geride kalması, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Rusya başkanlarının aldığı dış politika kararlarını iç meşruiyete dayandırarak alma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu bağlamda genel olarak Rusya başkanlarının, batı ile sürdürülen iyi ilişkiler çerçevesinde ekonomik kalkınmayı tesis

etmek ile, mağlup devlet imajını onaracak milliyetçi söylemler arasında ikilemde kaldığı görülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu bir devlet yapılanması süreci içerisine girmiştir. Ülkenin kimlik arayışı içerisinde yeniden yapılanması, dış politikayı, ekonomik endişeler, güvenlik algısı, Rusya'nın yeni düzendeki yeri ve rolü, kültürel değerler gibi faktörler nezdinde şekillendirmeye itmiştir. Her şeyden evvel Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte ülkenin yeni kimliğinin ne olacağı problemi ortaya çıkmıştır. Ayrılıkçı hareketlerin pahalı askeri müdahaleler ile bastırılması, ekonomik olarak kalkınmaya çalışan Rusya Federasyonu için bir çıkmaz teşkil etmiştir. Komünist dönemdeki gibi tek bir karar alma merkezinin bulunmayışı, Rusya'nın 1990 sonrası dönemde izleyeceği dış politikaya yönelik farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda batının Rusya'ya yönelik dış politika tavrı, Rusya iç politikasına da yansımıştır. NATO ve ABD'nin genişlemeci politikaları Rusya'da milliyetçi dış politikanın yeşermesini beraberinde getirmiş olup, Rusya ile olan ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Yeltsin dönemiyle birlikte, Rusya Federasyonu, ihtiyaç duyduğu dış yardımları da alabilmek için batı ile iyi ilişkiler kurma gayesinde olmuştur. Atlantikçiler olarak tanımlanabilecek, siyasi elitin Rusya'nın çıkarlarını batı ile entegrasyona bağdaştırdığı bir dönem başlamıştır. Nitekim bu dönemde Rusya'nın Balkanlar'a ve Bulgaristan'a yönelik izlemiş olduğu politikanın agresif olmadığı gözlemlenmektedir. Ekonomik krizden çıkışın küresel dünya ekonomisine eklemlenerek çözüleceğini düşünen Rus siyasi eliti için, Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi batıyı tamamen karşıya almak bir çözüm yolu teşkil etmemektedir. 1991-1992 yıllarına bakıldığında Rusya'nın NATO ile de işbirliğine hazır olduğu ve hatta Rusya'nın bir gün NATO'nun üyesi haline gelebileceği söylemlerinin dillendirildiği görülmektedir. (Götz, 2019:482) Atlantikçi ve batı yanlısı yaklaşımın önde gelen ismi, Yeltsin dönemi dış işleri bakanı Andrey Kozyrev'dir. Özellikle Andrey Kozyrev döneminde, ulusal çıkarların, Rusya Federasyonu'nun batı ile entegrasyonu olarak belirlendiği gerek söylemler gerekse Rusya'nın dış politika eylemlerinde net olarak gözümüze çarpmaktadır. Bu dönemde batı ile var olan ilişkilerin yumuşamasına yönelik en önemli nişane şüphesiz, Barış için Ortaklık programına Rusya'nın dahlidir. Barış için Ortaklık programının ilk etapta, NATO'nun genişlemesine bir alternatif teşkil edeceği düşünülmüş ve olası genişleme

kararlarında söz konusu platforma dahil olarak Rusya'nın da söz sahibi olacağı ön görülmüştür. (Götz, 2019:483) Ne var ki, NATO'nun ilerleyen dönemde doğuya doğru dur durak bilmeyen genişlemesi, Rusya Federasyonu ve batı arasında yumuşama meylinde olan ilişkilerin yeniden gerginleşmesine yol açmıştır. Söz konusu gerilim, ekonomik problemlerin çözülmemesiyle de birleşince, milliyetçi akımlar ülkede güç kazanmaya başlamıştır. Rus halkı, batı yanlısı politikaların zarardan başka bir şey getirmediğine ikna olmuştur.

Rusya'daki batı yanlısı tutum ve batının "öteki" olarak algılanması ikilemi, Rusya tarihinde Büyük Petro'dan bu yana devam eden bir dış politika ikilemini yansıtmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya dış politikasına ilişkin literatüre de baktığımız zaman, farklı çözüm reçetelerinin sunulduğu gözümüze çarpmaktadır. Dolayısıyla, Rusya'nın diğer milletler ile olan ilişkilerinin nasıl şekillenmesi gerektiğine yönelik zengin literatür, Soğuk Savaş sonrası dönemi haz bir durum değildir. Böylesi farklı dış politika yönelimleri, Rusya'nın dış politikasındaki tutarsızlığa işaret etmekten ziyade, "imparatorluk" sonrası dönemde, ulus devlet olarak yeniden inşa olan bir devletin dış politikada kendi çıkarlarını önceleyen, makbul politika çizgisini bulma çabasını göstermektedir. Her imparatorlukta olduğu gibi, yıkım sonrasında da devletin yeniden inşasında farklı çözüm reçeteleri Rusya Federasyonu için de öne sürülmüştür. Bu bağlamda, Rusya'nın Sovyetler Birliği dönemi sonrasındaki dış politikası beş yıl gibi çok kısa süreler içerisinde radikal değişiklikler geçirmiştir. Kozyrev ve Primakov dış işleri bakanlığı dönemlerindeki politikalar dahi birbirinden ciddi ölçüde ayrılmaktadır. Farklılaşan dış politikalar da, ülkenin Bulgaristan dış siyasetini yönlendirme derecesini etkileyen faktörler arasındadır. Rus düşün tarihine baktığımız zaman, 2. Katerina'nın Aydınlanma felsefesinden, Çaadayev'in metafiziğine, Aksakov'un Slavofil toplum yapısından, Belinski'nin batıcılığına, Bakunin'in anarşizminden, Marksist-Leninist toplum düzenine kadar geniş yelpazede çözüm reçeteleri sunulduğu gibi, 1990 sonrası dönemde de dış politikanın dört temel dönüşümden geçtiğini söylemek mümkündür. Bu dönemler genel olarak şu şekilde betimlenebilir.

- Ekonomik ve Siyasi Liberalleşme Süreci (1992-1994)
- Jeopolitik Realizm (1994-2000)
- Pragmatik Jeoekonomik Realizm (2000-2004)

- Kültürel Jeostratejik Realizm (2004-2007) (Thorun, 2008:28)

Yukarıda bahsi geçen dış politika tutumları, Rusya Federasyonu'nun uluslararası konjonktürdeki değişimlere bağlı olarak aldığı tepkisel tutumlar olup, ideolojik bir geleneğin yansımaları değildir. Yukarıda da dile getirdiğimiz üzere, Soğuk Savaş ve Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi ile birlikte Rusya'nın dış politika noktasında ilk edindiği tutum, global ekonomiye eklemlenme çabası olup, 50 yılı aşkındır süregelen ekonomik dışlanmadan kurtulmak olmuştur. 1990'larla birlikte yaşanan yapısal krizin farkına varan Sovyetler Birliği, küresel ekonomiye eklemlenebilmek ve görece olarak zayıf kalmış ekonomisini ayağı kaldırabilmek için, batının kendisinden beklediği liberal reformları hayata geçirmeye çalışmış ve piyasa ekonomisini tesis etme noktasında önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda, Rusya Federasyonu'nun ilk dış işleri bakanı olan Andrey Kozyrev 1992 yılında Sovyetler Birliği'ni Reagan dönemi "şeytani imparatorluk" benzetmelerine benzer şekilde, "despotik, baskıcı ve insanoğlunun özgürlüğünü ihlal eden koca bir gulag" olarak tanımlamıştır. (Busch, 1997)

Soğuk Savaş sonrası, Kozyrev dönemi dış politikası, batı ile işbirliğinin tesis edileceği bir dönem olarak görülse de, Rusya Federasyonu'nun batıya yönelik kuşkucu dış siyaset yaklaşımı ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. Özellikle NATO'nun genişleme süreci ve 1999 yılında Yugoslavya iç savaşında birliğin yürütmüş olduğu operasyonlar ve bombardımanlar, NATO-Rusya arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Rusya siyasi ve güvenlik elitinin, soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkileri; işbirliğinden ziyade, anarşik mahiyetini muhafaza eden, rekabete açık ve farklı kutupların üstünlük elde etmek üzere kıyasıya yarıştıkları bir mecra olarak algıladıkları görülmektedir. Bu bağlamda, 1990 yılında Viyana'da düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansında konuşan eski Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu ilk genelkurmay başkanı Mikhail Aleksiyeviç Moiseyev; askeri tehlikenin ve tehdidin tamamen sona ermediğini, söz konusu tehlikenin ABD ve NATO'nun Rusya'ya karşı almış olduğu eylemlerde rahatlıkla görülebileceğini dile getirmesi, Rusya'daki dış siyaset algısındaki kırılmaları bize göstermektedir. (Gorskii, 2001:4) Bu dönemde, savunmacı realizmin argümanlarına uygun bir şekilde, güvenlik maksimizasyonunu sağlamak adına Rusya gerekli önlemleri almış ve Primakov dönemi ile birlikte Rus dış politikası ciddi bir rota değişikliği yaşamaya başlamıştır.

Rusya Federasyonu'nun NATO ve batı ittifakına yönelik soğuk savaş sonrası dönemde politikalarını gözden geçirmeye iten ilk olgu Almanya'nın birleşmesi süreciyle yaşanmıştır. Liberal reform yanlısı batıcılar ve NATO'nun hala Rusya için ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşünen şahinler arasındaki fay hatları, soğuk savaş sonrasında daha da belirginleşmiştir. Yukarıda da kısmen değinmiş olduğumuz üzere, Batıcılar ve muhafazakarlar arasındaki ideolojik çatışma Rus düşün dünyasında Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkmış bir durum da değildir. Eski Rusya ve Yeni Rusya arasında ayrıma giderek, Büyük Petro'nun yaptıklarını kaleme alan Belinski, Rusya'daki batıcılık düşüncesinin temellerini atmıştır. Ulus (natsiya) ve halk (narod) arasında ayrıma giden Belinski, bu tabirleri dahi bilinçli olarak kullanmış ve dilsel düzeyde dahi batıcılığın savunucusu olmuştur. (Walicki, 2004) Zira, çar Nikola döneminde sıklıkla kullanılan ve muhafazakar bir çeşni içeren "narodnost" tabirinin karşısına Fransızca kökenli "natsyonalnost" kavramını yerleştiren Belinski, yeni Rusya'nın izlemesi gereken yolu tayin etmiş olur. "Zapadniki" tanımlamasıyla Slavofillerin karşısında yer alan batıcılar ile Slavofiller arasında süregelen ihtilaf o döneme damgasını vurmuşsa da, Soğuk Savaş dönemi sonrasında da benzer dış politika ayrışmalarının olduğu gözlemlenmektedir. Dönüşüm sürecindeki Rus dış politikasındaki Avrasyacı yaklaşımın dahi kendi içinde, Slavofil kanat ve liberaller arasında ayrışması, tarihsel ikilemin devamlılığına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Vladimir Putin'in kendisine batı değerlerini neden sürekli eleştirdiğine ilişkin soruya verdiği yanıt dikkat çekicidir. Bir toplumun değerler olmadan çökeceğini ve batının Rusya'yı ahlak dışı değerleriyle zehirlemeye çalıştığını öne süren Vladimir Putin, Rusya'nın izlemesi gereken yolun emarelerinin muhafazakar Rus filozof Nikolay Berdyaev'te görülebileceğini öne sürmüştür. (Putin, 2016) Bugün, Rus dış politikasında Vladimir Putin zaman zaman, Ortodoks-Slav söylemi kullanmakta ve yürütmüş olduğu dış politika retoriğinin temeline bu muhafazakar yaklaşımı oturtmaktadır. Bu dış politika söylemi de, ister istemez Bulgaristan'ı Rus dış politikasında ön sıralara taşımaktadır. Rus dış politikası 17. Yüzyıldan bu yana batı aidiyeti ve batıdan ayrı kültürel değerleri haiz, yakın çevre halkları siyasi olarak kontrol etme rüştüne malik bir süper güç öz tanımlaması sarkacında git-geller yaşayan bir dış politika olmuştur. Putin dönemi dış politikası aslında, tarihsel tutarlığı baki iki uçtaki dış politika git gellerinden yalnızca bir noktayı teşkil etmektedir. Real Politğin izlerinin Putin dönemi siyasetinde rahatlıkla görüldüğünü söyleyebileceğimiz gibi, Ortodoks-Slav temelli kültürel dış siyasete de, politik amaç olarak yaklaşmaktan

ziyade, dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesi için kullanılabilir bir norm ve araç olarak başvurulduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana yürütmüş olduğu Slav-Ortodoks temelli dış siyasetin ekonomik ve siyasi kazançlar için araçsallaştırılması önemli düzeyde bir tutarlılık sergilemektedir. Kriz dönemlerinde ise, batı yanlısı yaklaşımlar ve geleneksel-medenyetçi yaklaşımlara dönüş ikilemi, soğuk savaş sonrası dönemde de karşımıza çıkan tabloyu özetler mahiyettedir.

Yukarıda da dile getirdiğimiz üzere, Rusya Federasyonu'nun Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında takınmış olduğu batıcı liberal dış politikayı bırakarak, NATO ve ABD karşıtı soğuk savaş dönemini anımsatan dış politikaya dönmesine yol açan sebep, NATO'ya olan güvensizliğin zaman içerisinde artmasından ileri gelmiştir. Bu bağlamda, NATO-Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin ilk sınaması, Almanya'nın birleşme sürecinde yaşanmıştır. Almanya'nın birleşme süreci ve tek bir ülke olarak NATO'ya katılması, Rus siyasetini bölen bir konu olmuştur. "Yeni Düşünce" ve dünya ekonomisiyle bütünleşme çabası içerisinde Gorbaçov, Almanya'nın birleşmesi ve Soğuk Savaşın tasfiyesinde büyük bir rol oynamıştır. Ekonomik ve siyasi liberalleşme sürecinin öncülleri Gorbaçov döneminde atılmış olup, Almanya'nın birleşmesi ve NATO'ya katılma süreci, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki askeri mevcudiyetinin de sorgulanması açısından oldukça semboliktir.

Almanya'nın birleşme sürecine icazet verdiği dolayısıyla Gorbaçov uzun süre eleştirilse de, Condoleezza Rice ve Philip Zelikow birlikte yazdıkları eserde, SSCB'nin başka alternatifi olmadığını dile getirir. Rusya'nın bu dönemde çöken ekonomisi, zaten gerçekleşecek olan Almanya'nın birleşmesi karşısında elini güçsüz kılmıştır. (Zubok, 2007) 1980'li yıllardan itibaren düşen hayat standartları dolayısıyla gerçekleşen protestoları bastırmak noktasında, Doğu Bloğu ülkeleri daha katı kemer sıkma politikaları uygulamaktan ziyade, dış borçlanmaya gitmişler ve bu borçlanmanın önemli bir kısmı Batı Avrupa ve Japon bankaları vesilesiyle gerçekleştirilmiştir. (Philip Zelikow, Condoleezza Rice, 2019) Borçlanma ihtiyacı o kadar ciddi bir boyut almıştır ki, Gorbaçov Avusturya-Macaristan sınırının açılmasına göz yummak durumunda kalmıştır. (Kramer, 2011) Söz konusu gelişmeler yaşanırken, Gorbaçov yönetimi, Helmut Kohl tarafından kendisine verilen sözlerin tutulacağını düşünmüş ve batık durumda olan SSCB ekonomisini tekrardan ayağa kaldırmak üzere, çatışmacı bir dış siyaset izlemekten imtina edip, uluslararası alanda ekonomik

işbirliğini tesis etmeye çalışmıştır. 2+4 görüşmelerinde yalnız kalan Rusya, Batı Almanya'dan gelecek kredilere de oldukça muhtaç durumda kalmıştır.(Zubok, 2007)

1980'ler ile başlayan ekonomik kötüleşme, soğuk savaş sonrası dönemde de Rusya dış politikasını temel olarak şekillendiren konu olarak karşımıza çıkmıştır. Sovyetler Birliği sonrası dönemde Rusya Dış politikasındaki temel akımlar söz konusu krizleri aşmak üzere farklı çözüm reçeteleri olarak tezahür etmektedir. Söz konusu farklı dış politika yaklaşımlarının daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için bir tablo ile özetleyecek olursak, aşağıdaki gibi bir sınıflandırma yapmak yanlış olmayacaktır. (Tsygankov, 2006)

Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasına Yönelik Temel Siyasi Partiler ve Dış Politika Yönelimleri

Temel Görüş	Rusya Vizyonu ve Rusya'ya yönelik Tehditler	Görüşün Öncüsü
BATI YANLISI GÖRÜŞLER		
<i>Liberaller</i>	Rusya batının bir parçasıdır ve batının ekonomik ve siyasi kurumları ile bütünleşmelidir. Rusya'ya yönelik temel tehdit, demokratik olmayan ülkelerden ileri gelmektedir.	Andrey Kozyrev
<i>Sosyal Demokratlar</i>	Rusya uluslararası toplumun bağımsız bir parçasıdır ve kendine özgü çıkarları vardır. Rusya'ya yönelik temel tehdit, insan haklarının ihlali ve kültürel çoğulculuğun yok sayılmasından ileri gelmektedir.	Mikhail Gorbachev
<i>Devletçiler</i>	Rusya uluslararası sistemde istikrarı sağlayan özel çıkarları olan büyük bir güçtür. Rusya'ya yönelik temel tehdit, güç dengesini değiştirmeye	Yevgeni Primakov

	çalışan revizyonist devletlerden ileri gelmektedir.	
MEDENİYETÇİLER		
<i>Ulusal Komünizm²</i>	Rusya sosyalist bir toplum ve süper güçtür. Çıkarları batı ile taban tabana zıttır. Rusya'ya yönelik temel tehdit batı ve batının emperyalist amaçlarıdır.	Gennadi Zyuganov
<i>Muhafazakar Avrasyacılar</i>	Rusya bir kıta imparatorluğudur ve çıkarları deniz imparatorluklarından tamamen ayrışmaktadır. Rusya'ya yönelik temel tehdit, deniz imparatorluklarıdır.	Vladimir Zhirinovski

Kaynak: Tsygankov, A.P. **Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity**, Second Edition, Rowman&Littlefield Publishers, Plymouth, 2010

Batının ekonomik kalkınma reçetelerinin istenilen sonucu doğurmaması, NATO'nun genişlemeci politikaları, Kosova krizinde NATO uçaklarının bombardımanı, batı ve Rusya arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesini beraberinde getirmiş ve Rusya'da muhafazakar milliyetçi yaklaşımların yükselişe geçmesine sebep olmuştur. NATO'nun doğuya doğru genişlememe sözü vermesine rağmen, Polonya genişlemesiyle birlikte Rusya sınırlarına dayanması, milliyetçi hareketin Rusya'da yükselmesini beraberinde getirmiştir. 1993 yılında gerçekleşen parlamento seçimlerini Vladimir Zhirinovskiy'nin partisi olan Liberal Demokrat Parti'nin kazanması (CSPP, 2015) Kozyrev döneminde yürütülen başarısız batı yanlısı ekonomi politikalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemden itibaren Rusya dış politikasında yakın çevre doktrini ve Avrasyacı yaklaşım güç kazanmaya başlamıştır. Böylelikle, Rusya için Balkanlar'ın dış politikadaki önemi de giderek artacaktır.

² Yazar Zyuganov'u komünist olarak nitelendirse dahi, söz konusu siyasetçinin söylemleri ve siyasi partisinin seçim programlarına bakıldığında, mülksüzleştirmeye yönelik herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Dolayısıyla söz konusu tabloyu, Zyuganov'un komünist olarak nitelendirildiği kısma şerh koyarak paylaşmak isteriz.

Avrasyacı yaklaşım temelini, jeo-politik dış siyaset anlayışından almaktadır. Ünlü coğrafyacı H.J. Mackinder, Avrasya'nın ana kıta olduğunu ve Avrasya'yı kontrol edenin, dünyayı kontrol edeceğini dile getirmektedir. (MacKinder, 1904) Rusya Federasyonu'nun soğuk savaş sonrası dönemde MacKinder'in teorisini destekler bir şekilde, Avrasya'ya verdiği önem Avrasya Ekonomik Birliği, Şangay Beşlisi gibi oluşumlarla kendini göstermekte olup, Rusya'nın ekonomik gücüyle yalnızca bu bölgelerde öne çıkmakla kalmayıp, imparatorluk döneminden nüfuz alanını teşkil eden Balkanlara da yumuşak gücüyle geri dönmeye çalıştığı görülmektedir. Söz konusu durum Vladimir Putin'in yaptığı konuşmalarda Alexander von Humboldt'ın Avrupa'nın bağımsız bir kıta olmadığı, Asya'nın bir uzantısı olduğuna ilişkin sözüne atıfta bulunması ile de tecessüm etmektedir. (Berek, 2015:13) Vladimir Putin ile birlikte dönüşen Rusya Federasyonu'nun dış politikasını betimlemeye çalışan yazarlar, Avrasyacı yaklaşımdan, realpolitığe kadar farklı sıfatlar kullanmaktadırlar.

Avrasyacı yaklaşım, Sovyet dönemi uluslararası ilişkiler düşününde eksik olan, ulusal çıkarın dış politika pratiğine kazandırıldığı karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın oynaması gereken tarihi bir rolü olduğuna inanan, Avrasyacı yaklaşıma göre, Rusya, Avrupa'dan farklı bir medeniyet olup, Rusya'nın yakın çevresindeki ülkelerle imtiyazlı bir ilişkisi mevcut olup, öncelik verilmesi gereken coğrafyalar Rusya'nın doğusu ve güneyinde yer almaktadır. Önceki Atlantikçi hükümeti, batı ile var olan ilişkilerin geliştirilmesine çok fazla odaklandığı gerekçesiyle eleştiren Avrasyacı tutuma göre, Rusya Federasyonu'nun, ulusal güvenliği için siyasi ve ekonomik bağlamda ilişkilerini geliştirmesi gereken ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğu oluşturmaktadır. Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın bu bölgedeki ülkelerde giderek artan siyasi gücünden endişe eden Avrasyacı hareket için bölgeye önem verilmesi, yalnızca ekonomik bağlamda değil, ulusal güvenlik açısından da önem teşkil etmektedir. Avrasyacılar döneminde daha agresif bir dış politika izleyen Rusya Federasyonu için, Bulgaristan'ın da dahil olduğu Doğu Avrupa bölgesi, birincil öncelik arz eden konular arasında yer almamaktadır. Bu bölgede Avrasyacı siyasi elitin öncelik verdiği konu, Sovyetler Birliği döneminde var olan iyi ekonomik ilişkilerin, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden tesisine yönelik olmuştur. (Sergunin, 2016:86-88) Ne var ki, bölge ülkelerinin NATO'ya dahil olması ile birlikte, ilerleyen dönemde Rusya Federasyonu'nun bölgeye ilişkin güvenlik algısı da değişecektir. Tüm bu gelişmelere rağmen, Rusya'nın dış politikasına yönelik en önemli beyanatlardan biri

olarak kabul edebileceğimiz Dış Politika Konsepti belgelerine baktığımız zaman, Balkanlar bölgesine yönelik dış politika hedeflerinin net olarak ilk kez 2013 yılında tanımlandığı gözümüze çarpmaktadır. (Ministerstvo na İnostrannih Del, 2013)

Ülkede Çeçen ayaklanmalarının baş göstermesi, artan yolsuzluk ve zayıflayan devlet yapısı, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Avrasyacı akıma paralel bir şekilde jeo-politiğin Rusya Federasyonu dış siyasetine girmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Atlantikçi yaklaşımın, ülkenin batıyla olan ilişkilerinde zafiyet gösterdiğini düşünen, üç farklı siyasi elitin işbirliği ile birlikte Rusya dış politikasında yeni bir akım ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu akım bugün Putin döneminde de etkilerini gösteren, Rusya Federasyonu'nun dış politikasının anlaşılması açısından önem arz eden bir ekoldür. Sanayi lobisi, asker ve sivil bürokrasinin işbirliği ile *derzhavniki* ya da *gosudarstvenniki* adıyla anılan, devletçi yaklaşım, güçlü bir devlet yapısıyla Rusya'nın tarihi rolünü yerine getirmesi gerektiğine inanan, jeopolitiği önceleyen ve Atlantikçi yaklaşımın öncüsü Kozyrev'i dahi bünyesine katarak büyüyen önemli bir dış politika ekolü olarak Rusya tarihinde zuhur etmiştir. (Sergunin, 2016:90-93)

2000 yılında kabul edilen Dış Politika Konseptinde, Putin dönemi Rusya'sında dış politikanın ABD'nin hegemonik güç olmaya yönelik tasarruflarını kabul etmeyeceği açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemle birlikte Rusya, Balkanlar da dahil olmak üzere, zemin kaybettiği tüm siyasi mecralarda varlığını yeniden hissettirmeye başlamıştır. *Putin'in* göreve geldiği dönemde, Rus dış politikasını şekillendiren dört önemli olay yaşanmıştır.

- 1998 mali krizi (Söz konusu kriz Putin öncesi dönemde yaşanmış olup, Rusya'yı ekonomik krizden çıkarma görevi Putin'e düşmüştür.)
- Çeçen ayaklanmaları
- 1999 NATO Kosova müdahalesi
- NATO Doğu Genişlemesi

Özellikle 1998 yılında yaşanan mali kriz, batı yanlısı dış politikaların tamamen terkine yol açıp, küreselleşmenin Rusya için yeni bir ekonomik tehdit teşkil edebileceği düşünülmüş ve Putin dönemi Rusya'sıyla birlikte, yürütmenin daha da güçlendirildiği *egemen demokrasi* kavramsallaştırmasıyla şekillenen bir merkezileşme süreci başlatılmıştır. (Oliker, 2009) Söz konusu merkezileşme, dönemde gerçekleşen

ayrılıkçı hareketlerin de bastırılabilmesi için gerekli görülmüş ve Rusya dış politikasında bu dönemden itibaren bir güvenlikleştirme sürecine girilmiştir. (Lo, 2002:158) Söz konusu güvenlik tehditleri üzerinden dış politikanın şekilleneceğine ilişkin en önemli ipucu, Rusya'nın 2000 yılında yayınlamış olduğu dış politika konseptinde karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde Birleşmiş Milletler'in temel aktör olması gerektiğini dile getiren Rusya, BMGK'nin rolünü zayıflatacak her türlü uluslararası müdahalenin, uluslararası güvenliğe halel getireceğini dile getirmiştir. (Kremlin.ru, 2000) Kosova müdahalesinde NATO'nun BM'yi hiçe sayarak harekete geçmesi üzerine, Rus komandoların NATO birlikleriyle Priştine havaalanında karşı karşıya gelmesi, (Russian troops..., Guardian, 06.07.1999) Rusya ve NATO arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Jeopolitik realizmin hüküm sürdüğü bu döneme ilişkin güvenlik algısının yedi yıl sonra 2007 yılında da devam ettiği karşımıza çıkmaktadır. Münih Güvenlik konferansında konuşmasını gerçekleştiren Vladimir Putin'in konuşmasının satır aralarına baktığımız zaman yine, ABD'nin kurmaya çalıştığı tek kutuplu dünya düzenine itirazlarda bulunduğu gözümüze çarpmaktadır. (Vustuplenie i Diskussiya ...; President Rossii, 10.02.2007)

Putin'in Amerika'nın hegemonik güç olma siyasi gündemine karşı itirazlarının ilk örnekleri, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda yürütmüş olduğu politikalar ile gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Rusya, 1998 yılında yaşadığı ekonomik krizi, enerji kaynaklarında süper güç olma projesiyle aşmaya çalışırken, ABD'nin bölgedeki artan nüfuzunu durduraktan başka bir çözüm yolu görememekteydi. Bu bağlamda, 2005 yılında Rusya'nın Özbekistan'da Amerikan birliklerinin Hanabad ve Manas'tan çekilme çağrısı söz konusu politikaya önemli bir örnek teşkil etmektedir. (Varol, 2013:81) Rusya'nın 2007 Münih Konferansı'nda yukarıda da değindiğimiz üzere Amerika'nın kurmaya çalıştığı tek kutuplu dünya düzenini, felaket olarak nitelendirmesi, literatürdeki bazı yazarlar tarafından Soğuk Savaş'ın fitilinin yeniden ateşlenmesi yorumlamalarını beraberinde getirdi. (Shevtsova, 2007)

Vladimir Putin yönetimindeki Rusya'nın ABD'nin kurmaya çalıştığı tek kutuplu dünya düzenine karşı koyabilmesi için, şüphesiz ekonomik, askeri ve siyasi olarak güçlü bir devlet yapılanmasına ihtiyacı bulunmaktaydı. Özellikle 1998 yılında yaşanan mali kriz, Çeçen savaşı ve Gürcistan krizlerinde Rus ordusunun ciddi kayıplar vermesi,

Rusya'nın, uluslararası düzende ABD hegemonyasını dengeleyebilecek bir güç eksenini teşkil edip etmediği konusunda soru işaretlerini beraberinde getirmekteydi. 1998 yılındaki krizden çıkabilmek için Vladimir Putin, mali disiplini arttırmaya yönelik önlemler alarak (Varol, 2013:98-101), dış politikada ekonomik hedeflerin bir adım daha öne çıkmasını sağladı. Bu dönemde düşük seyreden petrol fiyatları, emtia ihracatçısı olan Rus ekonomisinin toparlanmasında oldukça etkili oldu. (CPPI, 2008)

YIL	REEL GSYİH BÜYÜME	TÜFE	REEL ÜCRETLER	KULLANILABİLİR KİŞİSEL GELİR	İŞSİZLİK ORANI
1999	6.4	85.7	-23.2	-8.8	12.6
2000	10	20.8	18	11.3	10.5
2001	5.1	21.5	19.9	8.7	9
2002	4.7	15.8	16.2	9.8	8.1
2003	7.3	13.7	9.8	13.5	8.6
2004	7.2	10.9	10.3	8.6	8.2
2005	6.4	12.7	12.6	11.5	7.6
2006	6.7	9.7	14.4	10.2	7.2
2007	8.1	9	16.2	12	6.2

Kaynak: Cooper, W.H., *Russia's Economic Performance and Policies and Their Implications for the United States*, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34512.pdf>

Yukarıdaki ekonomik göstergelerden (Cooper, 2009) de rahatlıkla anlaşılacağı üzere, Rusya'nın enerji ihracatına dayalı olarak gelişen ekonomisi, Rusya'nın dış politikasında enerji kaynaklarının önemini hayati düzeye çıkarmıştır. Bu bağlamda Vladimir Putin'in enerji politikaları doğrultusunda Gazprom tabiri caizse devlet

içerisinde devlet haline gelerek, Rusya dış politikasında önemli bir aktör olmaya başlamıştır. Rusya'nın dış politikada zaman zaman Gazprom'u zorlayıcı diplomasi (coercive diplomacy) aracı olarak kullandığı, son dönemde yaşanan enerji krizlerinde defaten karşımıza çıkmaktadır. Gazprom yapmış olduğu yatırımlarla ile birlikte Avrupa'daki pek çok ulus devletin dış politikasına etki etmektedir. Bu bağlamda şirketin, Bulgaristan nezdinde de yatırımları giderek artmış ve Bulgaristan, enerji ithalatında Rusya'ya tamamen bağlı hale gelmiştir. (Bilgin, 2011)

ÜLKE	ŞİRKET İSMİ	FAALİYET ALANI	GAZPROM HİSSESİ (%)
Almanya	Wingas	Gaz Dağıtım	35
	WIEH	Gaz Dağıtım	50
	ZMB	Gaz Dağıtım	100
	GWH	Gaz Dağıtım	100
	ZGG	Gaz Dağıtım	100
Avusturya	Gas und Warenhandels-gesellschaft	Gaz Satış	50
Belarus	Beltransgaz	Gaz Dağıtım	50
Bulgaristan	Overgaz	Gaz Dağıtım	23
	Overgaz Incorporated	Yatırım	50
	Topenergo	Gaz Dağıtım	100
Çekya	GazInvest	Yatırım	Veri Yok

Ermenistan	Armrosgazprom	Gaz Dağıtım	40
Estonya	Eesti Gas	Gaz Dağıtım	37
Finlandiya	Gasum	Gaz Dağıtım	25
	North Transgas OY	Gaz İletim	50
Fransa	Fragas	Doğal Gaz Ticareti	50
Kıbrıs	Leadville Investments L.T.D.	Yatırım	100

Kaynak: Bilgin, M. *Energy Security and Russia's Gas Strategy: The Symbiotic Relationship Between the State and Firms*, **Communist and Post Communist Studies**, Vol:44, 2011

Bu bağlamda, Ukrayna'da yaşanan gaz krizi ve Kırım'ın ilhakı ile birlikte Bulgaristan'ın önemi gerek batı ittifakı gerekse de Rusya için artmış olup, Rusya Federasyonu ile Bulgaristan arasında, enerji projelerinden dolayı zaman zaman gerilimler zaman zaman da yakınlaşmalar gözlemlenmektedir. Bu durum, iktidarda bulunan siyasi partilerin Rusya'ya yönelik tutumlarıyla da yakından ilgili olup, konu son bölümde detaylı olarak ele alınacaktır. Ne var ki, ülkenin enerji kaynakları noktasında Rusya'ya bağımlılığı, AB'nin almış olduğu ortak politika kararlarından ayrı hareket etmesindeki en önemli nedenlerden birini teşkil etmektedir.

2.2.2.3.AVRUPA BİRLİĞİ

1990 yılına gelindiğinde, uluslararası düzen ciddi bir dönüşüm geçirmekteydi. Bu bağlamda ekonomik gücüyle dünya siyasetinde söz sahibi olması beklenen temel güç eksenlerinden birini de Avrupa Ekonomik Topluluğu teşkil etmekteydi. 420 milyonu aşan nüfusu (Worldbank, 2019) ve ABD'nin hemen arkasında yer alan Gayrisafi Yurtiçi Hasılası ile birlikte AET, Doğu Avrupa'da gerçekleşen dönüşümlerde, eski Varşova Paktı ülkeleri için bir çekim merkezi haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ekonominin, güvenlik algısında daha büyük bir yer kaplamaya başlaması, Bulgaristan da dahil olmak üzere söz konusu ülkeleri AET ile bütünleşme sürecine itmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa ülkelerine

gerek ekonomik gerekse de askeri güvenlikleri noktasında bir teminat oluşturamaz hale gelişi, bahsi geçen ülkelerin yönlerini buldukları kıtadaki en önemli ekonomik birliğe, AB'ye çevirmekten başka bir şans bırakmamıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde, ekonomik bir güç eksenini olarak AB'nin incelenmesi önem arz etmektedir.

AB'nin 1990 yılı sonrasında gerek kurumsal gerekse üye sayısı açısından geçirmiş olduğu dönüşümleri anlaşılabilmesi için öncelikle, varoluş amacının (*raison d'être*) anlaşılması gerekmektedir. Bunun için de kısaca İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna gitmemiz gerekli olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, savaş boyunca yoğun süren çatışmalar Avrupa ekonomisini yerle bir etmiş ve Avrupa'nın yeniden inşası ve milyonlarca insanın ölümüne yol açan iki dünya savaşının bir daha yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması zarureti ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki pek çok ülkede yaşanan Nazi işgalinin bertaraf edilmesi, SSCB ile gerçekleştirilmiştir. SSCB'nin Nazi tiranlığından ülkeleri kurtaran güç olarak Avrupa'ya girmesi, sol ideolojilerin Avrupa'da kök salmaya başlamasına yol açmıştır. Ünlü "Demir Perde" konuşmasıyla Winston Churchill, Hitler ve Nazizmin yenilmesinin akabinde, Avrupa'da nefesini hissettiren yeni düşmanın SSCB olduğuna açıkça göndermede bulunmuş olup, çökmüş Avrupa ekonomisinin, Sovyetlerin kendi siyasi çıkarlarına hizmet edecek mükemmel koşulları yarattığına dikkat çekmiştir. Tarihe yüzdeler anlaşması olarak geçen anlaşmayla birlikte, Avrupa'da nüfuz alanları oluşturulmuş ve çift kutuplu düzen tesis edilmiştir. Bulgaristan da SSCB nüfuzunu altında siyasi hayatına bu dönemde devam etmiştir.

Montrö Boğazlar sözleşmesinin yeniden görüşülmesini talep eden ve Doğu Bloğu ülkelerinde kukla rejimler tesis ederek yayılmacı politikalarına hız veren SSCB'nin Avrupa üzerinde tahakküm kurmasının engellenmesi ABD ve NATO için başat siyasi amaç olmuştur. Bu bağlamda Truman Doktrini çerçevesinde, Marshall yardım planı ile birlikte Avrupa'nın yeniden inşası için yardımlar kıtaya aktarılmış olup, COMECON ve Varşova Paktı ülkeleri bu yardımların dışında tutulmuştur. Bretton Woods sistemi ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı daha resmi olarak sona ermeden, savaş sonrası dönemin finans dünyası şekillendirilmiş, dolar-altın paritesiyle birlikte Amerikan yardımları öncülüğünde refah ekonomisi dünya sathında tesis edilmeye çalışılmıştır. Sabit kurlardan istifade eden AET için de, söz konusu global ekonomik sistem, refah devletlerinin kurulmasında kilit rol oynamıştır. 1951 yılında Paris

Anlaşmasıyla birlikte kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa’da ulus-üstü bir yapılanma tesis etme vesilesiyle, iki dünya savaşının bir daha tekrar edilmemesi için atılan ilk ciddi adım olmuştur. İki dünya savaşının çıkmasına sebep olan emtiaların (kömür ve çelik) ulus-üstü bir yapı ile kontrol edilmesinin, Avrupa içerisinde ihtilaflara bir daha mahal vermeyeceği düşünülmüştür. Bugün dahi, enerji kaynaklarının yarattığı uluslararası krizler ve çatışmalar düşünüldüğünde, söz konusu siyasi girişim, Avrupa siyasi tarihinde önemli bir sayfa açmıştır. 1957 yılında Roma Antlaşması ile birlikte Avrupa Birliği’nin temelleri atılmış olup, birlik kuruluşundan bu yana ortak karar alma prosedürünü ve ulus-üstü kurum olan parlamentonun yetkilerini tedricen arttırmıştır. Egemenlik kaygılarının, iki dünya savaşına yol açtığını düşünen AB’nin kurucu önderleri, ihtilafsız ve ekonomik olarak müreffeh bir Avrupa için, ulus devletlerin egemenliklerinden kısmi olarak vazgeçerek, yeni dünya düzeninin getirdiği zorlu ekonomik koşullarda söz sahibi olacak ulus-üstü (ve mümkünse federal) bir Avrupa devletinin kurulması gerekliliğine inanmışlardır. Liberal demokrasi kuramları ve federalizm yaklaşımıyla beraber ebedi barışın kurulacağına inanan AB kurucu önderleri, kıtayı önemli bir süre savaştan arı tutabilmiştir.

Roma Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurulması SSCB tehdidi karşısında Avrupa’nın bütünleşmesi olarak okunabileceği gibi, aslında Avrupa’nın Amerikan ekonomik hegemonyasına yönelik de bir karşı duruşudur. AB’nin kurucu babaları olarak tarihe geçen Jean Monnet, Robert Schuman ve Konrad Adenauer gibi isimler, ABD’nin desteğini ihmal etmeyerek, uluslararası ilişkilerde özgül bir konumu olan Avrupa tahayyül etmişlerdir. Zira, iki dünya savaşı ile ekonomisi çöken Avrupa devletlerinin globalleşen ekonomik koşullar karşısında, tek başlarına ulus devlet olarak küresel sermaye ile başa çıkmaları imkansız gözükünce, uluslararası toplumda bağımsız aktörler olarak var olabilmek için egemenliklerin törpülenmesi gerekli görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde SSCB tehdidi su götürmez bir gerçek olduğu kadar, Avrupa üzerindeki Amerikan ekonomik tahakkümü de bir çok Avrupalı lideri çekinceye sürükleyen diğer konu olmuştur. Bu bağlamda, dış politikada Atlantik oryantasyon karşıtlığı ile ün salmış olan ve Birleşik Krallığın AET’ye başvurusunu iki kez veto eden Charles De Gaulle örnek olarak verilebilecek ilk akla gelen isimdir. Bugün dahi AB’nin dış politikası yönlendirilirken, Atlantik oryantasyon,

avroskeptikler ve daha fazla Avrupa derinleşmesini destekleyen taraflar arasında fay hatları oluşmaktadır.

Ulus aşırı şirketlerin dünya ekonomisini parsellemesiyle birlikte, 1950 ve 1960'lar korporasyonlar çağı olarak anılmaya başlanmıştır. Ulus-aşırı şirketler şüphesiz yeni var olan bir olgu değildir. 18. Yüzyılda İngiliz esir kampanyaları, Doğu Hindistan şirketini ve Rotschild'leri örnek olarak verebilecek olsak da, 1950'li yıllardan itibaren Amerikan şirketlerinin merkezlerini deniz aşırı ülkelere taşımaları ve söz konusu şirketler vesilesiyle Amerika'nın global satıhta kurmuş olduğu ekonomik tahakküm eşi benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır. 1950-1960 yılları arasında Amerika'nın dış yatırımları 20 milyardan 60 milyara çıkmış olup, Avrupa'nın her köşesinde aynı adı taşıyan fabrikalar ve markalar görünmeye başlanır. IBM, General Motors, General Electric TWA, Procter and Gamble gibi adlar Avrupa'da günlük hayatta kullanılır olmuştur. (Simpson, 1969) Amerikan ekonomik tahakkümünü hayatın her alanında hisseden Avrupa için, söz konusu hegemonyanın kırılması adına, ulus devletlerin güçlerini birleştirmelerinden başka bir çözüm yolu görülemedi. Merkantalist ve milliyetçi politikalar ile iki kez yıkılan eski kıtanın, uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör olarak var olabilmesi için, egemenlikleri törpülenmiş ve zaman içerisinde federal bir yapıya evrilecek olan ulus devletlerden müteşekkil bir ulus-üstü yapılanma şart olarak algılanmıştır. ABD'nin Avrupa'daki güvenlik meselelerinde egemen pozisyonunu koruma isteğine rağmen, Rusya karşısında tesis edilecek güçlü bir Avrupa bütünleşmesine de ışık yaktığı görülmektedir.

Yeni bir ekonomik güç olarak gerek Sovyetler Birliği'nin tehdidinden uzakta gerekse de ABD tahakkümünden ari olacak ulus üstü yapılanmanın gerçekleştirilmesi için temel yöntemin ekonomik bütünleşme olduğu düşünülmüştür. Roma Antlaşmasıyla birlikte, entegrasyonun ekonomik sektörlerdeki işbirliği ile başlayacağı düşünülmüştür. Avrupa Birliği bütünleşme teorilerinden neo-fonksiyonalist yaklaşım; ekonomik entegrasyon ile başlayan sürecin giderek derinleşeceği ve sektörel dayanışma ve bütünleşmenin bir yayılma etkisi (spillover effect) göstererek zaman içerisinde siyasi bir bütünleşmeye gideceğini öne sürmüştür. Anayasa antlaşmasının Hollanda ve Fransa tarafından reddi ile birlikte federal Avrupa hayalleri suya düşmüş olsa da, AB'nin üretmiş olduğu müktesabat ve ekonomi alanında almış olduğu kararlar ile belirli düzeyde bir derinleşmeye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüz itibariyle AB'nin son kurucu anlaşması mahiyetinde olan Lizbon anlaşmasına bakıldığında, antlaşmanın devletçi yapısının baki kaldığı ve alınan kararların hükümetler arası yaklaşımın öne sürdüğü üzere ulus devletler arasındaki pazarlıklar sonucu alındığını söyleyebilecek olsak da, Lizbon antlaşmasıyla birlikte oluşturulan Avrupa Birliği Dış İlişkiler Yüksek Temsilciliği pozisyonu, birliğin uluslararası ilişkiler alanında söz sahibi olma isteğinin beyanını niteliğindedir. Birliğin uluslararası ilişkilerde söz sahibi olma arzusu, Lizbon Antlaşması ile ortaya çıkan bir husus olmasa da, dış politika noktasında AB'nin yaşamış olduğu tutarsızlıklar, AB'yi dış politikada ortak bir ses çıkarmaya yönelik adımlar atmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda, zaman zaman AB'nin ortak dış politika yönelimlerinden ayrı hareket eden Bulgaristan'ın da dahil olduğu üye ülkelerin bu tavrı, AB'yi siyasi bir birlik olarak hareket etme çabası içerisinde sokan unsurlar arasında yer almaktadır.

AB'nin uluslararası ilişkilerde küresel bir aktör oluşu belirli bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Roma Antlaşmasıyla birlikte kurulan AET, ekonomik ilişkiler noktasında entegrasyonu hedeflemiş olup, dış ticaret meselelerinde birlik üyelerinin AET tarafından temsil edilmesini öngörmüştür. Bu bağlamda, Kennedy Raundunda birlik üyeleri AET tarafından temsil edilmiştir. (Binghi, 2010) Dış ticaret ve ekonomik ilişkiler bağlamında yakın ilişkiler tesis edilirken, ulusal egemenliği ilgilendiren konularda AET üye devletleri veto haklarını saklı tutmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Almanya'nın silahsızlandırılması Fransa tarafından sıklıkla altı çizilen bir durum olduysa da, Almanya'nın silahsızlandırılmasının yaratmış olduğu güç boşluğu ABD tarafından eleştirilmiştir. Amerikan kontrolü dahilinde Almanya'nın yeniden silahlandırılması ve SSCB'ye karşı Avrupa devletlerinin askeri bir birlik altında korunması ihtiyacı NATO yapılanmasını beraberinde getirirken, Avro-Atlantik yaklaşıma şüpheli yaklaşan Fransız hükümeti Plevin Planı ile birlikte Avrupa Savunma Topluluğunun temellerini atmaya çalışmıştır. Ne var ki, Avrupa'nın tam ortasında yaşanan Yugoslavya iç savaşı ve Kosova krizlerinin çözümünün ABD ve NATO ile sağlanabilmesi, AB'nin sert gücünü sorgulatır mahiyettedir. AGİT'in son dönemde uluslararası ihtilafların çözümünde gücünü yitirmesi de, Rusya da dahil olmak üzere pek çok aktör tarafından eleştirilmektedir. Birliğin güvenlik meseleleri mevzubahis olduğunda, kendi ayakları üzerinde durabilen bir yapı kurması ile ABD yardımlarını alması arasında siyasi partiler nezdinde yaşanan görüş ayrılıkları, üye ülkelerin AB'ye yönelik siyasi yatırımlarına sekte vuran ve zaman zaman ortak dış

politika çizgisinden ayrı hareket etmelerine yol açan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB'nin, bölgesel bir güç olarak üçüncü ülkelere sunmuş olduğu en önemli dış politika yaptırım erki, üyelik vaadinden kaynaklanmaktadır. Kurulduğu ilk dönemde dahi, genişlemeye ilişkin hükümleri kurucu antlaşmada muhteva eden AB'nin, küresel bir aktör olma isteği, söz konusu hükümlerden de rahatlıkla anlaşılabilir. 1957 Roma Antlaşmasıyla kurulan AET, kurucu antlaşmanın 237. Maddesinde birliğin genişlemesine yönelik bir hüküm belirlemiştir. Roma Antlaşması'nın 237. Maddesi, herhangi bir Avrupa devletinin Topluluğun parçası olmak için başvuruda bulunabileceğini, başvurunun Konsey'e yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Aynı hükümde Konseyin, Komisyon'un kararını alarak oy birliği ile başvuru sürecini değerlendireceği belirtilmiştir. (European Commission, 1957) Söz konusu hüküm, genişlemeye ilişkin devletlerarası karar alma mekanizmasının olduğunu gözler önüne sermektedir. Günümüz itibariyle, AB'nin genişlemesi, ulus devletlerin egemenlik hakları dahilinde ele alındığı için hala oybirliğine tabidir. Ne var ki, Roma Antlaşması 237. Maddesinde AB (o dönemki adıyla AET) uluslararası bir kurum olarak aslında, zaman içerisinde nüfuzunu arttırma niyet beyanında bulunmuştur. 1950 sonlarında AET'nin böyle bir genişlemeyi kurumsal olarak kaldırma kapasitesi bulunmasa da, 1970'lerle birlikte AET'nin uluslararası ilişkilerde daha fazla rol oynaması isteği, uluslararası camiadan da gelmeye başlamıştır. Özellikle Richard Nixon'un izlemiş olduğu izolasyoncu politikalar, AB'yi uluslararası siyasette daha etkin bir rol almaya itmiştir. Böylelikle özellikle, 1980'li yıllardan itibaren COMECON ülkelerindeki kötüleşen ekonomik durum sebebiyle de, Almanya ve Bulgaristan arasındaki ilişkilerin güçlenmeye başladığı gözlemlenmektedir.

AB genişleme süreçlerinde, birliğe dahil olacak ülkelerin AB müktesabatına uymalarını beklediği için, AB üyeliği, aday ülkelerde demokratik ve ekonomik bağlamda bazı değişiklikleri gerekli kılmıştır. Her genişlemeyle birlikte AB'nin fiziki sınırları genişlediği için AB, Romanya ve Bulgaristan genişlemeleriyle birlikte Karadeniz'e kadar uzanan bir güç haline gelmiştir. Aynı zamanda AB'nin pazar olarak büyümesi, dış ticari ilişkilerde ve ikili ticaret antlaşmalarında birliğin pazarlık gücünü arttıran bir faktör haline gelmiştir. Bununla birlikte AB'nin üyelik müzakerelerini sürdürmüş olduğu ülkelere yönelik uygulamış olduğu başat dış politika aracı olan şartlılık ilkesi (conditionality) AB'nin dış politikadaki temel gücünü oluşturmaktadır.

Şartlılık ilkesi AB'nin üyelik müzakerelerini sürdürdüğü ülkelere yönelik adından da anlaşılabilir üzere yürütmüş olduğu şart koşma politikasını oluşturmaktadır. Bir devletin AB'ye üye olabilmesi için yerine getirmesi gereken bazı koşullar ve kriterler bulunmaktadır. Kopenhag siyasi ve ekonomi kriterleri olarak adlandırılan bu kriterlere uyulmadığı takdirde bir ülkenin AB üyeliği kabul görmemekte ve üyelik başvurusu reddedilmektedir. Üyelik başvurusuna yönelik kriterler ve süreç Avrupa Birliği Antlaşması 49. Maddede tanımlanmış olup, söz konusu hüküm AB'nin uluslararası arenada dış politika karar alma sürecini açıklamaktadır. AB Antlaşması' 49. Maddesinde ;

“2. Maddede belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosuna ve ulusal parlamentolarına bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, başvurusunu, Komisyon'a danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra oybirliği ile hareket edecek olan Konsey'e yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır.

Katılımın şartları, ve bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu Antlaşmalar'da yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle, başvuran devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma, kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmak üzere bütün akit devletlere sunulur.” (Official Journal of the European Union, 2012)

Söz konusu kriterlerin siyasi ayağı, üyelik başvurusu yapan ülkede, demokratik kurumların varlığını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarına yönelik saygıyı gerekli kılmaktadır. Kısacası bu kriterler, liberal demokrasi yolunda ilerleyen bir ülkeyi, AB üyeliğine uygun addetmektedir. Bu bağlamda şartlılık ilkesinin Bulgaristan ve Romanya genişlemelerinde de uygulandığı görülmektedir. Ne var ki, Bulgaristan ve Romanya genişlemelerinde AB şartlılık ilkesini önceki genişlemelerden daha farklı bir prosedürle uygulamaya sokmuştur. Bulgaristan ve Romanya üyeliklerinde birliğin yapısı gibi *sui generis* bir şekilde uygulanan şartlılık ilkesi, istenilen koşulların bu ülkelerde oluşmaması dolayısıyla etkinliği sorgulanır bir dış politika aracı haline gelmiştir. AB'nin genişleme yorgunluğu yaşadığı bu dönemde, son üyelikler ile birlikte, üye ülkelerde istenilen dönüşümü yapamayışı, birliğin normatif gücünü de sorgulattır hale gelmesi dolayısıyla analize değer görülmektedir. Söz konusu

genişlemelerde birliğin bir dış politika aracı olarak başvurduğu şartlılık ilkesinin analiz edilebilmesi için, öncelikle genişleme koşullarının nasıl oluştuğuna bakmak gerekir.

Komünizmin çöküşüyle birlikte Bulgaristan'da ve genel olarak Doğu Avrupa'da illiberal demokrasilerin yeşerdiği literatürde kabul edilen bir gerçektir. 1990'lar ile birlikte muhalefetin tamamen bertaraf edildiği, devletin ekonomiden elini çekmesine rağmen, gelir kaynaklarının siyasi parti liderlerinin eşi, dostu arasında pay edildiği, yönetici elitin yargının üzerinde olduğu, yozlaşma ve yolsuzluğun komünist dönemde olduğu kadar yüksek oranlarda devam ettiği bir dönem başlamıştır. (Vachudova, 2005) Söz konusu durum dönem dönem AB'nin aday ülkelere yönelik tavrına da yansımıştır. 1995 yılı ve sonrasında AB, Bulgaristan ve Romanya'nın kağıt üzerinde kalan reformlarından tatmin olmamış ve üyelik sürecinde yaptırımlar uygulama kararı almıştır. Bulgaristan ve Romanya 1997 yılında gerçekleşen Lüksemburg Zirvesine davet edilmemiş ve hatta bu ülkelerin 1999 Helsinki Zirvesine katılmalarına kimi üye ülkeler karşı çıkmıştır. Ne var ki, Birleşik Krallık'tan jeopolitik faktörler dolayısıyla gelen baskı ve Kosova Krizi'nin bu dönemde patlak vermesiyle Güneydoğu Avrupa bölgesini istikrara kavuşturarak istikrarsızlık ithal etmek istemeyen AB için Romanya ve Bulgaristan'ın önemi bir kez daha belirginleşmiştir. (Gergana Noutcheva, Dimitar Bechev, 2008) Bu dönemden itibaren de, AB, Bulgaristan üzerinde reformların yapılması noktasında baskısını arttırarak, ülke dış politikasında daha büyük bir etkiye sahip olmuştur. İlerleme raporlarıyla birlikte, Bulgaristan siyasetini yönlendirmeye başlamıştır.

2004 yılında birliğe katılacak Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden ayrı tutulan Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye katılımı 16-17 Aralık 2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi ile 2007 yılı olarak kararlaştırılmıştır. Bulgaristan ve Romanya ile imzalanan Katılım Antlaşmalarında AB, ilgili antlaşmaların 36, 37 ve 38. maddelerinde koruma hükümleri belirlemiştir. Bu koruma hükümlerine göre AB, Bulgaristan ve Romanya'nın üyelikleri akabinde söz konusu ülkelerin ekonomi, iç pazar, adalet ve iç işleri alanlarındaki birlik normlarına uygunluğunu izleme hakkını saklı tutmuştur. Bahsi geçen alanlarda uyumun sağlanamaması halinde AB fonlarının askıya alınması ve gıda ihracatına yönelik yasakların getirilmesi gibi yaptırımlar saklı tutulmuştur. (Trauner, 2009) Söz konusu durum AB'nin Bulgaristan siyasetini yönlendirme noktasında kullandığı en güçlü silahi teşkil etmektedir. Ne var ki, AB şartlılık ilkesinin üyelik sonrası döneme uzatılması (*extended conditionality*) AB

genişleme tarihinde emsali olmayan bir uygulamadır. Pek çok AB yetkilisi, şartlılık ilkesinin üyelik sonrası dönemi içinde barındıracak şekilde genişletilmesinin aday ülkelerin AB normlarına uyumlarının söylemsel düzeyde kalmasına yol açacağını dile getirmiştir. (Pridham, 2007) Zira, AB üyeliği ile beraber ortak pazara ulaşmak gibi ekonomik bir mükafata erişilmesinin akabinde, yeni üyelerin vaat ettikleri reformları gerçekleştirmekten imtina ettikleri görülmektedir. Zira, AB üyeliği sonrasında, üye ülkelerin bahsi geçen reformları yapmaları dahilinde erişebilecekleri ve bu reformların mali yükünü karşılayacak ciddi bir mükafat kalmamaktadır. AB'nin söz konusu eksikliklere yönelik yaptırım uygulaması halinde ise, yeni üyeler, kendileriyle benzer konumda bulunan ve yaptırımlara tabi olabilecek diğer ülkeler ile birlikte dayanışma içerisinde dezavantajlı durumlarını, farklı siyasi gündemleri veto ederek dengeleme çabası içerisine girmektedirler.

Bulgaristan özelinde, AB'nin talep etmiş olduğu reformların uygulanmadığına ilişkin verilebilecek en temel örnek şüphesiz OLAF davasıdır. AB'yi, üyelikleri sonrasında Bulgaristan ve Romanya'yı izlemeye yönlendiren unsur söz konusu ülkelerin gerekli yargı reformlarını yapamamaları ve yolsuzlukla mücadelede istenilen mesafeyi kat edememelerinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda, AB izleme komitesinin Bulgaristan ve Romanya hakkında yayınlamış olduğu raporlar, aday ülkelerin üyelikleri sonrasında AB normlarına ne kadar uyum gösterdiklerini görmek açısından önem arz etmektedir. Komisyon'un 2008 yılında Bulgaristan'a yönelik yayınlamış olduğu raporda, organize suç ve yolsuzlukla mücadelede gerekli adımların atılmadığı eleştirisi yapılmıştır. (European Commission, 2019) Bulgaristan Yol Ajansı'nda varlığı tespit edilen yolsuzluk dolayısıyla Komisyon, Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (ISPA) yardımlarında kesintiye gitmiş, AB yolsuzlukla mücadele ajansı OLAF'ın, Nikolov-Stoykov grubunun yolsuzluklarını ortaya çıkarmasıyla AB-Bulgaristan ilişkileri derin bir darbe almıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında AB, Bulgaristan'a verilen fonların 825 milyon avrosunu askıya almıştır. (Trauner, 2009:9-10) Ülkenin ekonomik kalkınmasında AB fonlarının ne kadar önemli olduğunu idrak eden Bulgaristan'da reformların bu cezai yaptırımlar sonrası hız kazandığı ilerleyen dönemdeki Komisyon raporlarından da açık bir şekilde görülmektedir. Bulgaristan nezdinde yaşanan yolsuzluk vakalarını tek bir örnekle sınırlamak mümkün olmasa da, söz konusu vakalar ve bahsi geçecek olan yolsuzlukların gerçekleşmesinde Rusya'nın

payı olduğu düşünölmekte olup bu vakalar ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Rusya ve Bulgaristan arasında mevcut bulunan oligarşik ağlar, yolsuzluğun Avrupa sathına yayılma endişelerini doğurmakta olup, Balkanların Avrupalılaşmasından ziyade, Avrupa'nın Balkanlardan yayılacak istikrarsızlık, yolsuzluk ve organize suç örgütleri dolayısıyla Balkanlaşabileceği dile getirilmektedir. AB ODGP Yüksek Temsilciliği'nin kurumsal eksikliklerini tamamlayamadan vermiş olduğu ilk ciddi sınav şeklinde niteleyebileceğimiz Arap Baharındaki karnesi oldukça zayıf gözükmektedir. Mağrip bölgesi ülkeleri AB üyeliği perspektifi sunulmayan ülkeler olduğu için, AB'nin bu bölgede şartlılık ilkesini uygulaması söz konusu olamamıştır. Özellikle Fas'ın üyelik başvurusunun ülkenin Avrupa'da bulunmayışı dolayısıyla reddedilmesinin akabinde bölge ülkeleri için bahsi geçen reformları hayata geçirmelerinin akabinde üyelik gibi bir mükafatın bulunmayış, söz konusu reform ve ekonomik dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde siyasi iradenin oluşmasına engel olmuştur. Fonlar yoluyla bölgede liberal demokrasi kurumlarının tesis edileceğini düşünen AB, enerji kaynakları dolayısıyla modern güvenlik anlayışı içerisinde kendisi için önem arz eden bu bölgeye istikrar getirmek şöyle dursun, bölgeden istikrarsızlık ithal etmeye başlamıştır. Bölgede baş gösteren isyanlar ve çatışmalar sonucunda oluşan göçmen krizi, 21. Yüzyıl Avrupa siyasi ajandasında ivedilikle ele alınması gereken bir güvenlik sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bugün Balkan ülkelerinin pek çoğu AB ile yakın ilişkiler içerisinde olup, Romanya ve Bulgaristan halihazırda hem NATO hem de AB üyesi ülkelerdir. Bulgaristan için bugün Schengen bölgesine dahil olma tartışmaları dahi yapılmaktadır. Ne var ki, uluslararası kurumların yayımladığı pek çok raporda Bulgaristan ve Romanya'da yolsuzluk ve yargı bağımsızlığı gibi konular hala temel problemler olarak zikredilmektedir. Kıbrıs sorununa benzer bir şekilde, üyelik sonrasında bölgedeki problemleri çözeceğini ve birlik içerisinde resen bir dönüşümün bahsi geçen ülkelerde başlayacağını düşünen AB'nin Bulgaristan ve Romanya üyelikleriyle birlikte, değerlere dayalı dış politika tutumu ciddi yara almışa benzemektedir. Jeostratejik amaçlar doğrultusunda üyeliğe hazır olmayan iki ülkeyi bünyesine katan AB'nin bahsi geçen ülkelerdeki siyasi ve ekonomik dönüşümü gerçekleştirmediğini kabul edip, Balkanlar'da bir istikrarsızlık merkezi yaratmamak için gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKA TARİHSEL HAFIZASINDA RUSYA

Devletlerin kuruluşundan itibaren geçirmiş oldukları dönüşümlerin anlaşılabilmesi, tarihselci bir perspektifte yaşanan değişimleri okumakla mümkündür. Devletleri tarihaşırı, (*transhistoric*) ebedi ve ezeli veriler olarak ele almak, yalnızca anlık olguları anlamlandırmamıza olanak sağlayabilecekken, yapan (agency) pratiğinde yaşanan değişimleri okumamızı imkansız kılacaktır. Hem kurumları hem de bahsi geçen pratikleri anlayabilmek ancak ve ancak onları yaratanların değişen zihinsel süreçleriyle ve kolektif hafızanın çözümlenmesiyle mümkündür. (Bostanoğlu, 2009:27) Bir grubun, topluluğun inançlarına baktığımız zaman, söz konusu inanış ve anlayışın kolektif hafızada, gelenekler, söylem ve sözedimlerle şekillendiğini görürüz. Bu kolektif hafıza tarihsel bir süreç içerisinde inşa edilmekte olup, söz konusu grup ve topluluğun kendisini “öteki”ye göre nasıl konumlandığının ifade edilmiş biçimidir. Dolayısıyla, oluşan kolektif hafıza, toplumsal değişimin önünde önemli bir bariyer gibi durmaktadır. Nitekim oluşturulan kolektif hafızanın uzun vadedeki etkisinin silinmesi kolay gerçekleşmemektedir. (Wendt, 1996:163) Bulgaristan devletinin de kolektif hafızası, tarihsel süreç içerisinde oluşmuş olduğu için bu kolektif hafızanın tarihsel bir bakış açısıyla çözümlenmesi önem arz etmektedir.

Bulgaristan’ın tarihine ilişkin kitaplara, 3 Mart Bulgaristan Kurtuluş Bayramı’nda siyasi parti liderlerinin yaptığı açıklamalara dönüp baktığımız zaman, bir aktörün ön plana çıktığı görülmektedir. Rusya... Çarlık Rusya’sının, Bulgaristan’ın ulus devlet olarak yapılanmasındaki rolü oldukça önemlidir. Hatta bazı araştırmacılar, Bulgaristan tarihi okumalarında Rusya’nın rolünün, Bulgar halkın ayaklanmalarını göz ardı edecek şekilde yansıtılmasından ve abartılmasından dolayı tenkitlerde dahi bulunmaktadır. (Petkov, 2009) Ne var ki, söz konusu durum Rusya’nın, Balkan devletlerinin (ve dolayısıyla Bulgaristan’ın) bağımsızlığını kazanmasında oynamış olduğu rolü bertaraf etmemektedir. İki ülke arasında, tarihsel süreçte tesis edilen yakın ilişkilerin kaçınılmaz olarak oluşturduğu algı, NATO ve AB üyesi bir ülkenin cumhurbaşkanını, Şikago’da gerçekleşen toplantıda, Bulgaristan’ın, Rusya’nın NATO’daki Truva atı olmadığına ilişkin açıklama yapmak zorunda dahi bırakılmaktadır. (Plevneliev: Bulgaria ne ..., Maritsa, 20.05.2012)

1396 yılında, Osmanlı ile cereyan eden savaşı kaybeden Bulgaristan için, 500 yıl sürecek Osmanlı tahakkümü başlamış olup, Bulgarlar bu dönemi “Türk Köleliği” (*Tursko Robstvo*) olarak adlandırmışlardır. Osmanlı'nın Bulgaristan toprakları üzerinde kurmuş olduğu tahakküm ile birlikte, Bulgaristan'da ekonomik anlamda da ciddi bir dönüşüm süreci başlamıştır. Tımarlı sipahi sisteminin Bulgaristan'da tesis edilmesiyle birlikte, Bulgaristan ekonomik ve mali hayatı da Osmanlı sistemine adapte olmuş, Rumeli beylerbeyine bağlı olacak şekilde atanan, sancak ve subaşlarıyla Osmanlı Devleti, bölgenin merkeze biat etmesini sağlamıştır. Bulgaristan'ın da dahil olduğu Balkan coğrafyasında zaman zaman ayaklanmalar baş gösterse de, bölge ülkeleri 19. Yüzyıla kadar Osmanlı egemenliğinde kalmıştır.

Osmanlı imparatorluğundaki siyasi yapılanmaya baktığımız zaman, millet sisteminin dini temeller altında toplumu ayrıştırdığını görmekteyiz. Bu bağlamda Osmanlı devleti için, Sırp, Bulgar ve Rumların hepsi Ortodoks milleti altında toplanmakta idi. Fransız Devrimi'nin de etkisiyle yükselen milliyetçilik akımı, Balkanlarda da baş göstermiş ve giderek zayıflamakta olan Osmanlı Devleti, “Şark Problemi” adı altında uluslararası güçlerin siyasi ajandalarında yer almaya başlamıştır. Ne var ki, milliyetçilik akımının etkilerinin tam anlamıyla Ortodoks halklar arasında yankı bulması zaman almıştır. 19. yüzyılda, Makedonya topraklarındaki Ortodoksların tabiiyetlerini kazanmak için uğraşan Bulgar ve Rum Ortodokslar bölgeye gittikleri zaman, ulus bilincinin bölgede tam manasıyla yerleşmemiş olduklarını görürler. Selanik'e varan bir Yunan aktivist halka, Rum mu Bulgar mı olduklarını sorduğunda, yanıt olarak söz konusu kelimelerin ne manaya geldiğini bilmedikleri cevabını alır. (Mazower, 2002) Ulus bilinci her ne kadar bu halklarda o dönemde yerleşmemişse de, din (Ortodoks) ve etnisite (Slav) temelindeki ayaklanmalar, 19. Yüzyılın öncelerine dayanmaktadır. 19. Yüzyılda, Rusya'nın da bölgeye yönelik siyasi iştahı kabarmaya başlamıştır. Çok uluslu bir imparatorluk olarak Rusya da, bölgede etnisite ve din temelinde hak iddia eden bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rusya 19. Yüzyılda Balkanlar dolayısıyla dört kez savaşa girmiş (1828, 1853, 1877 ve 1914) ve bölgeyi yüzyıl boyunca yakından takip etmiştir. O dönemde Rusya'nın bölgeye yönelik çıkarları ise jeo-politik ekseninde yoğunlaşmaktadır. Bugün itibarıyla Balkanlar Rusya'nın daha ziyade enerji projeleri dolayısıyla (ekonomik amaçlar) gündemindeyse de, 19. Yüzyılda böyle bir durum mevzubahis değildir. Sosyal olguları

tarihsel epistemolojisi içerisinde ele aldığımız zaman, söz konusu yüzyılda Rusya ekonomisinin de Osmanlı ekonomisi gibi henüz sanayileşmemiş ve tarıma dayalı olduğunu görürüz. (Jelavich, 2004:26) Dolayısıyla henüz sanayileşmekte olan Rusya için, o dönemde ekonomik çıkarların birincil planda olması çok mantıklı bir açıklama teşkil etmemektedir. Bu dönemde Balkanlar, Rusya için varoluşsal güvenliğini sağlayacak jeo-stratejik önemdedir.

Avusturya, Prusya ve Rusya arasında var olan işbirliği, 18. Yüzyılın sonunda paylaşılan ve 1815 Viyana Konferansında paylaşımı teyit olunan Polonya ile, karadan gelebilecek saldırılara karşı yeterli tampon bölgeyi oluşturan Rusya için, Karadeniz'e kıyısı olan Balkanlar ve Kafkasya bölgesi, denizden yapılacak çıkarmalar noktasında yumuşak karnı teşkil eder hale gelmiştir. İngiltere ve Fransa ise, Balkanlar'da oluşacak özerk yönetimlerin, Rusya'nın kukla rejimleri haline geleceğinden endişe ettiği için, bölgeye yönelik statükocu bir tavır sergilemiştir. (Jelavich, 2004:27-29) Üzerinden iki yüzyıl geçmesine rağmen, Rusya'nın Güney Osetya ve Kırım müdahaleleri ile Kosova krizindeki aktif tutumu, söz konusu jeostratejik tutumun Rus dış politikasında hala mevcut olduğunu gösterir mahiyettedir. Rusya'nın güvenliği için yumuşak karın teşkil edebilecek bölgede Karadeniz'deki güçlü Rus donanması varlığı, bugün dahi Rusya dış politika stratejisinde önemli yer kaplamaktadır.

Rusya'nın bölgeye yönelik ilgi duymasının ardında yatan sebep yalnızca jeo-stratejik olarak avantaj sağlama amacının yanında, Balkanlar'da gerçekleşecek toprak değişimlerinin ülkeyi varoluşsal tehlikeye de sokabilme ihtimalinden ileri gelmekteydi. Zira 1815 Viyana Konferansı ile birlikte *ancien regime*' i korumak üzere kurulan ittifak Kırım Savaşı ile birlikte bozulmuş, bu da ulus devlet yapılanmasını beraberinde getirecek hareketlere güç kazandırmıştı. Söz konusu milliyetçi hareketler, muhafazakar bir temelde ulus-devlet yapılanmasını desteklediği gibi, Garibaldi, Mazzini gibi sol tandanslı hareketlerden de etkilenererek büyük güçlerin toplumsal ve siyasi yapısını bozma tehdidini de ihtiva etmekteydi. Dolayısıyla Rusya da çok uluslu mahiyeti dolayısıyla Balkanlar'da muhafazakar liderliği haiz ayaklanmaları desteklemekte ve Bab-ı Ali ile ilişkilerin de bozulmasına sebep olabilecek siyasi yatırımlardan kaçınmaktaydı. (Jelavich, 1983:329-330) Zira Boğazlara erişim askeri olarak da Rusya için ciddi önem arz etmekteydi. Ne var ki, Osmanlı Devleti'nin hasta adam olarak görülmeye başlaması ile birlikte, Rusya, Bulgar komitacılara destek

vermeyi sürdürerek, bölgede yaşanacak jeo-politik değişimlerden azami kar ile çıkma siyasetine gütmeye başlayacaktır.

Bulgaristan'ın bu dönemde, ulusal mücadelesi için yardım isteyebileceği tek ülke ise, Rusya olarak gözükmektedir. Bunun ardında yatan temel sebeplerden biri, Bulgaristan'ın coğrafi konumundan ileri gelmektedir. Bulgaristan'ın ulusal mücadelesinin, Sırbistan ve Yunanistan gibi diğer Ortodoks halklardan daha geç başlamasında yatan sebep de aslında budur. Bulgaristan'ın bulunduğu coğrafya merkez hükümete oldukça yakındır. Bu durum, İngiltere ve Fransa gibi, devrimci hareketin başlamasına sebep olabilecek güçlerin bölgedeki nüfuzunu geciktirmiş ve aynı zamanda, çıkan ayaklanmaları merkezi hükümetin kontrol altına almasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Slav-Ortodoks kimliğiyle yeni devlet inşasında Bulgaristan'a hamilik yapabilecek tek devlet olarak Rusya seçeneği üzerinde durulmuş, fakat Rusya'nın Osmanlı ile Boğazlara erişim noktasında problem yaşamaktan imtina etmesi, devrimci harekete yönelik 1856 yılına kadar menfi bir tutum takınılmasını beraberinde getirmiştir. (Jelavich, 2004:159-161)

3.1.BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞININ KAZANILMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

“Vuzrajhdane” olarak adlandırılan ulusal uyanış hareketi Bulgaristan siyasi tarihinde sıklıkla zikredilen ve öne çıkan olgulardan biridir. Pek çok tarih kitabında, siyasetçi söylemlerinde “Bulgaristan'ın Türk boyunduruğundan kurtulması” (*Osvobođenje na Bulgaria ot Turškoto Robstvo*) olarak adlandırılan bu süreç, Bulgar tarih yazımı, Bulgaristan ulus devletinin tesisi ve Bulgar kimliğinin ortaya çıkmasında önemli bir faktör olarak karşımızda yer almaktadır. Diyalektik bir mantıkla kimliğe yaklaştığımızda, kim olduğumuz aslında biraz da kim olmadığımızla tanımlanabilecek bir durumsa, Bulgaristan, öncelikle Rum-Ortodoks olmadığı ve 93 harbi döneminde de Osmanlı olmadığı argümanı ile ulusal kimliğini oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Bulgaristan ulus devletinin inşasında Rusya'nın etkisine bakmadan evvel, söz konusu kimliğin tesisinde hangi entelektüel zeminden istifade edildiğini incelememiz gerekir.

Bulgar kimliğinin ve uyanışının ilk tohumlarının dini temelde atıldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda millet sistemine baktığımız zaman, Rumlar, Arnavutlar, Ermeniler, Araplar ve Yahudilerin bahsi geçmektedir.

Osmanlı'da Ortodoks dinine mensup cemaat, Fener Rum Patrikhane'sine bağılı olarak ayinlerini Rumca gerçekleştirmektedirler. Bu bağılamda, 18. Yüzyılda Hilendar Manastırı'ndan rahip Paiisi Hillendarski'nin yazıları, Bulgar uyanışının temeli olarak değerlendirilmektedir. Rumların, Osmanlı Devleti içerisinde Bulgarlara göre Ortodoks cemaati nezdinde üstün bir konumda olmaması gerektiğini düşünen Hilendarski, yazmış olduğu "*Slav-Bulgar Halkların, arların, Azizler ve Erdemlerinin Tarihi: Bulgar Yaşam Biçimi*" isimli kitabıyla, Bulgarların halk olarak üstün yönlerine değinmekte ve Bulgar Ortodoksların ayinlerini kendi ana dillerinde gerçekleştirmesi gerektiğine değinmektedir. (Crampton, 2007:45-48) Boyko Borisov'unda katılımıyla İstanbul'da açılan ve demir kilise olarak bilinen "Aziz Stefan Kilisesi", Abdülaziz döneminde Bulgar Ortodoksların Rum Fener Patrikhane'sinden ayrılma isteği doğrultusunda yaptırılmıştır. Osmanlı döneminde Bulgarlara tanınan dini ve ekonomik özgürlükler zamanla siyasi özerklik taleplerinin artmasına yol açacaktır.

Paiisi Hilendarski'nin yazılarının Bulgar siyasi uyanışına ne düzeyde katkı sağladığı bilinmemekle birlikte, Rusya'nın pan-slavist politikaları ve Osmanlı Devleti'nde cereyan eden ekonomik yozlaşma dolayısıyla, 18. Yüzyılın sonuyla birlikte Balkanlar'da giderek artan bir huzursuzluğun doğduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla birlikte, dönemin pan-slavist politikalarına ve amaçlarına uygun bir şekilde, Rusya'nın, İstanbul'da Rus Ortodoks kilisesi açmasına izin verilmesi ve Rusya'nın Slav-Ortodoks halkların koruyucusu ilan edilmesiyle birlikte, ülkenin Balkanlar'daki nüfuzu da tedricen artmaya başlamıştır. Balkanlar'ın merkez yönetiminden kopuşu, ekonomik krizle boğuşan Osmanlı Devletinde, ayanların görece olarak güçlenmesi ve merkez otoriteyi tanımamayı beraberinde getirmesiyle hızlanmıştır. Bulgar tarihinde *kurdjalistvo* olarak adlandırılan bu dönemle birlikte, toplumsal huzursuzluk giderek artarak, ayrılma hareketleri güç kazanmıştır. (Crampton, 2007:51-53) Zira ayanların bölgede merkezden bağımsız olarak kurmuş oldukları kanlı otorite, zaman içerisinde toplumsal ayaklanmaları ve Bulgar komitacılığını tetiklemiştir.

Rusya'nın Bulgar Eksarhlığı'nın açılmasına yönelik ilk etapta 1830'lardaki tavrı müspet değildir. Rusya, İstanbul'daki patrikliğin gücünün azalacağı dolayısıyla söz konusu talebe yönelik negatif bir tutum sergilemiştir. Bu bağılamda hareketin öncüleri, Neofit Bozveli ve İlarion Makariopoulos hapsedilmiştir. (Charles Jelavich, Barbara Jelavich, 1986:128) Günümüzde de Bulgar patrikliği Moskova ile zaman zaman dini

konularda çatışmalar yaşamaktadır. Bununla birlikte Rusya'nın 1830'daki siyasi tutumundan çıkarılması gereken bir başka önemli ders vardır. Dinin, dünya siyasetinde önemli rol oynadığı bu dönemde dahi, Rusya'nın Ortodoks-Slavofil temelli bir ideolojiden ziyade, jeopolitik amaçlar doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Ortodoks-Slavofil söylem, siyasi hamlelerin meşrulaştırılması için bu dönemde de yalnızca bir araç olmaktan öteye gidememiştir.

Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla Bulgar kimliğinin ihya edilmesi süreci, modern Bulgar okullarının açılmasıyla hız kazanmıştır. Vasil Aprilov bu bağlamdaki öncülerden biri olmuştur. Ukrayna'lı Venelin'in Bulgarlarla ilgili yazdığı kitabı okuyan ve dönem çarlık Rusya'sındaki Slavist akımlardan etkilenen Vasil Aprilov'un çabalarıyla ilk önce Gabrovo'da akabinde ise Kazanlık, Kalofer, Triavna, Panagurishte ve Koprivshitsa'da Bulgar okulları açılmış ve Slav-Ortodoks temelli eğitim kök salmaya başlamıştır. Aprilov'u bu girişime iten entelektüel birikiminin Rusya'da geçirdiği dönemde oluşması da şüphesiz tesadüf değildir. (Charles Jelavich, Barbara Jelavich, 2004:130-131) Ekonomik, dini ve kültürel özerkliği zamanla kazanan Bulgarlar için bu raddeden sonra odaklanılacak unsur, siyasi bağımsızlığın kazanılması olmuştur. Din temelinde, Fener-Rum patrikhanesinden ayrılarak özerklik kazanan ve seküler okullar ile birlikte, batı Avrupa milliyetçi devrim yazınıyla tanışan Bulgar aydınlar için ulus devletin kurulması nihai amaç olarak belirmeye başlamıştır.

3.1.1. NİSAN AYAKLANMASI'NA GİDEN SÜREÇTE BULGARİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİ

1876 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Nisan Ayaklanması (*Aprilsko Vastanie*) bağımsızlığa giden yolda Bulgaristan için önemli adımlardan birini teşkil etmektedir. Nisan ayaklanmasına gelinceye kadar, 18. Yüzyılın sonu ve 19. Yüzyılın başında yaşananlar Bulgaristan'ın bağımsızlığına giden süreci hazırlamıştır. 1768-1774, 1787-1791 ve 1806-1812 yılları arasında Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gerçekleşen savaşlar, Bulgar uyanışına önemli katkıda bulunan savaşlar olmuştur. Çariçe II. Ekaterina 1768-1774 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rusya savaşında, Albay Karazin'i, Güney Slavları Osmanlı aleyhinde kışkırtmak için bölgeye göndermiştir. Bölgedeki Slav halkları kışkırtmakla görevli olan Karazin heyetinde bir Bulgar da bizzat görev almıştır. (Litavrin, 1987:197-198) 1774 yılında Osmanlı ve

Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte Rusya'nın Ortodoks halkların hamisi sayılması ile birlikte, hem ülkenin Balkan sorunlarına yönelik söz sahibi olma yetkisi artmış hem de Balkanlar'da Rusya'nın yardımıyla bağımsızlığın kazanılacağına ilişkin ciddi bir ümit doğmuştur.

Rusya'nın Balkanlarda Slav halkları uyanışa geçirmek için yürütmüş olduğu faaliyetlerin yanında, Bulgaristan da bağımsızlık hayalini gerçekleştirmek için, Rusya desteğini almaya çalışmış bu bağlamda diplomatik temaslarda bulunmuştur. Psikopos Sofroniy Vrachanski'nin, Rusya'nın Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanabilmesi için, Rusya'ya elçi olarak gönderdiği Ivan Zambin ve Atanas Nekovic, ilk diplomatik temaslar olması açısından önemlidir. 1810 yılında, imparator I. Alexander, Rus orduları Bulgaristan'a girdiği zaman, Bulgar halkların Osmanlı'ya karşı savaşta yanlarında yer alması için kendisinden talepte bulunmuş ve imparatorun bu talebi de olumlu yanıt görmüştür. Böylelikle, Bulgar milis kuvvetler, 1806-1812 yıllarında gerçekleşen savaşta, Rus ordusunun yanında yer almıştır. (İlieva, 2014) Bulgaristan'da ayrılıkçı hareketin güç kazanmasını tetikleyen temel sebeplerden bir diğeri de, bölgede yukarıda da değinmiş olduğumuz *kurdjalistvo* dönemi olarak bilinen dönemin hız kazanmasında yatmaktadır. Ekonomik huzursuzluklarla ve hazinenin kötü yönetim ve uzun süren savaşların getirdiği maliyet dolayısıyla boşalmasıyla uğraşan Osmanlı İmparatorluğu'nda merkez hükümetin zayıflaması, ayanların güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Ayanların bölgede merkezden bağımsız olarak kurmuş oldukları kanlı otorite, zaman içerisinde toplumsal ayaklanmaları ve Bulgar komitacılığını tetiklemiştir. Bu bağlamda Vidin ve Vratsa bölgesindeki önemli ayanlardan olan Osman Pasvantoglu'nun bölgede estirmiş olduğu terör ile beraber, Vrachanski'nin de dahil olduğu pek çok siyasi elit ve komitacı, faaliyetlerini Bükreş'ten sürdürerek, bağımsızlık sürecine katkıda bulunmuşlardır. (Crampton, 2007: 51-53) Bulgar komitacıların, gerek daha önceki savaşlarda Rus ordularıyla teşrik-i mesaileri, gerekse de Ortodoks-Slav halkların koruyuculuğunu üstlenmesi dolayısıyla, yüzlerini ilk çevirdiği taraf Çarlık Rusya'sı olmuştur.

1828-1829 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rusya savaşının akabinde imzalanan Edirne Antlaşması, Bulgaristan problemini çözmemiş ve Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmıştır. Bu dönemde, Balkanlar'daki diğer devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları, Rusya'nın da Osmanlı

İmparatorluğu'na yönelik tutumunun değişmesine sebep olmuştur. Pek çok Bulgar, Rusya'ya göç etmiş ve Bulgaristan'ın bağımsızlığına yönelik Rusya'dan gelecek yardıma ilişkin umutları azalmıştır. Böylelikle bağımsızlık hareketi öz kaynaklarla sürdürülmeye çalışılmıştır. (Tsevetana Georgieva, Nikolay Genchev, 1999:467) 1830'lı yıllardan itibaren, Bulgaristan'da pek çok köy ve kentte (Vidin, Turnovo, Berkovitsa vb) bağımsızlık yönünde ayaklanmalar baş göstermiş lakin hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Turnova'da gerçekleşen ayaklanmalar, Bulgaristan'a özerklik veya bağımsızlık getirmemiş, lakin 1860'larla birlikte Bulgar siyasi hareketi ivme kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Georgi Rakovski ismi, siyasi ve silahlı ayaklanmaların tertip edilmesi noktasında öne çıkmaktadır. Kırım savaşında, Ruslara yardım etmeleri için Bulgarlardan oluşan bir lejyon kurmaya çalışan Rakovski, Belgrad'da çete hareketlerine katılarak, Osmanlı Devletine karşı silahlı bir ayaklanma ile Bulgaristan'ın egemenliğini kazanabileceğini öngörmüştür. Rakovski'nin o dönemde birincil hedefi, Hristiyan Balkan Federasyonu'nun kurulmasıdır. Her ne kadar Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması noktasında tarihin köşe taşı denilebilecek başarılarla imza atmamış olsa da, Bulgaristan bağımsızlık hareketi açısından önemli isimlere ilham olması dolayısıyla, Rakovski; Bulgaristan siyasi tarihinde adı sıklıkla anılan isimlerden biri olmuştur. Rakovski'nin en önemli destekçileri arasında, Lyuben Karavelov, Vasil Levski ve Hristo Botev bulunmaktadır. (Crampton, 2007:74-76)

Bulgaristan'ın bağımsızlığında kilit rol oynayan iki ismin, Rusya ile var olan entelektüel düzeydeki bağlantısı dikkat çekmektedir. Lyuben Karavelov'un Plovdiv'ten çıkarak Moskova'da tarih dersleri alması, Karavelov ve Levski gibi, Bulgar devrimcileri arasında başat bir yeri olmamakla beraber, devrimci yazında önem arz eden Hristo Botev'in Odessa'da geçirdiği yıllar göze çarpmaktadır. Özellikle Karavelov'un *narodnikler* ile var olan ilişkisi dolayısıyla Rusya'dan kovulmasını bir kenara koyacak olursak, Bulgar devrim hareketinin entelektüel zemininin Rusya'daki ideolojilerden beslendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Bulgaristan bağımsız hareketinde önde gelen isimlerden olan, Hristo Botev ve Stefan Stambulov'un Rusya'daki nihilist akımdan etkilendiği de literatürde dile getirilmektedir. (Stavrinos, 1958:378-379)

1875 yılına gelindiğinde Stara Zagora'da (Eski Zağra) başlayan Bulgar ayaklanması başarısızlıkla sonuçlanır. İki yıl sonrasında Bulgaristan'da çıkan Nisan ayaklanması dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açacak olan Rusya'nın Stara Zagora'da gerçekleşen ayaklanmaya ciddi tepki gösterir ve Osmanlı Devleti'nin olaya müdahil olmasını talep eder. (A. Nikitina, V. Konobeeva, 1961:127) Botev komitesinde bağışların kötüye kullanılmasıyla birlikte dağılan komite sonrasında, Benkovski ismi ön plana çıkmaya başlamıştır. Benkovski önderliğinde toplanan komitacılar, 13 Mayıs tarihinde ayaklanmayı planlarlar ancak, söz konusu ayaklanmanın merkezi hükümetçe anlaşılması üzerine ayaklanma erken bir tarihe çekilir. 1876 yılında gerçekleşen Nisan ayaklanması, Bulgar Müslümanlar olan "başıbozuklar" tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Benkovski ve oluşturduğu çetelerin başıbozuklarla mücadele edememesi, Nisan ayaklanmasının başarısız olmasına sebep olmuş, bilhassa Bratsigovo, Perushtitsa ve Batak'ta gerçekleşen katliamlar dolayısıyla sorun Osmanlı Devleti'nin yerel bir sorunu olmaktan çıkmış ve Avrupa düzeyine taşınmıştır. (Stavrinos, 1958:379) Nisan ayaklanması, Bulgaristan'ın bir dış yardım almadan kurulmasının ne kadar zor olduğunu göstermiş ve bağımsızlık mücadelesinin gidişatını değiştirmiştir.

Nisan ayaklanması başarısız olmasına rağmen, bastırılış şekli dolayısıyla küresel çapta ciddi tepki çekmiş ve Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesine en fazla destek veren ülke, Slavların koruyucusu olarak yine Rusya olmuştur. Tolstoy, Dostoyevski, Turgenyev, Polonski ve Averkiev gibi önde gelen yazarlar ve şairler, Bulgaristan'ın davasına destek veren kişiler arasında yer almıştır. Bu dönemde, Rusya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun da desteğini arkasına alarak Balkanlar'da özerk Slav yönetimlerin kurulması önerisinde bulunurken, İngiltere, bölgede Rusya'nın etkisinin artacağı endişesiyle duruma karşı çıkmıştır. Rusya'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek, İngiltere'nin Boğazlara ve Rusya'nın da Bulgaristan'a müdahil olma önerisi ise ne İngiltere ne de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından kabul edilmemiştir. Avrupalı elçilerin İstanbul'daki konferansında, bugün Sofya'da önemli bulvarlardan birine adı da verilen Rusya delegasyonundan Graf İgnatiev, Bulgaristan'a özerkliğinin tanınmasını talep eder. Söz konusu görüşmelerden bir sonuç alınamazken, Sırbistan ve Karadağ arasında bölgede çıkan çatışmalar, Balkanlarda çatışmaları yeniden alevlendirir. Konferans devam ederken, Osmanlı Devleti ile olası bir savaş durumunda, Avusturya ile saldırmazlık

noktasında antlaşmaya varan Rusya İmparatorluğu, 1877 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açarak, tarihimize 93 harbi olarak geçen savaşın başlamasına sebep olur. (Tsevetana Georgieva, Nikolay Genchev, 1999:540-543)

3.1.2. 1877-1878 OSMANLI-RUSYA SAVAŞI VE BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI

Tarihimize 93 harbi olarak geçen bu dönemde, Bulgaristan'a ilişkin problemin küresel satha taşınması, dönemin jeopolitik çıkar çatışmalarının bir sonucudur. Özellikle 1876 yılında gerçekleşen Nisan ayaklanması, Bulgar Müslümanlar olan "başbozuklar" tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Benkovski ve oluşturduğu çetelerin başbozuklarla mücadele edememesi, Nisan ayaklanmasının başarısız olmasına sebep olmuş, bilhassa Bratsigovo, Perushtitsa ve Batak'ta gerçekleşen katliamlar dolayısıyla sorun Osmanlı Devleti'nin yerel bir sorunu olmaktan çıkmış ve Avrupa düzeyine taşınmıştır. 1876 Aralık ayında, Avrupalı elçiler bölgede yapılacak reformlarla ilgili olarak İstanbul'da toplanırken, Rusya 1877 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek, Türk tarihine 93 harbi olarak geçen Osmanlı-Çarlık Rusya'sı savaşı başlatılmış olur. Plevne'deki direnişin kırılmasıyla Edirne önlerine gelen Rus ordusu ve Rusya'ya savaşta yardım eden Bulgar milis kuvvetler savaştan galip olan taraflar olarak ayrılmışlar ve Ayastefanos Antlaşması imzalanarak Bulgar Devleti kurulmuştur. (Tsevetana Georgieva, Nikolay Genchev, 1999: 79-83)

Ayastefanos antlaşması jeopolitik çatışmaların ön plana bu kadar net bir şekilde çıktığı ender antlaşmalardan biri olmuştur. Bu Antlaşmayla birlikte, Romanya, Sırbistan ve Karadağ özgürlüklerini kazanırken, Büyük Bulgaristan olarak bilinen ve Bulgar halkının gözünde uzun yıllar Bulgaristan'ın gerçek sınırları olarak kabul edilmiş, Trakya'dan Arnavutluk'a ve Tuna'dan Ege'ye kadar uzanan bir Bulgaristan Devleti kurulmuştur. (Erim, 1953:387-400) Çarlık Rusya'sına bu kadar bağlı olan, Balkan Devletleri'nin bulunması bilhassa İngiltere'yi rahatsız etmiş ve Berlin Antlaşmasıyla birlikte sınırlar gözden geçirilmiştir. Berlin Antlaşması ile birlikte Bulgaristan önemli toprak kaybı yaşarken, Bulgaristan dış politikasını söz konusu dönem ve sonrasında (bugün dahi) alakadar eden Makedonya problemi ortaya çıkmıştır. Yayılmacı politikalarıyla dikkat çeken Çarlık Rusya'sının Avrupa'ya bu denli nüfuz etmesi büyük güçler nezdinde kabul edilmemiştir.

93 Harbi ve sonrasında gerçekleşen Balkan Savaşları'na baktığımız zaman bugün bölgede devam eden jeopolitik çıkar çatışmasının jeo-ekonomik düzeyde devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bulgaristan ve Romanya'nın NATO ve AB üyelikleriyle Balkanlar'daki nüfuzunu arttırmaya çalışan batı ittifakı, karşısında Sırbistan ve Bulgaristan ile yürütmüş olduğu yakın ilişkiler vesilesiyle bir denge siyaseti güden Rusya'yı bulmaktadır. Tarihin tekerrür ettiği gibi bir genellemeden imtina etmekle birlikte, bölgedeki jeopolitik çıkarların yüzyıl sonrasında da çok fazla değişmediğini vurgulamak mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda, Berlin Antlaşması'nın hemen sonrasında dönem için stratejik önem arz eden demiryollarının inşasında Bulgaristan'ın karşı karşıya kalmış olduğu Avrupalı güçler ve Rusya'dan gelen baskılar dikkat çekicidir.

Berlin Antlaşmasınının 10. Maddesinin 2. Fıkrasında, Bulgaristan'ın Viyana'dan İstanbul'a uzanan demiryolu inşasında üzerine düşen sorumluluklardan bahsedilir. Söz konusu antlaşmaya baktığımız zaman;

“Madde 10. Bulgaristan. Rusçuk-Varna Demiryolu Şirketinin Yükümlülüklerin Üstlenilmesi ”

“Bu antlaşmanın onaylandığı gün itibariyle, Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusçuk-Varna demiryolu şirketine olan taahhütlerini üstlenmiş sayılır... “ (Bg.Wikisource, 2020)

Aynı dönemde ise, Çarlık Rusya'sı, Tuna ile Sofya'nın doğusunu bağlayacak demiryolunun Bulgaristan tarafından inşa edilmesi baskısında bulunur. Söz konusu demiryolu olası bir askeri operasyonda, Rusya için hayati önemde olup, Rusya'nın Bulgaristan üzerinde ciddi baskı kurmasına sebep olmuştur. Söz konusu baskı, Bulgaristan siyasi hayatında, Rusofoblar ve Rusofiller arasındaki ayrışmanın da ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Özellikle, liberaller ülkenin Bulgaristan'ın devlet inşasında oynadıkları rol dolayısıyla, Çarlık Rusya'sına minnet duyduklarını dile getirirlerken, Rusya'nın Bulgaristan iç işlerine karışma hakkının olmadığını altını çizmişlerdir. (Crampton, 2007:90-93) Günümüze geldiğimiz zaman ise, demiryolları nezdinde olmasa dahi, enerji hatlarının nereden geçeceği ve hangi rotayı izlemesi gerektiği, Avrupa ve Rusya arasında çatışma konusu olmaktadır. Bu bağlamda Bulgaristan, bilhassa Güney Akımı projesinde gerek Rusya ve gerekse AB'nin baskısı altında, projenin ifasına yönelik farklı kararlar almak zorunda kalmış olup, Güney Akım

projesi hayata geçirilememiştir. Bu bağlamda, jeoekonomik çıkar çatışmasının bölgede tarihsel bir tutarlılık sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Rusya'nın Bulgaristan iç işlerine karışma ve Bulgaristan dış politikasını yönlendirme temayülü, ulus devlet inşasından başlayarak uzun süre devam etmiş bir süreçtir. 93 Harbi sonrasında kurulan Bulgar devletinde antlaşma gereği, yüzbaşı mertebesindeki subayları Rus asker ve generaller teşkil etmiştir. Prens Aleksander Battenberg döneminde, içişleri bakanlığına iki Rus general olan Kaulbers ve Sobolev'in atanmasıyla birlikte, Bulgaristan'da prens ve Rusya arasında iç işleri nezdinde nüfuz arttırma yarışı başlar. Dönemde nispeten, Rusya karşıtı duruşlarıyla bilinen liberaller dahi, Bulgaristan'a özgürlüğünü kazandıran güç olarak Rusya'nın ülkenin dış politikasını yönlendirme hakkı olduğunu ve hatta daha da ileri giderek, Bulgaristan'da dış işleri bakanlığının mevcudiyetine gerek olmadığı, Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı görevlerinin Rusya tarafından yerine getirilebileceğini ifade ederler. (Crampton, 2007:89-93)

Özellikle yirminci yüzyılın başında, Sovyetler Birliği'nin talep ettiği politikaları yerine getirmek, Rusya hamiliğinde kurulan Bulgaristan politikacıları için kelimenin tam anlamıyla hayat-memat meselesi teşkil etmiştir. 1919 yılında hükümeti kazanan Bulgaristan Tarım Halk Birliği (*Bulgarski Zemedelski Narodni Soyuz*), Alexander Stamboliyski döneminde, Sovyetler Birliği'nin Ortodoks komünist çizgisinden ayrı hareket eder. Makedonya meselesindeki tutumu dolayısıyla Bulgar milliyetçileri, geliri köylülerle paylaştığı için de kentlerdeki işçi sınıfı kızdıran Stamboliyski kanlı bir darbeyle iktidarından olur. Stamboliyski sonrasında iktidara gelen hükümet aşırı sağ kanatta olup, komünist parti faaliyetlerini yasaklar. Komünist partinin yasadışı ilan edilmesinin akabinde Sovyetler Birliği ülkede terör eylemlerini gerçekleştirmek üzere Bulgaristan'a ajanlarını yollar. Kral Boris'i öldürmek üzere Aziz Nedelya katedrali bombalanır. Kral Boris bombalamadan sağ kurtulsa da yüzün üzerinde sivil hayatını kaybeder. (Otfinoski, 2004:13-14) Günümüzde Rusya'nın Bulgar siyasetinde bu denli otoriter yaptırımlarda bulunduğunu görmesek de, Sovyetler Birliği'nin Bulgar devletinin inşasının hemen akabinde, Bulgaristan siyasetini ne denli yönlendirdiğinin anlaşılması açısından söz konusu şiddet eylemleri önem taşımaktadır.

İki dünya savaşı arası dönemde, Bulgaristan dış siyaset noktasında dönem dönem Almanya ile de yakınlaşma temayülünde olmuştur. Zveno hareketi gibi sağcı

hareketler ve Sovyetler Birliği karşıtlığı ũlkede zaman zaman tezahũr etmiştir. Bu dŕnemde Almanya'nın ekonomik olarak yũkseliři ve savaştan galip çıkılması halinde Bulgaristan'a toprak vaadinde bulunuşu, İngiltere ve Fransa'nın Bulgaristan'ın Makedonya sorusuna ilgisiz kalmaları, ũlkeyi Mihver Devletlerini ŕnceleyen bir dış politika yũrũtmeye itmiştir. 1960'lı yıllarda çekilen *Na Vseki Kilometır* dizisinde de betimlendiği ũzere, 1923'lũ yıllardan ikinci dũnya savaşının sonuna kadar geçen sũre, komũnist parti ve Rusya karşıtı partiler arasındaki mũcadele tarihi olarak nitelenebilir. Bu dŕnemde, ikinci dũnya savaşının arifesinde Kral Boris, ũlkenin tarafsız kalmasını sağlamak için tũm gũcũyle çalışmasına rağmen, Avrupa'nın ortasında cereyan eden ikinci dũnya savaşından Bulgaristan kaamamış ve Nazi Almanya'sıyla birlikte saf tutmuştur. Geri ekilen Alman kuvvetlerinin boş bıraktığı Bulgaristan cephesi, savaşın sonunda Sovyetler Birliği askerleri tarafından işgal edilerek, Bulgaristan'da Soğuk Savaşın sonuna kadar sũrecek Sovyetler Birliği tahakkũmũnũn ũlkede başlamasına sebep olacaktır.

3.2.KOMũNİST DŕNEM BULGARİSTAN DIş POLİTİKASINDA RUSYA FAKTŒRũ

Bulgaristan'da BKP'nin yŕnetime gelmesi ile birlikte dış politika Sovyetler Birliği yŕrũngesinde şekillenmeye başlamıştır. Bu dŕnemin anlaşılabilmesi, Bulgaristan dış politika tarihsel hafızasında SSCB'nin inşa ettiği mirasın analiz edilebilmesi açısından ŕnem arz etmektedir. Ekonomik, siyasi ve toplumsal hayatın sosyalist toplum gereksinimleri doğrultusunda şekillendiği bu dŕnemde, Rusya'nın Bulgaristan'ın ulusal ve uluslararası hayatına mũdahalesi azami dũzeylerde olmuştur. Bu bŕlũmde dış politikadaki merkezi yapılanma ve Sovyet ekonomi modelinin Bulgaristan'da uygulanışının, dış politika noktasında yarattığı etkiler irdelenecektir.

3.2.1. DIş POLİTİKADA MERKEZİ YAPILANMA VE SOVYET MODELİ

9 Eylũl 1944 yılında gerçekleşen darbe ile, *Otechestven Front* koalisyonu, Bulgaristan'ın II. Dũnya Savaşı sonrasında izleyeceği politikayı belirlemiş olur. Hitler karşıtı direniş hareketinden oluşan koalisyonda ŕncũlũđũ komũnistler ũstlenir. Komintern'in direktifleri doğrultusunda II. Dũnya Savaşı'nın sonunda kurulan halk cepheleri, Doğu Bloğu'nda birer birer iktidara gelerek, SSCB yŕrũngesinde dış politika izleyerek, rejimlerini meşrulaştırma yoluna giderler. Bu bağlamda, Anavatan

Cephesi'nin ilk önderi olan Kimon Georgiev'in 9 Eylül darbesi gerçekleşirken parti programını açıkladığı sabah konuşmasındaki sözleri, Bulgaristan'ın dış siyasetini yürütürken hangi amaçları izleyeceğini ve dış politikadan sorumlu birimlerin nasıl bir yapılanma içerisinde olacağını gösterir niteliktedir. Kimon Georgiev yaptığı açıklamada “*Anavatan Cephesi, Sovyetler Birliği ile kopmaz bağların tesis edilmesi için ivedilikle gerekli olan her şeyi yapacaktır*” ifadelerinde bulunur. İlerleyen dönemde BKP Genel Kurulu'nda konuşan Ruben Levi'nin sözleri de, Bulgaristan dış politikasının hangi direktifler doğrultusunda işleyeceğini gösterir mahiyettedir. “*Lenin ve Stalin olmadan Marksizm, Sovyetler Birliği olmadan Sosyalizm olmaz.*” (İskra Baeva, Evgeniya Kalinova, 2017:22)

26. Olağan Meclis oturumu sonrasında alınan karar ile, 8 Eylül 1946 yılında referandum yapılarak 15 Eylül 1946 yılında Bulgaristan, Halk Cumhuriyeti olarak tanımlanır. Monarşinin yıkılarak, Bulgaristan'ın Sosyalist bir devlet olarak yeniden tanımlandığı bu dönemle birlikte 1947 yılında, literatürde Dimitrov Anayasası olarak bilinen anayasa yürürlüğe girer. (Nedev, 2007:687-692) Gerek Dimitrov anayasası gerekse de 1971 yılında Todor Jivkov döneminde yürürlüğe giren anayasalara baktığımız zaman, dış politikanın yürütülmesi noktasında, iki organın ismi ön plana çıkmaktadır. Bulgar Parlamentosu ve Bakanlar Kurulu... Söz konusu anayasa incelendiği zaman, Bulgar parlamentosunun (Narodno Sabranie) iç ve dış politikaların ifasından sorumlu en üst organ olduğu görülmektedir. Savaş ve barış ilan etme, uluslararası antlaşmaları onaylama ve feshetme yetkisi meclise verilmiştir. Meclisin kabul ettiği dış politikayı icra ile sorumlu olan organ ise Bakanlar Kurulu'dur. (*Ministerski Savet*) (Narodno Sabranie, 1971)

Anayasada yazılı olan hususlar, gerçek hayatta karşılığını bulamamakta, Sovyet modeline uygun olarak, Bulgaristan dış politikasının icrasından da, Komünist Parti merkez yönetimi sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla Bulgaristan dış politikası, parti liderliğindeki birkaç kişinin tasarrufunda olan bir politika alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Avrupa'daki diğer ülkeler ile kıyaslandığında dahi, Bulgaristan dış politikasının oldukça merkezi bir yapılanmaya sahip olduğu görülmektedir. 1971 yılına gelindiğinde, Todor Jivkov döneminde çıkartılan anayasada da, dış politikadan sorumlu organlar değişmemiş ve dış politikaya ilişkin kararlar Todor Jivkov'un da dahil olduğu Politbüro'nun yetkisinde kalmıştır. Milko Balev, Grisha Filipov, Dimitar

Stoyanov, Yordan Yotov, Dobri Dzhurov ve Pencho Kubadinski, Politbüro üyeleri olarak dış politikadan sorumlu isimler olarak tarihe geçmişlerdir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde diplomatların atamaları da, ehliyetlerinden ziyade, merkez komiteye bağlılıklarına göre belirlenmiş, alt kadroların merkez yönetime tamamen biat halinde hareket etmeleri istenmiştir. (Katsikas, 2012:13) Bu dönemde herhangi bir dış politika kararının alınabilmesi için üç kademeli bir sistem izlenmiştir. Dış politika ile alakalı alınacak herhangi bir karar öncelikle Politbüro'nun görüşüne sunulur, Politbüro'nun onay vermediği hiçbir karar Bakanlar Kurulu'na gitmezdi. Politbüro'nun onayından geçen taslak karar, Bakanlar Kurulu'nda yasa tasarısı haline gelir ve daha sonra da meclis tarafından onaylanırdı. (Baev, 2010:361)

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, herhangi bir düşünce kuruluşunun dış siyaseti etkileme şansı yoktu. Devletin dikte ettiği ideoloji dışında herhangi bir ideolojinin yaşaması ulusal güvenliğe tehdit sayılıyordu. Bu bağlamda, 25 Ekim 1944 gizli Politbüro kararı ile birlikte BKP Merkez Komitede ulusal güvenlik için özel bir birim oluşturulur. Askeri kadrolardan oluşan bu birim, içişleri bakanlığı ve savunma bakanlığı himayesinde görev yaparken, 1965 yılında çıkartılan 178 sayılı Politbüro kararı ile özerkliğini kazanır. 1979 yılında ise, 498 sayılı politbüro kararı ile idari birimleri de denetleme yetkisi kazanarak ismi "Askeri İdari" birim olarak değiştirilir. 1984 yılında BKP Merkez Komitesi'nin yeniden yapılanmasına bağlı olarak, Toplumsal ve Ulusal Güvenlik Birimi adını alır. Söz konusu birim, Bulgaristan Ordusunun siyasi kanadı olarak BKP Merkez Komite himayesinde çalışmalarını sürdürür ve Bulgaristan'ın polis devleti olarak denetleme faaliyetlerini sürdürmesini kolaylaştırır. (Baev, 2010:361-362)

3.2.2. COMECON VE BKP DIŞ EKONOMİ POLİTİKASI

Müttefik kuvvetlerin Avrupa'ya girmesiyle birlikte, II. Dünya Savaşı'nda Hitler Almanya'sının yanında yer alan Bulgaristan için, gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda bir dönüşüm başlamış olur. Her şeyden evvel, savaş tazminatları noktasında Bulgaristan, savaşa aktif olarak dahil olmamasına rağmen, önemli bir borç ile karşı karşıya kalır. Petko Staynov, Dobri Terpeşev, Nikola Petkov ve Petko Stoyanov'un dahil olduğu delegasyon 19 Ekim 1944'te Moskova'ya vararak, barış görüşmeleri için masaya oturur. Biruzov kumandanlığında oluşturulan Müttefikler Kontrol Konseyi ile birlikte Sovyetler Birliği, Bulgaristan'dan barış antlaşmasından doğan ekonomik

yükümlülüklerin nasıl yerine getirileceğine ilişkin, ülkenin her ay bir rapor sunmasını talep eder. Bununla birlikte 31 Mayıs 1946 yılında değiştirilen kanun ile beraber ülkedeki tüm Alman mülkleri, Sovyetler Birliği'ne geçmiş olur. Çimento, kömür ve elektrik enerjisi üretimi yapan Granitoid, kömür ve elektrik enerjisi üretimi yapan Vulkan, kurşun ve çinko üretimi yapan Pirin gibi Bulgaristan'ın sanayileşmesi için önde gelen Alman sermayeli şirketlerin Sovyetler Birliği'ne geçmesiyle birlikte, II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan ekonomisinin Sovyet tahakkümü altında olacağı da açığa çıkmış olur. (Vachkov, 2006:13-15)

Tüm Doğu Avrupa'da komünist partilerin iktidara gelmesiyle birlikte başlayan dönüşüm sürecine, planlı ekonomiye geçişle birlikte, ekonomik anlamda yaşanacak bir dönüşüm de eşlik etmiş olur. II. Dünya Savaşı'nın tahrif ettiği Avrupa ekonomilerinin kalkınması için kurulan Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Bretton Woods sisteminin getirdiği döviz sabiti ve Marshall yardımlarının Avrupa'ya akmasıyla birlikte, ekonomik olarak zayıf olan Avrupa ülkelerinin yükselen sosyalizm tehlikesinin ağına düşmesini önlemeye çalışan batı ittifakına cevap olarak, Sosyalist cephe, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'ni (COMECON) kurarak yanıt vermektedir. COMECON kuruluşu ile birlikte, Doğu Bloğu ülkelerinde farklı düzeylerde bütünleşmeyi hayata geçirebilmiştir. 1954 yılına bakıldığında, ekonomik planlama noktasında işbirliği mevzubahis iken, 1960'lı yıllara gelindiğinde uluslararası iş gücü değişiminin hayata geçirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. 1971 yılına gelindiğinde ise, Bükreş'te uzun vadeli küresel satıhta sosyalist entegrasyonun nasıl yapılacağı planlanmaya çalışılmaktadır.(Baeva, 2017:34)

1948 yılına gelindiğinde, SSCB'nin Bulgaristan ekonomisinde etkisini arttırmaya başladığı rahatlıkla görülmeye başlanmaktadır. Sadece 1948 yılında Bulgaristan ve SSCB arasında 28 ekonomik antlaşma imzalanmıştır. Bu dönemde parti içi itirazlar ivedilikle susturulmuş ve ekonomik alanda yapılabilecek SSCB dışı manevralar adli süreçlerle cezalandırılmıştır. Bu bağlamda 1949 yılında SSCB'nin direktifleriyle Traicho Kostov'a yönelik başlatılan adli süreç söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir. Batı Avrupa ile yapılan ticari antlaşma görüşmelerine ilişkin Sovyet danışmanlara gerekli bilgileri vermediği dolayısıyla, Sovyet karşıtı propaganda yürütmekle suçlanan Traicho Kostov idam edilir. (Evgeniya Kalinova, İskra Baeva, 2010:101) Stalinist çizgiden ayrılan Tito ile yakın ilişkileri olması ve dış ekonomi

politikası noktasında SSCB politikalarından ayrılma meyli göstermesi BKP'nin önde gelen isimlerinden olan Kostov'un hayatına mal olmuştur. Yugoslavya ile Balkan gümrük birliği temelinde federasyon fikrini savunması dolayısıyla Kostov milliyetçi yola saptığı gerekçesiyle suçlanarak, tutuklandığında, Moskova'da ölüm döşeginde olan Georgi Dimitrov, idamı geciktirmeye çalışsa da, Traicho Kostov, 16 Aralık 1949 tarihinde idam edilir. (Geoffrey Swain, Nigel Swain, 1998:61-62)

Söz konusu Stalinist çizgiden sapmaya ilişkin çabalar bertaraf edildikten sonra, Bulgaristan'ın ekonomisi de, ülkenin Sovyetler Birliği yanlısı politikaları uyarınca, Rusya ile daha ileri düzeyde bir bütünleşmeyi hayata geçirecek şekilde yapılanmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasındaki Bulgaristan ve Sovyetler Birliği arasında yapılan ticarete bakıldığı zaman Bulgaristan dış ticaretinin önemli bir kısmının Sovyetler Birliği ile yapıldığı görülmektedir. Söz konusu durum iki ülke arasında giderek artacak olan yakınlaşmanın hayata geçirilmesi noktasında ilk önemli adım olarak değerlendirilmiştir. Zira ekonominin tamamen SSCB'ye bağlanması, Bulgaristan'ın dış politika noktasında Sovyetler Birliği'nden bağımsız hareket etmesini zorlaştıran bir başka unsur olarak tezahür etmektedir.

ÜLKELER İTHALAT RAKAMLARI	1950	1955	1960	1965	1970	1975
TOPLAM (MİLYON LEVA CİNSİNDEN)	155	292.4	740.1	1377.9	2142.3	5235.6
Alman Demokratik Cumhuriyeti	5.9	26.9	82.2	99.0	184.2	346.8
Almanya Federal Cumhuriyeti	4.6	7.3	44.0	80.2	57.3	410.0

Belçika	0.8	0.7	3.7	5.5	12.5	31.9
Çekoslovakya	24.7	48.7	72.4	89.5	112.6	165.1
Fransa	0.6	1.5	9.1	29.5	52.0	124.5
İngiltere	1.9	5.6	12.9	21.9	52.4	73.7
İspanya	-	-	0.4	4.3	7.1	11.3
İtalya	8.8	1.2	7.8	38.1	66.1	135.1
Macaristan	7.5	15.5	18.5	23.0	29.6	80.3
Polonya	13.0	12.8	25.2	53.6	75.5	265.1
Romanya	4.1	12.6	10.6	10.8	33.6	87.7
Sovyetler Birliği	77.8	188.7	388.8	688.7	1117.6	2653.0
Yugoslavya	0.0	0.7	9.8	24.0	24.6	56.9

Kaynak: Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, Vyunshnata Turgovia na Narodna Republika na Bulgaria, <https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010003180&page=1>

Yukarıdaki tablo (Digitalna Biblioteka na Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, 2020) incelendiğinde, 1944 yılında tesis edilen komünist iktidar ile birlikte Bulgaristan ekonomisinin önemli ölçüde Sovyetler Birliği'ne bağlandığı rahatlıkla görülmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan'ın SSCB'den yapmış olduğu ithalatlar 25 yılda %50 nin altına asla düşmemiştir. İhracat rakamlarına bakıldığında ise, Bulgaristan'ın yapmış olduğu ihracatın yine benzer düzeylerde SSCB'ye yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu durum, SSCB ile dış politikada yaşanacak herhangi bir gerginliği olanaksız kılmaktadır. Bununla birlikte 1950 yılında Bulgaristan'ın Yugoslavya Federasyonu'ndan yapmış olduğu ithalat %0 oranında seyretmiştir. 1948

yılında Tito ve Stalin arasında gerçekleşen gerginleşmenin sonuçları, dış ticaret verileriyle birlikte Bulgaristan'ın dış politikasına da yansıtılmıştır. Georgi Dimitrov 1948 yılında Tito'ya sınırlı düzeyde bir Balkan gümrük birliğinin kurulmasını teklif etmiştir. Böylelikle uzun vadede, Romanya ve Yugoslavya Federasyonu'nun kalkınması için gerekli olacak ve Bulgaristan sanayisinin gelişimine olanak sağlayacak endüstriyel ham maddelerin (demir ve metaller) ticaretinin hızlanacağı düşünülmüş fakat Pravda'da yayınlamasının beş gün akabinde Stalin, iki ülke arasında federasyona evrileceği düşünülen bu projeyi reddetmiştir. Yukarıdaki grafiklerden de gördüğümüz üzere, Stalin ve Tito arasında yaşanan gerginlik, Bulgaristan'ın Yugoslavya Federasyonu ile olan dış ticaretini neredeyse %0 düzeyine taşımıştır. (Lampe, 1986:129-130) (Lampe, 1986:525)

İhracat/İthalat	SSCB	ÇEKOSLOVAKYA	DOĞU AVRUPA	DİĞER
1945	95/80	-/-	2/9	3/12
1946	61/82	11/6	17/9	17/9
1947	52/61	19/16	34/27	14/13
1948	52/58	11/12	29/25	19/17
1950	55/50	15/16	37/37	8/14

Kaynak: Lampe, J.R. **The Bulgarian Economy in the Twentieth Century**, Croom Helm Ltd, 1986

Bulgaristan ve SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinde gerçekleşen dış ticaret rakamları, Bulgaristan'ın SSCB'nin 16. Uydusu olduğu söylemlerini beraberinde getirmiş, Todor Jivkov'un yaptığı açıklamalardan hareketle, Bulgaristan'ın uzun vadede SSCB'nin birer parçası haline geleceği dile getirilmiştir. BKP hükümetinde farklı pozisyonlarda görev almış olan Georgi Pavlov, Bulgaristan ve SSCB arasında kaçınılmaz olarak gerçekleşecek ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi şu sözlerle açıklamıştır. “ *Sizle olan ticaretimiz %70 düzeyinde. Kapitalist ülkeler ile ticaret yapabileceğimiz yok. Dolayısıyla bizim için iki çıkış yolu var. Ya bir yolunu bulup kapitalist ülkeler ile daha*

fazla ticaret yapacağız ya da bizi de kendi bilançonuza dahil edeceksiniz.” (İskra Baeva, 2017:32) Özellikle Todor Jivkov dönemi ile birlikte Bulgaristan ve Sovyetler Birliği arasındaki ekonomik bütünleşme süreci hız kazanmış olur.

Bulgaristan’ın SSCB dış politika çizgisinde ilerlemesi, beraberinde ekonomik yardımları da getirir. 1968 yılında Prag Baharı’nın yaşanması ile birlikte SSCB ve Çekoslovakya arasındaki ilişkiler gerginleşir. Todor Jivkov, Varşova Paktı üye devletlerinin Çekoslovakya’ya yönelik askeri müdahalede bulunulması kararında aktif bir rol oynar. Bununla birlikte, Çekoslovakya ile sınır olmamasına rağmen Bulgaristan, Çekoslovakya müdahalesine bizzat asker yollayarak katılır. Söz konusu kararın alınması ve daha sonrasında, askeri müdahalede Bulgaristan’ın bizzat yer almasının doğrudan bir etkisinin olup olmadığını söylemek biraz güç olsa da, Çekoslovakya sorununa yönelik SSCB yanlısı izlenen dış politika akabinde, Sovyetler Birliği’nden Bulgaristan’a yönelik gelen yardımlar da artış gözlemlenir. Sovyetler Birliği’nden Bulgaristan’a, petrol, doğal gaz ve elektrik enerjisi noktasında yapılacak yardımlar tam da, Çekoslovakya’daki ekonomik reformların tartışıldığı dönemin hemen akabinde, Todor Jivkov ve Jivko Jivkov’un Moskova ziyaretinde buldukları 16 Eylül 1968 yılında karara bağlanır. (Baeva, 2017:34)

Günümüzde olduğu gibi, Bulgaristan’ın komünist dönemde de enerji kaynakları noktasında Rusya’ya bağımlılığı devam etmektedir. Kendi petrolünü üretemeyen bir ülke olarak Bulgaristan’ın, II. Dünya Savaşı sonrasındaki gerekli sanayi atılımını yapabilmesi için, Sovyetler Birliği’nden gelecek petrol ve enerji kaynaklarına ihtiyacı bulunmaktadır. 1944 yılında Bükreş’te bulunan Sovyet kumandanlığı, bu yıldan itibaren Romanya petrolünün bir kısmını Bulgaristan’a yollarken, Sovyetler Birliği’nden doğrudan petrol akışı 1945 yılı itibari ile başlamış bulunmaktadır. (Lampe, 1986:128) Leonid Brejnev ile 20 Eylül 1973 yılında rezidansında görüştüğü sırada dahi Todor Jivkov’un, SSCB’den isteği elektrik üretimi için gerekli olan petrol akışının arttırılmasına yöneliktir. (Baeva,2017:37) Tezim yazım tarihi itibari ile 2020 yılına geldiğimiz şu dönemde dahi, Bulgaristan’ın enerji ithalatı noktasındaki Rusya’ya olan bağımlılığı devam etmekte olup, söz konusu alandaki ilişkilerin inişli çıkışlı seyri, tarihsel izlekte devamlılık göstermektedir.

Anavatan Cephesi hareketinin iktidara gelmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği, Bulgaristan’ın ekonomisini de yeniden tasarlama sürecine girmiştir. Ülkedeki *kolhoz*

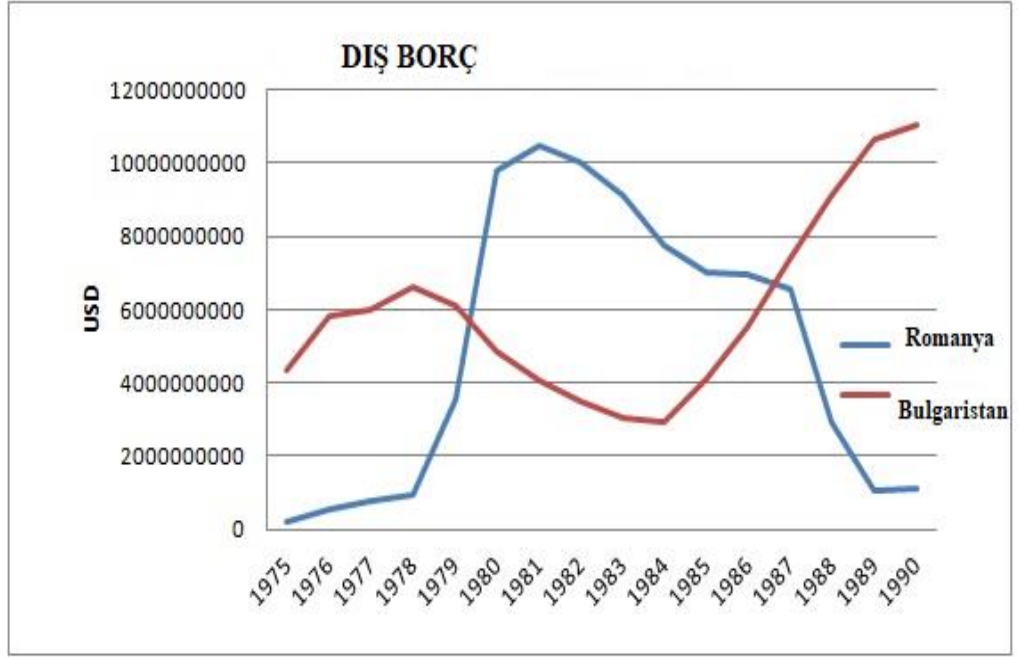
sistemine uygun olarak kurulan tarım kolektifleri (*TKZS- Trudovo Kooperativno Zemedelski Stopanstvo*), Sovyetler Birliği'nin tesis etmek istediği, merkezi planlı ekonomi için önemli birer araç haline gelmiştir. Böylelikle SSCB, Bulgaristan'ın dış politika noktasında alacağı kararları şekillendirmekle kalmamış, Bulgaristan'ın sosyo-ekonomik hayatının tasarımına da doğrudan dahil olmuştur. Devlet eliyle kamulaştırılan, ekilebilir topraklara yönelik halktan ciddi bir tepki gelmiştir. Sosyal demokratlar söz konusu zorla gerçekleştirilen kollektifleştirme hareketine karşı çıkmışlar fakat, SSCB'den gelen direktifler doğrultusunda Politbüro'nun ekonomik problemlerle ilgilenen biriminin başına gelen Traicho Kostov, sürecin hızlanmasını sağlamıştır. (Lampe, 1986:125) Tarımsal üretimin, SSCB merkezi planlı ekonomi doğrultusunda sübvansede edilerek piyasalara sürülmesi, ilerleyen dönemlerde Bulgaristan ekonomisinde ciddi kayıplara yol açmış, söz konusu durum Todor Jivkov tarafından, Leonid Brejnev ile gerçekleştirilen görüşmede dile getirilmiştir. (Baeva, 2017:37)

Bulgaristan'da dönemin sosyalist uygulamalarına paralel olarak, 1945 sonrasında kalan yegane özel şirketleri, ülkede daha öncesinde açılmış olan bankalar teşkil etmektedir. Fransız ve Belçikalı banka sahiplerinden savaşın başlamasıyla satın alınan Alman ve İtalyan bankalar, 1945 yılında elde kalan son özel yatırımları teşkil ederken, Bulgaristan'ın savaşı kaybetmesiyle birlikte, savaş tazminatı olarak söz konusu bankaların Potsdam Antlaşması uyarınca, SSCB'ye geçmesi ile birlikte, (NATO, 1945) ülkedeki finansman kontrolü de tamamen Sovyetler Birliği'ne geçmiş olur. SSCB, söz konusu bankaların hisselerinin %90'ını alarak, Bulgaristan ekonomisi üzerinde tam anlamıyla tahakküm kurmuş olur. (Lampe, 1986:130)

Bu dönemden itibaren, Bulgaristan ekonomisinde SSCB direktiflerinin daha iyi bir şekilde uygulanabilmesi için, planlı ekonomi çabaları hız kazanır. Sovyet yatırım stratejisinin birebir kopyası sayılabilecek bu ekonomik manevra ile, Bulgaristan'daki kaynakların önemli bir kısmı ağır sanayide uzmanlaşmaya ve üretim hedeflerini tutturmaya ayrılır. Söz konusu çabaların SSCB ile birlikte koordine edilebilmesi için devlet içinde de yeni bir kurum tesis edilir. Devlet Planlama Komitesi (*Darjaven Komitet za Planirene*)...SSSCB'nin Doğu Bloğu ülkelerindeki ihtisaslaşma çabaları dahilinde, Bulgaristan'ın güney batısında bulunan Dimitrovgrad şehri bir sanayi şehri haline gelir. (Lampe, 1986:143)

Stalin'in, Doğu Avrupa ülkelerine verdiği direktiflerin de, dönem ekonomi politikalarını şekillendirmede ciddi bir etkisi olur. Doğu Bloğu'ndaki ekonomi politikalarının tartışıldığı dönemde Stalin'in Bulgaristan'a yönelik verdiği direktif şu şekildedir. “Tüm temel üretiminizi kendi başınıza karşılayacaksınız. Ancak o zaman tam anlamıyla bağımsız bir devlet olursunuz.” (Marcheva, 1999:138-150) Batı Avrupa ülkeleri ile var olan ticaretin ve teknoloji transferinin sınırlanmasını ön gören bu ekonomi politikasının yanında, 1950 yılında vuku bulan Kore savaşı dolayısıyla, batı Avrupa ülkelerinin Doğu Bloğ'una ambargo uygulamaları ile birlikte, Bulgaristan'ın da ekonomisi COMECON ve dolayısıyla SSCB'ye daha fazla bağımlı hale gelmiştir. 1949 yılında batı Avrupa ile var olan %17 lik ticaret hacmi 1950' yılına gelindiğinde üç kat düşmüş (Nikova, 1993:134-135) ve Bulgaristan tarihinin en düşük dönemini yaşamıştır. Söz konusu dönemden itibaren Bulgaristan'ın dış ekonomi politikasında COMECON dışında dönebileceği bir ticari partner kalmamıştır.

1980'lere gelindiğinde, Doğu Bloğu'nda derinleşen ekonomik kriz, Bulgaristan ve SSCB arasındaki ilişkilerin de gerginleşmesine yol açmıştır. Borç krizinin giderek derinleşmesi, Gorbaçov'un *perestroyka* ve *glasnost* politikaları dolayısıyla Bulgaristan'ın geleneksel olarak SSCB'den aldığı yardımları alamaması, ülke ekonomisini derinden sarsmış ve bu dönemde Bulgaristan'da muhalif görüşler yükselişe geçmeye başlamıştır. Sansürün ortadan kalkması ve dış borcun yaratmış olduğu krizle birlikte yaşanan kıtlık, değişim çağrılarını da beraberinde getirmeye başlamıştır. Dış borcun, BKP döneminde gizli tutulması ve Kremlin tarafından borçların ertelenmesi Bulgaristan'ın ödeme problemini 1960'lar ve 1970'lerde gün yüzüne çıkmasını engellese de, 1970'ler ile birlikte başlayan ekonomik krizin, Bulgaristan ekonomisine ağır faturalar getireceği anlaşılmaya başlanmıştır. 1970'lerin sonunda artan kız 1980'lerin başında azalma eğilimi gösterse de, 1984 yılından sonra dış borç katlanarak artmış ve Bulgaristan'da ödemeler krizinin doğmasına yol açarak, komünist partinin sonunu getirmiştir. (Sabev, 2015)

Kaynak: Bulgarska Narodna Banka İzdatelstvo, **İstoriya na Vanshniya Darzhaven Dalg na Bulgariya, 1878-1990**, Treti Chast, Bulgarska Narodna Banka, 2006

YIL	DIŞ BORÇ (MİLYON LEVA)
1970	1303.1
1971	1363.1
1972	1651.0
1973	1726.5
1974	2620.1
1975	3382.1
1976	4132.2
1977	4687.2

1978	4780.8
------	--------

Kaynak: Bulgarska Narodna Banka İzdatelstvo, **İstoriya na Vanshniya Darzhaven Dalg na Bulgariya, 1878-1990**, Treti Chast, Bulgarska Narodna Banka, 2006

BRÜT DIŞ BORÇ (MİLYON ABD \$)	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
BIS	3264	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>BNB</i>		4865	4081	3500	3069	2923	4120	5512	7404	9126	10657
OECD	4400	3500	3162	2977	2482	2165	3640	3739	4955	6218	7915
<i>UN</i>	4900	-	-	-	-	-	4100	5500	7400	9100	10700
<i>WB</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	8266	8944	10137
<i>WİİW</i>	4415	3509	2930	2877	2869	2842	3240	4671	6139	8186	9201

Kaynak: Bulgarska Narodna Banka İzdatelstvo, **İstoriya na Vanshniya Darzhaven Dalg na Bulgariya, 1878-1990**, Treti Chast, Bulgarska Narodna Banka, 2006

DÖVİZ REZERVLERİ	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
BIS	-	-	-	-	-	-	2091	1380	1085	1778	1062
UN						2100	1400	1100	1800	1200	-

Kısaltmalar: BIS: Basel Uluslararası Ödemeler Bankası, BNB: Bulgaristan Merkez Bankası, OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, UN: Birleşmiş Milletler (Avrupa Ekonomi Komisyonu), WB: Dünya Bankası, WIIW: Viyana Uluslararası Ekonomik Çalışmalar Enstitüsü

Kaynak: Bulgarska Narodna Banka İzdatelstvo, **İstoriya na Vanshniya Darzhaven Dalg na Bulgariya, 1878-1990**, Treti Chast, Bulgarska Narodna Banka, 2006

Yukarıdaki tablolara baktığımızda, Bulgaristan'ın 1980'ler ile birlikte artan borç ve buna bağlı olarak azalan döviz rezervlerine ilişkin istatistiki veriler yer almaktadır. Dünyanın önde gelen ekonomi kurumlarının vermiş olduğu istatistiki bilgilerde farklılıklar görülse de, ortak olan nokta, 1984 yılı sonrasında dış borcun yönetilemez bir hale geldiğine ilişkindir. Artan dış borca paralel olarak döviz rezervlerinin de azalışı, ülkedeki ekonomik krizin kötüleşmesine yol açan sebep olmuştur. Bulgaristan'daki ödemeler dengesi sorunu 1980'lerin de öncesinde defaten gündeme gelmekteydi. Ne var ki, dış borç Politbüro içerisinde dahi genel oturumlarda konuşulmayan yalnızca üst düzey yönetim kadrosunun bilgisi dahilinde olan, bir sır olarak saklanmaktaydı.(Hristov, 2007:262-266) 1960'lı yılların sonunda BKP, ülkeyi borç batağına saptığında, Sovyetler Birliği'ne olan borçların ödenebilmesi için Todor Jivkov, borçların silinebilmesi için altın rezervlerinin bir kısmının Moskova'ya verilmesini teklif etmesine rağmen, komünist bir devletin ekonomik olarak başarısızlığa uğradığının uluslararası algıda yaratacağı etkiden korkan Kruşçev, Bulgaristan'a yönelik kredi açılması kararını almıştır. (Hristov, 2007) 1973 petrol krizi sonrasında, artan petrol fiyatları dolayısıyla Bulgaristan ekonomisindeki dış borç da giderek artmış ve SSCB'nin Bulgaristan dış politikası üzerindeki yaptırım gücü daha da artmıştır.

Bulgaristan'ın SSCB'ye yönelik petrol ithalatı dolayısıyla olan borcunun giderek artması, ilişkilerin zaman zaman gerilmesini de beraberinde getirmiştir. 1973 petrol krizi sonrasında, emtia fiyatlarının artmasına bağlı olarak SSCB'nin petrol sevkیات

miktarlarını azaltmasıyla beraber, sanayileşme hareketinin sekte yemesi, Bulgaristan'ın dış borçlanma noktasında kapitalist pazarlara yönelmesini beraberinde getirmiştir. Söz konusu durum Bulgaristan ve SSCB arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Bu durum, Leonid Brejnev ve Todor Jivkov arasında arasında Kırım'da gerçekleşen 16 Ağustos 1978 tarihindeki toplantıya da yansımıştır. Bulgaristan'ın SSCB'ye yönelik artan dış borcu ve kapitalist ülkelerden borçlanması hususuna ilişkin Leonid Brejnev, zımnen 16. Uydusuna uyarılarda bulunmuştur.

“Bulgaristan'ın batıya olan borcuyla alakalı sizinle daha önce konuşmuştuk. Bu probleme yönelik ilgi alakanın zayıflamaması gerekir. Çünkü bu ekonomik problem, siyasi bir problem haline gelebilir. Batıya olan borç yükünden adım adım kurtulmanızı amaçlayan programı bana açıklamıştınız. Yoldaşlar, bana bu programın ilk meyvelerini verdiğini söylediler. Ancak öyle görülüyor ki, kapitalist piyasalara olan bağımlılığı azaltmak için neler yapılabilir, bir kez daha gözden geçirmek gerekiyor.” (Baeva, 2017)

1980'li yıllarda artan ve SSCB'nin de bizzat yaşamış olduğu ekonomik krizle birlikte, Bulgaristan SSCB ilişkileri 10 yıllık süreç içerisinde kopma noktasına gelerek, tüm Doğu Avrupa'yı saran kapsamlı dönüşümlerin başlayacağı Soğuk Savaş'ın sonu yaklaşmış olur.

3.2.3. BULGAR KOMÜNİST PARTİSİ DIŞ POLİTİKASI VE SSCB

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin yeni süper güç olarak uluslararası siyaset sahnesine çıkışı ve batı dünyasında Almanya'nın yerini alan tehdit algısı oluşturmasıyla birlikte iki kutuplu dünya düzeninin de temelleri atılmıştır. Berlin Ablukası, Domuzlar Körfezi İşgali, Küba füze krizi, Kore Savaşı gibi pek çok uluslararası krizin yaşandığı Soğuk Savaş dönemini bloklar arası ekonomik, siyasi ve askeri ittifaklar şekillendirmiştir. Truman Doktrini çerçevesinde dağıtılan Marshall yardımlarının karşısında Sovyetler Birliği, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyini (COMECON) tesis ederken, NATO'nun kurulması ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılmasıyla birlikte, Doğu Blok'u olası askeri tehditlere karşı çözüm olarak Varşova Paketi'ni kurmuştur. Ne var ki, söz konusu kutuplaşmanın temeli ikinci dünya savaşının bitmekte olduğu dönemde yapılan toplantılara kadar götürülebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın kaderi çizilirken, Stalin ve Churchill'in Moskova'da yaptıkları gizli görüşmede aldıkları ve tarihe “Yüzdeler

Anlaşması” olarak geçen kararlar, Balkanların ve dolayısıyla Bulgaristan’ın da kaderini belirlemiştir. Avrupa’da nüfuz alanlarının nasıl oluşturulacağına ilişkin pazarlıklara konu olan bu görüşme ile beraber, Avrupa’nın soğuk savaş dönemindeki tasarımı da gerçekleştirilmiş olur. İkinci Dünya Savaşı’na ilişkin anılarını kaleme aldığı kitabında Churchill, söz konusu pazarlığı aşağıdaki sözlerle betimlemektedir.

“*Balkanlar’daki sorunlarımızı çözelim. Sizin ordularınız Romanya ve Bulgaristan’da. Bizim de bu ülkelerde çıkarlarımız, görevlerimiz ve ajanlarımız var. Küçük hesaplar yüzünden ters düşmeyelim. İngiltere ve Rusya açısından konuyu ele alacak olursak, siz Romanya’da %90, biz de Yunanistan’da %90 nüfuzla sahip olsak ve Yugoslavya için de %50 ‘ye %50 desek ne düşünürdünüz?*” (Churchill, 1953:227-228)

Bu sözlerin üzerine bir kağıda Sovyetler Birliği’ne %75 nüfuz alanı bırakacak şekilde Bulgaristan’ı da pay eden Churchill sayesinde, Bulgaristan’ın ilerleyen dönemdeki iç ve dış politika kaderi de çizilmiş olur. Doğu Avrupa’daki diğer ülkelerde olduğu gibi, Bulgaristan’da da komünist parti iktidarı yavaş yavaş inşa olunur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan’ın Sovyetler Birliği yanlısı bir dış politika izlemesinin altında şüphesiz yalnızca komünist parti iktidarı ve fiilen Doğu Avrupa’da bulunan kızıl ordu bulunmamaktadır. 1878 Osmanlı Devleti- Çarlık Rusya’sı arasındaki savaş sonrasında, Bulgaristan’ın bağımsızlığına kavuşması iki dünya savaşında Rusya karşısında yer alan Bulgaristan’da toplumsal tepkilere yol açmıştır. 1942 yılında henüz II. Dünya Savaşı devam ederken, Almanya Dış İşleri Bakanı Ribbentrop, dönem Bulgaristan kralı 3. Boris’e, savaştaki tutumlarının ne olacağı sorusunu sorar. Kral Boris’in sorulan soruya verdiği cevap oldukça manidardır. “Her zaman Almanya’nın yanında, hiçbir zaman Rusya’nın karşısında olmayacağız.” (*Vinagi s Germaniya, Nikoga Sreshtu Russiya*). (120 Godini..., BNR, 2014) Bu durum günümüz Bulgaristan dış politikasını da özetler mahiyettedir. Nitekim, iki dünya savaşının da Bulgaristan aleyhine sonuçlanması Bulgaristan’ı bağımsızlığına kavuşturan, özgürleştiren (*Osvoboditel*) güç olan Sovyetler Birliği’nin toplumsal düzeyde kabulünü sağlamış ve Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan 16. uydu vazifesini yüklenmiştir. Söz konusu durum Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan’ın Sovyet Dış politikasına tam uyum içerisinde hareket etmesine yol açmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dikte ettiği komünist ideolojinin Bulgaristan'da yerleşmesi önemli bir toplumsal direnç ile de karşılaşmıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı sürece baktığımızda, söz konusu hareketin, liberal-milliyetçi ideolojiden beslendiğini ve kilisenin bağımsızlık hareketinde ciddi rol oynadığını görmek mümkündür. Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin tesis etmeye çalıştığı Marksist-Leninist öğreti, Hristiyanlık fikrini tamamen reddeden, sınıfsız ve özel mülksüz bir toplum yaratmayı tasavvur eden bir öğretilerdir. Bundan dolayı, sosyalist toplum düzeni kurulurken, Bulgaristan köylü ve çiftçi hareketin söz konusu mülksüzleştirme sürecine direnç göstermiştir. Zira, bağımsızlık hareketi boyunca, başıbozuk ve ayanların başlattığı *kurdjalistvo* hareketine karşı durarak, toprak ve mülkünü koruyarak siyasi hayata katılan köylü ve çiftçi için, mülkün terkedilmesi geçmişteki “boyunduruk” ile eş anlamlı görülmüştür. (Jelavich, 1983:340) Bu bağlamda, BKP'nin karşısında yer alan en önemli hareket Stamboliyski'nin partisi Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği olmuştur. Ne var ki, 1945 sonrası dönemde, ülke içinde artan siyasi şiddet ile birlikte, Todor Jivkov döneminden sonra, parti yönetimine aykırı herhangi bir fikrin ifade edilmesi dahi katiyen yasaklanacak ve tam anlamıyla totaliter bir siyasi rejim tesis edilecektir.

Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ı işgaliyle birlikte, 9 Eylül 1944 yılında Vatan Cephesi'nin (*Otechestven Front*) iktidara gelmesi, 55 yıl sürecek dış politikada Sovyetler Birliği'ne bağlanma sürecini de başlatmıştır. Vatan Cephesi Koalisyonu'nda , Bulgaristan İşçi Partisi, Zveno Hareketi, Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Bulgar Tarım Ulusal Birliği yer almıştır. (Vaçkov, 2009:98) Bu dönemde Sovyetler Birliği mutlak tahakkümle Bulgaristan'daki siyaseti yönlendirmiş, Vatan Cephesinden ayrılma emareleri gösterebilecek hiçbir harekete müsamaha göstermemiştir. Bu bağlamda ikinci dünya savaşı esnasında BKP ile işbirliğine giden ve Vatan Cephesiyle birleşen Çiftçi Birliği liderlerinden Georgi Dimitrov'un söylemleri ve eylemleriyle birlikte Sovyet ideolojisinden kayma eğilimine, Bulgaristan'daki Sovyet generallerden Biruzov duruma el koyarak müdahalede bulunmuş ve muhalefet sindirilmiştir. (Hadjinikolov, 1988:240-241)

Georgi Dimitrov, 1946 yılında iktidara geldiğinde, Stalin'in eski öğrencisi olması sıfatıyla bu koltuğu hak etmiştir. Georgi Dimitrov iktidarından sonra Bulgaristan'ı yönetecek siyasi liderlerin Sovyetler Birliği'ne sorgusuz sualsiz biat ettiği görülmektedir. Vatan Cephesi içerisinde yer alan Bulgar Tarım Halk Birliği, Stamboliyski döneminden bu yana zaman zaman Rusya karşıtı politikalarıyla dikkat

çekmiştir. Söz konusu politikalar 1946 sonrasında da devam ettiği için, komünist parti, Doğu Avrupa’da uygulanan sosyal demokrat partilerin bertaraf edilmesine yönelik politikasını Bulgaristan’da da hayata geçirmiştir. Bu bağlamda Tarım Birliği’nin siyaset sahnesinden silinmesi BKP için dönemde temel siyasi amaç olarak belirlemiştir. Özellikle ABD’den almış olduğu destek dolayısıyla Nikola Petkov komünistlerin hedefinde yer almıştır. 1947 yılında parlamentoda tutuklanan Nikola Petkov, eylül ayında asılarak infaz edilmiştir.(Otfinoski, 2004:17-19)

Nikola Petkov’un idamı, dönem Bulgaristan siyasetine Sovyetler Birliği müdahalesinin ne kadar yoğun bir şekilde gerçekleştiğini bize gösterir niteliktedir. Amerika’nın yardımıyla ülkeden kaçan G.M. Dimitrov’dan sonra (*Gemeto*), BNZS liderliğine gelen Nikola Petkov, hem babası hem de kardeşini siyasi şiddete kaybetmiş bir politikacıydı. Anavatan Cephesi kurucularından olan Petkov’un koalisyon içerisinde etkisini arttırması, Sovyetler Birliği için kabul edilmez bir durum teşkil etmiştir. Literatüre “salam taktiği” olarak geçen yöntemle, BRP (Bulgar İşçi Partisi) hedefine Nikola Petkov’u almıştır. 9 Nisan 1947 tarihinde, parlamentoda yapmış olduğu konuşmada Nikola Petkov, meclise şu sözlerle seslenmektedir.

“Siyasi görüşü ne olursa olsun, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği arasındaki dostane ilişkilerin ve samimi işbirliğinin Bulgaristan dış politikasının temelini oluşturduğuna inanmayan Bulgar yoktur. Tüm Bulgar halkı ve muhalefet olarak biz, böylesi bir politikanın Balkanlar’daki huzuru ve Bulgaristan’ın çıkarlarını teminat altına aldığına inanmaktayız.” (Narodno Sabranie, 09.04.1947)

Bu sözler, Bulgaristan dış politikasında tam tahakküm isteyen Sovyetler Birliği için yeterli olmamıştır. Petkov’un, Müttefikler Kontrol Komisyonu’nu Bulgaristan iç siyasetine dahil etme manevrası ile birlikte ise, ölüm fermanı imzalanmış olur. Parlamento binasında milis kuvvetlerce yakalanan Petkov, göstermelik bir mahkemenin ardından idam edilmiştir. (Glenny, 2012:524-527) Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan’da da daha sonraki yıllarda gerçekleştirilecek olan siyasi infazlar, Sovyetler Birliği’nin bu dönemde, ülkelerin dış siyasetini demir yumrukla nasıl yönlendirdiğini ve siyasi muhalefete hiçbir şekilde izin vermediğinin en önemli göstergesi olmuştur. Sovyetler Birliği’nin Bulgaristan’da yönetim kadrosuna getirdiği isimler de, Sovyetler Birliği yanlısı dış politika haricindeki hiçbir dış politika tutumuna izin vermeyeceklerini, Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında belli etmişlerdir. 1949-1954

yılları arasında BKP genel sekreterliği ve 1950-1956 yılları arasında başbakanlık görevini yürüten Valko Chervenkov'un sözleri bu bağlamda dönemki dış politika kavrayışını özetler mahiyettedir.

“ Tüm halkımıza, Bulgaristan'ın demokratik kamptan ayrılmaması gerektiğini öğretmeliyiz... Tarafsızlık; Bulgaristan için, uluslararası vaziyet ne kadar karmaşık ve ihtilaflar ile dolu gözükse dahi, asla bir seçenek değildir. Biz Sovyetler Birliği ile hayatta da ölümdede bağlıyız. Sovyetler Birliği ile ayrılmaz birlik olma davamızı taşımayan herkes bizim düşmanımız, Bulgaristan'ın düşmanıdır.” (Baeva, 2017:21-22)

12-13 Temmuz 1948 tarihlerinde gerçekleştirilen Bulgar İşçi Partisi Merkez Komitesi Genel Kurul toplantısında alınan karar ile beraber, Bulgaristan Stalin modeli sosyalizme resmi olarak adım atmış olur. Bu karar toplantı tutanaklarına şu şekilde yansımıştır.

“Ülkemizin özgürlüğü, bağımsızlığı ve halk demokrasisi ile sosyalizm yolunda gelişmesi için en güçlü teminat olarak Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'nin aynı cephede yer aldığına ilişkin sarsılmaz inancı daha büyük bir enerji ile tüm parti üyelerine, tüm Anavatan Cephelilere ve tüm Bulgar halkına aşılamanız gerekmektedir... Her koşulda sosyalist vatanseverliği destekleyerek onu, proleter enternasyonalizm ve sosyalizm ile bağdaşmayan ve yeni Bulgaristan'ın gelişimine zarar verecek dar görüşlü milliyetçilik ve Büyük Bulgaristan şovenizminden korumalıyız.” (Baeva, 2017:23)

Söz konusu karar ile Bulgaristan için, Stalin modeli sosyalist toplum yapılanması dışında bir seçenek kalmamış, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği, kapitalist düşman ile savaşan aynı cephede yer alan yoldaşlar olarak görülmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da ekonominin yeniden inşası ele alınırken, Doğu Avrupa ülkelerinde az da olsa özel girişimlere izin verildiği görülmektedir. Yine de, tüm Doğu Avrupa ekonomilerinde Stalinist ekonomik modellemeler rahatlıkla göze çarpmaktadır. Merkezi planlı ekonomi, harcamaların ciddi oranda kısıtlanması ve tüm Doğu Avrupa'da süregelen şirketlerin ulusallaştırılması ve kamu teşekkülü haline getirilmesi süreci, bu ekonomilerin temel özelliğini teşkil etmiştir. Thomas Simons, *Eastern Europe in the Postworld Europe* isimli kitabında, Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa ekonomilerini ele alırken, Doğu Avrupa'da komünist ekonomi içerisinde özel girişimlerin kısmen de olsa var olduğunu dile getirir. Ne var ki, Simons'un istisna olarak gördüğü tek ülke Bulgaristan'dır. Simons kitabında

Bulgaristan'ı, *kollektifleşme politikalarının erken dönemde başladığı, küçük çiftlikler ve fanatik komünistler diyarı* olarak tanımlar. (Simons, 1990: 59-60) Dolayısıyla, komünizmin inşası döneminde dahi, Bulgaristan Sovyet modelini, eksiksiz yerine getirmek için çalışmaktadır. Sovyetler Birliği'nin kınamasını veya tenkidini beraberinde getirebilecek en ufak bir eylem dahi Bulgaristan siyasetinde kabul görmemektedir.

1948 yılında Tito ve Stalin arasındaki ayrışma ile birlikte, Gladkov ve Tikhonov Yugoslav mercileri, kapitalist devletlere hizmet etmek ve enternasyonalizm yerine milliyetçi fikirleri kabul etmekle suçlar. (Kadic, 1978:92) Sovyet dış politikasına tam tamına paralellik arz eden söylemin bu dönemde Bulgaristan tarafından da izlendiği görülmektedir. Dönemin Bulgar Komünist Parti Genel Sekreteri Traicho Kostov'un Bükreş'te gerçekleştirilen Kominform toplantısında yaptığı açıklamalar söz konusu savı destekler niteliktedir. Genel Sekreter yapmış olduğu açıklamalarda yalnızca Sovyet Dış Politikasına destek vermekle kalmayarak, Stalin'in tepkisini çeken Yugoslavya karşıtı pragmatik bir politika izlemek gayesindedir. Bu dönemde özellikle Pirin bölgesinde gerçekleşen kültürel özerklik talepleri Bulgaristan toprak bütünlüğü için de önemli bir tehdit arz etmektedir. Dolayısıyla söz konusu dış politika eylemi hem dış faktörlerce şekillenmiş olsa da, Bulgaristan söz konusu bir milliyetçi ayrışmanın öz çıkarlarına ters düşeceği fikriyle dış politikada hareket etmektedir. Yugoslav Komünist Partisi'ni sosyalist cepheden ayrılmakla suçlayan Kostov şu şekilde bir açıklamada bulunur:

“Yugoslav Komünist Partisi sosyalist cepheden ayrılıp, milliyetçi akıma dahil olmuştur. Sovyet yoldaşlarla birlikte, Makedon ulusal bilincinin gelişimine yönelik üzerimize düşen önemli sorumluluklar elbette var. Ne var ki, Pirin bölgesinde yaşayan ve anadili Bulgarca olan insanları anadillerini bırakmaya zorlayabilir miyiz? Bugün yalnızca Pirin değil Vardar bölgesindeki pek çok insan kendini Bulgar hissediyor ve Bulgarcayı anadili olarak konuşmaya devam ediyor. (Baev, 1995:346-349) Bu sözlerden hareketle, Bulgaristan'ın ulusal çıkarlarına da uyan bir şekilde, dış siyasetini Sovyetler Birliği'nin dış politikasına eklemediği görülmektedir.

1949 yılında Stalin, Titoist yaklaşımı bastırmak için Doğu Avrupa ülkelerine Yugoslavya ile aralarına mesafe koymaları çağrısında bulununca, bunu ilk uygulayan ülkelerden biri Bulgaristan olmuştur. Bulgaristan 27 Kasım 1947 yılında Yugoslavya ile imzalamış olduğu karşılıklı yardımı teşvik eden işbirliği antlaşmasını iptal ettiğini

duyurmuştur. (İskra Baeva, Evgeniya Kalinova, 2014:108-109) Yugoslavya üzerinde artan baskılarla birlikte Bulgaristan ve Yugoslavya arasındaki ilişkiler de giderek kötüleşmiş, Federasyon kurma hayalleri suya düşmüş, Makedonya’da yaşayan Bulgarlar toplama kamplarına gönderilmiş her iki ülkede sınırdaki asker sayısını arttırmıştır. (Ognyan, t.y.:85-95) Söz konusu dış politika eylemi, Bulgaristan’ın kendi vatandaşları mevzubahis olduğunda dahi, Sovyetler Birliği’nin uygun gördüğü dış siyaseti izlemekten imtina etmeyeceğini gösteren en önemli örneklerden biridir. Bu dış politika tavrı, Bulgaristan dış siyasetinde 1989 yılına kadar devam edecektir.

Bulgaristan bu dönemde, Sovyetler Birliği’nin politikalarını gerçekleştirme noktasında başvurulan önemli bir müttefik olarak da hareket etmiştir. Atina hükümeti bu dönemde, Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan’ı partizanları desteklemekle suçlamıştır. (Howard, 1966) Söz konusu iç savaşın yaşandığı dönemlerde Yunanistan, Amerikan nüfuz alanı içerisinde olduğundan Sovyetler Birliği partizan hareketi doğrudan desteklemekten imtina etmiştir. Zira bu durum, batı ile gerilimi tırmandırma riskini bünyesinde barındırmaktaydı. Lakin partizan harekete yönelik silah yardımları, Bulgaristan ve Arnavutluk üzerinden sağlanarak, Bulgaristan; Sovyetler Birliği’nin dış politikasında önemli bir araç olarak görevini yerine getirmiştir. (Evgeniya Kalinova, İskra Baeva, 2014:111)

Bulgaristan’ın Doğu Bloğu içerisinde yer alması, batı Avrupa ile ilişkilerin kötüleşmesini de beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin NATO içerisinde yer alması ve Bulgaristan’da yaşayan Türk kökenli vatandaşlar dolayısıyla ilişkiler gerginliklerden arı olmamıştır. Bulgaristan’ın, Yunanistan’daki partizanları desteklemesi, ABD ile ilişkilerinin de giderek açılmasını beraberinde getirmiştir. Protestan papazlar ve Traicho Kostov’a yönelik yürütülen davalar, ABD ve İngiliz temsilcilikleriyle Bulgar hükümetinin arasının daha da açılmasına yol açmıştır. Ülkede yürütülen anti-Amerikan kampanyalar dolayısıyla, BM’deki hakim konumundan istifade eden ABD, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya aleyhinde itibarsızlaştırma siyaseti yürütmüştür. Söz konusu ülkelerin Barış Antlaşması’ndan doğan yükümlülükleri yerine getirmediğini ve insan hakları ihlalleri yaptığını uluslararası arenada dillendiren ABD dolayısıyla, bu dönemde Bulgaristan ile ABD ilişkileri giderek kötüleşmiştir. Özellikle 1950 yılında Traicho Kostov davası nedeniyle Amerikan elçisinin *persona non grata* ilan edilmesiyle ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. (Baeva, 2003:83-95)

Bulgaristan'ın batı ile ilişkilerinin gerilmesine yol açan bir diğer unsurda, Bulgar Katolik kilisesinin faaliyetleri ile ilişkilidir. 1952 yılında, yetmiş yakın Katolik mezhebine mensup rahip tutuklanmış, 3 Ekim 1952 tarihinde suçlananlardan dördüne ölüm cezası verilmiştir. Söz konusu hükmün gerekçesi olarak, rahiplerin ABD, Fransa, İtalya ve Vatikan adına yürütmüş oldukları casusluk faaliyetleri öne sürülmüştür. Geri kalan rahiplerin önemli bir kısmı, farklı hapis cezalarına çarptırılmış ve söz konusu durum batı Avrupa ile Bulgaristan'ın arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açmıştır. Ülkeler arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ancak, Stalin'in ölümü sonrasında, 1950'lerin ortasında normalleşme eğilimi göstermeye başlamıştır. (Tsevetkov, 1994)

Bulgaristan, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin dış politika çizgisini o kadar yakından takip etmiştir ki, Bulgaristan siyasetinde uzun süre dış işleri bakanlığını görevini yürüten Petar Mladenov söz konusu durumu kitabında şu sözlerle aktarmıştır:

“Sıklıkla Almanya Federal Cumhuriyeti yöneticileri, fikirleri, yargıları ve değerlendirmeleriyle alakalı Sovyetler Birliği'nin nasıl düşüneceğini merak ettikleri zaman bize dönerler, bizi incelemeye çalışırlardı. Bunun yapılmasındaki amaç elbette istihbarat toplamaya yönelikti ve genellikle bizden aldıkları bilgiler birebir gerçeği ve Sovyet düşüncesini yansıttırdı.” (Mladenov, 1992:17)

Bulgaristan'ın özellikle Todor Jivkov döneminde dış politikada Sovyetler Birliği'ne olan bağlılığı ve emirleri sorgulamaksızın yerine getirmesi fıkralara kadar yansımıştır. Fıkralardan bir tanesinde, Todor Jivkov'un yardımcısı Jivkov'u yerdeki parkeleri söküp bir leğene toplarken görür. Gördüklerine bir anlam veremeyerek derhal Moskova'yı arar ve Brejnev'e durumu anlatır. Brejnev; *“Derhal, Jivkova'a söyleyin, dursun. Biz ona parti programı yerine yanlışlıkla uzay mekiği çalışma talimatlarını yollamışız”* der. Söz konusu fıkralar, halk nezdinde, BKP'nin SSCB'den gelen talimatları sorgulamaksızın yerine nasıl getirdiğini gösteren nüktedan bir örnek olması açısından anlamlıdır. Sovyetler Birliği'nin talimatlarının kutsal kitapmişçasına, mantıki çerçevesi sorgulanmadan uygulanması, zaman içerisinde Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nin on altıncı uydusu olarak anılmasını beraberinde getirecektir.

Stalin'in ölümü sonrasında tüm Doğu Avrupa'da başlayan Destalinizasyon dönemi ile birlikte, komünist partilerdeki yönetim kadroları da değişmeye başlar. Stalin

döneminin en gözde yöneticilerinden olan Vulko Chervenkov, Kruşçev dönemindeki destalinizasyon politikaları dolayısıyla, BKP içerisindeki yerini korumasına rağmen, üst yönetim kadrolarında kendisine yer bulamaz. Söz konusu dönem ile birlikte Bulgaristan'da *Jivkovizm* adıyla anılacak dönem başlamış olur. Stalinist kadroların temizlenmesiyle birlikte, parti siyasi eliti arasında ön sıralarda yer almayan Todor Jivkov için, iktidarın önü açılmış olur. Jivkov döneminde BKP, tamamen SSCB çizgisinde bir dış politika izleyecektir. Leonid Brejnev ile yapmış olduğu konuşmada Todor Jivkov, SSCB onayı olmadan herhangi bir dış politika tasarrufunda bulunmadıklarını kendi sözleriyle özetlemektedir. “ *Dış politikamızda ve uluslararası işçi ve komünist harekete ilişkin problemlerde kardeş ülkelerle olan ilişkilerimizde, gayet iyi bildiğiniz üzere, sizle aynı fikirde olmadıkça herhangi bir tasarrufta bulunmuyoruz.*”(Baeva, 2017:434)

Soğuk Savaş sonrasında SSCB yörüngesinde olan diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Bulgaristan'ın gerek tarihsel-kültürel bağları dolayısıyla, gerekse de izlemiş olduğu dış politika çizgisiyle Sovyetler Birliği'ne daha yakın olduğu görülmektedir. 1956 yılında Macaristan'da baş gösteren ve komünizmin karşılaştığı belki de ilk ciddi sınav olan ayaklanmalarda, Bulgaristan, SSCB müdahalesinin en ateşli destekçisi olmuştur. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri de müdahaleye destek vermiş olsalar da, Bulgaristan kadar bu müdahaleyi ateşli savunmadıkları görülmektedir. Todor Jivkov, Macaristan'daki ayaklanmaların gerçekleştiği dönemde yapılan kongrede söz konusu ayaklanmaları, Macaristan'ın *devrim karşıtı bir isyana (kontrarevolutsionen bunt)* kalkışmakla suçlayacak kadar ileri gitmektedir. Türk karşıtlığı ve Rus kurtarıcılığı fikri temellerde kurulmuş bir devlet olarak Bulgaristan'ın Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan kadar Avrupa etkisine açık olmamasını, ülkede diğer Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla SSCB'ye yönelik daha sadık bir dış politika gelişimini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, 1968 yılı sonrasında SSCB'nin askeri birlikleriyle bulunmadığı tek Doğu Bloğu ülkesi Bulgaristan olmuştur. (Evgeniya Kalinova, İskra Baeva, 2017:175-178)

1960 yılı sonrasında Bulgaristan'ın ABD ve batı Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerinde de normalleşme görülmeye başlanır. 25 Ağustos 1960 yılında Politbüro ABD ile olan diplomatik ilişkileri elçilik düzeyine taşıma karar alır. Söz konusu diplomatik girişimlerin SSCB yörüngesinden ayrılma olarak yorumlanması ise mümkün değildir. Zira bu yıllarda SSCB'nin de izlemiş olduğu dış politikanın “barış

içinde birlikte var olma” (*Mirnoe Sosushesvovanie*) olduğu düşünülecek olduğunda, Bulgaristan’ın SSCB dış politika çizgisine uygun olarak hareket ettiği görülmektedir. (Evgeniya Kalinova, İskra Baeva, 2017:187) 1966 yılında ABD ile olan diplomatik ilişkiler elçilik düzeyine çıkartılır ancak Bulgaristan’ın 1968 yılında Çekoslovakya müdahalesine birlikleriyle katılması ilişkilerin yeniden soğumasına yol açacaktır. 1970’li yıllar birlikte, tüm bahsi geçen iniş çıkışlara rağmen, iki ülke arasındaki ilişkilerde normalleşme seyri yeniden görülmeye başlanır ve 1975 yılı sonrasında Bulgaristan ile ABD konsolosluk antlaşmasına imza atarlar. (Boev, 1986:233-246)

1963 yılında teorik düzeyde de olsa Bulgaristan’da, ülkenin Sovyetler Birliği ile birleşme ihtimalleri konuşmaya başlanır. Varşova Paktı’nın 1955 yılında tesisıyla birlikte, Bulgaristan söz konusu askeri ittifakın en önde gelen savunucularından biri olup, Sovyetler Birliği’nin defaten sözcülüğünü üstlenmiştir. Todor Jivkov’un 1968 yazında Çekoslovakya’ya yapılacak askeri müdahaleyi destekler konuşması ve ülke ile sınır bulunmamasına rağmen, sembolik olarak Bulgar askerlerinin askeri müdahaleyi gerçekleştiren Sovyet Birliklere katılması iki ülkenin dış politikadaki eşgüdümüne en güzel örneklerden bir tanesini teşkil etmektedir. (Friedrich Ebert Foundation, 1997)

1980’li yıllarda Bulgaristan’ın uluslararası arenadaki imajını sarsan ve ekonomik yaptırımlara maruz kalmasına sebep olan olaylardan biri, Papa Suikast girişiminde Sergey Antonov’un rolü olmuştur. Söz konusu olay Bulgaristan’ın uluslararası camiada yaşamış olduğu dış politika krizini çözmek açısından başını ilk çevirdiği noktayı göstermesi bağlamında özel anlam taşımaktadır. Todor Jivkov’un kardeş ülke Sovyetler Birliği’nden istediği yardım göze çarpmaktadır. (Friedrich Ebert Foundation, 1997) Bu bağlamda Todor Jivkov’un bir dış politika problemini çözümünde dönemin süper güçlerinden biri olan SSCB’den yardım talep etmesi şüphesiz akıl dışı bir durum değildir. Lakin, yardım istenilirken kullanılan üslup dikkati çekmektedir. Todor Jivkov’un Sovyetler Birliği ile yapmış olduğu görüşmede çözüm önerisi şu sözlerle şekillenmektedir.

“Ben, sizin olaya dahil olmanız dışında bir çözüm göremiyorum. Sadece propaganda açısından değil, İtalyan hükümetine bir bildirim de bulunsanız... Eğer söz konusu provokasyonlar devam ederse, Sovyetler Birliği’nin İtalya ile ekonomik ilişkilerinin ciddi ölçüde zarar göreceğini söyleseniz?” (Baeva, 2014) Bu sözler, diplomatik olarak kınanan

Bulgaristan'ın egemen bir devlet olarak, uluslararası yaptırımlarda bulunmaktan ziyade, bu görevin ifasını Sovyetler Birliği'ne bıraktığının önemli bir göstergesidir.

Bugün Bulgaristan'ın Rusya Federasyonu ile yapılan toplantılarına baktığımızda da, benzer bir söylemin kullanıldığı göze çarpmaktadır. ATAKA partisinin Rusya yanlılığını bir kenara bırakacak olursak, GERB, BSP gibi muhafazakar liberal ve sosyal demokrat partilerin iktidarları döneminde dahi, Rusya ile sürdürülen diplomatik görüşmelerde benzer bir diskura zaman zaman başvurdukları, Rusya'yı "büyük abi" olarak tanımladıkları göze çarpmaktadır. Söz konusu durum, BKP döneminden miras olarak kalan Rusya'ya "tabi kılınma" refleksinin hala Bulgaristan dış politikasında kısmen de olsa mevcudiyetine işaret etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, batı ittifakıyla eklenme sürecinin doğal bir sonucu olarak AB politikalarına dahil olan Bulgaristan'ın dış politika sorunlarını Avrupalılaştırmak refleksinde olması beklense de, bugün dış politika krizlerinde gerek Boyko Borisov'un gerekse de Borisov'dan önce gelen başbakanların söylemlerinde, Bulgaristan'ın hala dış politikada gerek batı ittifakını dengeleyici bir unsur olarak gerekse de komünist dönemden kalan tarihi refleksle yüzünü Rusya'ya çevirdiği görülmektedir.

SSCB'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca Bulgaristan dış politikasına etkisi yalnızca ekonomik araçlar ve uluslararası krizlerde Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nden yana taraf almasıyla sınırlı kalmamış, SSCB, Bulgaristan'daki sosyo-politik yapıyı da dizayn etmeye çalışmıştır. Gerçekleştirilen toplum mühendisliği faaliyetleri, Bulgaristan'da özellikle propaganda araçlarının kullanılması vesilesiyle hayata geçirilmiştir. 2017 yapımı *Radyogramofon* filminde betimlendiği üzere, hangi pantolonun giyilebileceğinden hangi radyonun dinlenebileceğine kadar, tüm toplumsal hayat batı etkisinden ari tutulmaya çalışılmıştır. Politbüro'nun sözcüsü olarak kabul edilebilecek Pravda gazetesiyle, komünist ideoloji ve düşün dünyasının propagandası yapılmıştır. Piyonersko Dvijenie denilen hareketle, eski Doğu Bloğu ülkelerinin tamamında, okul sıralarından başlanarak komünist ideolojiyle yoğrulmuş ve toplumsal dayanışmayı ön planda tutan bir eğitim verilmiştir. Bulgaristan'da da söz konusu sistem, Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'ne dahil olmamasına rağmen uygulanmıştır. 2 Kasım 1944 yılında Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi kararıyla kurulan, *Dimitrovska Piyonerska Organizatsiya (Septemvriyche)*, komünist gençlik hareketi olarak kurulmuştur. Organizasyon adını efsaneye göre fakirlere kol kanat veren Çavdar Voyvoda'dan (Chavdar Voyvoda- Krilo za Siromasi) almakta olup söz konusu

gençlik hareketi BKP merkez komitesi denetiminde faaliyetlerini sürdürmüş ve siyasi bir organizasyon olarak komünizmin çöküşüne kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Organizasyon dahilinde yaş gruplarına göre üç rütbe belirlenmiştir.

- Çavdarçe
- Piyonerçe
- Komsomol

Bugün, Bulgaristan siyasi elite ve dönem politikacılarına baktığımız zaman önemli bir kısmının bu sistem dahilinde eğitimlerini aldığını ve hareketlerin birer parçası olduklarını rahatlıkla görmek mümkün olacaktır. Halihazırda ana muhalefet partisi BSP'nin önemli ölçüde BKP'nin selefi olarak faaliyetlerine devam etmesinin yanı sıra, pek çok Bulgar siyasetçinin bugün yabancı dil olarak oldukça akıcı bir şekilde Rusça konuşuyor olmaları, komünist dönem eğitim sisteminin bir mirası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin karar alma mekanizmalarını temsil eden bu siyasi elitin, dış politika analizlerinde psiko-sosyal ortam yaklaşımında ileri sürüldüğü üzere, karar alacakları zaman eğitimsel arka planlarından tam manasıyla bağımsız hareket etmeleri zor gözükmemektedir. Siyasi iktidarda bulunan kişilerin zihinlerini bir tabula rasa olarak değerlendiremeyeceksek, komünist dönemde eğitim almış, komünist ideoloji ile eğitilmiş ve Rusya'nın üstünlüğünü ilke olarak edinmiş siyasi elitin bu bakış açısından vazgeçmesi kolay gözükmemektedir.

Bulgaristan ve SSCB arasındaki ilişkilerde zaman zaman ciddi pürüzler belirmiştir. Özellikle 1960'lardan sonra Bulgaristan'ın ekonomik açıdan SSCB'ye olan bağımlılığının giderek artması ve bozulan ekonomi beraberinde komünist milliyetçiliği beraberinde getirmiştir. Mevcut konumlarını güçlendirebilmek için komünist elit ulusal değerlerin altının çizildiği bir milliyetçi kampanya başlatmışlardır. Todor Jivkov'un kızı Lyudmila Zhivkova 1970'lerden itibaren Bulgar milliyetçiliğinin baş sözcülerinden biri olagelmiştir. Özellikle kedisine yayın organlarında verilen yetkilerin akabinde ülkedeki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları hız kazanmıştır. (DeDominicis, 2016) Tarihe, *Vuzroditelen Protses* olarak geçen asimilasyon politikaları süreci, uluslararası camiada Bulgaristan'ın itibarını ciddi bir ölçüde sarstığı gibi Bulgaristan'ın bu dönemde Sovyetler Birliği ile var olan ilişkilerinin de bozulmasını beraberinde getirmiştir.

Söz konusu asimilasyon politikaları, kolektifleştirme politikalarına paralel bir şekilde ilerlemiştir. Özellikle 1950-1951 yıllarında Dobruca bölgesinde Müslüman nüfusun tarımın kolektifleştirilmesi çabasına dahil edilmesinde yaşanan sıkıntıların, 140.000 üzerine Türk'ün bölgeden ihracını gerekli kılmıştır. Böylesine ciddi bir nüfus akımının Bulgaristan ekonomisini ve özellikle bazı sektörleri yerle bir edeceği (tütün başta olmak üzere) endişesi doğduysa da, söz konusu nüfus ihraçları gerçekleşmiştir. (Neuberger, 2012) 1980'lerle birlikte hız kazanan asimilasyon politikaları, Gorbachev'in 1987 yılında Todor Jivkov'u açık bir dille eleştirmesini beraberinde getirir. Buna karşılık Todor Jivkov 13. BKP toplantısında, tüm komünist parti toplantılarında gerçekleştirilerek bir teamül oluşturan, açılış konuşmasında yoldaş ve lider Gorbachev'in ismini zikretmekten kaçınarak, gerginleşen ilişkilere ışık tutmuş olur. (Katsikas, 2012:30-32) İlerleyen dönemde SSCB'nin Doğu Bloğu ülkelerine yönelik petrol ihracatını azaltmasıyla birlikte, ekonomik olarak da krize giren Balkan ülkeleri, dış politikada yeni ittifaklar aramaya başlayacaktır.

1980'li yıllara gelindiğinde komünist sistemde yaşanan darboğazlar, siyasi ve ekonomik bağlamda SSCB'ye güvenen Bulgaristan için de, içinden çıkılması zor bir krizi beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nden dünya piyasalarına göre daha düşük rakamlarla gelen petrol akışının Gorbaçov dönemiyle birlikte sekteye uğraması, Bulgaristan sanayisini olumsuz etkilemiş, ülkede ciddi elektrik kesintileri baş göstermiş ve toplumsal düzeyde, komünist sisteme yönelik iyimserlik de ortadan kalkmaya başlamıştır. (Evgeniya Kalinova, İskra Baeva, 2017:223-225) Özellikle Gorbaçov dönemiyle başlayan *perestroyka* ve *glasnost* politikaları Bulgaristan-SSCB ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmıştır. Yaşanan ekonomik krizi aşmak üzere Bulgaristan'ın yeni pazarlar arayışına girmesi, ilişkilerde yeni fay hatlarının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Todor Jivkov'un Bonn ziyaretleri, Çernenko ve ekibi tarafından, geleneksel koordineli dış politika tasarruflardan sapma olarak değerlendirilecek ve söz konusu durum, Gorbaçov'un Bulgaristan'ı ziyaret etmesine yol açacaktır. Fakat tüm çabalara rağmen, Gorbaçov; Bulgaristan ve Federal Almanya arasında gerçekleşen yakınlaşmayı önleyemeyecektir. (Todorov, 1989:26-30) 1980'lerde Doğu Bloğ'unda yaşanan ekonomik kriz, çift kutuplu dünya düzeninin sonunu hazırlayacak ve bu bağlamda Doğu Bloğu ülkelerinde tedricen liberalleşme hareketleri görülecektir. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki imparatorluk benzeri tesis etmiş olduğu yapının ekonomik yükünü çekememesi, Doğu Avrupa ülkelerinin

borç krizine girmesine yol açacak ve elli yıldır sürmekte olan Soğuk Savaş'ında sonuna gelinmiş olacaktır. Bu dönemden itibaren, Doğu Avrupa ülkelerinde sancılı bir dönüşüm ve değişim süreci de beraberinde gelecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AB ÜYELİĞİ SONRASINDA BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA RUSYA'NIN NÜFUZ ALANLARI

Katılım müzakerelerini tamamlayarak 25 Nisan 2005 yılında Katılım Antlaşmasına imza atan Bulgaristan'ın 1 Ocak 2007 tarihi itibariyle AB üyesi olacağı karara bağlanmıştır. 1 Ocak 2018 yılında AB Konsey başkanlığını devralan Bulgaristan'ın AB'ye katılım süreci ise on beş yıllık bir çabanın sonucunda gerçekleşmiştir. Batılılaşma süreciyle başlayan ve zaman içerisinde Avrupalılaşma sürecine dönüşen bu yolculukta, Bulgaristan'ın gerek devlet yapısı, gerek toplumsal ve ekonomik düzeni, gerekse de dış politikası ve dış ticaretinde radikal değişimler yaşanmıştır. Uluslararası sistemin dönüşüme uğradığı 1990'larla birlikte Bulgaristan da, yeni düzendeki yerini belirleme çabası içerisinde olmuştur. Söz konusu dönüşümlerde Bulgaristan siyasetine etki etmeye çalışan bölgesel ve küresel güçlerin, Bulgaristan dış politikasında da önemli etkileri olmuştur.

Soğuk Savaş boyunca Varşova Paktı'nın kurucu üyesi ve Doğu Bloğu'nun ve Sovyetler Birliği'nin sadık bir müttefiki olan Bulgaristan'ın AB üyeliği 2007, NATO üyeliği ise 2004 yılında gerçekleşmiş olmasına rağmen, söz konusu kurumlarla olan bağlar ve bahsi geçen kurumlara nihai üyeliği hazırlayan muhtelif antlaşmaların imzaları 1990'lı yıllarda atılmıştır. Dolayısıyla, Bulgaristan'ın AB üyeliği sonrasındaki dış politikasını incelerken, yakın tarihte gerçekleşmiş olan dönüşümleri ele almamak, doğru bir analiz yapmamıza olanak tanımayacaktır. Zira, Bulgaristan'ın AB üyeliği sonrasındaki dış politikası, bahsi geçen on beş yıllık dönemde şekillenmiştir. Bu bölümde ilk olarak, 10 Kasım 1989 yılında Todor Jivkov'un parti sekreterliğinden istifasını vermesiyle başlayan dönüşüm süreci ele alınacaktır. COMECON'un dağılması ile ekonomik, Varşova Paktı'nın dağılması ile askeri güvenliği tehdit altında olan Bulgaristan'ın NATO ve AB üyelikleri, kurumsal düzeyde ciddi değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişim ve dönüşüm süreci, günümüzdeki Bulgaristan dış politikasının Rusya'ya yönelik tutumunu etkilediği gibi, Rusya'nın da Bulgaristan dış politikasına yönelik tavrını değiştirmesine yol açmıştır. Zira Bulgaristan artık Soğuk Savaş boyunca taraf olduğu Rusya'dan dış politikada sıklıkla ayrılan bir ittifakın üyesidir. Bununla birlikte, 1989 ile başlayan dönüşüm süreci, Bulgaristan dış politikasında etkili olan aktörlerin de değişmesine yol açmıştır. Tek parti yönetiminden çoğulcu bir parlamenter sisteme geçilmesi, think-thank

kuruluşları ve toplumsal aktörlerin Bulgaristan dış politikasında daha fazla söz sahibi olmaları, söz konusu değişimlerden yalnızca birkaçını teşkil etmektedir. Bahsi geçen aktörlerin günümüz siyasi tutumlarının doğru bir şekilde analizi için de, dış politikanın tarihsel izlekte nasıl evrildiğinin ele alınması gerekir. Bu bağlamda, 2007 üyelik sonrası dönem, 1990'larla başlayan dönüşüm sürecinden bağımsız incelenemeyecektir.

4.1.AB ÜYELİK SÜRECİNDE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA DÖNÜŞÜM VE RUSYA İLE İLİŞKİLER

Robert Cox'un da dile getirdiği üzere, sosyal bir olgu olarak, bir ülkenin dış politikasında yaşanan değişimleri inceleyeceğimiz zaman, söz konusu analizi tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirmek büyük önem arz etmektedir. Analiz tarihi itibarıyla var olan toplumsal üretim biçimleri ve bunların devlet yapılanmasına etkisinin incelenmesi, devlet davranışlarının doğru bir şekilde algılanmasına olanak sağlayacaktır. Bulgaristan'ın bir devlet olarak inşasından 2000'li yıllara gelene kadar takip ettiği dış politika çizgisinin, dış faktörlerin etkisinden arı olmadığı karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin izlemiş olduğu dış politika, uluslararası sistemin koşullarından yakinen etkilenmiştir. Bu dönemde hem Bulgaristan'ın devlet yapısında ve ülke içi üretim ilişkilerinde değişimler yaşanmış hem de uluslararası sistemdeki güç dengeleri değişiklikler geçirmiştir. Devletin kuruluşundan, Soğuk Savaş dönemindeki dış politikaya, komünizmin yıkılışından AB sonrası Bulgaristan dış politikasına kadar farklı dönemleri ele aldığımızda, Bulgaristan dış politikasına etki eden bölgesel ve küresel güçlerin ve sistemsel dönüşümlerin etkisinden söz etmemek, yaptığımız dış politika analizini eksik bırakacaktır.

Bulgaristan siyasetinde dönüm noktası olarak adlandırılacak dönem, 10 Kasım 1989 yılında Todor Jivkov'un istifasını vermesiyle başlamış olur. Bu dönemin en önemli özelliği, üretim biçimlerinin ve mülkiyetin Bulgaristan'da değişmeye başlaması ve el değiştirmesinden ileri gelmektedir. Todor Jivkov'un BKP Merkez Komite sekreterliğinden çekildiğini açıklamasıyla birlikte Doğu Avrupa'daki diğer ülkelerde olduğu gibi Bulgaristan'da da kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesine hız verilir. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki imparatorluk benzeri yapıyı tasfiye etme kararı ile birlikte, Bulgaristan da dahil olmak üzere Varşova Paktı ülkelerinin yeni bir ekonomik ve siyasi güvence arayışları başlar. Bu

bağlamda, Çekoslovakya ve Macaristan gibi ülkelerde gerçekleşen, Rusya ile ilişkilerin keskin bir bıçakla koparılma arzusunun aksine, Bulgaristan'daki dönüşümün tedricen gerçekleştiği görülmektedir. Bunun ardında yatan temel sebeplerden bir tanesi, Todor Jivkov sonrası dönemde, ülkede oluşan güç boşluğunun siyasi bir makyaj değişikliği ile eski siyasi elit tarafından doldurulma çabasıdır. Adını Bulgar Sosyalist Partisi olarak değiştiren BKP, merkezi planlamanın esas olduğu ekonomik sistemin bazı temel reformlarla devam ettirilmesi gerektiği kanaatindeydi. Bu statükocu yaklaşım, liberal demokrasi kurumlarının, tam teşekküllü ekonomik liberalleşmenin ve pazar ekonomisine entegrasyonun savunucusu olan Avro-Atlantik ittifakını, Bulgaristan'ın bu dönemdeki dönüşüm sürecine siyasi yatırım yapmaktan alıkoymuş ve temkinli davranmaya itmiştir.

Bulgaristan'daki dönüşüm sinyalleri aslında, Moskova destekli bir darbeyle Todor Jivkov'un iktidarı bırakmaya zorlanmasından önce vermeye başlanmıştır. Gorbaçov'un perestroyka açılımının kabul edilemez olduğunu her fırsatta dile getiren Todor Jivkov Bulgaristan'ı için, (Poslednoto Intervyu..., Jivkov, 1997) dış borç ve aksayan SSCB petrol sevkiyatları, ülkeyi yeni ticari partnerler aramaya itmiştir. Bu bağlamda, Batı Almanya ile olan ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiş ve sınırlı düzeyde de olsa, dış ticarete liberalleşmeler görülmüştür. 2-5 Haziran 1987 tarihinde Todor Jivkov, Almanya'yı ziyaret ederken, Bulgaristan Richard Von Weizsacker'i 19-23 Kasım 1988 tarihlerinde ağırlamış, özellikle bu tarihin akabinde ulaşım, ekonomi, adalet ve enerji bakanlarının ziyaretleriyle birlikte, Bulgaristan ve Batı Almanya arasındaki ekonomik ilişkiler gelişmiş ve iki ülke arasındaki turist akışı rekor seviyelere ulaşmıştır. (FES, 1997:17)

Bulgaristan'daki dönüşüm, uluslararası güçlerin mutabakatından ari olarak da başlamamıştır. Ülke içerisindeki muhalif hareketin, değişim yönünde taleplerini daha yüksek sesle dile getirmeye başlamasıyla beraber, Todor Jivkov'un yönetimden çekilmesine yönelik gerek Moskova'da gerekse de ABD nezdinde bir uzlaşmaya varıldığı görülmektedir. Todor Jivkov'u istifaya zorlayacak isimler arasında Politbüro üyesi Petar Mladenov ve komünist dönem sonrasındaki ilk başbakan Andrey Lukanov bulunmaktadır. Söz konusu parti içi ihtilalin hazırlıkları eylül ayından itibaren yapılmaya başlanmıştır. Petar Mladenov, eylül ayında ABD'ye giderek New York'ta dış işleri bakanı James Baker ile görüşür. 29 Eylül'de gerçekleştirilen Birleşmiş

Milletler toplantısından istifade edilerek gizlice gerçekleştirilen toplantı, ABD'nin sosyalist dönem boyunca hiçbir şekilde Bulgaristan ve Çekoslovakya ile görüşmeyi kabul etmemesi dolayısıyla şüphesiz ilgi çekicidir. (Goshko, 11.11.1989) Bu dönemde yine Sofya'daki Amerikan elçiliği ile yapılan yazışmalar, Sovyetler Birliği'nin Todor Jivkov'un devrilmesine bizzat dahil olduğu ve Petar Mladenov'un, parti liderliğine getirilmesinde süreci Rus konsolosluğu vesilesiyle bizzat desteklediğini gösterir mahiyettedir. Söz konusu yazışmalarda, 1985-1992 yılları arasında İnsan Hakları ve İnsani İşlerden Sorumlu Devlet Sekreter Yardımcısı görevini üstlenen Richard Shifter, Sofya'daki Amerikan büyükelçiliği ile olan gayr-ı resmi konuşmasında, Petar Mladenov'un, Todor Jivkov'u devirmek noktasında büyük risk aldığını fakat Sovyetler Birliği dış işleri bakanı Shevardnadze'nin herhangi bir üst birime danışmadan olaya doğrudan müdahil olduğu ve Petar Mladenov'u aktif bir şekilde desteklediğini dile getirmektedir.(Zubok vd, 2010:660) Söz konusu durum, Bulgaristan'da komünizmin yıkımının dahi, Sovyetler Birliği'nin onayıyla gerçekleşebildiğini göstermekte olup, elli beş yıl boyunca Sovyetler Birliği'ne büyük bir sadakat ile dış politika yürütmüş olan Todor Jivkov sonrası dönemin dizaynında, Rusya'nın söz sahibi olmak istediği netlikle görülmektedir.

Bulgaristan'da gerçekleşmekte olan değişim, Avrupa'nın da dikkatini çekmiş ve Todor Jivkov dönemi sonrasında, hükümette yer alması muhtemel isimler ile Avrupa yakın ilişkiler kurma gayretinde olmuştur. Batı Almanya'nın Bulgaristan ile Todor Jivkov döneminden itibaren ekonomik ilişkileri geliştirmesinin yanında, Fransa da, muhalif hareket ile yakın temaslarda bulunmuştur. 19 Ocak 1989 tarihinde, resmi temaslarının yanında, elçilikte gayr-ı resmi bir kahvaltı organizasyonu düzenleyen dönemin Fransa cumhurbaşkanının, Bulgar entelijansından davet ettiği isimler oldukça dikkat çekicidir. Blaga Dimitrova, Zhelyu Zelev, Nikolay Vasiliev, Koprinka Çervenкова, Stefan Prodev... (Katsikas, 2012:13-40) Söz konusu toplantı, Fransa'nın muhalif hareketi meşru görmesi açısından da önem arz etmektedir. Bilindiği üzere, toplantıda yer alan isimlerden Zhelyu Zhelev, Bulgaristan'ın liberal demokrasiye geçiş sürecinde önemli rol oynayacak DGB'nin kurucusu olup, Bulgaristan'ın 1990-1997 yılları arasında devlet başkanlığını üstlenecektir.

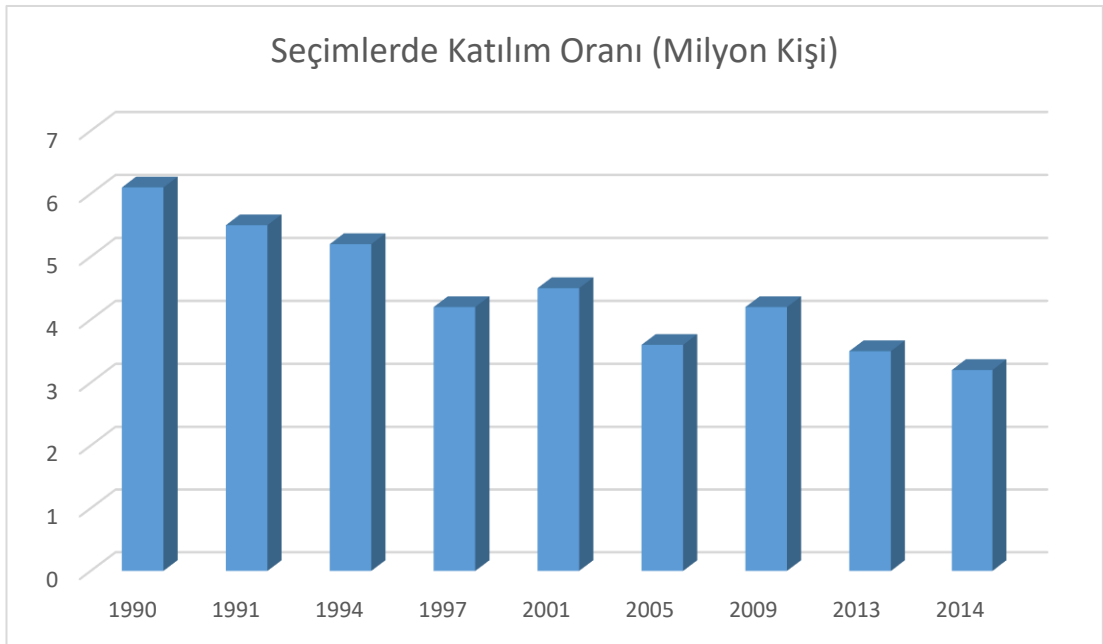
10 Kasım 1989 sonrası ilk ay, Bulgaristan'daki reform sürecinin gidişatını belirleyen süreç olmuştur. Dönüşüm ve reform sürecine yönelik iki eğilim ön plana

çıkmaya başlamıştır. Bunlardan ilki, mevcut devlet yapısı içerisinde dönüşümü kabul ederek reformların tedricen hayata geçirilmesinden yanayken, ikinci eğilim reform sürecinin ivedilikle başlatılması ve radikal dönüşümlerden yanaydı. Dönüşüm sürecinin hızlı bir şekilde ifa edilmesini isteyen güçler de tek bir ideoloji altında toplanmamaktaydı. Bir grup, komünizmden tamamen arınmanın (*anti-komünist*) çare olacağına inanırken, diğer grup, komünizm çerçevesinde reformların gerçekleştirilmesini (*anti-jivkovist*) talep etmekteydi. (FES, 1997:20-45) Tüm siyasi partiler, günah keçisi ilan edilen Todor Jivkov ve komünizm ile arasına mesafe koyma niyetindeydi. BSP'nin anti-jivkovist yaklaşımla merkezi planlamaya dayanan ekonomik kalkınmayı savunmasındaki amaç, komünist dönemdeki ayrıcalıklarını koruma isteğinden kaynaklanmaktaydı. Ne var ki, o dönemki adıyla AET ile gerçekleşecek entegrasyonun, Bulgaristan'ı zenginler kulübüne taşıyacağı ve çöken ekonominin bir anda ayağı kalkacağı da düşünülüyordu. Bu algı da toplum nezdinde, sağ kanat liberal partilere yönelik yavaş da olsa giderek artan bir desteği beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla Bulgaristan dış politikası da yüzünü yavaş yavaş Avro-Atlantik ittifaka dönmekteydi.

1989 Aralık ayına gelindiği zaman, BSP içerisindeki anti-Jivkovist kadro, parti içerisindeki yönetimi ele geçirmiş bulunmaktaydı. Ne var ki bu dönemde, dönüşüm sürecini yönetecek temel isim olan Petar Mladenov, partinin ismini değiştirmenin ve Jivkovist kadroyu parti dışına itmenin yeterli olmayacağını fark etmekteydi. Zira, komünizmin yıkılmasıyla birlikte ekonomik hayatın bir anda düzeleceğini düşünen halkın BSP'ye yönelik desteği azalmaktaydı.(Dimitrov, 2002:37) Ekonomik krizle birlikte, siyasi kriz bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştı. Ekonomik krizin yaklaştığı dönemde, BSP tek başına iktidarda olmak istemezken, DGB ise sorumluluğu BSP ile paylaşmak istememiştir. Zira yaklaşan ekonomik krizin toplumsal maliyetinden, uzun vadedeki siyasi sonuçlarından iki parti de kaçınmaya çalışmıştır.(Baeva, 2014:331) Bu siyasi tutum, 1989 sonrası dönemde Bulgaristan'daki iktidarların kısa ömürlü olmasını beraberinde getirmiş ve dış politikada istikrarlı bir çizgi yakalanamamıştır.

Batı ve reform yanlısı olan Demokratik Güçler Birliği'nin kurulmasının altında yatan amaç da, Bulgaristan'ın Avrupa ile birleşmesi, insan haklarının korunması, yolsuzlukla mücadele, piyasa ekonomisine geçiş, dini özgürlüklere ve değerlere saygı gösterilmesi gibi taleplerden ileri gelmekteydi. Söz konusu talepler hem BKP

döneminin baskıcı siyasetinden bıkmış toplum tarafından dile getirilirken, AB ve NATO entegrasyonu için de gerekli siyasi koşullar olarak görülmekteydi. Bulgar Sosyalist Partisi ismini alarak BKP, isim değişikliği yoluyla, kirli siyasi mirasını yıkamak amacındayken, DGB, BSP ile mümkün mertebe ayrılmaya çalışmaktaydı. (Baeva, 2017) Seçimlerde %90.79'luk katılımın olması, halkta dönüşüm sürecine yönelik talebin bulunduğunu açıkça göstermekteydi. (Draganov, 2015) 6.976.620 seçmenden 6.124.501 kişi sandığa giderek oy kullanmıştı. (Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, 2015) Seçimler sonunda ise beklenmedik bir sonuçla karşılaşmakta, BSP oyların %47.15 ini kazanarak parlamentoda 211 sandalye elde etmekteydi. Rekor düzeyde sayılabilecek katılım, Bulgaristan halkının elli yılı aşkın süredir değişmeden devam eden siyasi düzenin yıkılması gerektiğine ilişkin irade beyanı olmasına rağmen, seçimleri BKP'nin selefi olarak görülen BSP'nin kazanması ciddi protestoları da beraberinde getirmekteydi.

Kaynak: Draganov, D. *Kakvo Nauchime, s Kakvo se Razminahme*, <http://epicenter.bg/article/Kakvo-nauchihme-s-kakvo-se-razminahme/76332/11/33>

Seçimleri kazanmasına rağmen, BSP söylemsel düzeyde de olsa, değişimden yana niyet göstermek zorunda kalmıştır. Partiden Jivkov yanlılarının bertaraf edilmeye çalışılması, BSP'nin siyasi hayatta sağ kalabilmesi için ödemesi gereken bir bedel olmuştur. Fakat daha önceden de dile getirdiğimiz üzere, BSP tam teşekküllü bir liberalleşmeye o dönemde karşı çıkmıştır. Bunun ardında yatan sebeplerden biri, uzun

yıllar merkezi planlamaya dayalı bir ekonomiyle devlet yöneten kadroların, liberalleşmeye yönelik isteksiz oluşu ve aynı zamanda söz konusu liberalleştirmelerin getireceği istihdam kaybının, siyasi yükünün üstlenilmek istenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, BSP, ilk etapta dış politikada geleneksel ilişkileri korumaya çalışmış ve ülkenin yüzünü döndüğü ilk müttefik, Sovyetler Birliği olmuştur. BKP'nin yalnızca isim değiştirerek yeniden iktidarı kazanması ve eski düzenin devam etme meylinde olduğunun görülmesi, reform yanlılarını memnun etmeyince, hükümet aleyhindeki gösteriler Sofya'da uzun süre devam etmiştir. Parlamento binasının Sofya'da ateşe verilmesi, BSP hükümetinin uzun soluklu olmayacağını ve toplumsal düzeyde, batılılaşma yanlısı bir isteğin bulunduğunu göstermekteydi. (23 Godini sled..., Dariknews, 2013) Tüm bu gösteriler, toplumsal aktörlerin dış politikadaki değişimden yana olan tavrını da ortaya koymakta olup, sosyalizm sonrası değişen üretim ilişkileri uyarınca bu aktörlerin, Bulgaristan dış siyasetini yönlendirmede ne kadar etkili olduklarını da bir kez daha bize göstermiş oldu. Seçimlerden galip çıkılmasına rağmen, toplumsal kabul görmeyen siyasi partiler, sürece ekonomik krizin de eklenmesiyle birlikte, iktidarda kalıcı olamamışlardır.

Dönüşümün mimarı ve Todor Jivkov'un iktidarı bırakmasında kilit rol oynadığı düşünülen Petar Mladenov da söz konusu protestolar dolayısıyla uzun süre iktidarda kalamamıştır. Petar Mladenov'un hükümet karşıtlarını bastırmak için tankların ve ordunun kullanılması gerektiğine ilişkin sözleri basına yansyınca, gösteriler daha da alevlenmiş ve Petar Mladenov istifa etmek zorunda kalmıştır. (Bulgarian Leader..., WashingtonPost, 1990) Tankların sokaklara dökülmesine ilişkin beyanı Petar Mladenov'a, *Peşo Tankista, (Tankçı Petar)* lakabının takılmasına yol açmış ve BSP yöneticilerinin, komünist dönemdeki baskıcı rejimleri aratmayan devlet anlayışından hala uzaklaşamadıklarını göstermiştir. (Andreev, 1996:4) Bu durum, bireysel düzeyde gerçekleştirilecek analizlerde, Bulgaristan siyasi elitinin liberal demokrasi dönüşümünün gerekli kıldığı mentalite değişiminden ne kadar uzak olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Petar Mladenov'un istifası ile birlikte, BSP'de Andrey Lukanov, özelleştirmeleri başlatmaktan imtina edip, Zhelyu Zhelev ile birlikte DGB'yi yönetime çekme çabası içerisinde olmuştur. (Baeva, 2017:332) Söz konusu dönüşümler süregelirken dahi, Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri tamamen kesilmemiş, gerçekleştirilecek değişimlerde Sovyetler Birliği modeli perestroyka göz önünde bulundurulmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen toplantılar

akabinde, iki ülke siyasi temsilcilerinin kullanmış oldukları söylem de oldukça dikkat çekicidir. Yapılan görüşmelerde beş yıllık kalkınma planlarının ele alındığını dile getiren siyasetçilerin, hala sosyalist dönem kalkınma stratejilerinden uzaklaşmadığı görülmektedir. (FES, 1997:15-55) Bu dönemde diğer yandan, hükümetlerin siyasi meşruluğu sorgulandığından Bulgaristan için, dış politikada istenilen reformlar yapılmaksızın, ittifak kurulabilecek bir alternatif de bulunmamaktadır.

1990'larla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi ve yaşadığı ekonomik kriz dolayısıyla Bulgaristan ile olan ticaretinin gerileme eğiliminde olması kaçınılmaz olarak Bulgaristan'ı farklı ticari partnerler aramaya itmiştir. Bu bağlamda, Lukanov hükümeti defalarca girişimlerde bulunsada dahi, SSCB'den istediği yanıtı alamamıştır. SSCB ile var olan ticaret giderek azalmış ve ülkenin çığ gibi büyüyen dış borcuna yönelik Andrey Lukanov, moratoryum ilan etmiştir. Söz konusu durum, yabancı yatırımcıların Bulgaristan'a yönelik algısını olumsuz yönde etkileyince (FES, 1997:50-52), Bulgaristan'ın liberal demokrasi kurumlarını inşa etmekten başka çaresi kalmamıştır. Aşağıdaki tablolar, 1985 yılından 1993 yılına gelene kadar, Bulgaristan ve SSCB arasında ithalat ve ihracatlara dayalı, ticari verileri bizlere sunmaktadır. Söz konusu tablolar, Bulgaristan'ın Sovyet yörüngesinden uzaklaşmasına yönelik önemli bir işaret olarak karşımızda durmaktadır.

İhracat Rakamları (Milyon Leva)

ÜLKELER	1985	1990	1991	1992	1993	1993 (%)
TOPLAM	13739,4	10559,5	57368,3	91532,9	102877,4	100
ALMANYA	-	-	2728,7	6993,3	6775,6	6,6
DOĞU ALMANYA	700,8	304,6	-	-	-	-

BATI ALMANYA	198,8	142,2	-	-	-	-
AVUSTURYA	49,9	44,7	563,3	1135,8	1164,8	1,1
BELÇİKA	25,1	25,7	545,2	2725,1	1233,5	1,2
İNGİLTERE	228,4	59,3	1112,7	2853,5	3186,8	3,1
SOVYETLER BİRLİĞİ	7775,8	6762,9	28552,4	-	-	-
BDT	-	-	-	20446,8	19599,4	19,1
YUNANİSTAN	202,1	84,4	1248,8	4173,3	6338,8	6,2

Kaynak: Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, İznos Po Strani,
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010004633&page=26>

İthalat Rakamları (Milyon Leva)

ÜLKELER	1985	1990	1991	1992	1993	1993 (%)
TOPLAM	14066,5	10314,9	45132,4	104281,2	139831,1	100
ALMANYA	-	-	3146,3	12529,1	15025,1	10,9
DOĞU ALMANYA	712	686	-	-	-	-
BATI ALMANYA	547,5	385,8	-	-	-	-

AVUSTURYA	205,8	164,9	2114,5	3185,3	3477,9	2,5
BELÇİKA	65,5	35,6	395	1103,3	1275,9	0,9
İNGİLTERE	179	170,5	1630,9	2599,5	7754,6	5,6
SOVYETLER BİRLİĞİ	7898,1	5826,7	19508,5	-	-	-
BDT	-	-	-	29737,9	47466	33,9
YUNANİSTAN	61,6	33,5	401,9	5818,7	4665,8	3,3

Kaynak: Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, Vnos Po Strani,
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010004633&page=28>

Yukarıdaki ihracat ve ithalata ilişkin dış ticaret verilerinden de anlaşılacağı üzere, 1993 yılına gelindiği zaman Bulgaristan ekonomisinin SSCB'ye olan bağılılığı, komünist döneme kıyasla ciddi oranda azalmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu ile Rusya hala önemli ticaret ortaklarından biri olmaya devam etse de, artan dış borç, Sovyetler Birliği'nden sevk edilmesi gereken ürünlerin komünist dönemdeki miktarlarda ulaşmaması, Bulgaristan'da komünist dönemde bile sıklıkla görülmeyen karne sistemi ile alışveriş yapılmasını ve ekmek kuyruklarını beraberinde getirmiştir. AET ve NATO ile entegrasyonun hayata geçirilebilmesi için Bulgaristan'da 1991 anayasası ile birlikte, temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmaya çalışılmış ve ülke batı ve Avrupa medeniyetine dahil olmak noktasında önemli bir irade beyanında bulunmuştur. Ne var ki, eski komünist parti güvenlik birimlerinin tasfiyesiyle birlikte devlet içerisinde oluşan güç boşluğu, Bulgaristan siyasetinde devlet ve yargının üstünde yer alan *grupirovki* adı verilen paramiliter, yasadışı örgütlerin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bu yapılar, Bulgaristan'daki demokratikleşme sürecine sekte vurup, Bulgaristan'ın çok kutuplu yeni dünya düzenindeki yerini almasını geciktirmiştir.

Dönemin siyasetine ilişkin söylenebilecek bir diğer önemli husus ise, Bulgaristan siyasi hayatının uzun yıllar çift kutuplu bir yapı içerisinde hayatına devam etmiş olduğudur. 2000’li yıllara gelene kadar, BSP ve DGB iktidarlarının el değiştirdiği bu modelde (Prodanov, vd. 2009:93-107), Bulgaristan’daki dönüşüme yön veren partilerin dahi, kendi içlerinde tutarlı bir dış politika izlemekten arı oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, BSP’nin söz konusu dönemdeki dış politika tutumuna ilişkin parti içindeki milletvekillerinin farklı algıları örnek gösterilebilir. Todor Jivkov sonrası dönemde Bulgaristan’ın izlemesi gereken dış politika ile alakalı reformcu kanat ile muhafazakar BSP’liler arasında ciddi ayrışmalar söz konusu olduğunu dile getirmiştik. Komünist ideolojinin yerine sosyalist düşüncenin gelmesi gerektiğini savunan reformist kanat, böylelikle DGB’den gelen, komünist geçmişle bağların kopartılmadığına ilişkin muhalefeti bertaraf ederek, Bulgaristan’ı Almanya ve Fransa’daki Sosyal Demokrat Parti’lerle aynı çizgiye yaklaştırma gayretinde olmuştur. Bu manevra, hem iç siyasetteki muhalefetin önüne geçmek hem de Bulgaristan’ın AET ile entegrasyonunu sağlamak için gerekli görülmüştür. AET entegrasyonu konusunda BSP içinde bir uzlaşma söz konusu olsa da, muhafazakar BSP kanadı, Bulgaristan’ın NATO üyeliğine karşı çıkmıştır. (Katsikas, 2012:47-48) NATO ile yakın ilişkilerin, Rusya ile mevcut ilişkilere zarar vereceğine ilişkin bu tutum 2010 yılında kabul edilen Beyaz Belge’nin tartışıldığı Bulgaristan parlamento tutanaklarına da yansımakta ve BSP, günümüz itibariyle de Bulgaristan’ın NATO üyeliğine yönelik temkinli bir siyasi tavır takınmaktadır. Ne var ki, Zhelyu Zhelev cumhurbaşkanlığı döneminde Bulgaristan, NATO ve ABD yanlısı politikalar izlemeye devam etmiştir. Yugoslavya’ya yönelik ambargo, Bulgaristan ekonomisinin ciddi bir şekilde zarar görmesine rağmen uygulanmış, NATO üyeliğinin, AB ile entegrasyonu kolaylaştıracağı düşünüldüğü için, BSP kanadında da ülkenin NATO’ya yönelik üyeliğine güçlü bir siyasi irade olmasa da yeşil ışık yakılmıştır.

BSP içerisindeki muhafazakar kanadın Bulgaristan’ın NATO üyeliğine karşı çıkmasının ardında iç ve dış siyaset noktasında iki önemli sebep yatmaktadır. Komünist ideoloji ile yetişmiş olan muhafazakar kanat, Doğu Bloğu’nun dağılması ile beraber, ABD’nin Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde artan nüfuzunu, emperyalist yayılcı politikalara bağlamış ve ülkenin dış politikadaki egemenliğini koruması gerektiğine inanmışlardır. Söz konusu dış politika siyasi elitin, tarihsel izlekteki ideolojisi ile uyumlu olduğu kadar, iç siyasette de çıktıkları olan bir tutum teşkil

etmiştir. Özellikle Türk azınlık sorunun gündemde olduğu bu dönemde, halkın milliyetçi duygularına hitap etmenin seçimlerde kazanılacak oy anlamına geldiğini bilen BSP muhafazakar kanat siyasetçiler, bunu iktidara giden yolda önemli bir şans olarak değerlendirmişlerdir. Jan Videnov dönemiyle birlikte BSP, gerek seçim öncesi parti programlarında, gerekse de yapılan açıklamalarda Avrupa entegrasyonuna önem verileceğini dile getirmiştir. Parti programına yansıyan bu söylemle de, genç ve eğitilmiş kesimin oyu hedeflenmiştir. Bu tarihten itibaren Bulgaristan'ın AB'ye entegrasyonuna yönelik süreç de, böylelikle hız kazanmıştır. Ne var ki, BSP'nin izlemiş olduğu dış politika, Filip Dimitrov dönemindeki gibi ABD ve NATO'ya yönelik koşulsuz teslimiyet de içermemektedir. Videnov dönemiyle birlikte daha pragmatik bir dış politika izlemeye çalışan BSP hükümeti, Rusya ile olan ilişkileri canlı tutmaya çalışsa da, ülkenin NATO ile yakınlaşması, Rusya ile var olan ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açmıştır.

Komünist mirastan kurtulma çabaları 1989 yılı sonrasında hız kazanmış olsa da, Rusya ile var olan ilişkiler ve komünist mirasa kriz anlarında başvurma temayülü Bulgaristan siyasetinde, Soğuk Savaş sonrası dönemde sıklıkla gözlenir olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, ekonomik, askeri ve siyasi bağlamda SSCB'den (ve halefi mahiyetindeki Rusya'dan) uzaklaşabilmek, Batı ittifakıyla eklemlenmenin temel koşutu olmasına rağmen, elli yıllık siyasi ve kültürel pratiklerden kolay kolay vazgeçilemediği görülmüştür. Bu bağlamda, Bulgaristan'da parlamento binasının hemen önünde yer alan Tsar Osvoboditel heykelinin, Narodno Sabranie'yi işaret eder mahiyetteki arz-ı endamı ve komünist dönemde doğrudan Moskova'dan direktif olarak siyaset yürüten Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı'nın hala Rusya elçiliği yanındaki konumu, sembolik düzeyde de olsa, Rusya ile var olan ilişkilerin korunduğunun en önemli işaretleri arasındadır. Doğu Avrupa ülkelerinde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte komünist dönemdeki heykellerin pek çoğu yıkılırken, Bulgaristan'da komünist rejimi kuran Georgi Dimitrov'un mozalesinin hala korunuyor oluşu Bulgarların siyasi hafızasında hala komünist dönem nostaljisinin yattığını göstermektedir. (Pond, 2006) Bu durum zaman zaman, Bulgaristan siyasetinde tartışmalara da yol açmakta olup, ülkenin geçmiş ve gelecek arasında kalmışlığının önemli bir göstergesi mahiyetindedir.

4.1.1. DIŞ POLİTİKA KARAR ALMA SÜRECİNDE KURUMSAL DÖNÜŞÜM VE 1991 ANAYASASI

10 Kasım 1989 yılında Todor Jivkov'un istifasını vermesiyle Bulgaristan siyasetinde başlayan dönüşüm süreci, kurumsal bağlamda da dış politikayı etkilemiştir. Komünist geçmişle araya mesafe koymanın temel amaç olduğu bu dönemde, en önemli değişim, dış politikaya etki edebilecek aktörlerin çoğalmasıyla karşımıza çıkmıştır. Komünist parti döneminde, Politbüro'nun aldığı kararların hükümet tarafından uygulandığı, SSCB ile eş güdüm içerisinde yürütölen bir dış politikadan söz ederken, demokratikleşme sürecinin de etkisiyle Bulgaristan'daki muhalif hareketlerin sesleri daha net bir şekilde duyulmaya başlamıştır. 1991 Anayasa'sının şekillenmesinde BSP ile birlikte doğrudan etkisi olan Demokratik Güçler Birliği'ne bakacak olursak, söz konusu partinin, Jivkov sonrası dönemdeki muhalif hareketlerin bir koalisyonu olarak doğduğunu görürüz.

Bulgaristan'ı halk cumhuriyetinden liberal demokrasiye geçirecek olan anayasa, 13 Temmuz 1991 yılında yürürlüğe girmiş ve dış politika icrası noktasında da bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yeni anayasaya göre Bulgaristan'ın dış politika sürecine etki edecek kurumlar, Bakanlar Kurulu (*Ministerski Savet*), Parlamento (*Narodno Sabranie*), Cumhurbaşkanı ve Anayasa Mahkemesi (*Konstitutsiyonen Sud*) olarak belirlenmiştir. (Katsikas, 2012:41) Bu bağlamda, alınan dış politika kararlarının yalnızca anayasaya uygunluğunu denetlemekle yükümlü olan Anayasa Mahkemesi'nin, dış politika noktasında önde gelen aktörlerden biri olduğunu söylemek güç olsa da, yeni anayasa, dış politikada cumhurbaşkanına önemli yetkiler tanımaktadır. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'ne yerindenlik denetimi yapma yetkisinin tanınmasıyla birlikte, komünist dönemdeki parti liderliğinin artık kabul görmeyeceğinin sinyalleri verilmiştir.

1991 Anayasası 98. Maddesi bu bağlamda Cumhurbaşkanı ve hükümet arasında ihtilaf oluşturabilecek bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır. 98. Madde 6. Paragrafta şu ifadelere yer verilmektedir.

“ *Bulgaristan Cumhurbaşkanı; Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, diplomatik misyon başkanları ve Bulgaristan Cumhuriyeti daimi temsilcilerini uluslararası kuruluşlara atar, görevden alır ve yabancı diplomatik temsilcilerin istifa mektuplarını kabul eder.*” (Narodno Sabranie, 1991)

Dış politikaya ilişkin bu kararın nasıl icra edileceği, ilgili anayasa hükmünde açıklanmış olsa da, ihtilaf durumunda nasıl çözüme gidileceği dile getirilmemiştir. Bu durum özellikle, cumhurbaşkanı ve hükümetin farklı partilerden olması durumunda ihtilaflara yol açabilmektedir. Söz konusu ihtilaflara verilebilecek örneklerden birini, Jan Videnov başkanlığındaki BSP hükümeti ile DGB'den cumhurbaşkanı olan Zhelyu Zhelev arasındaki diplomat atama krizi teşkil etmektedir. Kasım 1995'te BSP hükümeti, cumhurbaşkanı Zhelev'in arkadaşı olduğu bilinen diplomatları görevden alma kararı verdiğinde, cumhurbaşkanının bu kararı onaylamaması, hükümet ve cumhurbaşkanı arasında gerginliğe yol açmış ve dış politika kararları noktasında alınan bir tasarruf çıkmaza girmiştir. İhtilaf, cumhurbaşkanın uygun gördüğü bazı diplomatların görevde tutulmasıyla aşılabilmektedir. (Katsikas, 2012:43)

Diplomat krizine benzer şekilde, uluslararası antlaşmaların akdinde de zaman zaman ihtilaflar yaşanmıştır. 1991 Anayasası 98. Maddesi 3. Paragrafı, Cumhurbaşkanı'nı uluslararası antlaşmalar yapmakla yetkili kılarken, aynı anayasa 106. Maddesi Bakanlar Kurulu'nu kanunda uygun görülen hallerde, uluslararası antlaşmaları imzalamak, onaylamak ve reddetmekle yetkili kılmıştır. (Katsikas, 2012:45) Bu bağlamda yaşanan ihtilaflardan bir diğerini cumhurbaşkanı Zhelev'in Makedonya ve Arnavutluk ile imzalamış olduğu antlaşma teşkil etmiştir. Söz konusu uluslararası antlaşma, Burgas limanını Adriyatik deniziyle bağlayacak, Arnavutluk Vlore limanına kadar uzanan otoyol inşasına yönelik olup, Jan Videnov hükümetinin dönem politikalarıyla ters düşmektedir. Antlaşma sonrasında dış işleri bakan yardımcısı Kostadin Glavanakov'a antlaşma sorulduğunda, içeriğinden bihaber olduğu yorumunda bulunmuştur. (Katsikas, 2012:43) Söz konusu durum, cumhurbaşkanlığı ve bakanlar kurulu makamlarının farklı siyasi parti temsilcilerinden olduğu zaman, Bulgaristan dış politikasında ihtilaflar yaşanmasının muhtemel olduğunu ve alınan siyasi kararların çıkmaza girebileceğini bizlere göstermektedir.

1991 yılında imzalanan anayasaya baktığımız zaman dahi, Bulgaristan'ın bu dönemde izlemeye çalıştığı dış politika ve hangi aktörlerin etkisi altında olduğunu görmek mümkün olmaktadır. 1991 anayasası, dönemin iktidar ve muhalefet partilerinin bir ürünü olarak düşünüldüğünde, üç parti ön plana çıkmaktadır. Komünist mirastan kendini arındırmaya çalışan BSP, ABD yanlısı dış politikalarıyla ön plana çıkan DGB ve Türk azınlığın haklarını korumak üzere kurulmuş olan ve Rusya yanlısı Hak ve Özgürlükler Hareketi... Todor Jivkov döneminin sona ermesiyle birlikte

herhangi bir siyasi partinin hayatta kalabilmesi için yapması beklenen birincil siyasi manevra, batı yanlısı bir dış politikayı izlemek, piyasa serbestisinin sağlanması ve liberal demokrasinin inşasına yönelik politikalarından geçmekteydi. Bu bağlamda, BSP'nin, BKP'nin halefi olduğu için anayasa yazım sürecine dahil olması istenmemekte, HÖH'ün de etnik milliyetçilik temelinde yükselen bir parti olduğu için anayasal meşruiyeti sorgulanmaktaydı. Batı ile ittifakın güçlendirilmesi, batılı bir siyasi yönetimin tesisleriyle mümkün olabilecekti. Ne var ki, batılılaşmadan ve batı yönetiminden kastedilen şey tam olarak nedir? Birleşik Krallık'ta olduğu gibi anayasal monarşi mi? Fransa'da olduğu gibi yarı-başkanlık sistemi mi? Almanya'da olduğu gibi Şansölyeli bir parlamenter sistem mi? Seçilen sistem, BSP ve DGB pazarlıklarının bir ürünü olmuştur. Dönemdeki ABD etkisi dolayısıyla, yarı başkanlık sistemi seçilmiştir. Bu seçimde hem dış hem iç faktörler etkili olmuştur. DGB'nin yarı başkanlık sistemini istemesindeki sebep, cumhurbaşkanlığında eski DGB'li Zhelyu Zhelev'in olması ve partinin ABD'nin izlemiş olduğu siyaseti amentü olarak kabul etmesinden ileri gelmektedir. BSP ise, gerek parlamentoda çoğunluğu elinde bulundurması, gerekse de Avrupa'daki sosyal demokratlar gibi bir hükümet yapılanmasına gitmek istediği için parlamenter sistemin tesis edilmesini istemiştir. (Katsikas, 2012:43-44) Bu dönemden itibaren Bulgaristan ekonomik bağlamda güvenliğini sağlamak için AET ile entegrasyonu takip ederken, Varşova Paketi'nin dağılmasıyla birlikte de ülke için NATO üyeliği ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda da yapılması gereken anayasal değişiklikler, söz konusu uluslararası kurumların şart koştuğu demokratikleşmeyi sağlayabilmek için birer birer hayata geçirilmiştir.

4.1.2. AB ÜYELİK SÜRECİNDE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE RUSYA İLE OLAN İLİŞKİLERE ETKİSİ

Bulgaristan'ın 1990 yılı itibariyle başlayan batı ittifakına eklemlenme süreci, dış politika noktasında bazı reformların yapılmasını gerekli kılmış ve Bulgaristan'ın uluslararası krizlerde eklemlenmeye çalıştığı ittifaktan yana kararlar almaya yönlendirmiştir. Söz konusu dönemde yapılan dış politika tercihleri, gerek Rusya'nın Bulgaristan algısının gerekse de AB ve ABD'nin Bulgaristan algılarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bulgaristan'ın bahsi geçen süper güçler arasında kalmışlığı, dış politika kararlarına da yansımış olup, bu dönemdeki süper güçlerle olan ilişkilerin dış politikaya etkilerinin analizi bu bölümde ele alınacaktır.

4.1.2.1.BULGARİSTAN'IN NATO ÜYELİĞİ VE ABD İLE İLİŞKİLER

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, Bulgaristan'ın batılılaşma sürecinde etkisi olan ülkelerin başında ABD gelmektedir. Komünist miras ile olan bağların koparılması, oluşan yeni dünya düzeninde Bulgaristan'ın refah batılı ülkeler arasındaki yerini alması için elzem olduğundan, ABD ile diplomatik temaslarda bulunulmuştur. Ekonomik krizin eşliğinde olan ülke için ABD ile kurulacak yakın temalar, gerek uluslararası finans kuruluşlarından alınabilecek yardımlar gerekse de uluslararası piyasalara eklenme noktasında bir çözüm reçetesi olarak görülmüştür. Bulgaristan'a yönelik ABD'nin diplomatik girişimleri 1991 yılı ile birlikte hız kazanmaya başlamıştır. Daha 1980'li yıllarda Bulgaristan'ın batı ile (bilhassa Batı Almanya) ekonomik ilişkiler geliştirdiği düşünüldüğünde, söz konusu diplomatik ilişkileri on sene öncesine kadar taşımak mümkün olsa da, Papa'ya yönelik suikast girişimi dolayısıyla Bulgaristan'ın 1980'lerin sonunda ABD'nin teröre yardım eden devletler listesine alınması, ilişkilerin gelişimi noktasında ciddi bir engel teşkil etmiştir. Ne var ki, 1990'larla birlikte diplomatik, kültürel ve ekonomik ilişkiler giderek geliştirilmiş ve Açık Toplum Vakfı'nın sponsorluğunda Blagoevgrad'da 1991 yılında Amerikan Üniversitesi açılmıştır. (Detrez, 2006:509) Başkan yardımcısı Dan Quayle'in 1991 yılında Sofya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaret büyük coşkuyla karşılanmıştır. Resmi ziyaret komünizmi istemiyoruz, komünistler mafyadır gibi sloganların atıldığı bir mitinge dönüşmüştür. (Quayle Speech..., Los Angeles Times, 08.06.1991) Bu dönemde halk nezdinde, komünizmden kurtulma ve Bulgaristan'ın Batı Avrupa'ya dönüşü uzun zamandır beklenen bir hedef olarak tezahür etmiştir. Ne var ki, tüm bu diplomatik girişimlere rağmen ABD, Bulgaristan'a yönelik siyasi yatırımlarında aceleci davranmamıştır. Bunun altında yatan temel sebep, Bulgaristan'da Todor Jivkov dönemi sonrasında da statükonun korunacağına ilişkin oluşan kanıdan ileri gelmektedir. AB ve Amerika, eski doğu bloğu ülkelerinin ittifaka eklenmesine prensipte sıcak bakmış olsa da, ülkelerin yaşamış olduğu ciddi ekonomik krizler ve liberal demokrasi kurumlarının, hukukun üstünlüğü ile yargı bağımsızlığı gibi temel şart koşulan faktörlerin, bu ülkelerde mevcut olmayışı, Avro-Atlantik ittifakı temkinli davranmaya itmiştir.

Özellikle DGB hükümeti, Bulgaristan'ın ekonomik çıkarları gözetilmeksizin ABD yanlısı bir dış politika izlemiş olmakla zaman zaman eleştirilmektedir. Filip Dimitrov hükümeti döneminde, yurtdışındaki komünist gelenekten gelen tüm diplomatlar değiştirilmiş, Doğu ve Batı arasında bir denge kurmaktan ziyade, dış politikanın tamamen ABD yanlısı bir yönde ilerlediği görülmüştür. Filip Dimitrov'un dış politikaların tesisinde büyük tesiri olan iki yakın danışmanının (Aleks Aleksiev ve Konstantin Mişev) ABD'den geliyor olması, böylesi bir dış politikanın yürütülmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde Bulgaristan hükümeti, Türkiye ve İsrail'e yönelik açıklamalarda tamamen ABD çizgisinde bir dış politika izleyerek, Bulgaristan başbakanı İsrail ziyaretinde, yabancı diplomatların Arap dünyasının tepkisini çekmemek için gitmekten imtina ettikleri Golan Tepeleri'ni de ziyaret etmesi, Bulgaristan dış politikasının ABD'ye bağlandığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir. (Baeva, 2010:283-284) Söz konusu dönemde Filip Dimitrov hükümetinin ABD yanlısı dış politikasını dengeleyen isim ise, DGB'nin kurucularından Zhelyu Zhelev olmuştur. Filip Dimitrov hükümeti döneminde cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Zhelyu Zhelev, Bulgaristan dış politikasının batı ve doğu arasında dengeli yürütülmesi gerektiği kanaatiyle hareket etmiştir. 1992 yılında gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde Bulgaristan ve Rusya arasında imzalanan dostluk antlaşması ve Fransa ile yürütülen yakın ilişkiler, cumhurbaşkanının denge siyasetine verilebilecek en güzel örnekler arasında yer almaktadır. (Zhelev, 1998:142-150)

1 Ağustos 1991'de Bulgaristan'ın, Sovyetler Birliği ile var olan güvenlik antlaşmasını yenilemeyeceğini duyurmasıyla beraber, Bulgaristan Soğuk Savaş sonrası dönemde, rotasını batı ittifakına çevirmeye yönelik niyet beyanında bulunmuş oldu. 1990 yılında Londra Deklarasyonu yayınlandığı sırada, Bulgaristan'ın NATO'ya katılmaya yönelik niyet beyanında bulunmasının akabinde, dönem SSCB dış işleri bakanı Shevardnadze'nin Bulgaristan dış işleri bakanına gönderdiği mektupta, söz konusu deklarasyonun "*romantik bir illüzyon*" yaratmaması gerektiği yönünde uyarılar yer almaktaydı. (FES,1997:53) Bulgaristan'ın NATO ile yakınlaşması, SSCB için kabul edilemez bir hamleydi. Diğer yandan, ABD ve NATO'nun Bulgaristan'ın batı ittifakına eklenmesine yönelik aceleci davranmamasının ardında iki taraf arasındaki ilişkilerde yukarıda da kısaca değinmiş olduğum bir takım pürüzlerin bulunması yatmaktaydı. Her şeyden evvel, yalnızca siyasi makyaj değişikliğinde bulunan BKP, BSP adı altında ülkedeki iktidarına devam etmekte ve komünist

dönemin siyasi eliti statükosunu önemli ölçüde korumaktaydı. Söz konusu durum, neo-liberal politikalar ile birlikte bölgenin yeniden şekillenmesini hedefleyen ABD için Bulgaristan'da gerçekten demokratik bir dönüşümün yaşandığına yönelik soru işaretleri doğurmaktaydı. Bunun yanında Bulgaristan'ın batı ittifakına eklenmesi noktasında Soğuk Savaş döneminin hemen akabinde aşılması gereken temel bir takım sorunlar bulunmaktaydı:

- Türk azınlığa yönelik uygulanan katı asimilasyon politikaları ve Türk azınlığın seyahat özgürlüğünün kısıtlanması
- Piyasa ekonomisine ivedilikle geçişte yaşanan zorluklar
- SS-23 füzeleri

“Süper Silah” veya diğer bir adıyla “Bulgaristan’ın en güvenli kalkanı” olarak bilinen SS-23 füzeleri, Amerika ve Moskova arasında 1987 yılında imzalanan “Orta Menzilli Nükleer Silah Antlaşması’ndan hemen bir yıl kadar önce Bulgaristan’a ulaşmıştı. (Stoyanova, 2018) Ukrayna’nın İliçevsk limanından Varna’ya getirtilen füzeler 15 Ekim 1986 yılında 9 Mayıs Askeri üssünde kurulmaya başlanmıştı. Dönemin Albaylarından Marin Şkodrov söz konusu füzeler Bulgaristan’a getirtilirken önemli bir sırrın kendilerinden saklandığını dile getirmekteydi. Albay Şkodrov’a göre,

“Füzenin garantörlerini Bulgaristan’a davet ettim. Yaptığım görüşmede, füzeyle alakalı önemli sıklardan birine vakıf oldum. SS-23 füzelerinin savaş başlıkları uydudan yeniden yönlendirilebiliyordu. Yani füze hareket halindeyken, uydudan gelen komutla yönünü değiştirebiliyor ve bu da, düşman için onu havada yok etmeyi zorlaştırıyordu. Biz, füzeler gelirken bu bilgiye sahip değildik.” (PAN.BG, 16.08.2013)

Söz konusu füzeler, Bulgaristan’ın NATO ve dolayısıyla batı ittifakına eklenmesinde sıkıntı yaratmıştır. Özellikle ABD’nin füzelerin imhasıyla ilgili baskılarının artmasının akabinde, konuya ilişkin karar parlamentoda 19 Aralık 2001 yılında oylamaya sunulmuştur. Vekillerin 178’i füzelerin imhası yönünde karar alırken, 3 karşıt ve 2 çekimser oy kullanılmıştır. (Narodno Sabranie Petdeset i Shesto Zasedanie, 19.12.2001) Orta Menzilli Nükleer Silahlar Antlaşması 500-5500 km arasındaki nükleer silahları kapsamaktadır. (Arms Control Association, 2019) Her ne kadar SS-23 füzeleri 400 km ile bu kapsamın dışında da kalsa, Amerikalı uzmanların söz konusu silahların menzilin savaşı başlıklarıyla birlikte 740 km’ye kadar

çıkabileceğini söylemesiyle birlikte, roketlerin imha kararı alınmıştır. (PAN.BG, 2013) ABD, NATO'ya üye olacak bir ülkenin Sovyet teknolojisini kullanmasına asla sıcak yaklaşmayacağı, Bulgaristan örneğinde de bir kez daha görülmüştür.

ABD'nin Bulgaristan'a yönelik ilgisinin artması Sovyetler Birliği'nin dağılmasının akabinde NATO'nun güney kanadında oluşan gerilimleri azaltmak ve bölgedeki güvenlik boşluğunu doldurma arzusundan ileri gelmekteydi. Özellikle Yugoslavya'daki artan gerilim ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin Kıbrıs meselesi dolayısıyla gergin olmasından dolayı, ABD etnik çatışmaların Bulgaristan'a da yayılmasını engellemek istemiş ve yeni bir istikrar merkezi yaratmaya çalışmıştır. Zira NATO'nun güney kanadında etnik çatışmalarla tırmanacak olan istikrarsızlık, ABD için kabul edilemez bir durum teşkil etmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan ekonomisinin yeniden inşası görüşülürken, ABD'li yetkililerin Türklere yönelik asimilasyon politikalarına sıklıkla gönderme yaptıkları ve söz konusu durumun, Bulgaristan'a yönelik sağlanacak yardımların önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini bildirdikleri görülür. Aslında ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkan politikalarını ve dolayısıyla Bulgaristan'a yönelik siyasetini etkileyen beş temel faktör ön plana çıkmaktaydı. Bu faktörlere genel olarak bakacak olursak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Etnik çatışmalar (Bosna-Hersek ve Kosova Krizleri)
- Rusya'nın Balkanlardaki etkisinin siyasal, ekonomik, sosyal ve kurumsal olarak sınırlandırılması
- NATO ve AB'nin Balkanlar'da genişlemesi ve bölgede istikrarın sağlanması
- Enerji hatlarının ve bölgenin güvenliği
- Karadeniz'in geleceğinin tayin edilmesi (Kamil, 2017:519)

Söz konusu politikalara bakıldığında temel dış politika hedefinin, bölgeyi istikrar merkezi haline getirerek, neo-liberal politikalar çerçevesinde yeniden inşasını sağlamak ve Rusya'nın ekonomik krizle boğuştuğu dönemde, bu durumdan istifade edip, çevreleme politikasına devam etmek olduğu görülmektedir. ABD ve NATO'nun ayrıca Karadeniz'de üs bulundurarak, modern güvenlik kuramlarının başat önem attığı enerji güvenliğini de sağlamaya yönelik politikalar yürüttüğü göze çarpmaktadır. Zira, Karadeniz bölgesinin Rusya'nın zorlayıcı diplomasi aracı olarak kullandığı enerji projelerindeki önemi, batı ittifakının gözünden kaçmamıştır. Söz

konusu dönemde, ekonomisi ciddi bir dar boğazda olan Rusya Federasyonu, devletin ve ekonominin yeniden inşası ile uğraşırken, Avro-Atlantik ittifak Rusya'nın görece zayıflığından istifade etmeye çalışıp, bölgede radikal bir dönüşüm süreci başlatmaya gayret etmiştir.

Ekonomik kriz içerisinde olan Bulgaristan'ın ABD ve NATO yanlısı politikalar izlemesi, ülkenin yalnızca NATO güvenlik şemsiyesi altında yer almasına olanak sağlamamış, aynı zamanda ABD'den yatırım çekilmesi noktasında da işlevsel olmuştur. Bu bağlamda, bahsedilmesi gereken örneklerden birini de, Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılan Makedonya'nın bağımsızlığının Bulgaristan tarafından tanınması teşkil etmektedir. Türkiye-Yunanistan arasındaki artan gerilim ve Yugoslavya'da çıkan iç savaş dolayısıyla NATO'nun güney kanadında istikrarı sağlama çabası, Bulgaristan için önemli bir siyasi fırsat teşkil etmiştir. Makedonya'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olarak Bulgaristan, söz konusu kararı parlamentoya 15 Ocak 1992 tarihinde bildirdiğinde, dönem dış işleri bakanı Stoyan Ganev, alınan karardan bihaber olduğunu dile getirmiştir. Makedonya'nın bağımsızlığının tanınmasının akabinde, Karadeniz'de güvenlik ve refahın sağlanması için Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na da dahil olan Bulgaristan'ın çabaları ABD nezdinde olumlu karşılanmış ve Yugoslavya hükümetine yönelik savaş boyunca uygulanan ambargo sonrasında Bulgar-Amerikan Yatırım Fonu, Bulgaristan'da yapılacak yatırımlara hız verdiğini açıklamıştır. (Prodanov, vd. 2009:204-209)

Bulgaristan NATO'ya kabulü ve NATO için önemli bir ittifak haline gelmesi, Yugoslavya ve Irak krizleri sonrasında gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın özellikle Kosova krizinde 1999 yılında hava sahasını müttefik kuvvetlere açması, Kosova'da gerçekleştirilen operasyonların başarılı olmasını sağlamıştır. Ülkenin Avro-Atlantik ittifaka eklenme noktasında SFOR ve KFOR hareketlerine katılması da, NATO ve ABD açısından takdir toplamıştır. (Shopov, t.y.:321) Özellikle Irak krizinde Türkiye'nin ABD kuvvetlerine tezkere vermemesiyle birlikte, Bulgaristan'ın NATO için önemi daha da artmıştır. ABD'nin Orta Doğu'daki enerji kaynakları da dahil olmak üzere, hayati önem taşıyan çıkarlarını koruma noktasında, Türkiye'ye güvenemeyecek olması, Bulgaristan'ın önemini arttırmıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın Karadeniz'de üst olmaları da, bu iki devletin NATO açısından önemli kılan bir diğer unsuru teşkil etmektedir.

2003 yılında Batı dünyası, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olup olmadığı konusunda ikiye ayrılmışken, ABD ve İngiltere, Irak'a askeri olarak müdahale edilmesi gerektiğini dile getirmekteydi. ABD ve İngiltere'nin askeri birlikleri Irak'a müdahale ettiklerinde, birlikler arasında Bulgar askerler de yer almaktaydı. Bulgaristan'ın askeri harekate destek vermesinin ardında, iki temel sebep olduğu düşünülmektedir. Bağdat yönetiminin komünist dönemden kalan 1.6 milyar dolar tutarındaki borcunun tahsil etme düşüncesi ile birlikte bireysel faktörler Bulgaristan'ın ABD yanlısı politikasında önemli bir rol oynamıştır. Dönem başbakanı olan Simeon Saksoburgotski'nin, İspanya'da sürgünde bulunduğu dönemde ABD ile kurmuş olduğu yakın ilişkiler ve dış işleri bakanı Solomon Pasi'nin, göreve gelmeden önce, Sofya'da Atlantik Kulübünün başkanlığını yürütüyor olması, dönemdeki Bulgaristan dış politikasının ABD yanlısı bir seyir izlemesinde önemli rol oynamıştır. (Katsikas, 2012:101)

2003 yılında Bulgaristan'ın Eşref kampında devriye görevi için bölgeye birlikler sevk etmesinin ardında yatan sebepler incelendiğinde, söz konusu dış politika kararının birkaç gerekçe ile alındığı karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle söz konusu karar, Amerika yanlısı politikaları ile bilinen ve Bulgaristan'ın AB üyeliğinde aktif rol oynayan Simeon Saksoburgotski hükümeti döneminde alınmıştır. Irak'a birlik gönderme kararı parlamento onayına sunulduğu zaman, en önemli itirazların BSP ve sağ kanat politikacılarından geldiği görülmektedir. (Narodno Sabranie, 84,85,217. Zasedanie, 2006-2007) Dönem dış işleri bakanı Solomon Pasi'nin *biz özgürlük, hümanizm ve demokrasinin şahinleriyiz* ifadesi, bu karar alınırken Bulgaristan'ın uluslararası krizlerde güvenilir bir ortak olarak ele alınması gayesiyle alındığını bizlere göstermektedir. Dış işleri bakan yardımcısı Krasimir Katev'in de dile getirdiği üzere, söz konusu dış politika manevrasının ayrıca Bulgaristan'ın NATO ve ABD ile yapmış olduğu işbirliğinin, Irak'ın Bulgaristan'a yönelik 2 milyar dolara yaklaşan borcunun tahsilini kolaylaştıracağı umutlarıyla atıldığını göstermektedir. (Kavalski, 2008:385-387)

Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri, büyük güçler arasında ihtilaflara sebep olan Karadeniz bölgesi bugün ABD için Hazar Denizi'nden gelecek olan enerjinin Avrupa'ya aktarılması ve Avrupa'nın Rusya'ya yönelik enerji bağımlılığının kırılması noktasında büyük önem arz etmektedir. Bölgenin önemi, Güney Akım enerji projesi ve Kırım'ın ilhakı sonrasında bir kez daha artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık

Rusya'sı arasında geçen savaşın sonunda Küçük Kaynarca antlaşmasıyla birlikte Karadeniz'de nüfuz edinen Rusya, bu antlaşmayla birlikte Balkanlar'daki etkisini de o dönemden itibaren arttırmaya başlamıştır. Söz konusu dönem, Rusya dış siyasetinde Slavofil politikalar ile darboğazda kalan Rus ekonomisinin Karadeniz ve Boğazlar üzerinden dünya piyasalarına açılma çabalarıyla şekillenen bir dönem olmuştur. Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesinin ardında yatan motivasyonun boğazlarda daha fazla kontrol etme arzusu olduğu ve Stalin'in soğuk savaş döneminde Montrö Sözleşmesinin gözden geçirilmesine ilişkin talepleri dile getirildiğinde, bölgenin Rusya Federasyonu için ne kadar büyük önem arz ettiği anlaşılabilir. Zira bu dönemde, SSCB'nin Montrö Antlaşmasının gözden geçirilmesine yönelik talebi, Truman Doktrininin oluşturulmasındaki faktörlerden birini teşkil edip, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasında önemli rol oynamıştır. Güney Osetya ve Ukrayna krizleriyle birlikte Karadeniz'in önemi bir kez daha tescillenmiş ve bu bağlamda NATO için bilhassa Bulgaristan ve Romanya'nın jeostratejik önemi artmıştır. 2008 yılında yayınlanan NATO zirvesi Bükreş Deklarasyonu'nda bölgenin önemi şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Avro-Atlantik güvenliği açısından Karadeniz bölgesinin önemini sürdürdüğünü teyit ederiz...NATO, ittifak ve Karadeniz ülkeleri arasında diyalogu ve işbirliğini geliştirmek için gösterilen çabaları, bölgesel önceliklerin rehberliğinde, şeffaflık esasına dayanan, tamamlayıcı ve kapsayıcı ilkeler ışığında desteklemeye devam edecektir.” (NATO, 03.04.2008)

Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyesi olması, Gürcistan ve Ukrayna'nın Barış için Ortaklık girişimine dahil olmaları (NATO, 12.06.2020) ve Ukrayna'nın AB ile sürdürmüş olduğu Ortaklık Antlaşması görüşmeleri, Rusya'yı yakın çevre doktrini çerçevesinde harekete geçirmeye zorlamış ve Rusya bu ülkeler üzerindeki ekonomik tahakkümünü arttırmaya çalışmıştır. Karadeniz filosunun operasyon kabiliyeti için hayati önemde olan Sivastopol'deki Rus birliklerinin bölgedeki üs kullanma hakları 2010 yılında 2042 yılına kadar uzatılmış olup, (CSIS, 2017) Kırım'ın ilhakı ile birlikte Rusya, yeniden Karadeniz'de söz sahibi olmuştur. Yine bu dönemde Rusya'nın ilerleyen bölümlerde ele alacağımız enerji projeleri ile Bulgaristan'daki nüfuzunu da arttırmaya çalıştığı göze çarpmaktadır. Karadeniz'de Rusya'nın artan nüfuzunu engellemek, ABD için Hazar Denizinden gelerek Avrupa'ya akacak enerji güvenliği ve dolayısıyla AB'nin Rusya'ya olan enerji

bağımlılığının kırılması açısından bugün de önde gelen dış politika amaçlarından birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan ve Romanya'nın gerek askeri teçhizatlarının yenilenerek NATO'ya entegre edilmesi, gerekse de jeoekonomik politikalar noktasında Rusya'nın karşısında durabilecek Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin NATO'ya eklenmesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde başat politik amaçlardan biri olagelmıştır.

Ülkelerin NATO'ya üyelikleri yalnızca, dış politika yönelimlerinin değişmesiyle kalmamış, NATO bünyesine dahil ettiği ülkelerde sivil-ordu ilişkilerinin ve askeri teçhizatın da değişmesine yol açmıştır. NATO'nun bu bağlamdaki temel amacı, yukarıda değinmiş olduğumuz füze krizinde olduğu gibi, üye ülkelerin savunma sanayinde Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılmasına yöneliktir. Bu politikanın altında yatan temel amaç, ekonomik ve askeri olarak Rusya bağımlılığından kurtulan ülkelerin, NATO şemsiyesi altında dış politika noktasında Rusya'ya daha fazla direnç göstermelerinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın NATO üyeliği sonrasında geçirmiş olduğu dönüşüm de, söz konusu hipotezi destekler mahiyettedir. 28 Ekim 2010 yılında Bulgaristan ordusunun NATO gereksinimlerine uygun olarak küçültülmesi ve modernizasyonunu ön gören Beyaz Belge Bulgaristan parlamentosunda onaylanmıştır. Söz konusu tasarının onaya sunulmasının akabinde, GERB ve ATAKA yasa tasarısına onay verirken, Bulgaristan için Koalisyon (BSP) ve sol tandanslı partiler, modernizasyonun mevcut personel sayısı korunarak yapılması gerektiğini ve egemen devlet vurgusu yaparak çekimser oy kullanmışlardır. Bu bağlamda Aleksandır Radoslavov'un görüşleri, BSP kanadındaki tutumun anlaşılması açısından önemlidir. (Narodno Sabranie, Sto i Shestdeseto Zasedanie, 28.10.2010) BSP, Bulgaristan'ın NATO üyeliğine karşı olmayıp, milletvekilinin de sözlerinden anlaşılacağı üzere, Bulgaristan'ın Avrupa sathındaki savunma mekanizmaları içerisinde güvenliğini ulus devlet olarak sağlamasına daha sıcak bakmaktadır. Bu bağlamda BSP'nin siyaseti, 1990 yılındaki parti siyasetiyle uyum içerisindedir. Komünist mirası dolayısıyla 1990'lı yıllarda eleştirilen BSP, NATO'ya ilişkin dış politika meselelerinde, anti-Amerikan bir tutum takınmıyor olsa da, Rusya ile olan ilişkilerin korunmasına hala önem vermektedir.

NATO üyeliği ile birlikte başlayan önemli dönüşümlerden bir diğeri de, 100 milyon levanın üzerindeki her harcamanın parlamento onayına sunulması, sivil

yönetimin hem iktidar hem de ordu üzerindeki denetimini arttırmaya yöneliktir. Bununla birlikte, Bulgar ordusunun modernizasyonunda çok uluslu fon imkanlarının gündeme gelmiş olması ile birlikte Bulgaristan'ın Avrupa ve NATO güvenlik unsurlarına tam manasıyla entegrasyonu amaçlanmıştır. (BBN, 2014) Metinde Rusya ile var olan ilişkiler bağlamında öne çıkan bir diğer unsur ise, Rusya'nın Kırım ilhakına yönelik duyulan güvenlik kaygısının altının çizilmesidir. Metinde, *bölgesel ve geostratejik çıkarların heterojen yapısının* Karadeniz ve Kafkaslarda ihtilafları beraberinde getirdiği, Kırım'ın yasadışı ilhakı ile birlikte Doğu Ukrayna'nın ikinci dünya savaşından bu yana Avrupa güvenliği için en önemli sorunlardan biri haline geldiğine vurgu yapılmaktadır. (BBN, 2014) Sivil yönetimin ordu üzerindeki denetiminin arttırılması, NATO üyeliği ile birlikte, devlet yapısında başlatılan değişime de önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bulgaristan Savunma Harcamaları/ GSYİH (Milyon Leva)

Yıl	GSYİH	Savunma Bakanlığı Bütçesi	%GSYİH
2000	27399	791,3	2.89
2001	30299	813.80	2.69
2002	33189	944.83	2.85
2003	35812	1001.27	2.80
2004	39824	978.29	2.46
2005	45844	1050.58	2.31
2006	51783	1116.10	2.16

2007	60185	1414.77	2.35
2008	69295	1553.37	2.24
2009	68537	1273.35	1.86
2010	71644	1008.38	1.41

Kaynak: Ministerstvo na Otbranata, *Byala Kniga za Otbranata i Vuoruzjenite Sili na Republika Bulgaria*, https://www.mod.bg/bg/doc/drugi/20101130_WP_BG.pdf

Yukarıdaki tablodan (Ministerstvo na Otbranata, 2010) da görülebileceği üzere, Bulgaristan'ın NATO'ya eklenmesiyle birlikte, savunma harcamalarında ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan zaman zaman, NATO'ya katkı sağlamadığı için eleştirilmekte ve ortak güvenlik noktasında sadece NATO şemsiyesinden istifade eden bir ülke olarak anılmaktadır. Söz konusu durum ABD'nin NATO üye ülkelere, GSYİH'dan savunmaya ayrılan bütçelerin arttırılmasına yönelik çağrılar gelmesine yol açmaktadır. Tüm bu eleştirilere rağmen, NATO, Bulgaristan'ın da dahil olduğu Doğu Avrupa ülkelerinin, Rusya'ya olan bağımlılığını askeri alanda azaltmaktadır. Savunma stratejilerine yönelik Bulgaristan'ın NATO nezdinde kabul ettiği Beyaz Belge'de dile getirildiği üzere, ABD'den alınan yeni savaş uçakları ile birlikte, Bulgaristan ordusunun modernizasyonu sağlanmış olup, ülkenin hava kuvvetlerinin Rusya'ya yönelik bağımlılığının ciddi ölçüde azaltıldığı dile getirilmiştir. (Ministerstvo na Otbranata, 2010) Günümüzde de Bulgaristan'ın NATO'daki etkinliği zaman zaman sorgulanmaktadır. Ülkenin NATO ve Rusya Federasyonu gibi iki süper güç arasında kalmışlığına ilişkin verilebilecek belki de en temel örneği, halihazırdaki cumhurbaşkanı oluşturmaktadır. Eski bir Sovyet uçağı olan MiG-29 pilotu ve ABD eğitilmiş bir subay olan General Rumen Radev'in cumhurbaşkanlığına seçildiğinde kendisine yöneltilen ilk sorunun, Amerika mı yoksa Rusya Federasyonu yanlısı mı bir dış politika izleyeceğine yönelik olması, mevcut arada kalmışlığı oldukça net bir şekilde yansıtmaktadır.

4.1.2.2.AB İLE İLİŞKİLER VE BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASI

1990'lardaki ekonomik kriz ve ülkenin iflasını ilan etmesiyle birlikte, Bulgaristan'daki siyasi partilerin ilk hedefi, ülkeyi içinde bulunduğu dar boğazdan çıkarmak olmuştur. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla girilecek ittifakın, kısa vadede çözümler sunmayacak olması ve ağır toplumsal bedelleri dolayısıyla, Bulgaristan için AB ile entegrasyon dışında makul bir çözüm kalmamıştır. Avrupa Birliği'nin de Maastricht sürecine doğru ilerlediği bu dönemde, eski Doğu Bloğu ülkelerinin birlik ile entegrasyonu, bölgedeki istikrarın sağlanması için önemli görülmüştür. Klasik liberal demokrasi kuramlarından hareketle, AB, bölge ülkelerindeki ekonomik liberalleşme ve piyasa reformları ile birlikte, devletin rolünün azalacağını ve piyasa güçlerinin gelişip toplum ve siyaset üzerinde etkili olacağını düşünmüştür. (Aksoy, 2015:11)

Bulgaristan dış politikasının dönüştüğü bu dönemde, siyasi elitin ABD ve AB yanlısı politikalar arasında gidip geldiği görülmektedir. Yukarıda da açıkladığımız üzere, Filip Dimitrov yönetimindeki DGB içindeki Amerikan yanlısı siyasetçiler, ABD'nin önemli bir güç olması ve IMF ile Dünya Bankası gibi kurumlardaki etkinliği dolayısıyla ABD yanlısı bir dış politikanın, Bulgaristan'ın dış borç sorununa daha kolay çözüm bulabileceğini düşünmüşlerdir. Bu dönemde Bulgaristan'ın fiziki güvenliği için de iki önemli tehdit bulunmaktadır. Pantürkist politikaları dolayısıyla, askeri olarak Balkanlar'daki en güçlü devlet konumunda bulunan Türkiye'nin, Türk azınlık problemi dolayısıyla Bulgaristan'a askeri müdahalede bulunma ihtimali, Varşova Paketi'nin dağılmasıyla Sovyetler Birliği'nin koruyucu şemsiyesinden çıkan Bulgaristan için, askeri güvenlik noktasındaki ittifak arayışını da hızlandırmaktaydı. Batı Avrupa Birliği'nin bu bağlamdaki kapasite yetersizliği, çözüm olarak okları NATO'ya çevirmektedir. DGB'nin bu tutumuna karşılık, BSP hükümeti Rusya ile var olan geleneksel bağların koparılmaması için NATO üyeliğine karşı bir tavır sergilemekteydi. Bu bağlamda Yugoslavya iç savaşı, Bulgaristan'da AB ve NATO üyeliklerinin eş derecede önem kazanmasına sebep olan bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktaydı. NATO'nun bölgede ihtilafların teskininde oynamış olduğu rol dolayısıyla Bulgaristan'ın NATO üyeliği daha fazla tartışılan bir konu haline gelmiş olsa da, çok kutuplu düzende, modern güvenlik tehdidinin devlet içindeki çöken ekonomik yapıdan kaynaklanacağını düşünülmesi, ekonomik kalkınmanın

sağlanabilmesi adına AB ile entegrasyona öncelik verilmesini beraberinde getirdi. (Katsikas, 2012:85-88) ABD'nin coğrafi olarak uzak olması ve dağılmakta olan Sovyetler Birliği ile gerilimin arttırılmaması için Doğu Avrupa'ya siyasi yatırım yapmaktan çekindiği bu dönemde, AB'nin Kopenhag Zirvesi sonrasında, Doğu Avrupa'ya doğru genişleme kararı alması, (European Council, 1993) birliği Bulgaristan için daha cazip bir opsiyon haline getirmekteydi. Bu bağlamda, AB ile gerekli temaslar kurularak, Bulgaristan, AB üyeliği sürecine girmiş oldu.

AB Katılım Öncesi Mali Yardımlar 1990-2006 (Milyon Euro)

Lehdar Ülke	Yardım Miktarı	Lehdar Ülke	Yardım Miktarı
Bulgaristan	2358.1	Malta	57.0
Kıbrıs	61.7	Polonya	3994.1
Çek Cumhuriyeti	1062.2	Romanya	3671.6
Estonya	346.0	Slovakya	805.2
Macaristan	1478.9	Slovenya	358.4
Letonya	422.7	Çoklu Lehdarlar	3248.7
Litvanya	808.5	TOPLAM	18673.1

Kaynak: European Commission, *Evaluation of PHARE Financial Assistance to Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Malta, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia, Final Report*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/2015/20150806-phare-ex-post-evaluation-final-report.pdf

1991-1995 yıllarını kapsar şekilde, (European Commission, 2015) Doğu Avrupa'daki dönüşümü hızlandırmak için ayrılan PHARE yardımlarından Bulgaristan'ın da istifade etmesi ve Bulgaristan ile 1993 yılında imzalanarak 1995

yılında yürürlüğe giren Ortaklık Antlaşması ile beraber, Bulgaristan ekonomisinde, AB'nin etkisi giderek artmaya başladı. Sovyetler Birliği ile düşen ticaretin AB üye ülkeler ile doldurulduğu bu dönemle birlikte, Bulgaristan siyasetinde AB'nin etkisi de daha fazla hissedilir oldu.

Bulgaristan'ın AB ile olan gerek ihracat gerekse ithalatı 1993 yılından itibaren, Ortaklık Antlaşması'na da bağlı olarak ciddi bir hız kazanmış oldu. (Velinova, 2006) Bulgaristan'a yönelik yapılan bu yardımlar, Doğu Avrupa'da arzu edilen demokratik dönüşüm gerekçesiyle ülkeye verilmekteydi. Özellikle 1991 yılında Moskova'da gerçekleşen darbe girişimi sonrasında, demokratikleşme sürecinin ne koşulda olursa olsun gerçekleşmeyeceğini anlayan Avrupalı liderler, bölge ülkelerindeki demokratik dönüşümlere siyasi ve ekonomik yatırımlarda bulunma gayretinde olmuşlardır. Bulgaristan'da da Todor Jivkov dönemi sonrası gerçekleştirilen ilk demokratik seçimleri, BSP'nin kazanması, AB'nin istediği demokratikleşmenin kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini göstermekteydi. (Katsikas, 2012:83-102) Bulgaristan'ın AB üyeliği için resmi başvurusu, BSP hükümeti tarafından Jan Videnov başbakanlığında 1995 yılında yapılmış olup, AB'nin Bulgaristan'ın başvurusuna yönelik yanıtı 1997 yılında gelmişti. AB komisyonunun 1997'de Bulgaristan'ın üyelik başvurusuna yönelik bildirdiği görüş incelendiğinde, üç alandaki eksikliklerin altının çizildiği karşımıza çıkmaktadır.

- Hukukun Üstünlüğü
- Yolsuzluk
- Ekonomik Reformlar (European Commission, 1997)

Komünist kadroların, iktidardan çekilmesi ile birlikte ortaya çıkan güç boşluğunu *grupirovki* adı verilen yapıların doldurulması, ülkede suikastların kol gezmesine yol açmış, yargı mensuplarının aldıkları rüşvetler dolayısıyla, Bulgaristan'ın adalet ve iç işleri alanındaki karnesi AB nezdinde zayıf kalmıştır. Söz konusu durum 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Bulgaristan ile üyelik müzakerelerine, ülkenin üyelik kriterlerini karşılamaması dolayısıyla başlanamayacağını duyurulmasına yol açmıştır. (European Council, 1997) Bulgaristan'a 1997 yılında üyelik müzakerelerine başlanmayacağına ilişkin kararın bildirilmesinden yalnızca iki yıl sonra, 1999 Helsinki Zirvesi'ne gelindiğinde, siyasi resmin tamamen değiştiği karşımıza çıkmaktadır. Zirve sonuç bildirgesinin 10. Maddesinde şu ifadeler yer verilmektedir.

“Son gelişmeler ve Komisyon’un raporları ışığında, Avrupa kıtasında güvenlik ve istikrara olumlu katkıda bulunmaya kararlı olan Avrupa Konseyi, birliğe üyelik koşulları ve buna müteakip Antlaşma düzenlemeleri ile ilgili olarak, Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Malta ile Şubat 2000 tarihi itibariyle ikili hükümetler arası konferans düzenleme kararı almıştır.” (European Parliament, 1999)

Jan Videnov hükümetinin elzem olarak görülen yapısal reformları hayata geçirememesi, 1997 yılında ülkede ekonomik krizin patlamasına yol açmış, enflasyon %547’leri görmüş ve Bulgaristan IMF’nin önerdiği kemer sıkma politikalarını hayata geçirmek durumunda kalmıştır. (Stanchev, 2004) BSP’nin kötü ekonomi politikalarının ülkeyi sürüklediği ekonomik kriz, 1997 yılında ülkede iktidarın bir kez daha el değiştirmesine yol açmış ve Ivan Kostov yönetimindeki DGB seçimlerden galip ayrılarak post-komünist dönemde ikinci kez Bulgaristan dış politikasına yön verecek olan hükümeti kurmuştur. Bu noktada şüphesiz sorulması gereken soru, 1996 yılındaki ekonomik krizi atlatamamış Bulgaristan’a yönelik 1999 yılında müzakerelere başlanması kararının altında ne yattığıdır?

Bulgaristan ve Romanya’nın birliğe üyeliğini en ateşli destekleyen kişi, İngiltere başbakanı Tony Blair olmuştur. İngiltere hükümetinin Bulgaristan ve Romanya üyeliklerine yönelik menfi tavrı, söz konusu ülkelerin 1999 Kosova müdahalesinde NATO yanlısı politika izlemeleri sonrasında değişmiştir. Bulgaristan ve Romanya’nın gerek Balkanlar gerekse Karadeniz’deki konumları, birlik genişlemesinde jeopolitik faktörleri göz önünde bulunduran İngiltere’nin radarından kaçmamıştır. 2003 yılındaki Irak müdahalesinde operasyona katıldığı için, askeri operasyona karşı çıkan Almanya ve Fransa gibi ülkelerin tenkitlerine maruz kalan Bulgaristan, İngiltere’nin savunuculuğunda AB üyeliğine giden sürece adım atmış olur. (Katsikas, 2012:90-95) Ülkenin, NATO yanlısı siyaset yürütmesinin AB üyeliğini beraberinde getireceğini düşünen, Bulgaristan siyasi eliti, bu noktada haklı çıkmıştır.

AB, üçüncü ülkelere yönelik politikalarında dış politika aracı olarak daima normatif gücüne başvurmuştur. Literatürde şartlılık/şart koyma (*conditionality*) ilkesi olarak kavramsallaştırılan dış politika aracı ile birlikte AB, üyelik perspektifi sunduğu ülkelerde, demokratikleşmeyi sağlamaya çalışmıştır. AB’nin talep ettiği demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisinin, ekonomik refah ve AB üyeliği gibi ödülleri bulunduğundan, birlik pek çok Doğu Avrupa ülkesinde, demokratikleşme sürecinin lokomotifi olmuştur. AB müktesebatına uyumun denetlendiği AB üyelik

sürecinde, müzakere fasıllarının kapatılabilmesi için, söz konusu ülkelerdeki AB yönetim standartlarına ve normlarına uyum gözetilmiştir. Bu bağlamda, üyelik talebinde bulunan her ülkede olduğu gibi Bulgaristan'da da AB ile bütünleşme sürecini tetikleyecek kurumlar tesis edilmiş ve Bulgaristan'daki demokratikleşme noktasında gerçekleştirilen yatırımlar denetlenmiştir.

AB üyeliği için gerekli olan reformların hayata geçmesi Bulgaristan'da ivedilikle gerçekleştirilen bir süreç teşkil etmemiştir. Demokratikleşme ve ekonomik liberalleşmenin getireceği toplumsal yüklerin, seçimleri kaybettirme ihtimali, iktidar partilerini bu yönde davranmaktan alıkoymuştur. Bununla birlikte, AB üyelik sürecinde, üyelik perspektifinin kazanılmasının getirdiği siyasi meşruiyetten istifade etmek arzusunda olan post-komünist dönemdeki dönüşüm sürecinin kazananları, reformları geciktirmekte siyasi çıkar gördüklerinden dolayı, Bulgaristan'ın Avrupalılaşıma süreci de ciddi sekteye uğramıştır. (Hellman, 1998:203-204) Bununla birlikte 1991 yılından 1997 yılına kadar cumhurbaşkanı ve hükümetlerin farklı dış politika amaçlarına öncelik vermesi ve her iki yılda bir değişen iktidarlar dolayısıyla istikrarlı bir hükümetin kurulamayışı, Bulgaristan'ın AB üyeliğini geciktiren sebepler arasında yer almıştır.

Yukarıda sayılan tüm bu sebeplere rağmen, Bulgaristan ekonomisinin kalkınması için AB gibi herhangi bir aktörün bulunmayışı, Bulgaristan'ın üyelik sürecini sürdürmesini beraberinde getirmiştir. 2004-2006 yılları arasında Bulgaristan'ın üyelik sürecinde ülkeye aktarılan fon miktarının yıllık 500 milyon avro ile ülke GSYİH'nin %2'sine ulaşması, (Velichkova, 2011) ülke siyasetinde AB'nin etkisinin artmasına yol açmıştır. PHARE, ISPA ve SAPARD programları aracılığıyla tevzi edilen yardımların, Bulgaristan'ın yerine getirmesi gereken reformlar şartına bağlı olması, siyasi partilerin AB'nin dikte ettiği koşullara uymalarını beraberinde getirmiştir. Ekonomik olarak kırılgan konumda bulunan Bulgaristan'da AB ile tesis edilecek iyi ilişkilerin, siyasi meşruiyet ve seçim zaferi manasını taşıması, dış politikadaki ideolojilerinden bağımsız olarak gerek sağ gerekse de sol partilerin, AB entegrasyonu noktasında birleşmelerini sağlamıştır.

2001 yılında iktidara gelen Simeon Saksoburgotski hükümetinin dış politikada belki de en büyük başarısı, Bulgaristan'ın AB üyeliğini teminat altına alması olmuştur. Başbakan Simeon döneminde, cumhurbaşkanı Georgi Parvanov'un da AB yanlısı

politikalar izlemesi, AB üyelik sürecine hız verilmesini beraberinde getirmiştir. Ne var ki, ülkenin AB'ye üyeliğinde Kozloduy Nükleer enerji santralinin bazı etaplarının kapatılmasına ilişkin AB'den gelen talep, Bulgaristan'da iç siyasetin bölünmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, cumhurbaşkanı ile hükümetin ciddi bir ayrışma içerisinde olduğu dile getirilmiştir. (Prodanov, vd. 2009:410-421) Eski bir Sovyet teknolojisi olan Kozloduy Nükleer Enerji Santrali, bugün dahi Bulgaristan dış politikasında önem arz eden bir konu olarak cereyan etmekte olup, Bulgaristan-Rusya-AB ilişkiler üçgeninde gündemdeki yerini korumaktadır.

2004 yılında birliğe katılacak Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden ayrı tutulan Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye katılımı 16-17 Aralık 2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi ile 2007 yılı olarak kararlaştırılmıştır. Bulgaristan ve Romanya ile imzalanan Katılım Antlaşmalarında AB, ilgili antlaşmaların 36, 37 ve 38. maddelerinde koruma hükümleri belirlemiştir. Bu koruma hükümlerine göre AB, Bulgaristan ve Romanya'nın üyelikleri akabinde söz konusu ülkelerin ekonomi, iç pazar, adalet ve iç işleri alanlarındaki birlik normlarına uygunluğunu izleme hakkını saklı tutmuştur. Bahsi geçen alanlarda uyumun sağlanamaması halinde AB fonlarının askıya alınması ve gıda ihracatına yönelik yasakların getirilmesi gibi yaptırımlar saklı tutulmuştur. (Trauner, 2009) AB şartlılık ilkesinin üyelik sonrası döneme uzatılması (*extended conditionality*) AB genişleme tarihinde emsali olmayan bir uygulamadır. Pek çok AB yetkilisi, şartlılık ilkesinin üyelik sonrası dönemi içinde barındıracak şekilde genişletilmesinin aday ülkelerin AB normlarına uyumlarının söylemsel düzeyde kalmasına yol açacağını dile getirmiştir. (Pridham, 2007) Zira, AB üyeliği ile beraber ortak pazara ulaşmak gibi ekonomik bir mükafata erişilmesinin akabinde, yeni üyelerin vaat ettikleri reformları gerçekleştirmekten imtina ettikleri görülmektedir.

4.1.3. SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞİN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ VE BULGARİSTAN SİYASETİNDE DEVLET KAPASİTESİ PROBLEMİ

Doğu Bloğundaki diğer ülkelerde olduğu gibi, Bulgaristan'da da BKP döneminde, devletin güçlü olduğu, üretim kaynaklarının ve gelirin merkezi planlama dahilinde devlet organları tarafından idare edildiği sistemin terk edilmesi gerektiği, dış borç krizinin ortaya çıkmasıyla anlaşılmış oldu. Çift kutuplu dünyadaki sosyalist üretim biçimi ile liberal piyasaların savaşımdan, piyasa ekonomisinin galip gelmesi, çözüm reçetesi olarak ekonomiyi devlet tahakkümünden kurtaracak, devletin rolünü

marjinalleştirecek ve serbest piyasanın nimetlerinden istifade ettirebilecek bir sistemin tesisini işaret etmekteydi. Bu bağlamda John Williamson'un Washington Uzlaşısı olarak nitelendirdiği neo-liberal piyasa reformunun, ivedilikle Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanması, bu ülkelerdeki muhalif hareketin de dört kolla sarıldıkları ve benimsedikleri bir çözüm teşkil etmiş oldu. Ne var ki bu noktada karşımıza hem siyasi hem de ekonomik bir ikilem çıkmış oldu. Weingast, mülkiyet haklarını koruyabilen devletin, vatandaşlarının varlığına el koyma kudretine sahip olduğuna dikkat çekmekteydi. (Weingast, 1995) Yazarın dikkat çektiği bu ikilem komünist dönemdeki özel mülkiyet hakkını vatandaşa tanımayan devlet için gayet geçerli bir saptamaydı. Lakin komünist dönemdeki bu ikilem, komünizmin yıkılışının akabinde de devam edemez mi? Devletin ekonomideki rolünün yalnızca mülkiyet haklarını korumakla sınırlandığı bir sistemde, ekonomideki devlet otoritesine karşı çıkan piyasa güçleri, etkin demokratik yönetimin kurumsal temelini altını oyamaz mı? (Ganev, 2001) 1990'lar ile birlikte Doğu Avrupa'daki ülkelerde görülen şey Rusya'da *silovniki* Bulgaristan'da *grupirovki* adı verilen, "kanunların üstünde" yer alan, *ancien regime* 'in güvenlik ve siyasi elitinin, piyasa kapitalizmi ile birlikte mevcut statükolarını koruma savaşından başka bir şey değildi. Dolayısıyla söz konusu gruplar, dış ticareti yönlendirebilme, parlamentoda yürüttükleri siyasi lobiyle, kanunlara etki edebilme kapasiteleri açısından incelenmeye değerdirler.

Neo-liberal siyasi elitin arzu ettiği zayıf devlet yapısı, bir dizi özelleştirmeleri beraberinde getirmiş ve böylelikle ülkelerin uluslararası piyasalara eklenilebileceği düşünülmüştür. Reagan ve Thatcher döneminde başlatılan bu ekonomi politikalarına Bulgaristan'ın intikali, 1991 yılında DGB hükümetiyle birlikte gerçekleşmiş ve 1997 yılındaki Kostov hükümetiyle de hız kazanmıştır. İMF'nin önerileri doğrultusunda, kamu iktisadı kurumlarının özelleştirilmesi, komünist dönemde el konulan mülklerin eski sahiplerine iade edilmesi, özelleştirme hareketlerindeki ilk adımları teşkil etmiştir. Post-komünist dönemdeki özelleştirme hareketinin kazananı olan eski komünist kadrolar (eski devlet görevlileri ve bakanlar da dahil olmak üzere), statükolarını korumak için ulus sathını aşan oligarşik ağlar kurmuşlardır. 1989 sonrasında yaşanan bu dönüşüm, liberalizmin savunucusu uluslararası kuruluşlara şu dersi öğretmiştir. Devlet kapasitesinde var olan eksiklik, totaliter rejimler kadar, liberal değerleri tehlike altına atmaktadır. (Holmes, 2001)

Soğuk savaş boyunca, “aşırı devletten” şikayet eden muhalif hareket ve neoliberalizm müritleri, ironik bir şekilde postkomünist dönemde devletin tamamen ortadan kalkmasından şikayet eder duruma gelmiştir. Rusya’da yalnızca 1996 yılında 26 vergi müfettişinin öldürülmesi, (Holmes, 2001) Bulgaristan’da eski başbakan ve bakanların sokak ortasında gün ışığında vurulması, komünist dönem eski bakanların şirket müdürlüklerine getirilerek ahabap-çavuş ilişkileriyle bir ulusun enerji piyasasına tamamen hükmetmesi, uluslararası kuruluşların Bulgaristan’ın demokratikleşmesi için ayırdıkları bütçenin amaçlarını yerine getirememesine yol açmıştır. Liberal reformların yaratmış olduğu şok etki sonucunda, eski rejim siyasi elitinin yasadışı yollardan statükosunu korumasının, Bulgaristan-Rusya ilişkileri açısından önemi ise, iki ülke arasındaki ilişkilerin oligarşik ağlar üzerinden sürdürülmesine yol açmasından kaynaklanmaktadır. Post-komünist dönemde Multigrup Holding vakası bu bağlamda önemli bir örnek teşkil edip, söz konusu yapılar son başlıkta daha detaylı olarak incelenecektir.

Bahsi geçen oligarşik yapıların Bulgaristan dış politikası ve AB ile var olan ilişkiler açısından önemi ise, bu yapıların Bulgaristan’ın demokratikleşmesi noktasında yaratmış oldukları negatif etkiden kaynaklanmaktadır. Bulgaristan’daki devlet kapasitesinin yetersizliği ve buna müteakip oluşan yolsuzluk AB’nin Bulgaristan ilerleme raporlarında da kendine yer bulmuştur. Bu bağlamda 1998 yılında Bulgaristan’ın AB’ye uyumuna ilişkin ilerleme raporuna baktığımız zaman, AB komisyonunun söz konusu probleme şu sözlerle değindiği karşımıza çıkmaktadır. *“Bulgaristan’ın AB müktesebatını etkin bir şekilde icra edebilmesi için gerekli olan yapıların tesisi noktasında önemli idari reformları hayata geçirmesi gerekmektedir.”* (European Commission, 1998)

Aynı belgede yolsuzluğun hükümetin aldığı tüm önlemlere rağmen ciddi bir sorun olarak kalmaya devam ettiği, hakim ve savcılarının bağımsızlığının temininin AB üyeliği noktasında elzem olduğu benzer şekilde dile getirilmektedir. (European Commission, 1998) Komünist dönemin bitimiyle başlayan bu problem, bugün dahi Bulgaristan siyasetinde zaman zaman tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zayıf idari kapasiteden istifade eden bu yapıların varlığı, Bulgaristan dış politikasının Avrupalılaşmasının önündeki en büyük engellerden biri olup, gayri resmi kanallar vesilesiyle de olsa, Bulgaristan-Rusya yakınlaşmasını sağlamaya devam edecektir.

Serbest piyasa ekonomisinin Bulgaristan dış politikasının şekillenmesinde yarattığı bir diğer etki de, siyasette yeni güç eksenlerinin oluşmasından ileri gelmektedir. Komünist dönemde, üretim kaynaklarının tek bir aktörün sahip olduğu dönemdeki, dış politikadaki tek seslilik, 1989 sonrası dönemde ciddi ölçüde kırılmıştır. Her ne kadar, devlet kapasitesindeki yetersizlik, yasadışı, paramiliter yapılanmalara zemin oluştursa da, girişimciliğin desteklenmesiyle birlikte oluşan piyasa güçleri, Bulgaristan dış politikasını yönlendirecek yeni aktörler olarak, gün ışığına çıkmaya başlamıştır. Bu ekonomik aktörlerin çıkarlarının gözetilmesi de, Bulgaristan siyasi eliti için, seçimlerin kazanılması noktasında önem arz etmeye başlamıştır. Dolayısıyla dönemin koşullarından hareketle, 1989 sonrası dönemde Bulgaristan dış politikası incelenirken, komünist dönemden ayrı olarak, aktör çeşitliliğinin göz önünde bulundurulması bizler için önemlidir.

4.2.NÜFUZ ALANI OLARAK İÇ SİYASİ AKTÖRLER VE RUSYA'YA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

Rusya'nın Bulgaristan dış politikası üzerindeki etkilerini incelerken göz önünde bulundurmanız gereken temel hususlardan bir tanesi, 1989 sonrası Bulgaristan dış politika karar alma mekanizmasında yaşanan değişim olmalıdır. Soğuk savaş sonrasında uluslararası dünya düzeni, eski Doğu Bloğu ülkelerini de bünyesine katabilmek adına önemli reformların hayata geçirilmesine vesile olmuştur. Bu bağlamda, Bulgaristan'daki kurumsal reformların ifasında da AB'nin öne çıktığı görülmektedir. AB üyelik süreciyle birlikte başlayan ve dış politika karar alma mekanizmasının da değişmesine yol açan bu dönüşüm, siyasette söz sahibi olan aktörlerin çoğalmasına yol açmıştır. Ekonomik olarak sancılı geçen bu dönüşüm ve dolayısıyla Avrupalılaştırma sürecine tepki ile yaklaşan iç siyasi aktörler ise, Rusya'nın Avrupa ile rekabet içerisinde yürütülen ilişkilerde ittifak kurabileceği merciler olarak zuhur etmeye başlamıştır. Oluşan bu yeni dinamiklerin anlaşılabilmesi için ilk etapta AB üyelik sürecinin şart koştuğu koşullara bir göz atmak gerekir.

AB üyeliği ile birlikte, birliğe katılan devletlerin, AB'nin belirlediği normalar dahilinde hareket etmesi beklenmektedir. AB'nin 1993 sonrasında Maastricht ile birlikte ekonomik entegrasyonunu tamamlaması ve müteakip genişlemeler ile birlikte, önemli bir ekonomik güç haline gelmesi, birliğin uluslararası problemlerde daha aktif bir rol oynaması gerektiğine ilişkin beklentileri arttırmıştır. Bu bağlamda, dış politikada tek ve yeknesak bir ses oluşturulabilmesi için Lizbon Antlaşması sonrasında,

AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilciliği makamı oluşturulmasına rağmen, AB'nin dış politika noktasında aktif bir rol oynayamadığı tenkitleri yapılmaktadır.

AB'nin dış politikada etkin bir rol oynayamamasının ardında iki temel sebep olduğu dile getirilmektedir. Robert Kagan' göre uluslararası sistemin postmodern Kantçı bir Nirvana olmadığı ve Hobbes'çu mahiyetinin korunduğu dünyada, caydırıcı askeri güç tek geçerli akçe olup, AB bu akçeden yoksundur. Dolayısıyla, AB, ortak çıkarların ve uluslararası düzenin korunması noktasında NATO'ya bağlı kalacaktır. (Smith, 2014:8-9) Bunun yanında dile getirilmesi gereken ikinci sebep ise, AB üyeliği, üye devletlerin egemenliklerinden kısmen vazgeçmek manasını taşısa da, dış politika noktasında ortak karar alma prosedürünü tesis edememiştir. Bugün, AB üyesi devletler, ulusal çıkarlarını öne sürerek, AB'nin yürütmeye çalıştığı ortak dış politika çizgisinden zaman zaman ayrışabilmektedir. Böyle bir dış politika izlemenin de herhangi bir yaptırımı olmamaktadır. Söz konusu durum, dış politikada AB'nin caydırıcılığını sorgulamakta olup, birliğin ekonomik bir dev ve askeri bir cüce olduğu yorumlarının beraberinde gelmesine yol açmaktadır.

Bulgaristan da 2007 yılı itibariyle AB üyesi bir devlet olmasına rağmen, birliğin dış politikasından sıklıkla ayrı bir siyaset izlediği gözlemlenmektedir. Bulgaristan'ın AB siyasetinden ayrılma temayülünü genellikle Rusya ile ilgili krizlerde izlediği görülmektedir. Bu bağlamda verilebilecek örneklerden birini Skripal casus krizi oluşturmaktadır. Skripal casus krizi dolayısıyla AB ve Rusya arasında ilişkiler gerginleşirken, pek çok AB ülkesi diplomatları ülkesinde istenmeyen kişi ilan ederek kovmuştur. Rusya ile, enerji projelerinde var olan ilişkiler düşünüldüğünde Bulgaristan'ın ise Rus diplomatları kovmaktan imtina ettiği gözlemlenmiştir. (Markov, 2018) Söz konusu durum, AB üyeliğinin Bulgaristan karar alma mekanizmasında bir değişikliğe yol açmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Skripal casus krizinde, Rusya ile var olan enerji sektöründeki işbirliği ve ticaret antlaşmaları dolayısıyla eşgüdüm içerisinde hareket edemeyen Bulgaristan'ın yine de AB'den gelen baskılardan arı olmadığı göze çarpmaktadır. 20 ülkenin Rus diplomatları *persona non grata* ilan ettiği Skripal skandalı akabinde, diplomatları ülkeden göndermeyen Bulgaristan'ın 2020 yılında savcılığın dikkatine sunulan kanıtlar dolayısıyla farklı bir karar aldığı görülmektedir. Dış işleri bakanı Ekaterina Zaharieva, Rus elçi Makarov'a nota vererek, casusluk yaptığı anlaşılan Rus

diplomatların ülkeden ayrılmalarını talep etmiştir. (Bulgaria izgoni..., News.bg, 2020) Söz konusu suçlamalar dahilinde, öne çıkan diğer isimler ise, ilerleyen bölümde detayları ile ele alacağımız, Rusofil hareketi başkanı Nikolay Malinov, BSP'ye yakınlığı ile bilinen gazete editörü Yuri Borisov ve banker Konstantin Malofeev olmuştur. Söz konusu casus skandalına beklendiği üzere en sert eleştiri, bir dönem dış işleri bakanlığı da yapmış olan ABD yanlısı politikalarıyla bilinen Solomon Pasi'den gelmiştir. Ülkede Rus casusların faaliyetlerinin ilk kez yaşanmadığını dile getiren Solomon Pasi'ye göre, Bulgaristan'ın NATO'da %2 klübüne dahil olduğu ABD ziyaretinde söz konusu kararın alınmasının ise, önceden planlanan bir dış siyaset hamlesi olduğu dile getirilmiştir. Bulgaristan'ın Rus diplomatları kovma kararı aldığı bu dönemde, ABD ile F-16 antlaşmalarının yapılması da oldukça ilgi çekicidir. (Bulgaria obicha..., News.bg, 2019)

4.2.1. SİYASİ PARTİLERİN RUSYA'YA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

Rusya'nın siyasi nüfuzunu arttırmak için kullandığı araçlar arasında, siyasi partilerle yürütülen yakın ilişkiler, incelenmesi gereken bir diğer alanı teşkil etmektedir. Komünizmin yıkılması ile birlikte, siyasette çok partili hayatın tesis edilmesi ile birlikte Bulgaristan dış politikasına etki eden aktörler de böylelikle çoğalmıştır. BKP dönemi Bulgaristan dış politikası, Todor Jivkov ve yakın mesai arkadaşlarının almış oldukları kararlardan müteşekkil iken, 1990'larla birlikte Bulgaristan dış politikasında her bir siyasi aktörün dış politika kararları noktasında daha temkinli davranışları gerekmiştir. Zira dış politikayı yürütmekle sorumlu olan hükümet ve siyasi iktidarların almış oldukları kararların iç politikada yansımaları olmaktadır. Söz konusu kararlar, parlamentoda tartışılmakta ve siyasi partilerin eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin hükümeti değiştirme çağrısı noktasında kamuoyu oluşturabileceği gerçeği, Rusya için yeni müttefikler bulunabilecek bir zemin de yaratmaktadır. Bu bağlamda, Rusya'nın yakın ilişkiler yürüttüğü siyasi partiler noktasında da BKP'nin selefi olan BSP ve son dönemde sağ-radikal parti olarak ön plana çıkan ATAKA partisi ve başkanı Volen Siderov ön plana çıkmaktadır.

BSP döneminde Rusya'ya yönelik dış politikalar izlendiği zaman, Bulgaristan ve Rusya arasındaki ilişkilerin iyileşme trendinde olduğu gözlemlenmektedir. İki ülke arasında büyük enerji projelerine yönelik antlaşmalar, BSP döneminde imzalanmış

olup, Soğuk Savaş sonrasındaki Bulgaristan siyaseti, BSP ve Rusya yanlısı politikalar izleyen sol kanat ile Avro-Atlantik yanlısı politikalar izleyen liberal partilerin arasındaki çatışmalara sahne olan, çift kutuplu bir yapı içerisinde şekillenmektedir. Bu bağlamda Rosen Plevneliev gibi, liberal kanadın desteklediği siyasetçiler Rusya kartşıtı söylemleriyle ön plana çıkarken, BSP'nin ve 2005 sonrası dönemde ATAKA gibi siyasi partilerin ve Obedineni Patrioti gibi sağ kanat koalisyonların, Rusya propagandası yaptıkları görölmektedir.

Bulgaristan'ın Avro-Atlantik ittifaka eklenmesinde öncü rol oynayan Rosen Plevneliev ve eski Savunma Bakanı Velizar Shalamanov Cardiff'te sundukları "Vizyon 2020" belgesinde, Rusya'nın Bulgaristan ulusal güvenliğine tehdit oluşturduğunu dile getirmekteydi. Metinde, Rusya'nın Doğu Ukrayna'yı uluslararası hukuka aykırı bir şekilde ilhakının, ikinci dünya savaşından bu yana Avrupa'daki barış ve güvenliğe yönelik en büyük tehditlerden biri olduğu, söz konusu durumun Karadeniz'de güç dengesini ciddi bir şekilde değiştirip Bulgaristan'ın ulusal güvenliği için tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir. (BBN, 2014) Bu bağlamda aynı belgede, Bulgaristan'ı da etkileyen bir hibrit savaştan söz edilmektedir. Metne göre hibrit savaş, konvansiyonel gerilla savaş taktiklerinin yanı sıra, ayrılıkçı gurupların gizliden gizliye desteklenmesi, siber saldırılar, propaganda, ekonomik baskı ile benzeri uluslararası hukuka aykırı eylemleri içermektedir. Yine NATO zirvesinde Rosen Plevneliev'in Rusya'ya yönelik yaptığı açıklamalarda oldukça sert bir dil kullandığı karşımıza çıkmaktadır.

"Dünya'ya Çaykovski, Tolstoy ve Dostoyevski'yi sunmuş bir ülkeyi ortağımız olarak görmek isteriz. Fakat bugün uğraştığımız Rusya tamamen farklı bir ülke. Karşımızda Cumhurbaşkanı'nın Avrupa'yı ortak olarak değil, rakip olarak gördüğü milliyetçi, agresif bir Rusya var. Tüm Avrupa, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla beraber çok şey kazandı. Özgürlük, demokrasi, perspektif. Vladimir Putin, duvarın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını bir felaket olarak gördüğü için, tarihi farklı bir şekilde yorumlayarak, Avrupalı tüm değerlere karşı çıkıyor. Büyük Almanya ve o kadar büyük olmayan Bulgaristan'ın eş haklara sahip olduğu Avrupa Birliği yenilikçi bir proje. Lakin Vladimir Putin'in dünyasında, büyük güçlerin ve onlara biat etmek zorunda olan çevrenin bulunduğu 19. Yüzyıl düşüncesi var. İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkartılacak en önemli ders, ister küçük ister büyük olsun, her devletin hak ve hukukunun olduğudur. Avrupa Birliği bir yerin işgaliyle değil, hukukun üstünlüğü ile kurulmuştur. Rusya'nın ona tabi olacak vassal devletlere değil, müttefiklere ihtiyacı olduğunu anlaması gerekiyor." (Plevneliev: Rusia e..., Chronicle.bg, 2014)

Ukrayna krizi ve Güney Akımı projesiyle alakalı Frankfurter Allgemeine Zeitung'a vermiş olduğu röportajda görüşlerini dile getiren cumhurbaşkanı, sözlerine şu şekilde devam ediyor:

“Güney Akım projesini istiyoruz ancak AB üyesi olarak Avrupa hukukuna aykırı boru hattının inşasına izin vermeyeceğiz. Rusya sürekli olarak Güney Akım projesinde yer alan devletlerle doğrudan antlaşmaya varmaya çalışıyor... Rusya'nın en büyük hatalarından biri Avrupa kanunlarını küçümsemek oldu. Artık Rusya'nın, Avrupa'da hukuk devletinin gerektirdiği usullere uyacak ve onları koruma niyetinde olan güçlü kurumlar olduğunu bilmesi gerekir... Rusya, Avrupa'ya ve ABD'ye, Ukrayna'ya yönelik kararın büyük güçler tarafından alınması gerektiğini dile getiriyor. Bu, 19. Yüzyılın politikası. Oldukça tehlikeli. Ukrayna'nın geleceğine büyük güçler değil, yalnızca Ukrayna halkı karar vermelidir.” (Prezident na Republika Bulgaria, 2014)

Cumhurbaşkanı, Ukrayna krizi ve Kırım'ın ilhakına yönelik AB ve ABD ile ortak bir tutum içerisinde hareket ederken, Rusofiller Ulusal Hareketi başkanı ve BSP milletvekili Nikolay Malinov, Bulgar Ulusal Televizyon ve Radyosu'na (BNT) Pravda gazetesi köşe yazısını aratmayacak ifadelerle seslenmektedir. AB üyesi bir devletin koalisyon iktidarındaki milletvekili olarak Nikolay Malinov, Rusya'nın Kırım'ı ilhakına yönelik sorulan soruya ;

“Dünyanın dört bir yanındaki Ortodoks Slavlar'ı Üçüncü Kırım Zaferi için kutlar sıranın Balkanlara geldiğini hatırlatmak isterim. Bu masanın etrafında toplanmış Rusofiller olarak bence kendimizi de tebrik edebiliriz.” (Bechev, 2014) şeklinde yanıt veriyor.

Yukarıda vermiş olduğumuz şu iki örnek dahi, dış politika dediğimiz zaman, siyasi partiler noktasında ne kadar büyük ayrışmaların olduğunu bizlere göstermektedir. Dolayısıyla Bulgaristan dış politika kararlarını ele alırken, hangi siyasi partinin iktidarda olduğuna bakmak, kararın arkasında yatan motivasyonun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Zira, Bulgaristan'daki siyasi partiler, dış politika kararları dendiğinde, beyaz-siyah ayrımı kadar farklı kararlara imza atabilmektedirler.

Ukrayna krizi bu bağlamda, Bulgaristan dış politikasının Rusya ile olan ilişkiler noktasında nasıl bölündüğünü göstermesi açısından tabiri caizse tam bir turnusol kağıdı teşkil etmiştir. Herşeyden evvel, Kırım'ın ilhakına giden süreçte Bulgaristan'da

iktidar üç kez el değiştirmiştir. Plamen Oresharski liderliğinde DGB, 2014 yılında partiden ihraç edilecek Georgi Bliznashki liderliğinde BSP ve halen tezin yazılmakta olduğu dönemde koalisyon hükümetinde başbakanlık görevini yürüten Boyko Borisov liderliğindeki GERB partisi... (Mihaylova, 2017) Söz konusu hükümet değişiklikleri Bulgaristan'ın Ukrayna krizindeki dış politikasını değişken kılarken, siyasi elitin ve partilerin alınan dış politika kararlarında ne kadar önemli etkiler yaratabileceklerini de bize göstermiştir. Peki Ukrayna krizinde kronolojik süreçte neler yaşandı? Kronolojik süreçte değişen Bulgaristan dış politika kararları, siyasi partilerin dış siyaseti yönlendirme erklerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Dönemin dış işleri bakanı Kristian Vigenin'in 4 Mart 2014 tarihinde Ukrayna'ya yapmış olduğu ziyaretle birlikte parlamentoda itiraz sesleri yükselmeye başlamıştır. Dış İşleri Bakanlığı pozisyonuna gelmeden önce, BSP'den milletvekili olan Kristian Vigenin'i en fazla eleştiren siyasi partiler arasında BKP'nin devamı olarak nitelendirilen BSP'nin olması, Rusya'ya yönelik dış politika kararları alınırken, söz konusu siyasi partinin duruşundaki tutarlılığı ve Rusya Federasyonu'na yönelik ihtiyatlılığını bir kez daha göstermiş oldu. Dönemin azınlık hükümetinde yer alan, HÖH milletvekili ve Parlamento Savunma Komisyonu başkanı Yanko Yankov, dış işleri bakanı Vigenin'in Ukrayna'ya yapmış olduğu ziyaretle birlikte, Ukrayna'daki hükümetin meşruluğunun Bulgaristan tarafından tanındığını dile getirerek, dış işleri bakanlığını eleştirmiştir. Yapmış olduğu açıklamada Yanko Yankov, dış işleri bakanlığının tek başına böyle bir hamlede bulunamayacağını, Bulgaristan'ın ulusal tutumunun netleşmesinin akabinde söz konusu diplomatik ziyaretlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirerek, Kırım'ın ilhaki konusunda HÖH partisinin krize yönelik tutumu hakkında ipuçları vermiştir. Yankov, Rusya'nın enerji piyasasında önemli bir tekel olduğunu dile getirerek, Kırım ilhaki sonrasında, büyük devletler sessiz kalırken, Rusya'ya yönelik takınılan sert diplomatik tutum ve ekonomik yaptırımlar noktasında Bulgaristan'ın "şahin" ülkeler arasında yer almaması gerektiğini dile getirmiştir. Rusya'nın enerji güvenliği üzerinden Bulgaristan üzerinde tahakküm eden yumuşak gücüne de böylelikle milletvekili tarafından bizzat dikkat çekilmiştir. (Bulgarian Parliament..., Novinite, 2014) Nitekim yukarıda değinmiş olduğumuz, Skripal skandalı sonrasında da, Almanya ve ABD yanlısı politikalarıyla Bulgaristan gündeminde yer alan GERB'in, Rus diplomatları *persona non grata* ilan edemeyişinin ardında ülkenin Rusya ile var olan önemli ticari antlaşmaları ve enerji

sektöründeki işbirliği yatmaktadır. Skandalın ortaya çıkmasıyla birlikte gerek Rumen Radev gerekse Boyko Borisov, söz konusu skandala Rus diplomatların karıştığına ilişkin kesin kanıt ihtiyacı olduğunu dile getirerek, temkinli bir politika sergilemişlerdir. (Bulgaria: President demands..., Ruptly, 2018)

Ukrayna krizi esnasında ise, Rusya'nın savunuculuğuna, Anti-Türk ve Anti-Roma siyasetiyle popülerlik kazanan, radikal sağ parti lideri Volen Siderov'un soyunduğunu da net bir şekilde görmek mümkündür. NATO karşıtlığıyla bilinen Volen Siderov, Kırım'ın ilhakının gerçekleştiği dönemde, Rusya'ya yönelik uygulanan yaptırımları sert bir dille eleştirmektedir. Seçim kampanyasına Rusya ziyareti ile başlayan, Bulgar Sayıştay'ının, hakkında yabancı kaynaklardan seçim kampanyası için fon topladığı iddiasıyla soruşturma açtığı Siderov'un AB üye ülkeleri elçileri önünde yapmış olduğu konuşma ve kullandığı söylem bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.

"... AB üye ülke elçilerine net bir şekilde söylemek isterim. Liderlerinize söyleyin, Rusya'ya karşı uygulanan bu aptalca yaptırımları derhal durdursunlar, çünkü bu yaptırımlarla yalnızca devletlerinizi intihara sürüklüyorsunuz. Onlara gidin ve söyleyin çünkü, halklarınız sizi bunu yapmaya zorlayacak. Halklarınız, Amerikan politikasının kuklasından başka bir şey olmayan liderlerinizi bir hışımla alaşağı edecek. Maalesef günümüzde, halklarına bağımsız bir siyasetin nasıl yürüteceğini gösteren De Gaul'ler ve Konrad Adenauer'ler artık yok. Küçük düşürücü ve Washington'un kölesi mahiyette dış politika yürüten AB üyesi devlet başkanlarının zamanı artık doldu." (Narodno Sabranie, Parvo Zasedanie, 2014)

Volen Siderov'un NATO ve ABD karşıtı söylemlerle yetinmeyip, Bulgaristan'ın AB üyeliğine de karşı çıktığı konuşmalarına yansımaktadır. Parlamentoda yapılan konuşmasında Volen Siderov, AB'yi Bulgaristan'ı sömürdüğü ifadeleriyle eleştirmektedir.

"Anlaşılan o ki, batı bize ucuz iş gücü, doğal kaynakları parasız satın alabileceği alışveriş merkezlerini ve dükkanlarını açarak kendi ürünlerini satacağı bir sömürü bölgesi olarak ihtiyaç duyuyor. Bizim ürünlerimiz onlara engel oluyor. Biz gerçekten gelişmiş bir sanayi devletiydik... Bugün açık ve dürüst ir şekilde NATO'ya girişimizin hata olduğunu söyleyemiyoruz. 1991 yılında Varşova Paktı parçaladı ancak NATO genişledi. Bugün şu anda NATO başkanı, Bulgaristan'da Bulgar yöneticilerle NATO'nun daha da doğuya nasıl genişleyebileceğini konuşuyor. Bu ABD'nin büyük bir kandırmacası. Bu kandırmacaya Gorbaçov ve Gorbaçovcular dahil oldular ancak o dönemde, her zaman olduğu gibi

Bulgaristan etkisiz eleman, sessiz bir harf gibiydi.” (Bulgaria: Joining NATO..., Ruptly, 2014)

Söz konusu konuşmanın Volen Siderov tarafından yapıldığı bildirilmediği takdirde, Vladimir Putin’in bir güvenlik konferansında yaptığı konuşma olarak nitelendirmek oldukça olasıdır. Halihazırda iktidar ortağı bir partinin lideri olarak Volen Siderov’un NATO ve AB karşıtı konuşmaları, ülke dış politikasında söz sahibi olan dış işleri bakanlığının Obedineni Patrioti koalisyonunca temsil edildiği de göz önünde bulundurulduğunda, Rusya’nın Bulgaristan dış siyasetine neden bu kadar kolaylıkla nüfuz edebildiğini gösterir mahiyettedir. NATO’nun KFOR operasyonlarına dahil olan Bulgaristan’ın son dönemde dış politikasındaki bu söylemler, batı ittifakını endişeye sevk etmektedir. Zira, Volen Siderov, toplum nezdinde ABD ve batı karşıtı politikaların oluşması noktasında da aşırı sağ söylemleri ile gündem oluşturma çabası içerisinde. II. Dünya Savaşı’nda İngiltere ve ABD’nin Sofya bombalamalarını gerçekleştirdiği günün yıl dönümünde, ABD elçiliği önünde miting düzenleyen Volen Siderov’un, mitingdeki söylemleri oldukça dikkat çekicidir. Rusya’nın giderek güçlendiğini ve ABD’nin bundan korktuğunu dile getiren Volen Siderov, dünyada sanılanın aksine ABD’nin demokrasiyi yaymak için hiçbir çaba göstermediğini ve teröristler ile birlikte hareket ettiğini dile getirmektedir. (Bulgaria: Ataka’s Volen..., Ruptly, 2016)

4.2.2. TOPLUMSAL AKTÖRLERİN RUSYA’YA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

Bulgaristan ve Rusya arasında tarihten gelen yakın bağlar, toplumsal düzeyde Rusya’nın kabulüne yol açmaktadır. Çarlık Rusya’sı döneminde yürütülen Slavofil politikaların sonucu olarak, Bulgaristan’a özgürlüğünü kazandıran “büyük abi” Rusya böylelikle kendini halk nezdinde meşrulaştıran bir dış güç olmaktadır. Rus düşün dünyasında Aksakov’ın yazınlarıyla karşılığını bulan Slavofil düşünce, Çarlık Rusya’sı döneminde Rusya’nın denizaşırı siyasi emellerini gerçekleştirmesi için bir gerekçe olarak kullanılmıştır. Ne var ki, Slav-Ortodoks temelli dış politika söylemi Çarlık Rusya’sı döneminde kalmış, rafa kalkmış bir dış politika enstrümanı değildir. Erişilecek nihai bir amaç olmaktan ziyade, jeo-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi için araçsallaştırılan Slavofil politikalara verilebilecek en önemli örnek, Vladimir Putin döneminde gerçekleştirilen kültür politikalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Rusya, medya ve kültür merkezleriyle Bulgaristan’da yumuşak gücünü

arttırmaya çalışmakta ve Sovyetler Birliği döneminden kalma propagandalara devam etmektedir. Söz konusu Slav-Ortodoks temelli söylemler Bulgaristan'ın ulus devlet inşasında kullanılan harç olduğu için, toplumsal temelde bir etki yaratmaktadır.

Slav-Ortodoks temelli söylem ve kimlik inşası, Rusya'nın diplomatik yatırımlarıyla toplum nezdinde güçlendirilmeye çalışılan bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıktığını dile getirmiştik. Bu bağlamda verilebilecek temel örneklerden bir tanesini Rusofil Ulusal Hareketi teşkil etmektedir. Rusofil Ulusal Hareketi, Rus şiiri ve danslarının tanıtıldığı dil kurslarıyla ana okulu düzeyinde de faaliyetlerini sürdürmekte olup, Russian Heritage Foundation, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi ile ilgili makale yarışmasını kazanan üç genci savaşın geçtiği topraklara göndermiştir. (Stopfake.org, 2017) Bu tarz kamu diplomasisi faaliyetleri ile Rusya'ya yönelik pozitif kamuoyu oluşturulmaya çalışılmaktadır. Söz konusu kurumun başında Nikolay Malinov'un arkadaşım diye tanımladığı Leonid Reshetnikov'un bulunması da oldukça ilginç bir rastlantıdır. Rusya'nın Kırım ilhakını övgü dolu sözlerle kucaklayan, Komünist Parti gazetesi Duma'nın uzun yıllar editörlüğünü yapmış olan Nikolay Malinov, Korporatif Ticaret Bankası (Korporativna Turgovska Banka-KTB) davasında yargılananlar arasında yer alan Tsevatan Vasilliev ve AB ile ABD'nin yaptırım uyguladığı listede bulunan Kremlin oligarklarından Konstantin Malofeev ile yakın ilişkiler sürdürmektedir. (Europost, 2018) Bu oligarkların, toplum nezdinde Rusya yanlısı bir algının oluşması için medya üzerinden de durmadan sürdürdükleri faaliyetler bulunmaktadır.

Rusofil Ulusal Hareketi başkanı olarak Nikolay Malinov'un Bulgaristan'daki Rusya nüfuzunu arttırmak için yapmış olduğu çalışmalar yalnızca televizyon programlarında vermiş olduğu demeçlerle de sınırlı kalmamaktadır. Sofya'daki Rus anıt ve heykellerinin Rusya'ya yönelik protestolarda boyanması son dönemde gelenekselleşmeye başladığında, bu durumu şiddetle eleştirenlerin başında Nikolay Malinov gelmekteydi. 2011 yılında, Sovyet Ordusu anıtındaki askerler, pop kültür ikonları Superman, Ronald MacDonald ve Santa Claus'ı anımsatacak şekilde boyanmışlardı. (Mosendz, 2014) 2014 yılında ise, aynı anıt pembe renge boyanarak altına Çek dilinde, *Bulgaristan özür diler*, yazısı yazılmış ve Çekoslovakya'ya sınıri olmadığı halde, Sovyetler Birliği'nin "On altıncı uydusu" olarak Bulgaristan'ın Prag Bahar'ını bastırmak üzere asker yollaması göstericiler tarafından bir kez daha tenkit edilmişti. (Soviet Army monument..., The Guardian, 2013) Ukrayna krizi sonrasında

aynı anıtın, Ukrayna bayrağının renklerine boyanması (Bulgaria Soviet monument..., BBC,2014) Rus yetkililer tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Rus Dış İşleri Bakanlığı vuku bulan olaylar sonrasında, söz konusu hadiselerden büyük bir üzüntü duyduklarını, Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı'na bu duruma ilişkin proteste çekildiğini ve söz konusu vandalizmi işleyenlerin derhal kanun önüne çıkartılarak en ağır ceza ile cezalandırılmalarını talep ettiklerini dile getirmiştir. (Russian FM..., TASS, 2014) Bu hadiseler yaşanırken, davanın avukatlığını yapan ismin ise Nikolay Malinov olduğu göze çarpmaktadır.

Askeri tatbikatlarda da Slav-Ortodoks temelli kültür politikaları bir çeşni olarak kullanılıp, halkın milliyetçi duygularına hitap edilmeye çalışılmaktadır. Bu vesileyle Rusya, hem NATO'ya bir mesaj vermekte, hem de Balkan toplumlarındaki milliyetçi duyguları ateşleyerek, siyasi rant elde etme peşindedir. 6-14 Haziran 2017 yılında, Polonya sınırı yakını Brest'te Rusya, Beyaz Rusya ve Sırbistan hava kuvvetlerinin de dahil olduğu askeri tatbikat tertip etmiştir. (Sukhankin, 2017) Söz konusu tatbikatın zamanı ve yeri şüphesiz tesadüfi değildir. Slav Kardeşliği tatbikatları ilk olarak 2015 yılında, Gürcistan sınırından çok uzakta olmayan Krasnodar Krai'da gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında ikinci kez yapılan Slav Kardeşliği tatbikatı ise, NATO'nun Karadağ'da sivil savunma eğitimlerinin verildiği dönemde, Sırbistan'da gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında gerçekleştirilen Slav Kardeşliği tatbikatı ise, Polonya sınırında (diğer bir ifadeyle NATO sınırında) gerçekleştirilmiş olup, Sırbistan'ın tatbikata katılmış olması ve tatbikatın Karadağ'ın NATO'ya katılmasının hemen bir gün sonrasında gerçekleştirilmiş olması, NATO'ya yönelik açık bir mesaj teşkil etmektedir. (Warsaw Institute, 2017) 2019 yılında gerçekleştirilen Slav Kardeşliği Harekatı'nın da, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'da gerçekleştirilen tatbikatlarla çakışıyor olması, Soğuk Savaş'tan kalma güç gösterilerinin devam ettiğini göstermektedir. Aynı dönemde gerçekleştirilen Saber Guardian 2019 tatbikatı, ABD, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan kuvvetleriyle beraber gerçekleştirilirken (US Army Europe, 2019), İngiltere, ABD, Bulgaristan, Ukrayna, Yunanistan, Kuzey Makedonya, Kanada ve İtalya'nın katıldığı Bulgaristan'da gerçekleştirilen tatbikatı izlemek üzere Rusya devriye gemisi Smetlivy'i bölgeye yollaması, Karadeniz'de gerilimlerin artmasına yol açmıştır. (Osborne, 2019) Söz konusu tatbikatlar, olası ihtilaflarda Rusya'nın Pan-slavist politikalara başvurmakta kararlı olduğunu göstermektedir. Ne var ki, Slav dünyasının bu bağlamda bölündüğü de karşımıza

çıkılmaktadır. Slav dünyasının kullandığı yazın dilinin doğmasının müsebbibi ve Kiril alfabesinin oluşturulmasından sorumlu olan Bulgaristan NATO tatbikatlarına katılırken, Sırbistan, tarihte hiçbir zaman değiştirmedığı tutarlılıkla Rusya yanlısı dış politikayı, katıldığı askeri tatbikatlarda da devam ettirmektedir. Bulgaristan'ın bu tutumu da siyasi parti liderleri tarafından ülkenin NATO üyesi olmasına rağmen, sıklıkla eleştirilmektedir.

Rusya'nın toplumsal düzeyde meşruiyetini arttırmaya yönelik Slav-Ortodoks temelli politikalarının Bulgaristan'da zaman zaman ilişkilerin gerginleşmesine yol açtığı da karşımıza çıkmaktadır. Slav Yazısı ve Kültürü olarak kutlanan 24 Mayıs tarihinde Vladimir Putin'in Makedonya'da mevkidaşına dönerek, Rusya'nın da kullanmış olduğu Kiril alfabesinin Makedon topraklarından çıktığını dile getirmesi üzerine, Bulgaristan nezdinde tepkiler yükselmiştir. (Cheresheva, 2017) Aziz Kiril ve Metodi kardeşlerin geliştirmiş olduğu Kiril alfabesi bugün, Bulgaristan, Sırbistan, Rusya gibi pek çok Slav ülkede yazım alfabesini oluşturmaktadır. Vladimir Putin'in yapmış olduğu açıklama üzerine, dönem dış işleri bakanı Ekaterina Zaharieva, Facebook hesabında yaptığı açıklamalar ile duruma eleştiri getirmiştir. Zaharieva söz konusu durumu şu sözlerle betimlemektedir.

“Bugün öğrendim ki, Rusya cumhurbaşkanı Vladimir Putin mevkidaşı Georgi İvanov'a dönerek şu sözleri dile getirmiş: Yazım dili bize Makedon topraklarından geldi”. Güneybatıdaki dost ülkenin lideri, aziz Kiril ve Metodi kardeşlerin Makedon halkının ruhani muallimleri ve aziz Kliment Ohridski'nin en meşhur Makedon azizi olduğunu dile getirmiş. Bazı noktaları açıklığa kavuşturalım.

Kiril alfabesinin yaratımı Bulgar devletinin isteği ve katkısıyla gerçekleşmiştir ve bundan dolayı tüm eski Bulgarca kitaplarda fatih I. Boris'in isminin – Vaftiz eden, inanç ve dilin yaratıcısı Çar Mihail Boris olarak geçmesi tesadüfi değildir. 29 Nisan 2012 yılında Moskova ve Rusya Ortodoks baş rahibi Patrik Kiril cumhurbaşkanı Plevneliev'e, Rusya'ya okur yazarlığı Bulgaristan'ın getirdiğini söylemiştir.

Biz diğer ülke başkanlarının Bulgaristan'ın en kutsal bayramı dolayısıyla bizleri kutladıklarında sevinmeden edemiyoruz. Bu, hiç şüphesiz, Kiril alfabesinin yaratıldığı ve diğer ülke ve halklara yayıldığı ülkemizin dünya ve Avrupa kültürüne yaptığı katkının kabulüdür. Bulgaristan sayesinde Kiril alfabesi bugün Avrupa banknotlarına girmiş bulunmaktadır.

*Bayram sadece bizim değildir ve Kiril alfabesi herkesindir. Lakin tarihimizi hatırladığımızı ve bundan gurur duyduğumuzu da herkes bilsin...*³

Vladimir Putin'in söz konusu açıklamalarının Bulgaristan ve Rusya arasındaki enerji projelerinde yaşanan gerginliklerin peşinden gelmesi şüphesiz tesadüfi değildir ve provokasyon olarak adlandırılmaktadır. Bugün Makedonya toprakları üzerinde hak iddia eden ve Büyük Bulgaristan idealini asla kaybetmemiş Bulgaristan için, Rusya'nın Kiril alfabesinin yaratıcısı olarak Kuzey Makedonya'yı göstermesi, dış politikada yaşanan gerginliklerde Slav Kardeşlerinin hak iddialarını desteklemekten imtina edeceğini göstermesi açısından önemlidir. Vladimir Putin Kiril ve Metodi'ye ilişkin Bulgaristan'da Rusya yılı olarak tanımlanan 2008 yılında ülkeye yapmış olduğu ziyarette, iki ülkenin ortak bir ruhani ve kültürel geleneğe sahip olduğunu ve hem Rusya hem de Bulgaristan'da aynı düzeyde saygı duyulan aziz Kiril ve Metodi'ye vurgu yapan bir konuşma gerçekleştirir. (Russia and..., Kremlin.ru, 2008) Dolayısıyla Slav-Ortodoks temelli dış politika söyleminin bugün Rusya tarafından yalnızca ittifak bulmak için değil, uluslararası ilişkilerde cezalandırıcı bir mahiyette kullanıldığını da söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Vladimir Putin'in, Çarlık Rusya'sı döneminde kalma Ortodoks-Slavların koruyucusu olarak Rusya siyasetine sembolik düzeyde de olsa iştirak ettiği, yalnızca 24 Mayıs kutlamalarında karşımıza çıkan bir durum teşkil etmektedir. Athos Dağı'nda gerçekleştirilen ayinde, Vladimir Putin'in Bizans İmparatorları'nın tahtında konuşlanması, hem Ortodoks hem de batı dünyası için önemli bir mesaj niteliğindedir. (Zigmont, 2016)

Slav-Ortodoks politikaların yankıları yukarıda da değindiğimiz üzere kilise çevresinde de duyulmakta olup, Rus ve Bulgar kiliseleri arasındaki gerilimler, dış politikaya da yansımakta ve ülkeler arasında dış ilişkilerin yakınlaşması ve gerginleşmesi açısından büyük anlam atfedilen gelişmeler olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Rus Ortodoks Kilisesi Patriği, Patrik Kiril'in 93 harbi ile ilgili yapmış olduğu açıklamalar, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Patrik Kiril, Bulgar devlet başkanlarının 93 harbinde Rusya'nın Bulgaristan'ın özgürlüğüne kazanmasına yönelik oynamış olduğu role ilişkin yapılan açıklamalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bulgar devlet başkanlarının, 93 Harbinde Polonya, Litvanya ve Finlandiya'nın Bulgaristan'ın özgürlüğünü

---

³ Söz konusu açıklamalar, bakanın onaylı Facebook sayfasından alınmıştır.

kazanmasında Rusya ile neredeyse aynı rolü oynadığını iddia ettiklerini dile getiren Patrik Kiril, Bulgar yetkilileri siyasi konjonktür dolayısıyla, tarihi gerçeklikleri karartmakla suçlamıştır. Bulgaristan'a yapmış olduğu ziyaretin en önemli anlarını Shipka Geçidi'nde yaşadığını dile getiren Patrik Kiril, Bulgaristan bağımsızlık savaşında tarihi önem taşıyan geçitte, Polonya ve Litvanya bayraklarının bulunmadığını, Rusya ve Bulgaristan bayraklarının yer aldığını dile getirerek eleştirilerini sürdürmüştür. (Russian Patriarch..., Reuters, 2018) Yukarıdaki bölümlerde de dile getirdiğimiz üzere bağımsız bir kilisenin kurulmasının bağımsızlık sürecinin fitilini yaktığı Bulgaristan'da, dini faktörler bugün de dış politika süreçlerine damgasını vurmaktadır. Dini liderlerin yapmış olduğu açıklamalar, büyük ehemmiyetle ele alınmaktadır. Söz konusu durumun sebebi, Rusya'nın, Patrik Kiril'i ve Rus Ortodoks kilisesini hala dış politikada bir araç olarak kullanmasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda, son dönemde Ukrayna krizine yönelik kilisenin tutumu örnek olarak gösterilebilir.

Patrik Filaret önderliğinde, Rusya Ortodoks kilisesinden ayrılarak bağımsız bir ulusal kilise kurmak isteyen Ukrayna, Moskova'nın ciddi tepkisiyle karşılaşmıştır. Rus Ortodoks Kilisesi baş rahibi Patrik Kiril, Ortodoks dünyasındaki diğer kiliselere de mektup göndererek, konunun tartışılmasını istemiştir. Bulgaristan Kilisesi Yüce Sinod Meclisi söz konusu mektubun değerlendirmeye tabi tutulacağını söyleyerek, oyalayıcı bir tutum sergilemiştir. Bugün Katolik Kilisesinde olduğu gibi ruhani bir lideri (Papa) bulunmayan Ortodoks Kilisesi, ulusal kiliselerden oluşmaktadır. İstanbul Ortodoks Ekümeniği'nin Ukrayna'nın bağımsız kilise kurma çabalarına destek vermesiyle birlikte, Ortodoks Hristiyan dünyasındaki gerilimler daha da artmıştır. Ukrayna kilisesinin Rus Ortodoks Patriyarka'sından ayrılma süreci, Kırım ilhakı ve Donbas bölgesindeki Rusya işgali ile birlikte hız kazanmıştır. (Bulgarian Church..., Reuters, 2018) Bu durum, Ortodoks dünyasında kilisenin siyasi süreçlerden ciddi bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. Ne var ki, Ukrayna Ortodoks kilisesinin bağımsız bir kilise olarak tanınmasında da Ortodoks dünyasının ayrıştığı görülmektedir. İstanbul Ekümenik Patriği'nden gelen talep üzerine, Atina baş rahibi Hieronymos Ukrayna kilisesinin bağımsızlığını tanıırken, (Balkan News Agency, 2019) Bulgaristan kilisesi Ukrayna kilisesinin bağımsızlığını tanımakta aceleci davranmamıştır. Bu bağlamda Bulgaristan'ın bu alandaki tutumunun siyasi gelişmelere göre şekillendiğini de dile getirmek gereklidir.

4.3. RUSYA’NIN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINA NÜFUZ ETMEKTE KULLANDIĞI ARAÇLAR VE İZLEDİĞİ STRATEJİLER

Bir önceki bölümde, Rusya’nın Bulgaristan dış politikasına nüfuz etmeye çalışırken hangi aktörlerden yararlandığını ele almıştık. Bu bölümde Rusya’nın Bulgaristan dış politikasına nüfuz etmek için istifade ettiği dış politika enstrümanları ve izlediği stratejilere yer verilecektir. Bu bağlamda ilk olarak ele alacağımız unsur, Rusya Federasyonu’nun Bulgaristan ile ekonomisinde son yıllarda bir değişim olup olmadığına yöneliktir. İyi ilişkilerin sürdüğü ülkeler arasında, karşılıklı ticaret iyileştirilmeye ve iki ülke arasındaki ticaret arttırılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, Bulgaristan’ın AB üyeliği sonrasında Rusya ile var olan ticaretinin söz konusu durumdan etkilenip etkilenmediği ele alacaktır. Genel ticaret verilerinin yanında, Bulgaristan’ın AB üyeliği sonrasında Rusya’nın yatırım yaptığı alanların neler olduğu irdelenerek, söz konusu yatırımların dış politika tahakkümü açısından bir önemi olup olmadığına bakılacaktır.

Rusya’nın Bulgaristan da dahil olmak üzere, ticaretini sürdürdüğü ülkelerde dış politika aracı olarak kullandığı enstrümanların başında enerji yatırımları ve enerji ticareti gelmektedir. Bu bölümde, Rusya’nın Bulgaristan enerji sektöründe nasıl tahakküm kurduğu ve siyasi ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde enerji arzı kartını bir zorlayıcı diplomasi aracı olarak nasıl kullandığı ele alınacaktır. Ekonomik yaptırımlar noktasında Rusya’nın sıklıkla başvurduğu araç olan enerji politikalarında Bulgaristan özelinde dört proje ele alınacaktır. Güney Akımı projesi, Türk Akımı projesi, Kozloduy projesi ve Belene Nükleer Santral projesi, incelenecek projeleri oluşturmaktadır. Bu projelerde Rusya’nın Bulgaristan ve Avrupa’ya yönelik politika önceliklerinin ne olduğu ve nasıl bir yaptırım gücüne sahip olduğu irdelenecektir.

Bu bölümde son olarak yer verilecek dış politika aracını ise oligarşik ağlar oluşturmaktadır. Komünist dönemden gelen bağlantılar ile Rusya’nın son dönemde, Bulgaristan’da gerçekleşen yolsuzluğa katkı sağladığı ve karlı ticari antlaşmalara imza attığı dile getirilmektedir. İdari kapasite eksikliği dolayısıyla dönüşüm sürecinde *grupirovki* adı verilen yasadışı paramiliter örgütlerin yıkıcı etkisiyle boğuşmak zorunda kalan Bulgaristan’da, söz konusu yapılanmaların hala dış politikaya bir etkisi olup olmadıkları vaka analizleri üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Söz konusu paramiliter, yasa dışı örgütlerin, Bulgaristan’ın Avrupalılaşıma sürecine sekte

vurdukları iddia edilip, Rusya'nın ülke üzerindeki etkisini arttırdıkları için, incelenmesi önem arz etmektedir.

4.3.1. BULGARİSTAN'DA YABANCI YATIRIMLAR VE DIŞ TİCARETTE RUSYA'NIN YERİ

1989 sonrasında Bulgaristan'da başlayan dönüşüm ile birlikte Bulgaristan, küresel piyasalara açılmış ve AB üyelik sürecinin başlatmış olduğu ekonomideki liberalleşme, Rusya'nın Bulgaristan ekonomisi üzerindeki payını azaltmıştır. Bu bağlamda daha önceden de dile getirdiğimiz üzere, AB ülkelerinin Bulgaristan ticaretindeki payı giderek artmış ve Bulgaristan ekonomisinin Rusya'ya olan bağımlılığı kısmen de olsa kırılmıştır. 2007 yılı sonrasında Bulgaristan ve Rusya arasındaki ticari ilişkilere bakacak olursak, ticaretin kısmen de olsa arttığı fakat hala Bulgaristan ticaretinde AB'nin başat ticari partner rolünü oynadığı göze çarpmaktadır. 2008-2009 yıllarındaki ekonomik kriz dolayısıyla, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin kısmen gerilemesine rağmen, 2010 yılından itibaren Rusya ve Bulgaristan arasındaki ticari ilişkiler olumlu yönde gelişme sergilemiştir.

Bulgaristan Dış Ticaret Verileri-2008-2009 Yılları, İthalat-İhracat ve Dış Ticaret Dengesi

ÜLKELER	İHRACAT			İTHALAT			DIŞ TİCARET DENGESİ	
	2008	2009	Önceki Yıla Göre Artış	2008	2009	Önceki Yıla Göre Artış	2008	2009
Toplam	29736,1	22881,8	-23,1	49078,7	330006	-32,7	-19342,6	-10124,2
AB	17833,2	14854,8	-16,7	27826,4	19789,7	-28,9	-9993,2	-4934,9
Almanya	2705,5	2582,5	-4,5	5842,9	4052,7	-30,6	-3137,4	-1470,2
Avusturya	611,9	448,9	-26,6	2015,5	1335,4	-33,7	-1403,6	-886,5
Belçika	1755	1298,3	-26	888	557,6	-37,2	867	740,7

Fransa	1218,6	1025,1	-15,9	1649,8	1160,4	-29,7	-431,2	-135,3
İngiltere	624,2	449,4	-28	660	451,4	-31,6	-35,8	-2
İspanya	666,5	734,3	10,2	693,3	534	-23	-26,8	200,3
İtalya	2487,7	2136,9	-14,1	3902,1	2544,2	-34,8	-1414,4	-407,3
Romanya	2157,1	1975,5	-8,4	2755,8	1845,8	-33	-598,7	129,7
Rusya	807	574,1	-28,9	7054,2	4424	-37,3	-6247,2	-3849,9
Yunanistan	2949,8	2186,1	-25,9	2596,5	2015,5	-22,4	353,3	170,6

Kaynak: Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, Vyunshnata Turgovia na Narodna Republika na Bulgaria, <https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010003180&page=1>

Yukarıdaki tablolar (Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, 2020) incelendiğinde, Rusya'nın Bulgaristan ile olan ticaretinin AB ülkeleriyle mukayese edilemeyecek düzeylerde olduğu görülmekle birlikte, yıllar içerisinde Bulgaristan'ın Rusya'ya yönelik dış ticaret açığının arttığı görülmektedir. Söz konusu durum Rusya'nın Bulgaristan'a yönelik dış politika üzerindeki baskısını arttırmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın Bulgaristan'da yapmış olduğu yatırımlar incelendiğinde ilk sırada yer almadığı gözümüze çarpmaktadır. 2019 yılı verilerine baktığımız zaman, Bulgaristan'da en fazla yatırım yapan ülkeler, 422 milyon avro ile Hollanda, 233.7 milyon avro ile Almanya ve 168.3 milyon evro ile Birleşik Krallık olarak sıralanmaktadır. (Prekite Chuzhdestrani..., Money.bg, 2019) Rusya Federasyonu'nun ilk üçe girememesine rağmen, yapmış olduğu yatırımların stratejik sektörlerde olduğu göze çarpmaktadır. Telekomünikasyon, savunma sanayi ve enerji sektöründe yapılan yatırımlarda Rusya'nın başı çektiği görülmektedir. (Bechev, 2019) Bu sektörler, Bulgaristan'ın ulusal güvenliği için önem arz eden sektörler olup, özellikle enerji sektöründe yaşanabilecek sevkiyat aksamaları Bulgaristan sanayisini durdurma tehlikesini bünyesinde muhteva etmektedir.

Rusya'nın Bulgaristan'da yapmış olduğu yatırımların, istihdam sağlaması da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin önemine işaret etmektedir. 1999-2011 yılları arası dönem incelendiğinde Rusya'nın Bulgaristan'da yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımların miktarı 1.485 milyar evro olup, Rusya, Bulgaristan'da en fazla yatırım yapan onuncu ükeyi teşkil etmektedir. (Bechev, 2019:5) Özellikle Rusya'nın Bulgaristan'daki oligarşik ağlar ile kurmuş olduğu ilişkiler, telekomünikasyon, enerji

gibi stratejik önemi haiz sektörlere nüfuz etmesini sağlamıştır. Gazprom iştiraki olarak kurulan Overgaz'ın sahibi İliya Pavlov, Bulgar-Rus Yatırım Bankası'nın kurucusu BSP Georgi Parvanov hükümetinde mail danışmanlık yapan Emil Kulev, Petrol AD benzin istasyonları sahibi Denis Ershov, ülkedeki ilk telefon operatörü MTEL'in kurucusu Mikhail Chorny gibi isimler Rusya ile var olan yakın ilişkileri ile gündeme gelmiştir. Bu isimlerin bir kısmı Sofya'da suikaste uğramış bir kısmı da ülkeden sınır dışı edilmiştir. (Bechev, 2019:5-6) Grupirovki adı verilen söz konusu yapıların, Bulgaristan ekonomisindeki ve siyasetindeki etkisi ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

4.3.2. BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİ GÜVENLİĞİNİN YERİ VE RUSYA

Enerji güvenliği son yıllarda gündemi sıklıkla meşgul eden konulardan biri olagelmektedir. Doğal gaz sevkiyatında yaşanan krizler dolayısıyla, uluslararası gündem bir anda değişmekte, ambargolar uygulanmakta, ekonomik ve siyasi ilişkiler gerginleşmektedir. Enerji kaynaklarına olan erişim yalnızca son yıllarda karşımıza çıkan bir küresel sorun da değildir. Alsace-Lorraine ile dünya savaşı başlatan, 1973 OPEC petrol kriziyle dünya ekonomisine otuz yıldır şekil veren Bretton Woods sisteminin terkine yol açan enerji kaynakları, söz konusu kaynaklara sahip ülkeler tarafından dış politikada önemli bir kart olarak oynanmaktadır. Günümüzdeki modern güvenlik anlayışı ve tehditlerine uygun olarak ve askeri ihtilafların maliyeti dolayısıyla, enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, dış politikada muhattabı oldukları ülkeyi, enerji ticareti üzerinden tehdit ederek, hedeflerine uygun davranmaya zorlamaktadır. Zengin doğal gaz ve petrol rezervleriyle Rusya Federasyonu, enerji kaynaklarını günümüzde zorlayıcı diplomasi aracı olarak kullanan ülkelerin başında gelmektedir. Rusya ile yaşanan bölgesel ve ekonomik krizlerde, Rusya Federasyonu Avrupa'ya yapmış olduğu enerji sevkiyatında kısıtlamalara giderek, dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır.

Uzun yıllar beş yıllık kalkınma planlarıyla ekonomiyi merkezi olarak yöneten Rusya'da *perestroyka* ve *glasnost* politikalarının yarattığı ekonomik şok sonrasında, Rusya ekonomisinin toparlanabilmesi 2000'li yılları bulmuştur. Bu krizden ülkeyi çıkartan isim olan Vladimir Putin ile birlikte yeni bir ekonomi politikası kabul edilmiştir. Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemdeki ekonomi politikasına bakacak olursak, ulusal güvenliği önceliğini, liberal ideolojileri düşman ilan ettiğini ve ekonomisinin

başarısının yanlış ölçütlerden müteşekkil olan ekonomik liberalizm ile değil ulusal çıkarlarla ölçülebileceği fikrinde olduğunu görürüz. (Yakunin, 2009:226-231) Bu bağlamda Rusya ihracatının neredeyse %51'ini oluşturan enerji kaynakları da (OEC,2020), Rusya'nın ulusal çıkarlar dahilinde değerlendirdiği ve liberal ekonominin insafına bırakamayacağı bir alan teşkil etmiştir. 2001-2012 yılları arasında ortalama %4.7 oranında büyüyen Rus ekonomisinin aynı yıllardaki petrol ihracatı %70 ve doğal gaz ihracatı da %15 oranında artmıştır. (Pamir, 2017:264) Ulusal bütçenin üçte birini ve GSYİH'nın dörtte birini oluşturan petrol ve doğal gaz ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı da, 1996 yılında %43 iken 2012 yılında %70'lere çıkmıştır. (Henderson, 2014:8) Söz konusu istatistik veriler Rusya'nın dış politikasında enerji piyasalarına ilişkin hassasiyeti göstermekte olup, enerji piyasalarındaki hakimiyet, Rusya'nın güçlenmesi ve uluslararası camiada söz sahibi olması için başat faktörlerden biri olarak görülmektedir.

Enerji piyasalarında var olan dalgalanmalar, söz konusu kaynakları ihraç eden ülkeler için ne kadar hayati önemde ise, enerji kaynaklarında dışa bağımlı olan ülkeler için de o kadar büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Rusya enerji kaynaklarına bağımlılığı ile ön plana çıkan ülkelerden biri de Bulgaristan'dır. Bulgaristan'daki petrol ve doğal gaz yataklarının yetersiz düzeyde oluşu, ülkede gerçekleştirilen üretimin talebi karşılamamasına yol açmaktadır. Bulgaristan'ın AB üyelik sürecine girdiği 2005 yılından 2015 yılına kadar geçen döneme bakacak olursak, petrol ürünlerinin üretiminin ciddi oranda düştüğünü görürüz. 2013 yılında yakalanan pik üretimin yalnızca 27.3 Ktoe olduğu istatistiklere yansımaktadır. Buna karşılık, ülkede 2015 yılı itibariyle gerçekleşen petrol ürünleri tüketimi, 4200.8 Ktoe olarak gerçekleşmiştir. (Eftimova, 2018) Söz konusu durum, Bulgaristan'ı gerek hanehalkı kullanımı gerekse de endüstriyel kalkınma için petrol ve petrol ürünleri ithalatına bağımlı kılmaktadır. Dünya üzerindeki enerji kaynakları açısından zengin ülkelerin sayısı fazla olmadığından, bu beklenmedik bir durum şüphesiz değildir. Ne var ki, doğal gaz ve petrol ürünleri ithalatı noktasında Bulgaristan'ın bağımlılığının önemli bir kısmının Rusya ile olması, mevcut durumu araştırma konusu haline getirmektedir. Zira, Bulgaristan sanayisinin ve dış ticaret açığının önemli bir kısmını oluşturan enerji kaynakları üzerindeki Rusya tahakkümü, Bulgaristan dış siyasetini yakından etkilemektedir.

Bulgaristan'ın enerji kaynaklarına yönelik ithalat yaptığı ülkeler incelendiğinde, ülkenin enerji kaynaklarında ithalata bağımlılığı %235 olarak hesaplanmıştır. Herfindahl-Hirschman Endeksine göre Bulgaristan'ın enerji ithalatındaki bağımlılığı incelendiğinde, 2007 AB üyeliği esnasında 0.367 olan bağımlılığın, 2012 yılına gelindiğinde 0.642' e ulaştığı görülmektedir. Rakamın 1'e daha yakın olmasının enerjide dışa bağımlılığı arttırdığı düşünüldüğünde, Bulgaristan'ın AB üyeliği sonrasında enerji ithalatında Rusya'ya olan bağımlılığı artmış gözükmektedir. (Eftimova, 2018) Söz konusu durum, AB'nin şüphesiz istemediği bir dış politika tercihini oluşturmaktadır.

Doğu Avrupa'daki ülkelerin AB yanlısı politikalar izlemeleri ve AB üyelikleri sonrasında Rusya'nın bu ülkeler üzerinde ekonomik tahakküm kurmaya çalışması, şüphesiz siyasi meselelerden arı bir olay değildir. Rusya Federasyonu'ndaki dev enerji şirketleri, serbest piyasa ekonomisinin koşullarından bağımsız olarak, birer siyasi organ gibi işlev görmektedirler. Ulusal ekonominin salâhiyetinin bağılı olduğu bu şirketler üzerinde kurulan baskı da bundan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Gazprom, Ukrayna doğal gaz krizi esnasında Rusya Federasyon dış politika aracı gibi görev gördüğünden dolayı, Rusya'nın Bulgaristan dış politikası üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküm incelendiğinde dış politikaya etki eden önemli aktörlerden biri olarak ele alınması gerekir. Günümüz çağında siyasi olarak önem arz eden şirketlerle devlet arasında pozitif bir ilişki kurulmaktadır. Dünya ticaret sahnesinde bu şirketler devlet desteğini arkalarına alırken, devletler de jeo-politik ve jeo-ekonomik amaçları doğrultusunda zaman zaman bu şirketleri kullanmaktadırlar. (Luttwak, 1990:17-23) Ukrayna doğal gaz krizinde gördüğümüz şey aslında bu hipotezin gerçek hayata bir bağlamda yansımastır.

Rusya'nın enerji politikaları noktasında Bulgaristan üzerindeki etkisini ele alırken, enerji politikaları açısından kurumsal yapının da incelenmesi gerekli olmaktadır. Zira, Rusya'nın enerji kartını Bulgaristan ve AB ülkeleri nezdinde kullanabilmesinin ardında yatan sebeplerin başında, AB nezdindeki kurumsal zafiyet bulunmaktadır. Günümüz itibarıyla enerjiyi ilgilendiren konularda yetki Avrupa Komisyonu ve üye devletler arasında bölünmüş bulunmaktadır. Enerjinin iç ve dış ticareti, çevresel gerekliliklere uyum (iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma) rekabeti ilgilendiren konularda (anti-tröst vb) Avrupa komisyonu yetkiliyken, üye devletlerin yetki alanı yatırımlarla sınırlı kalmaktadır. (Hadfield, 2018:443) Söz konusu durum, üye

devletlerin yeknesak bir dış politika söylemi izlemelerini olanaksız kılmaktadır. AB nezdine var olan kurumsal zafiyet ise, Bulgaristan da dahil olmak üzere, Avrupa sathındaki pek çok ülkenin, enerji politikaları noktasında Rusya ile yapılacak pazarlıklarda masada tek başına hareket etmelerine sebep olmaktadır.

2018 yılında yayımlanan “Rusya Başta Olmak Üzere, Otoriter Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Enerji” adlı Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi raporunda, Rusya’nın enerji kaynaklarını, dış politika stratejilerini uygulama noktasında nasıl kullandığına dikkat çekilmiştir. Rusya’nın enerji kaynaklarını bu kadar etkin bir dış politika aracı olarak kullanmasının altında üç neden yatmaktadır.

* Rusya, dünyadaki doğal gaz ihracatının üçte birine sahiptir ve dünyada iki numaralı petrol ihracatçısıdır.

* Rusya’daki doğal gaza ilişkin faaliyetlerin önemli bir kısmı, kamu iktisadi teşekkülleri tarafından siyasi amaçlar doğrultusunda yürütülmektedir. Gazprom devlet içinde devlet gibi faaliyet göstermekte, doğal gaz boru hatlarının sahipliği bir diğer kamu iktisadi teşekkülü olan Transneft’te olup bu devlet teşekkülleri, Rus dış politikasının şekillenmesinde önemli söz sahibi olmaktadırlar

* Rusya’nın Avrupalı devletlerle var olan uzun süreli antlaşmaları, Rusya’ya Avrupa’da garantili pazar bulma şansı yaratmaktadır. Avrupa’daki Norveç ve İngiltere gibi bazı devletler, Kuzey Denizi’ndeki kaynaklardan istifade ederek, enerji sektöründeki Rusya’ya bağımlılıklarını nispeten kırsalar dahi, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya ve Bulgaristan gibi ülkeler, enerji ithalatı açısından büyük ölçüde Rusya’ya bağımlıdır. Bu ülkeler Rusya’ya iç pazarlarını açmaktan herhangi bir sıkıntı duymamakta ve Rusya’dan gelecek enerji akışının kesilmemesini arzu etmektedirler. (Hadfield, 2018:449-450)

Bulgaristan ve Balkanlar’ın Rusya dış enerji politikalarındaki önemi, Ukrayna kriziyle birlikte bir kez daha artmış bulunmaktadır. Ukrayna krizi hem Avrupa’nın Rusya doğal gazına olan bağımlılığını ortaya çıkarmış, hem de Rusya’yı Avrupa’daki enerji sektöründe kurmuş olduğu tahakkümmü perçinlemek için, problem çıkartan devletleri by-pass edecek projeler aramaya itmiştir. Güney Akımı, Türk Akımı gibi projeler, Rusya’nın Ukrayna krizine benzer bir krizin bir daha tekrarlanmaması için geliştirmiş olduğu projeler olup, AB ile yoğun siyasi ve diplomatik mücadelelerin

doğmasına yol açmıştır. Söz konusu iki proje Bulgaristan enerji politikalarının Rusya'ya olan bağımlılığı ve Avrupalılaştırma noktasında yaşadığı git gellerin incelenmesi açısından da büyük önem arz etmektedir.

Avrupa Birliği verilerine göre, 2015 yılı itibariyle ülkenin akaryakıt, doğal gaz ve taş kömüründe ithalata olan bağımlılığı %100, %97 ve %94.9 seviyelerinde seyrederken, Bulgaristan doğal gazını tek bir ülkeden, Rusya'dan ithal etmektedir. (European Commission, 2017) Benzer şekilde Bulgaristan enerji sektöründeki altyapıdan ve enerji dağıtımında söz sahibi olan Overgas şirketinin hisselerinin %50'sinin Gazprom'da olması, Bulgaristan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını ciddi ölçüde gözler önüne sermektedir. Söz konusu durum Bulgaristan'ı olası gaz kesintilerinde ciddi bir baskı altında bırakmakta ve siyasi liderlerin de dış politikadaki söylemleri bu gerçeklik doğrultusunda şekil almaktadır. Rusya ile Moskova'da gerçekleştirilen ikili görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında gazetecilerin sorularını yanıtlayan başbakan Boyko Borisov, iyi ilişkilerin sürdürülebilmesi için Vladimir Putin yanında apolejetik bir dil kullanmaktan çekinmemiş ve Rusya'yı "büyük abi" olarak nitelendirmiştir.

"AB'deki en disiplinli, sadık ve avroatlantik yönelimi en yüksek ülkelerden biri olduğumuz için, Bulgaristan'a yönelik daha özel bir tutum oluşmuştur. Bunun sonucu olarak tüm doğal gaz koridorları Bulgaristan'ı bypass geçmiştir. Bugün umarım adaleti sağlayabiliriz. Nihayetinde, NATO üyesi Yunanistan, Türkiye ve İtalya'dan doğal gaz boru hatları geçerken biz Bulgaristan olarak prensipte her şeyi reddettik. Bundan dolayı Rusya ile ilişkilerimiz en ağır darbelerden birini aldı lakin sayın Putin'e bana yönelik garezi olmadığı için teşekkür ederim. Büyükler affeder, en azından bizde böyledir." (Rusiya e gotova..., Webcafe.bg, 2018)

Bulgaristan başbakanının Rusya'yı büyük abi olarak nitelendirmesi, Todor Jivkov dönemi söylemleri andırıyor olsa da, böylesine bir diplomatik söyleme gidilmesinin ardında yatan sebep, Rusya ile olan ekonomik çıkarların AB'den gelebilecek yaptırımlara rağmen korunması, siyasi muhalefetin yoğun baskısı ve toplumsal kabulden kaynaklanmaktadır. Basın toplantısı detaylı bir şekilde incelendiği zaman, başkan Boyko Borisov'un Güney Akım projesiyle alakalı suçun kendisinde olduğunu ve Rusya'nın büyük bir devlet olarak kendilerini affettiğini dile getirerek, olması gereken diplomatik teamüllerden de sapmada bulunduğu görülmektedir. Bu söylem, milliyetçi kanat siyasi partiler tarafından tenkitlere maruz kalsa da, bahsi geçen

projelerden Bulgaristan'ın dışlanması, ülkenin ekonomik güvenliği için tehdit teşkil edebileceğinden dolayı, kabul görmektedir. Boyko Borisov'un sözlerine baktığımızda, şu ifadelere yer verilmektedir.

“ Başkan Putin'e yaptığı şey için minnettarım. Çünkü suçlu olan daima bendim. Gerginlik yaratan daima ben oldum. Gdansk'ta başladığımız görüşmelerde, Sofya'daki görüşmemizde ve bu süreç dahilinde, kendisiyle en zorlu zamanlarda altı veya yedi kez telefon görüşmemiz oldu. Kendisine, konuşmak istediğimi söyledim ve Putin her defasında telefonlarıma cevap verdi ve bana dedi ki; Suçlu olan sensin. Ben değilim. O yüzden ne istersen yapabilirsin. İşte gerçek bu.” (Jivkova, 2018)

Burada dile getirilmesi gereken bir diğer husus da, Rusya'nın Bulgaristan'a olan ihtiyacına ilişkindir. Rusya'nın Avrupa nükleer piyasasına girme ve Avrupa'ya istediği koşullarda doğal gaz ihracatı yapabilmesi Bulgaristan'ın onayına bağlı olmaktadır. Zira Karadeniz üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacak doğal gaz projelerinin gerçekleştirilebilmesi altyapısal olarak iki ülkenin onayına bağlıdır. Türkiye ve Bulgaristan... Rusya bilhassa doğal gaz sektöründeki tekel olma konumunu korumak ve ticari antlaşmalarda kendi şartlarını dikte etmek isterken, Bulgaristan stratejik konumunu kullanmak ve eş düzeyde bir ortak olarak algılanmak istemektedir. Bununla birlikte, enerji sektörünün uluslararası ilişkilerde ulusal güvenlik temelli çıktıları olduğu için, büyük ölçekteki enerji projelerinde aktörler antlaşmayı imzalayacak iki ülkeyle sınırlı kalmamakta, global oyuncuların da sürece dahil oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, Rusya'dan Avrupa'ya akacak enerji projelerinde sürece taraf ülkelerle birlikte AB, ABD, Çin, Japonya gibi küresel oyuncuların da dahil görülmektedir. Zira mevcut enerji hatlarını bypass edebilecek ve daha maliyet etkin enerji sunabilecek projelerin rekabette oluşturacakları yıkıcı etki hem enerji ihraç eden hem de enerji ithal eden ülkelerin ekonomik güvenliği noktasında önemli çıktılara sahip olduğu için, bölgesel ve küresel oyuncular büyük çaplı enerji projelerine taraf olmaya çalışmaktadırlar. Bölgesel bir güç olarak nitelendirebileceğimiz Türkiye'nin cari açığının %58'ini oluşturan enerji ithalatının oluşturduğu düşünüldüğünde (Worldbank, 2019), enerji kaynakları noktasında dışa bağımlı ülkeler için enerji projelerinin önemi anlaşılmaktadır. Bulgaristan'ın da enerji bakanlığının vermiş olduğu verilere göre enerjide dışa olan bağımlılık %70'i bulmakta olup (Ministerstvo na Energetika, 2019), tek yerel enerji kaynağını yüksek sülfür içerikli linyit kömür kaynakları oluşturmaktadır.

Bulgaristan'ın Rusya'ya enerji sektöründe var olan bağımlılığını istatistiki olarak ve daha net ifadelerle şu şekilde açıklayabiliriz. Yılda 2.5-3 milyar metreküp doğal gaz ithal eden Bulgaristan'ın doğal gazı ithal ettiği tek ülke Rusya'dır. Bu ithalatlar üç şirket üzerinden gerçekleştirilmektedir.

- Rus-Bulgar şirketi olan Overgas Holding (Yıllık 2.5 milyar metre küp ithalat gerçekleştirmektedir. Hisselerin %50'si Gazprom ve %50 si Overgas şirketinde olmak üzere, şeffaf olmayan bir hissedarlık yapısı mevcuttur.)
- Rus-Alman ortaklığı WIEE (%50 Gazprom, %50 Wintershell. Yıllık 0.5 milyar metreküp ihracat gerçekleştirmektedir)
- Gazpromexport (Düşük miktarlarda teknik gaz ihraç etmektedir.)
- Bulgaristan yıllık 8 milyon ton petrol ve petrol ürünleri ithal etmekte olup, bu ithalatın %85'i Rusya üzerinden gerçekleştirilmektedir.
- Petrol ve petrol ürünleri ithalatı Rus şirketi olan LukOil ve şirketin Bulgaristan ayağı olan LukOil Bulgaria tarafından gerçekleştirilmekte olup, şirket ülkedeki tek rafineri olan Neftechim Burgas'ı da kontrol etmektedir. Rafinerinin yıllık kapasitesi 9.5 milyon ton olup, Neftechim Burgas rafinerisi balkanlardaki en büyük rafineri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Daborowski, 2011)

Müktesabatin uyumlaştırılmasıyla birlikte, Avrupalılaşıma sürecinin, ulus devletlerin çıkarlarının yeniden belirlemelerine ve bu çıkarların ortak Avrupa değerleri noktasında toplumsal olarak inşa etmelerine yol açacağı düşünülmektedir. Avrupalılaşıma sürecinin derinleşmesiyle beraber, AB ve ulus devlet dış politikaları arasında bir fark kalmayacağı ön görülmektedir. (Featherstone, 1998) Ne var ki Bulgaristan'ın enerji ve dış politika noktasındaki Avrupalılaşıma sürecine baktığımız zaman, bu öngörünün henüz gerçekleşmediği görülmektedir. Bunun altında yatan sebeplerden bir diğeri de, ülkedeki enerji altyapısından ileri gelmektedir. Bulgaristan ve Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkelerdeki enerji altyapılarına baktığımız zaman, söz konusu altyapıların Sovyetler Birliği döneminden kaldığını görmekteyiz. Mevcut altyapının Rusya'dan gelecek olan sevkiyatlar ile azami verimde çalıştığı düşünüldüğünde, enerji arzını çeşitlendirmek, bu ülkeler için maliyetli yatırımları da gerekli kılmaktadır. (Maltby, 2015) Bu bağlamda Bulgaristan, Rusya'dan gelen ucuz enerji sevkiyatları ile AB'nin şart koştuğu enerji arzının çeşitlendirilmesi baskısı altında ikilemler yaşamaktadır.

Rusya doğal gazının iletimi noktasında Bulgaristan enerji altyapısı, yukarıda da dile getirdiğimiz üzere Rusya için büyük önem arz etmektedir. Bugün Bratstvo boru hattı üzerinden yılda 14 milyar metre küp gaz Türkiye'ye ve 3 milyar metre küp doğal gaz da Yunanistan'a akmaktadır. Dolayısıyla BDT ülkeleri bir kenara bırakıldığında Rusya doğal gaz ihracatının %15'i Bulgaristan üzerinden gerçekleştirilmektedir. (Daborowski, 2011) Bulgaristan'ın enerji projelerinde bu kadar önemli bir partner olması, ülkeyi Rusya ile yürüteceği enerji projelerinde AB baskısı altında bırakmaktadır. Bu bağlamda, Burgaz-Dedeğaç petrol boru hattında Bulgaristan'ın izlemiş olduğu siyaset, ülkenin dış politikasını yönlendirirken nasıl iki bölgesel gücün baskısı altında kaldığını bizlere göstermektedir. Boyko Borisov, AB üye ülkeleri elçileriyle bir araya geldiği İspanya elçiliğinde, Burgaz-Dedeğaç boru hattı projesinin durdurulduğunu açıklamıştır. Söz konusu açıklamanın Avrupalı elçilerin önünde yapılması şüphesiz siyasi bir mesaj taşımaktadır. Projenin durdurulma sebebi olarak Boyko Borisov, finansman eksikliği ve Burgaz halkının projeyi istememesini öne sürmüştür. Bu açıklamayla alakalı ilginç olan husus ise hükümetin kendi içerisinde dahi enerji politikaları noktasında bölünmüş olduğu gerçeğidir. Dönem ekonomi bakanı Traycho Traykov'a başbakanın Burgaz-Dedeğaç projesinden vazgeçtiği ve bu konu hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, ekonomi bakanı gazetecilere hayal gördüklerini ve başbakanın böyle bir şey söylemiş olamayacağını dile getirir. (Panayotova, 2010) Bu örnek dahi, Rusya ile var olan enerji projelerinin hükümet dahilinde nasıl ayrışmalara ve ani çarklara yol açabildiğinin en önemli kanıtlarından biridir.

Bulgaristan'ın Rusya ile enerji sektöründe var olan ilişkiler, dönemin siyasi parti tutumlarına göre de değişiklik göstermektedir. 1974 yılı ile birlikte Sovyetler Birliği'nden doğal gaz ithal eden Bulgaristan'ın, 1980'lerde yapmış olduğu ithalatın %90'nın Sovyetler Birliği'nden yapılmış olması (Maltby, 2015) dönemin çift kutuplu uluslararası düzeninde beklenen bir durumdur. Ne var ki, söz konusu ithalat oranları, komünizmin yıkılmasının yirmi yıl akabinde de değişmiş değildir. Komünist rejimlerin yıkılmasının hemen akabinde, Doğu Avrupa'daki enerji altyapısını kontrol altına almaya çalışan Rusya Federasyonu, Bulgaristan oligarşisi ile yapmış olduğu antlaşmalar üzerinden bunu Bulgaristan topraklarında başarmıştır. 1995 yılında BSP hükümeti döneminde Rusya Federasyonu ile imzalanan ekonomik ve askeri işbirliği antlaşması (Katsikas, 2012), sosyalist partinin, Rusya ile var olan pozitif enerji

bağımlılığını bir tehlike olarak görmediğini göstermektedir. Jan Videnov hükümeti sonrasında göreve gelen Ivan Kostov ve DGB hükümeti döneminde Rusya ile olan enerji bağımlılığı azaltılmaya çalışılsa da, Rusya'nın enerji sevkiyatlarını azaltmasıyla beraber 1998 yılında Bulgaristan, Rusya ile 12 yıllık transit geçiş ve ithalat antlaşması imzalamak durumunda kalmıştır. (Maltby, 2015) Bu antlaşmaların akabinde AB üyeliği sonrasında Bulgaristan ve Rusya arasındaki ticaret verilerine de baktığımız zaman, artan enerji ithalatlarının, Rusya lehinde dış ticaret açığını arttırdığı görülmektedir. 2008 yılında 3.2 milyar Euro olan borcun 2012 yılı itibarıyla 4.3 milyar euro'ya çıkması, (Natsiyonalen Statisticheski İnstitut, 2020) Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte Rusya ile var olan enerji ilişkilerinde hiç bir şeyin değişmediği, hatta mevcut durumun kötüleştiğine işaret etmektedir.

Son dönemde, Balkanlar ile ilgili infial yaratan iki enerji projesi, Bulgaristan'ın Rusya ve AB ile var olan ilişkileri açısından da önem arz etmekteydi. Bulgaristan'ın Rusya ve AB politikalarına uyum noktasındaki siyasi manevralarını incelememize olanak sağlayacak olan Güney Akımı (*Yujhen Potok*) ve Türk Akımı (*Turski Potok*) projeleri ekonomik ve siyasi çıktıları açısından bizler için önemlidir. Söz konusu projeler yalnızca enerji politikaları noktasında Bulgaristan üzerindeki Rusya etkisinin incelenmesi açısından değil, Avrupa sathındaki enerji piyasalarına ilişkin uluslararası siyasi manevraların irdelenmesi için de önem arz etmektedir. Bu projeler aynı zamanda, Bulgaristan'ın iki bölgesel güç arasındaki kalmışlığının resmini çekmekte olup, bu projeler aşağıda detayları ile ele alınacaktır.

4.3.2.1.RUSYA'NIN DIŞ POLİTİKA BAŞARISIZLIĞI OLARAK GÜNEY AKIMI PROJESİ

2005 yılında BSP hükümetinin göreve gelmesiyle birlikte Bulgaristan ve Rusya arasında enerji sektöründeki ilişkiler ivme kazanmış olur. Rusya yanlısı politikalarıyla bilinen dönem başbakanı Sergey Stanishev, Ukrayna, Kherson doğumlu (o dönemde Sovyetler Birliği'nin parçası) olup, Bulgar vatandaşlığını Sovyetler Birliği vatandaşlığından daha sonra almış bir siyasetçidir. (Bechev, 2019) Bu dönemde, Rusya ile ilişkiler hız kazanarak, Putin'in Bulgaristan ziyaretlerinin akabinde üç antlaşmaya imza atılır. Burgas-Dedeağaç boru hattı, Belene Nükleer Santral Projesi ve Güney Akımı projesi söz konusu projelerdir. (Russia hails..., Ruptly, 2008) Güney Akımı projesi gündeme gelir gelmez, AB kanadından eleştiri sesleri de yükselmeye

başlamıştır. Proje, AB’de olduğu kadar Bulgaristan siyasetinin de bölünmesine yol açmıştır.

Güney Akımı projesi, Rusya’nın Avrupa’daki enerji tekeli için geliştirdiği proje olarak değerlendirilmiştir. Nabucco ve Transadriyatik Boru Hattı projelerine rakip olarak geliştirilen projede, Ukrayna’nın by-pass edilerek doğal gazın doğrudan Avrupa pazarına ulaştırılması ve böylelikle Rusya’nın Avrupa doğal gaz pazarındaki çıkarlarının korunarak, Ukrayna üzerindeki baskısının devam ettirilmesi amaçlanmıştır. 18 Ocak 2008 yılında, Bulgaristan ve Rusya Güney Akım projesini imzalamış (Jeffries, 2011) ve söz konusu proje 25 Temmuz 2008 yılında Bulgaristan Meclisi’nde kabul edilmiştir. Antlaşmanın kabul edildiği dönemdeki Bulgaristan hükümeti de Rusya ile olan yakın ilişkileri açısından oldukça manidardır. BSP hükümeti döneminde kabul edilen tasarıya ilişkin en sert eleştiri, Avro-Atlantik yönelimiyle öne çıkan, DGB’den (O dönemdeki ismiyle *Obedineni Demokratichni Sili*) gelmiştir. DGB milletvekillerinden İvan Sotirov’un sözleri bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.

“Sayın başkan, değerli çalışma arkadaşlarım. Ben red oyu verdim, çünkü öncelikle Bulgar Sosyalist Partisi bir kez daha üçüncü koalisyondaki müttefikleriyle birlikte gösterdi ki, Bulgaristan hala, ülkenin Sovyetler Birliği’nin on altıncı uydusu olduğunu düşünen kişilerce yönetiliyor. İkinci olarak, oldukça ciddi bulduğum durum ise, Avrupa kurumlarına ve Avrupa komisyonundan gelen rapora karşılık böylesine aptalca ve sorumsuzca intikam almaya çalışmanız. Avrupa komisyonundan gelen raporu dikkatli bir şekilde okumadığınız gibi, oldukça aptalca ve komünist bir tavırla öç almaya çalışmanız ve kendinizi Sovyetler Birliği’ne teslim ediyor oluşunuzun Bulgaristan için oldukça ağır sonuçları olacak ve Bulgaristan ile Avrupa Komisyonu arasındaki ilişkiler daha da pürüzlü bir hal alacaktır. Oysa ki yaptığınız onca ayıba ve hükümetin ülke içinde aldığı düşük nota rağmen, Avrupa Komisyonu ve kurumları ortaklık ve dayanışma içerisinde size ve Bulgaristan’a bir şans daha vermeye hazır olduklarını göstermişlerdi. İlginize teşekkürler.” (Narodno Sabranie, Chetiristotno Zasedanie, 2008)

İvan Sotirov’un bu sözleri, 1989 sonrası dönemde Avro-Atlantik yanlısı liberal partiler ile BSP arasında var olan dış politika yönelimi ayrışmalarının, tarihsel tutarlılıkta devam ettiğinin en güzel örneğidir. Bununla birlikte söz konusu söylem, BSP’nin Rusya yanlısı politikalarına yönelik muhalefetin tepkisiz kalmayacağını da göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir.

Güney Akımı projesinin kabulü sonrasında yaşanan gerginlikler, iç siyasetle de sınırlı kalmamıştır. Dönem başbakanı Plamen Oresharski, üç Amerikalı senatör John McCain, Ron Johnson ve Christopher Murphy'nin Bulgaristan ziyaretleri esnasında, Güney Akım projesiyle ilgili tüm çalışmaların durdurulduğunu açıklamıştır. Açıklamanın Amerikan senatörlerle basın toplantısının düzenlendiği esnada yapıyor oluşu manidar olup, başkan Oresharski'nin, Güney Akım projesine yalnızca Brüksel'den gelen çekincelerin giderildiği takdirde devam edebileceğini bildirmesi, Bulgaristan'ın Rusya karşısında almış olduğu önemli bir karar olarak tarihe geçmiştir. (Oresharski sprya..., Economic.bg, 2014) Oresharski'nin açıklamasına kadar pürüzsüz devam eden projenin, jeostratejik önemi dolayısıyla Bulgaristan'ın projeden çekilmesiyle beraber birden durması, Rusya ve Bulgaristan arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. 63 milyar metre küp doğal gazın Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya akmasını ön gören proje, Rusya için ciddi bir yatırım kaybı olarak tarihe geçmiştir. (Recknagel, 2014) Antlaşmanın askıya alındığının liberal kanat DGB başkanı Plamen Oresharski döneminde açıklanıyor olması da, ülkedeki siyasi partilerin, Bulgaristan dış politika yönelimlerini değiştirme noktasındaki etkinliğini gözler önüne sermektedir.

Bulgaristan'ın Güney Akımı projesinde, proje tarafı olarak çalışmaları askıya aldığı bildirilmesi AB'den gelen baskı ile de yakından alakalıdır. 2009 yılında yaşanan doğal gaz krizi, AB'nin Rusya'ya enerji güvenliği açısından bağımlılığını ortaya çıkarınca, birlik bu bağımlılığı kırmak üzere bazı önlemler almayı uygun bulmuştur. Bu bağlamda 2009 yılında yürürlüğe giren 3. Enerji Paketiyle birlikte, AB alternatif enerji kaynaklarının yaratılarak piyasadaki esnekliğin artırılması ve tekeli yapıların boyunduruğundan AB enerji piyasasını arındırmak istemiştir. (Jirusek, 2019) Söz konusu enerji paketi incelendiği zaman, AB'nin öncelik verdiği konu, hizmetlerin ayrıştırılması (unbundling) ilkesidir. AB üyesi olmayan 3. Taraf ülkelerin piyasaya erişim koşulları da ilgili pakette belirlenmeye çalışılmıştır. (European Commission, 2019) 3. Enerji Paketi'nde yer alan bu ilkeler, Rusya'nın Güney Akımı projesiyle birlikte, bölgede enerji tekeli oluşturacağını ön gördüğünden, projenin engellenmesi için her türlü siyasi imkan seferber edilmiştir.

Güney Akımı projesi, Bulgaristan'ın enerji politikalarıyla alakalı AB nezdinde eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bulgaristan'ın projeden çekilmesiyle birlikte, AB,

Rusya ile olan enerji güvenliği savaşında bir zafer kazanmış gibi görünse de, Rusya'nın sunmuş olduğu cazip teklifler ile AB enerji politikalarına yönelik ortak bir zeminde buluşamadığını göstermesi, bu zaferin *Pirus Zaferi'nden* öteye gidemediğini göstermektedir. Zira, 2007 yılında, tam olarak üyeliğe hazır olmamasına rağmen Romanya ile birlikte jeo-stratejik önemi dolayısıyla birliğe alınan Bulgaristan'ın üyeliğinin ilk yılı olan 2008 yılında, Brüksel'in Gazprom ile sorunlarını çözmeden kendi inisiyatifiyle antlaşmaya gitmesi, Enerji Politikasında birlik tesis etmeye çalışan AB için ciddi bir darbe oluşturmuş olup, ilerleyen dönemdeki Türk Akımı projesiyle beraber AB enerji piyasalarındaki Rusya egemenliği bir kez daha perçinlenecektir. (Recknagel, 2014)

4.3.2.2.BULGARİSTAN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE YENİ BİR DÖNEME DOĞRU: TÜRK AKIMI PROJESİ

Güney Akımı projesinin AB'den gelen baskılar sonucunda, Bulgaristan dolayısıyla rafa kaldırılması, Rusya'yı yeni çözümler aramaya itmiştir. 2006 ve 2009 yıllarında gerçekleşen gaz kesintilerine rağmen, Bulgaristan'ın Rusya yanlısı enerji politikaları sürdürmesi, ülkenin Rusya'ya yönelik enerji bağımlılığını arttırınca, AB'den Bulgaristan'a yönelik tenkitler gelmeye devam etmiştir. Bulgaristan'ın Rusya'ya yönelik yaptırımları zaman zaman hız kazanırken, özellikle sol parti hükümetleri döneminde, enerji sektöründeki Avrupalılaşıma, söylemsel düzeyden öteye gidememiştir.

Rusya'nın komünist dönemden bu yana siyasi eliti, işbirliği kurduğu aracı gaz şirketlerinde yönetici pozisyonlarına getirerek, enerji sektöründe tesis etmiş olduğu tahakküm, projelerin yürütüldüğü ülkelerde Rusya karşıtı enerji politikalarının izlenmesini zorlaştırmaktadır. (Balmacadea, 2007) Kurulan siyasi ittifaklarla birlikte, bahsi geçen enerji şirketlerinin komünist dönemdekine benzer bir şekilde, enerji sektöründe merkezileşmeye ve tekelleşmeye gitmesi de, bu şirketlerin faaliyetlerini kısıtlayıcı önlemler almayı zorlaştırmaktadır. Bulgaristan'daki tek rafineri olan, Lukoil'in sahip olduğu Neftochim Burgas'ın, gümrük mevzuatından kaynaklanan vergilendirmeye ilişkin sıkıntılar dolayısıyla satışlarının askıya alınması, Bulgaristan ve Rusya arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Günlük 142.000 varil petrol sevkiyatı gerçekleştiren ve ödediği kurumsal vergilerle, kamu gelirlerinin %25'ine tekabül eden bir gelir yaratan rafinerinin faaliyetlerinin GERB iktidarı

döneminde askıya alınması, Bulgaristan ekonomisi için de ciddi problemleri beraberinde getirmiştir. (Update-3 Bulgaria..., Reuters, 2011) İlişkilerin gergin olduğu dönemin hemen akabinde, iki yıl sonrasında Bulgaristan'da yükselecek elektrik fiyatları dolayısıyla halk sokaklara dökülecek ve GERB yeniden seçime gitme talebinde bulunacaktır.

BSP'li Georgi Parvanov'un cumhurbaşkanlığı döneminde, cumhurbaşkanlığı makamı ile iktidarın Rusya ile yürütülen enerji projelerinde ayrışmıştır. Rosen Plevneliev'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, Rusya karşıtı enerji politikalarında bakanlar kurulu ve cumhurbaşkanlığı makamı ortak bir çizgide buluşmuştur. Bu dönemde, Bulgaristan, Rusya'ya yönelik enerji projelerine temkinli yaklaşmıştır. Ne var ki, Güney Akımı projesinin rafa kaldırılmasına rağmen, Rusya'nın Türk Akımı projesini açıklamasıyla birlikte, enerji sektöründeki dengeler değişmeye başlamıştır. Buna paralel olarak, Bulgaristan'ın da, Türk Akımı için ciddi diplomatik temaslarda bulunduğu gözlemlenmiştir.

Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan çatışmalar, Kırım'ın ilhaki sonrasında Rusya'ya yönelik uygulanan yaptırımlar ve Avrupa Komisyonu'nun Bulgaristan üzerinde uygulamış olduğu baskı sonrasında Güney Akımı projesinin rafa kalkmasıyla beraber Rusya, yaptırımlara boyun eğmeyeceğini göstermek üzere Kıyıköy-Lüleburgaz ve İpsala üzerinden Avrupa'ya erişecek Türk Akımı projesini açıklamıştır. Türk Akımı projesinin açıklanması ile birlikte, Güney Akımı projesinin aslında bir amaç değil, Rusya'nın büyük jeoekonomik stratejisindeki araçlardan biri olduğu böylelikle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, 1 Aralık 2014 tarihinde Gazprom ve BOTAŞ arasında imzalanan protokol ile birlikte, Balkanlar'daki enerji dengeleri de değişmiştir. (Pamir, 2014) Borç krizi dolayısıyla AB ile ilişkilerin gerginleştiği Yunanistan ve mülteci krizi nedeniyle ilişkilerin yıllardan beri inişli çıkışlı olduğu Türkiye ile saf tutarak Rusya, böl-yönet politikasıyla enerji sektöründeki hakim konumunu her koşulda koruyacağını Avrupaya böylelikle göstermiş olur. İlişkilerin bu yönde ilerlemesi sonrasında yoğun temaslara akabinde Bulgaristan da, projeye dahil olacaktır.

Bulgaristan'ın Güney Akımı projesi akabinde Türk Akımı ile tekrardan projeye dahil olması, siyasette de ciddi tepkileri beraberinde getirmektedir. GERB yönetiminin 2013-2014 yılında gerçekleşen elektrik fiyatları ile ilgili protestolar sonrasında, siyasi

olarak fazla manevra alanının kalmaması, Boyko Borisov'un gerektiğinde özür dileyerek Bulgaristan'ı projeye dahil ettirmesi ile sonuçlanmıştır. Bulgaristan'ın projeye dahil olmasından sonra, en sert eleştiri, ABD yanlısı politikalarıyla bilinen, eski dış işleri bakanı Solomon Pasi'den gelmiştir. Sırbistan'ın Avrupa'daki aşıl tendonu haline geldiğini düşünen Solomon Pasi, Türk Akımı'nın aslında Rus Akımı olarak adlandırılmasının daha doğru olacağını ve Bulgaristan'ın Rusya'nın Avrupa enerji sektöründe tahakküm kurmaya yönelik bu projesini durdurması gerektiğini dile getirerek, projeyi sert bir dille eleştirmiştir. (Djambazov, 2019) Türk Akımı'na yeniden dahil olarak Rusya'nın enerji projesinde elini kolaylaştıran Bulgaristan'a yönelik Rusya ise, ülkeye doğal gaz fiyatlarında %40'lık indirim yaparak karşılık vermiştir. (Russia gives..., Vestnik Kavkaza, 2020) Böylelikle, enerji sektöründe Rusya karşıtı politikaların izlendiği dönemlerde hükümeti erken seçimlere zorlayacak elektrik fiyatları artışı yaşanırken, Bulgaristan'ın AB'yi karşısına alarak Rusya yanında yer aldığı projelerde enerji indiriminden faydalandığı görülmektedir. Beş yıllık süre zarfı içerisinde yaşanan Bulgaristan dış politikasındaki bu değişim, Rusya'nın diplomatik başarısı ve Bulgaristan siyasetine etkisine yönelik güzel bir örnek teşkil etmektedir.

4.3.2.3.KOZLODUY VE BELENE PROJELERİNDE RUSYA'NIN ROLÜ

Bulgaristan enerji piyasasındaki Rusya'nın etkisine yönelik değineceğimiz son projeleri ise Kozloduy ve Belene nükleer santral projeleri teşkil etmektedir. Bulgaristan'ın üyelik sürecinde problem yaratan bu projeler, bugün dahi, Bulgaristan siyasi gündemini işgal etmektedir. Kozloduy nükleer enerji santrali, Bulgaristan ve Güney Doğu Avrupa'da inşa edilen ilk nükleer santral olma özelliğini taşımaktadır. 15 Temmuz 1966 yılında Sovyetler Birliği ve Bulgaristan arasında imzalanan antlaşmayla birlikte Kozloduy nükleer enerji santrali için çalışmalara başlanmış ve nükleer santral resmi olarak 4 Eylül 1974 tarihinde açılmıştır. Ekseriyetle Rus teknolojisinin kullanıldığı santralde bazı parçalar, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan'dan getirilmiş olup, proje tam manasıyla Doğu Bloğu dayanışma ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Kozloduy nükleer santraline nükleer yakıt Rusya'nın TWEL şirketi tarafından sağlanmaktadır. Bulgaristan'ın AB'ye girmesinin kesin karara bağlandığı 2005 yılından hemen bir yıl sonra, 2006 yılında iki ülke arasındaki kontrat yirmi yıllığına

uzatılmıştır.(Daborowski, 2011) Antlaşmanın imzalandığı dönem, yine BSP hükümeti dönemidir. Ne var ki, AB enerji politikalarına uyum dahilinde, Bulgaristan’da yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi süreci de başlatılmış ve Bulgaristan’ın Kozloduy Nükleer santralini kapatması için AB çapında çalışmalar hayata geçirilmiştir. 2001 yılında, Uluslararası Kozloduy Nükleer Santrali İşletmeden Çıkarma Yardım Fonu (KIDSF) kurulmuş olup, AB, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası aracılığıyla, 4 reaktör ünitesinin çalışmalarının durdurulacağı Kozloduy Nükleer Enerji Santrali’nin kapatılmasıyla beraber oluşacak Bulgaristan üzerindeki negatif ekonomik etkileri sınırlamaya çalışmıştır. 2001-2009 yılları arasında banka 550 milyon avroluk yardımda bulunarak, söz konusu fonun %47’si nükleer dışı enerji sektörü yatırımlarına yönlendirilmiş ve bu rakam 2010-2013 yılları arasında 300 milyon avro olarak gerçekleşmiştir. (Ministerstvo na Energetikata, 2020) AB’nin buradaki amacı şüphesiz, Bulgaristan’ın Rusya’ya olan enerji bağımlılığını kırmaya yöneliktir. Kozloduy nükleer enerji santralinde, reaktörlerin durdurulması süreci devam ederken, Bulgaristan’ın sadece yenilenebilir enerji kaynaklarıyla enerji ihtiyacını tam manasıyla karşılayamadığı da görülmektedir. Bu bağlamda, 4 reaktör ünitesinin kapatılmasına rağmen, Bulgaristan 5. Ve 6. Reaktör üniteleri için Rusya ve Rosatom ile işbirliğine devam etmektedir. Kamu iktisadi teşekkülü olan Rosatom Uluslararası İş Geliştirme Birimi Müdür Yardımcısı Kiril Komarov ve Boyko Borisov arasında gerçekleştirilen toplantıda, Kozloduy 5 ve 6. Reaktörlerin ömürlerinin uzatılması noktasında Rus şirketle işbirliğine gidileceği dile getirilmiştir. Söz konusu işbirliğini Boyko Borisov, kendi Facebook hesabından da duyurmuştur. (Borisov kum..., Nova.bg, 2018)

Belene nükleer santral projesi ise tam manasıyla yılan hikayesine dönen bir proje olmuştur. Hükümet başkanlarının taban tabana zıt açıklamalar yaptığı Belene projesi, Rusya ve AB üzerindeki enerji politikaları noktasındaki çatışmayı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Belene Nükleer Santral Projesi’nin Rusya için ekonomik bağlamda oldukça büyük önemi bulunmaktadır. Rusya bu proje vesilesiyle, Avrupa elektrik piyasasına nüfuz etme politikasını gütmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan ile 2008 yılı Ocak ayında WWER1000 türü reaktörlerin inşası için antlaşmaya varılmış ve projenin stratejik ortaklarından olan Alman RWE şirketiyle de 2008 yılı Kasım ayında sözleşme imzalanmıştır. Projenin daha sonraki dönemde Bulgaristan için sıkıntı oluşturan hükümlerinden biri de, Rusya’ya santralin inşası

noktasındaki maliyetlerini Rusya'daki enflasyona göre arttırma hakkı tanınmasından ileri gelmiştir. Rosatom enerji santralının inşası için 6.3 milyar avro talep ederken, Bulgar Ulusal Elektrik Şirketi 5 milyar avro üzerine çıkamamıştır. (Daborowski, 2011) Proje yıllar içerisinde birkaç kez iptal edilmiş ve yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Bulgaristan'ın AB'den görmüş olduğu baskı da, siyasi söylemlerin değişmesinde etkili olmuştur. 31 Ekim 2009 tarihinde Boyko Borisov, bankaların istikrarlı olduğunu ve Belene projesinden vazgeçilmeyeceğini duyururken, (Boyko Borisov: Bankite..., BNR, 2019) üç yıl sonrasında GERB hükümetinin Belene projesine yönelik bakış açısı değişmiştir. 28 Mart 2012 tarihinde, Belene nükleer santral projesinden vazgeçildiği gayr-ı resmi olarak Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında duyulmuş olup, cumhurbaşkanı Plevneliev'i bilgilendiren Boyko Borisov, Belene projesinden vazgeçildiğini resmi olarak parlamentoda ekonomi komisyonuna iletmiştir. Belene projesinden vazgeçildiğinin duyurulmasının ardından 7 yıl sonra, Bulgaristan 2019 yılı itibariyle yeniden Belene projesini hayata geçirmek için girişimlerde bulunmaktadır.

Bulgaristan Enerji Bakanı Temenujka Petkova 5 Mart 2019 tarihinde Nova televizyon kanalına yaptığı açıklamada, Belene nükleer santral projesini hayata geçirmek için yeniden girişimlere başladığını duyurmuş ve projeye yönelik Çin Ulusal Nükleer Şirketi, Fransız Framatom, Amerikan General Electric ve Rus Rosatom şirketlerinin ilgi gösterdiğini belirtmiştir. Belene nükleer santral projesinde ilk iki reaktörün kurulumu 2006 yılında ihaleyi kazanan Atomstroyeksport tarafından gerçekleştirilmiş olup, 2012 yılında hükümet değişikliği ile beraber proje rafa bilindiği üzere rafa kaldırılmıştır. (Bulgaria prepares..., Nuclear Engineering International, 2019) Tüm bu gelişmeler dahi, projenin ekonomik çıktılarından ziyade, siyasi ilişkilere göre projenin gidişatının şekillendiğinin en temel göstergeleridir.

Belene projesiyle ilgili incelenmesi gereken noktalardan bir diğerini de, ihale süreci teşkil etmektedir. Ivan Kostov hükümetinde çevre bakanlığı yapmış olan Evdokia Maneva, Rus tipi reaktörler alınmadan projenin gerçekleştirilemeyeceğini ileri süren ve 30 sayfalık risk analiz raporu için 30 milyon leva gibi fahiş bir ücret alan Risk Engineering firması ile alakalı, bakanlığı döneminde istisnasız her projede firmanın yer aldığını dile getirir. Risk Engineering ile aynı ofisi kullanan ve bakan Milko Kovaçev ile yakın ilişkileri bulunan Park E&K şirketine Belene projesi ile ilgili

danışmanlık görevi verilince, eski bakan Edvokia Maneva savcılığa başvuruda bulunur. İhaleye katılan Kanada'lı şirketin altı kat daha düşük teklif ve projeyi daha kısa sürede bitirme sözü vermesine rağmen, Rumen Ovçarov'un da üyesi olduğu parlamentodaki Rus lobisinin sürece dahil olarak, projeyi Rusya'nın kazanmasını sağlandığı iddiaları, dönemde Bulgaristan siyasetini karıştıran konular arasında yer almaktadır. (Klisarov, 2012: 15-40)

4.3.3. RUSYA'NIN BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA ÖNEMLİ BİR ARAÇ: OLİGARŞİK AĞLAR

1990'da başlayan dönüşüm ile birlikte, BKP kadrolarının tasfiye edilmesinin devlette önemli bir güç boşluğu yarattığını ve söz konusu güç boşluğunun eski komünist kadrolar tarafından doldurulmaya çalışıldığını dile getirmiştik. Bu kadrolar, komünist dönemde olduğu gibi iş yapış-edişlerine devam etmişler ne var ki, devlet güvenlik organlarının himayesinden çıkıp, ekonomi ve siyasetin kesiştiği noktalarda dönüşüm süreci öncesindeki ağlarından istifade ederek, toplumdaki ayrıcalıklı konumlarını korumaya çalışmışlardır. Bu yapıların incelenmesi, söz konusu oligarşik ağların, Rusya ile sürdürülen ilişkilerin anlaşılabilmesi ve Rusya'nın bu oligarşik yapılar üzerinden Bulgaristan siyasetinde kurmuş olduğu baskının idrak edilebilmesi için önemlidir.

Bulgaristan'da gerçekleşen söz konusu yolsuzlukların ve oligarşik bağlantıların çalışmamız açısından önemi, ülkenin uluslararası liberal çevrelerdeki imajını sarması ve Bulgaristan'ın dış politikadaki yüzünü Rusya'ya dönmesine yol açmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu yolsuzlukların zaman zaman milletvekili ve başbakan düzeyinde gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Mafyanın başbakanı olarak bilinen İvan Kostov, Andrey Lukanov, Bay %10 olarak bilinen Aleksandır Bojkov gibi isimler yolsuzluk ve Bulgaristan denildiğinde akla gelen ilk isimler olmaktadır. Rusya ile kurulan yolsuzluk ağlarının incelenmesinde son dönemde iki isim ön plana çıkmaktadır. Hak ve Özgürlükler Hareketi milletvekili Delyan Peevski ve 5.6 milyar levanın hortumlandığı Korporatif Ticaret Bankası (Korporativna Turgovska Banka) eski başkanı Tsevatan Vasiliev. Ulusal güvenlik kurumunun başına usul dışı olarak getirilen Delyan Peevski'nin Rusya ile olan bağlantıları ve kendisinin halihazırda devam eden milletvekilliği, söz konusu şahsı inceleme konusu olarak karşımıza çıkartmaktadır. Devletin stratejik mevkilerinde göreve gelebilecek isimlerin siyasi ve

dış politika eğilimleri, birey düzeyinde yapılacak analiz açısından önemlidir. Söz konusu yolsuzluk ağlarının nasıl oluştuğunu anlamak için öncelikle, dönüşümün başladığı yıllara geri dönmemiz gerekir.

1989 yılı sonrasında Bulgaristan'daki dönüşüm sürecinden bazı şirketler oldukça karlı çıkmıştır. Bu şirketlerin başında şüphesiz “Multigroup Holding” gelmektedir. Vaduz, Lichtenstein'da 50.000 İsviçre Frangı sermaye ile kurulan şirketin, kısa zaman içerisinde Bulgaristan ekonomisinin neredeyse tüm sektörlerinde faaliyet gösteren bir ekonomik dev haline geldiği görülmektedir. Şirketi kimlerin yönettiğine baktığımız zaman ise, karşımıza daha da ilginç bir tablo çıkmaktadır. Komünist dönem askeri istihbarat şefinin kızıyla evli eski bir güreşçi olan İliya Pavlov şirketin başında olan isimdir. 1988 yılında, ülkeden yurtdışına çıkışların sıkı denetim altında olduğu dönemde, seyahat belgelerinin Devlet Güvenlik birimi başkanı Grigory Popov tarafından hazırlanmasıyla Malta'ya giderek, Sovyetler Birliği Karadeniz Filosundaki eski denizaltıların hurda metal olarak Türk metalürji şirketlerine satışını gerçekleştiren isim yine İliya Pavlov'dur. Sovyetler Birliği'ne ait deniz altılarının serbest piyasada yer almayacağını rahatlıkla kabul edebileceğimiz Soğuk Savaş döneminde, İliya Pavlov'un bu teçhizata ulaşması, iki ülke “iş adamları” arasındaki yakın bağları bize göstermektedir. (Venelin, 2007:100-102) Bununla birlikte Multigroup Holding'in yönetim kadrosuna baktığımız zaman komünist dönemde oldukça önemli pozisyonlarda yer almış isimler bizi beklemektedir. Eski merkez bankası başkanı, Lubomir Filipov, Multigroup'a lüks bir otelin hisselerinin %34'ünü sattıktan sonra Multigroup Holding'te işe başlayan, devlet özelleştirme dairesi eski başkanı Veselin Blagoev, eski ulusal elektrik şirketi başkanı Trifon Tsvetkov, ulusal enerji komitesi eski başkanı Dimitar Sokolov, Rusya ile ticari ilişkilerden sorumlu ticaret bakan yardımcısı İvan Kolev ve devlet iktisadi teşekküllü olan Bulgartabak eski başkanı Spas Gelemezov... (Venelin, 2001)

Multigroup Holding'in faaliyet alanına baktığımız zaman, batı Avrupa ile iş yapmaktan kaçındığı gözümüze çarpmaktadır. Batı'daki finans kuruluşlarından ve uzmanların sunacağı hizmetlerden kaçınan Multigroup Holding'in faaliyet alanlarını, yukarıda saymış olduğumuz eski komünist kadroların işaret ettiği, özelleştirmeye tabi olan devlet teşekkülleri oluşturmaktadır. (Prokopiev, 1995:23-25) Bu bağlamda, Bulgaristan ve Rusya arasındaki ilişkileri günümüzde de yakından ilgilendiren ve işgal

eden, yolsuzluk ve oligarşik ağlara yönelik incelenecek vaka tabii ki enerji sektöründe karşımıza çıkmaktadır. Tez yazım tarihi itibarıyla, doğal gazın neredeyse tamamını Rusya Federasyonu'ndan ithal eden Bulgaristan'ın enerji sektöründe Rusya'ya olan bağılılığı Sovyetler Birliği döneminden beri var olsa da, komünist dönem sonrasındaki dönüşüm sürecinde de, Bulgaristan'ın Rusya'ya olan bağımlılığının sürdürülmesi için, Bulgar oligarşisi tarafından gerekli adımlar atılmıştır. Bulgaristan'da doğal gazın dağıtımından tekel olarak sorumlu olan devlet teşekkülü Bulgargaz 1994 yılında Gazprom ile yatırım ortaklığına gitme kararı alır. Topenergy adında yeni kurulan şirketin hisselerinin %50 si Gazprom'a ait olup, dönemdeki bakanlık düzeyinde yetkiye sahip olan Bulgaristan Enerji Komitesi başkanı Nikita Shevarshidze özel bir karar ile, Rusya ile yürütülecek olan enerji alımlarına ilişkin müzakerelerde Topenergy şirketinin yetkili kılınmasını sağlar. Multigroup Holding grubu ile yakın ilişkisi olduğu bilinen Shevarshidze'nin görevi kötüye kullanmaktan dolayı istifaya zorlanmasının akabinde, komite başkanı yerini, Moskova doğumlu, komünist dönemin son başbakanı olan Andrey Lukanov'a bırakır. Andrey Lukanov'un atamasının Jan Videnov tarafından engellenmesinin ardından ise, Lukanov, Gazprom tarafından Topenergy şirketi Rus tarafının yönetim kurulu başkanlığına getirilir. Bulgargaz'ın özelleştirme sürecinde şirket hisselerinin %16.5'inin Multigroup Holding tarafından satın alınması ile beraber, Rusya Federasyonu ve desteklediği Bulgar oligarşisi, Bulgaristan doğal gaz sektöründe tekeli eline geçirmiş olur. Söz konusu şirket satın almaların hemen akabinde, Bulgaristan, Avrupa'daki en pahalı doğal gazı satın alan ülke konumuna gelir. 1995 yılından 1996'ya giden süreçte Bulgaristan'a gelen doğal gaz %20 pahalılaşır. Gerekli hesaplamalar yapıldığında Bulgaristan'ın bu fiyat artışından yıllık kaybı 100 milyon dolar olup, aynı yıl Dünya Bankası tarafından Bulgaristan'ın altyapı projelerine aktarılan miktar 125 milyon dolar civarındadır. (Venelin, 2007:10-11) Devlette oluşan güç boşluğu ve idari kapasitedeki yetersizlik, Bulgaristan'ın kalkınması için gerekli olan altyapı fonlarının, eski komünist kadrolara ve Bulgaristan'ın "büyük abisine" akmasını sağlamıştır. Topenergy vakasında da görülebileceği üzere, devletteki güç boşluğu da en az totaliter rejimler kadar halk hak ve özgürlüklerinin korunmasında büyük bir tehlike arz etmektedir.

Dönüşüm sürecinin yaşandığı 1990'lı yıllarda bir başka yolsuzluk ağı olarak Bulgaristan'da ön plana çıkan yapıyı ise güvenlik şirketleri teşkil etmiştir. Sovyetler Birliği döneminde, milli sporcular İç İşleri Bakanlığı çalışanları toplumsal statü ve

ekonomik durum bağlamında Bulgaristan'ın elitlerini oluştururken, komünist dönemin yıkılmasıyla birlikte eski statü ve ekonomik ayrıcalıklarından mahrum kalan bu kesim, post-komünist dönemde mafyavari hukuk üstü yapılanmaların bel kemiğini oluşturmuştur. (BNT, 2019) Güvenlik şirketi olarak yapılanan SIC ve VIS, Bulgaristan siyasi tarihine siyasi suikastlar, adam kaçırmalar, haraç gibi eylemlerle dahil olmuştur. 1993 yılı sonrasında, dönemin siyasi boşluğundan da yararlanan bu şirketler, Bulgaristan'ın AB ve batı ittifakıyla eklemlenmesi noktasında temel engellerden biri haline gelmiştir. Tıpkı İliya Pavlov gibi kendisi de eski bir güreşçi olan Vasil İliev, komünist dönemde işlerinde görev yapmış olan güvenlik mensuplarıyla birlikte, araç sigortası işiyle uğraşan paravan bir şirket kurarak ülkedeki terör faaliyetlerine girişmiştir. İç işleri Bakanlığı'nın ilk etapta VIS şirketinin faaliyetlerini durdurmadığı gibi, mafya arasında var olan rekabette, kimi zaman Vasil İliev'in şirketini desteklediği de öne sürülmektedir. Özellikle Ivo Karamanski'nin şirketi olan "Karate Fighters" ile husumet noktasında İç işleri Bakanlığı VIS şirketini koruyacak şekilde ihtilaflara müdahil olmuştur. (PDC, 2007) Şirketin ise, Rusya oligarşisi ile var olan yakın ilişkileri dikkat çekmektedir.

Yasadışı ilan edilen VIS şirketi, VIS-2 altında faaliyetlerine devam etmiştir. Söz konusu şirketin karıştığı suikastlar ve Vasil İliev ile kardeşi Georgi İliev'in suikasta uğrayarak hayatlarını kaybetmeleri, iktidar savaşının ne kadar kanlı geçtiğini bizlere göstermektedir. Dönemin iç işleri bakanı Lyubomir Nachev, ülkenin ekonomik dar boğazda olduğu bir dönemde, NDK'da alem yaparken yakalanması siyasi kariyerine mal olurken, Jan Videnov hükümetinin de iktidarı kaybetmesini beraberinde getirmiştir. (BNT, 2019) Ne var ki, bu noktada öne çıkan detaylardan bir diğeri, Lyubomir Nachev'in, iç işleri bakanlığı pozisyonunu kaybetmesinin akabinde, 1996 yılında elinde 2135 suçlunun isimlerinin bulunduğu bir listenin olduğunu iddia etmesinin akabinde Karnobat'taki evinde ölü bulunmasıdır. (Bulgaria's Controversial..., Novinite, 2006) Bu bağlamda, mafyanın Bulgar siyasetine dahil veya silahlı eylemleri 1990'ların bir ürünü olarak da kalmamaktadır. Ağabeyi Vasil İliev'in 1995 yılında suikasta uğramasının akabinde şirketin patron pozisyonuna geçen Georgi İliev'in de 2005 yılında Slynchev Briag'da bir keskin nişancı tarafından öldürülmesi, mafya arasındaki hesaplaşmaların AB üyelik sürecinde de devam ettiğinin en önemli göstergesidir. (Snayperist zastrelia..., Dnes.bg, 2005)

Rusya'nın yolsuzluklar noktasında Bulgaristan'daki temas noktalarından bir diğeri de bankacılık sektörü teşkil etmektedir. Rusya bankacılık sektörü ile Bulgaristan'daki bankaları ve medya şirketlerini satın alarak nüfuzunu arttırmaya gitmektedir. Yolsuzluk ağlarının ise bankacılık sektöründe yapılan yatırımlarla güçlendirildiği dile getirilmektedir. Bu bağlamda öne çıkan isimlerden biri de VTB bankasıdır. Rusya merkezli bu banka 2011 yılında Bulgartabak firmasının %79.83 ünü satın alarak Bulgaristan'a nüfuz etmiştir. (Bechev, 2019) Söz konusu firmanın satın alınması hem VTB için karlı bir iş oluştururken, tütün yetiştiriciliği Bulgaristan'daki hassas sanayilerden birini teşkil etmektedir. Tütün yetiştiriciliği sektöründe çoğunlukla Türkler ve Müslüman'lar çalışmakta olup, bu kesim koalisyonlarla birlikte Bulgaristan siyasi hayatında önemli yer etmiş ve halen de etmeye devam eden HÖH'ün seçmen tabanını oluşturmaktadır. Bulgartabak firması ayrıca Türkiye ve Ortadoğu'ya sigara kaçakçılığı yapmakla suçlanan bir firma olarak da göze çarpmaktadır. (Skafida, 2012) Dolayısıyla söz konusu satın alım hem Bulgaristan seçmenini etkilemek hem de yasadışı ticaret ile ciddi gelir sağlamak noktasında Rusya için önemli bir fırsat teşkil etmektedir.

Bulgartabak isimli kamu iktisadi teşekkülünün Rus bankası tarafından satın alınması ve özelleştirilmesi Rusya'nın siyasi parti elitlerine maddi kazançlar sağlamak suretiyle Bulgaristan siyasetine nasıl karıştığını gösteren en önemli örnekler arasındadır. Bulgaristan gündemini uzun süre meşgul etmiş, kamu iktisadi teşekkülünün özelleştirilmesi süreci ve söz konusu sürece, Bulgaristan başbakanı Boyko Metodiev Borisov ve önde gelen siyasetçilerden Ahmet Dogan ve medya imparatorluğunun başındaki isim olan DPS milletvekili Delyan Peevski'nin dahliyeti yolsuzluğun boyutları konusunda endişe yaratmaktadır. Gazeteci Miroslav İvanov bloğunda sızdırılan bir maile benzeyen, Bulgartabak'ın özelleştirilmesi sonrasında BT Invest adlı şirketçe satın alınması ve aktiflerinin söz konusu satışın gerçekleştirilmesine katkı sağlayan taraflar arasında nasıl pay edileceğini gösteren bir yazışmayı yayınlar. Söz konusu yazışma, aktiflerin tevzinin tasarımcısı olan ve Boyko Borisov'un da satıştan payının vekalet aracılığıyla tahsilini gerçekleştiren avukat Angelov olduğu ileri sürülmektedir. (Letter to..., Bivol, 2015)

Bulgartabak'ın özelleştirilmesi ve daha sonrasında satışında iki şirket ön plana çıkmaktadır. Grand Investors LTD ve Vilarity Invest Limited. Söz konusu şirketlerin malikinin avukat Alexander Angelov üzerinden Boyko Borisov ve Ahmet Dogan'da

olduğu ve dolayısıyla bu şahısların Bulgaristan Anayasası uyarınca, politikacıların herhangi bir ticari faaliyette bulunamayacaklarına yönelik hükmü Bulgartabak hisselerinin %8.5'ini satın alarak ihlal ettikleri öne sürülmektedir. Bulgartabak Holding'in 2011 yazında özelleştirilmesinde ihaleyi Avusturya şirketi BT Invest kazanırken, söz konusu şirketin mülkiyetinin Vneshtorgbank (VTB) isimli Rus bankasına ait olduğunu dile getirmek gerekir. Söz konusu banka, Bulgartabak'ı satın almasının hemen akabinde, yatırımını değerlendirmek amacıyla, şirketi Lichtenstein'daki sahibinin Delyan Peevski'nin annesi olduğu Irena Krasteva'ya ait olduğu iddia edilen Livero Establishments'a satması, söz konusu ticari ilişkilerin karmaşıklığını ve Rusya'nın Bulgar siyasi elitini ticari ve siyasi çıkarları doğrultusunda nasıl paravan olarak kullandığını kanıtlar mahiyettedir. (Letter to..., Bivol, 2015)

Yolsuzluk ve Rusya ile var olan ilişkiler dendiğinde son dönemde ön plana çıkan bir diğer isim de, Delyan Peevski'dir. Delyan Peevski'nin Bulgaristan Ulusal Güvenlik Teşkilatı (*Durjhavnata Agentsiya za Natsiyonalna Sigurnost*) başkanlığına, dönem başbakanı Plamen Oresharski tarafından önerilmesiyle birlikte, gerek parlamentoda gerekse ülke sathında protestolar baş göstermiştir. GERB grubu Delyan Peevski'nin aday gösterilmesiyle birlikte, söz konusu kararı proteste ederek, oturumu terk etmiştir. (Delyan Peevski stana..., BTVNovinite, 2013) Delyan Peevski'nin söz konusu kritik kurumun başkanlığına getirilmeden evvel, ilgili kanunda kendisinin başkanlığını olanaklı kılacak değişikliklerin yapılması infial yaratan bir diğer unsur teşkil etmiştir. (Todorov, 2013:8) Bulgaristan Bilgi Güvenliği Komisyon başkanı, Boris Dimitrov, Delyan Peevski'nin yüksek gizliliği haiz dokümanlara kurum tarihinde görülmemiş hızlandırılmış bir prosedürle erişiminin sağlanmasını eleştirirken, Peevski'nin söz konusu dokümanlara erişiminin seçilmesinden üç gün önce, 11 Haziran tarihinde olduğunu dile getirerek, şüpheli sürece bir kez daha vurgu yapmıştır. (Angarev, 2013)

Rusya'nın Bulgaristan'daki tahakkümünü arttırmakta kullandığı araç olarak finans kurumlarının yanında bir de medya kuruluşları karşımıza çıkmaktadır. Bu sektörlerde ise son olarak ele alacağımız vakayı Tsevetan Vasiliev vakası teşkil etmektedir. Tsevetan Vasiliev halihazırda Bulgar yetkililer tarafından yargılanmak üzere aranan, yirmi beş binin üzerinde mevduat sahibini dolandırmakla suçlanan bir bankacıdır. Dolandırıcılık suçu dolayısıyla Bernie Madoff'a benzetilerek Bulgar Madoff olarak adlandırılan, Bulgar mudilerden 5.6 milyar leva toplayan Tsevetan Vasiliev'in,

KTB'nin batmasının akabinde sığındığı ülke ise Sırbistan olmuştur. Bu mevduatın 4 milyarının doğrudan Tsevatan Vasiliev'in cebine gittiği dile getirilmektedir. Mafyanın başbakanı olarak bilinen Ivan Kostov döneminde, doğal gaz baronu olarak bilinen Ivo Prokopiev ve Sasho Donchev, ilaç sektöründen Ognyan Donev ve ortakları Grisha Ganchev ve Emilian Guebrev Bulgaristan'da komünist dönem sonrasındaki mafya yapılanmasını teşkil eden ve Tsevatan Vasiliev'e destek veren oligarklar arasında yer almaktaydı. (Roth, 2008) Muhalefetin susturulmasında bu grupların infaz timi şeklinde hareket ettikleri Bulgar basını ve toplumunda sıklıkla dile getirilmektedir. Alman gazeteci Jürge Roth ise, dönem başbakanı Boyko Borisov'u mafyayı himaye eden Bulgar Al Capone olarak tanımlamaktadır. (Roth, 2008)

Rusya ile var olan bağlantıları açısından Tsevatan Vasiliev'in hikayesi de oldukça ilgi çekicidir. Tsevatan Vasiliev, askeri görevini tamamladıktan sonra 1979 yılında Polonya Lodz'da eğitimini almak üzere hükümet tarafından yurtdışına gönderilir. Polonya'da olduğu dönemi sürgün olarak nitelendiren Tsevatan Vasiliev'e göre, Moskova'ya gidememiş olması büyük bir hayal kırıklığıdır. CV'sine bakıldığı zaman, eğitim hayatında bir yıllık bir boşluğun olduğu görülen Tsevatan Vasiliev'in bu dönemde KGB tarafından eğitildiği spekülasyonları yapılıyor olsa da, söz konusu duruma yönelik herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. 1991 yılında Bulgaristan'da demokrasi rüzgarları yeni esmeye başlamışken, adı Stopanska Banka, Dobrudzhanska Banka ve Slavyani Banka'larının iflasıyla ilişkili olarak geçen Krasimir İliev ile birlikte Tsevatan Vasiliev; Bromak ve FinaS şirketleriyle birlikte "liberal demokrasi" yolunda ilerleyen Bulgaristan'da girişimlerde bulunur. Ivan Kostov'un KTB'yi Vasiliev'e bırakmasıyla birlikte, Tsevatan Vasiliev, Kostov'u siyasi projelerinde finanse etmeye ve desteklemeye başlar. (Roth, 2008)

KTB'nin kuruluşuna baktığımız zaman da oldukça ilgi çekici bir durum ortaya çıkmaktadır. Bankanın kökenleri aslında 1988 yılına dayanmaktadır. Sovyet Vneshekonombank ve Bulgar Dış Ticaret Bankası (Bulgarsko Vunshnoturgovska Banka) birlikte Bulgarskoinvest şirketini kurarlar. 1970 ve 1980'lerde Sovyetler Birliği'nden kardeş komünist ülkelere para aktarılabilmesi için söz konusu banka yapıları sıklıkla kullanılmaktaydı. Perestroyka döneminde Rusya'da olduğu gibi Bulgaristan'da da komünist dönemde ekonomiden aslan payını alan kurumlar liberalleşme sürecinde eski siyasi elitin ve ulusal güvenlikle sorumlu eski iç işleri bakanlığı çalışanlarının eline geçmiştir. Bu durum bilhassa yolsuzluklarla gündeme

gelen ve mafyanın başbakanı lakabıyla tanınan İvan Kostov döneminde giderek artmıştır. Bulgar KTB'ye de bakıldığında, İvan Kostov dönemindeki özelleştirmelerle birlikte, Tsevatan Vasiliev'in eline banka geçmiş ve bankanın kaynakları İngiliz Virgin Adaları, Malta gibi ülkelerdeki denizaşırı paravan şirketlere aktarılmıştır. (Monitor.bg, 2009)

KTB davasında da, Tsevatan Vasiliev'in başsavcılığı, davayı düşürmek için satın alma girişiminde bulunduğu dile getirilmiştir. Davanın baş tanıklarından, Biser Lazov, dava görüşülürken 2012 yılında Tsevatan Vasiliev'in, Boyko Naydenov'un baş savcılık görevine getirilmesi için Paris'te lobi faaliyetinde bulunduğunu ve bunun gerçekleşebilmesi için eski Demokratik Güçler Birliği milletvekili ve halihazırdaki Suudi Arabistan elçisine 50.000 leva ödediğini dile getirmiştir. (Svidetel po..., Nova.bg, 2019) Konuyla alakalı, Suudi Arabistan elçisi Dimitar Abadjiev söz konusu tarihte farklı bir görüşme için Paris'te bulunduğunu kabul ederken, eski baş savcı Boyko Naydenov ise böylesine "absürt iddialara" yanıt vermeyeceğini dile getirmiş ve yorumda bulunmaktan kaçınmıştır.

Sırbistan'da saklandığı dönemde de, Tsevatan Vasiliev'in imajını düzeltmek adına, rüşvet dağıtmaya devam ettiği görülmektedir. AB ve ABD'nin yasaklılar listesinde bulunan Konstantin Malofeev'in Nikolay Malinov aracılığıyla Vasiliev ile görüştüğü ve ekibin üç kez TV7 kanalını satın alma girişiminde buldukları görülmektedir. TV7 ve News 7 kanallarının, Rusya'nın Balkanlar'daki çıkarları için kamuoyu oluşturmak amacıyla Kremlin'in sözcüsü haline getirilmek istendiği ifade edilmektedir. Konstantin Malofeev'in Ortodoks oligarşinin çıkarlarını yansıtacak şekilde Rusya'da Tsargrad TV adında benzer bir televizyon kanalının olduğu düşünüldüğünde, söz konusu iddialar gerçeklikten uzak gözükmemektedir. Tsargrad'ın Rusların İstanbul için kullandığı isim olduğu ve imparatorluk dönemi emellerini yansıttığını gözden kaçırmamak gerekir. Ne var ki, TV7'nin lisansının iptal edilmesiyle birlikte Rus oligarkların kanala iştahları kesilmiş ve Bulgar-Rus oligarklar işbirliği medya imparatorluğuna yeni bir sözcü eklenmesini engellemiştir. (Europost, 2018)

Bulgaristan siyasetinde yolsuzlukların, Rus oligarşisi ile olan bağlantıların ve mafya yapılarının işlemleri olduğu ve Bulgaristan yargı kurumları tarafından dahi hala çözülememiş olan siyasi suikastler üzerinden herhangi bir akademik iddia da

bulunmak şüphesiz kolay bir iş değildir. Tezin, bu ağların varlığını sorgulamak veya yapısını çözmek gibi bir amacı da bulunmamaktadır. Ne var ki, son yıllarda literatürde sıklıkla dile getirilen ve Bulgaristan yargısına intikal etmiş kurumların dile getirilmemesi, Rusya'nın önemli etki alanlarından biri olduğu düşünülen bu alanın atlanmasına sebep olacaktı. Bununla birlikte, yolsuzlukla ilgili her davada, Rus şirketlerinin de var oluşu, bizleri düşündürmeye iten sebepler arasında yer almaktaydı.

SONUÇ

1989 yılında Todor Jivkov'un istifası ile birlikte başlayan dönüşüm süreci, Bulgaristan siyasi hayatında köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş boyuncu, askeri olarak Varşova Paktı ve ekonomik olarak da COMECON himayesinde güvenliğini tesis eden Bulgaristan için, söz konusu yapıların iflası ile birlikte, yeni bir güvenlik arayışı baş göstermiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın ekonomik olarak yüzünü AB'ye, askeri olarak da NATO ve ABD'ye döndüğü görülmektedir. Bu dönem Bulgaristan için kimlik ve ülke çıkarlarının yeniden tanımlandığı bir dönemdir. Özellikle, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kapitalist üretim biçimlerinin genel-geçer kabul edilen ekonomik sistemi teşkil etmesi, Bulgaristan dış politikasının da bu bağlamda şekillenmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim bu doğrultuda Bulgaristan'ın yapmış olduğu siyasi yatırımlar 2000'li yıllar ile birlikte meyvelerini vermiş ve ülke 2004 yılında NATO ve 2007 yılında AB üyesi olmuştur. Söz konusu üyelikleri, tesis edilen hegemonik düzeni sürdürmek üzere tasarlanan kurumlara, ülkenin rıza göstermesi olarak yorumlamak mümkündür.

Gerek Barış için Ortaklık programı ile NATO'nun gerekse de Komşuluk Politikası ile AB'nin Rusya ile işbirliği tesis etme vizyonu saklı bulunsa da, yeni düzende ön plana çıkan güçler olarak AB, Rusya ve ABD'nin çatışan çıkarları olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, Rusya, ABD ve AB; aralarındaki ilişkilerde, zaman zaman sıfır toplamlı oyun mentalitesi ile hareket etmekte ve bölgesel ihtilafların çözümünde karşı karşıya gelmektedir. Özellikle Rusya'nın, hegemonik düzendeki baskın güç olarak ABD'ye yönelik itirazları Putin dönemiyle birlikte daha da belirginleşmiştir. 1990'lı yıllarda, dış politikadaki "Batıcılık" temelli kimlik ve çıkar tanımlamasından sıyrılan Putin dönemi Rusya'sı, ülkenin dünya siyasetinde oynaması gereken özel bir rolü ve kimliği olduğuna vurgu yapmaktadır. Avrasyacılık söylemi altında tecessüm eden bu dış politika yönelimi, Balkanlar'a yönelik nüfuz edebilme noktasındaki rekabeti kızıştırmaktadır. Büyük güçlerin çatışan bu çıkarları, Bulgaristan da dahil olmak üzere Balkan ülkelerinin arada kalmışlığına yol açmaktadır. Bir NATO ve AB üyesi olarak Bulgaristan'ın, üyesi bulunduğu kurumlardan yana tavır alması beklenirken, gerek uluslararası krizler gerekse de küresel çaptaki ticari projelerde zaman zaman Rusya ile saf tuttuğu göze çarpmaktadır. Bulgaristan'ın bu dış politika tutumu, ülkeye AB içindeki Truva Atı betimlemesini

beraberinde getirmektedir. Bulgaristan'ın bu denge siyaseti olarak adlandırabileceğimiz dış politika tercihlerinde, AB entegrasyonundan ziyade ulusal çıkarlarını ön planda tuttuğu gözlemlenmektedir.

Bir ülkenin dış politika kararlarını jeopolitik bağlam ve tarihsel bağlardan arı yorumlamak şüphesiz mümkün değildir. Nitekim, Rusya'nın da Bulgaristan için hem jeopolitik hem de tarihsel önemi haizdir. 1878 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rusya savaşının akabinde bağımsızlığını kazanan Bulgaristan'ın II. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte, Rusya yanlısı bir dış politika izlemesi, dönemin tarihsel koşulları içerisinde beklendiği bir sonuç teşkil etmektedir. Din ve etnisitenin, siyasette önemli yeri olan bu dönemde, ülkenin bağımsızlığını kazanmasını sağlayan Slav-Ortodoks bir küresel gücün desteğini alabilmek, Bulgaristan'ın bu yüzyıldaki güvenliği için önem arz etmiştir. Balkan devletlerinin ulus inşası döneminde ve sonrasında büyük bir gücün desteğini alma politikalarını zaman içinde kurumsallaştırdıkları Bulgaristan örneğinde de görülmektedir. Bu siyasetin yansımaları günümüz uluslararası ilişkilerine dahi yansımaktadır. Nisan ayaklanması da dahil olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını öz imkanlarıyla kazanamayacağını anlayan Bulgar komitacıların, Rusya'nın yardımıyla ülkeye bağımsızlığını kazandırması, Çarlık Rusya'sının dış siyasette takip edilecek merkez olmasını beraberinde getirmiştir. Hobbes'çu anarşinin yaygın olduğu dönem küresel siyasetinde, bahsi geçen ittifak, Bulgaristan devletinin bekası için tek yöntem olarak görülmüştür. Dönemin Bulgar siyasetçilerinin zaman zaman Bulgaristan'ın bir dış politika izlemesine gerek dahi olmadığını ve dış politika noktasında Rusya'nın aldığı kararlara sorgusuz sualsiz uyulması gerektiği yönünde söylemleri olmuştur. Özellikle Stamboliyski döneminde, Rusya'nın Bulgaristan iç işlerine aşırı müdahalesi ve mülksüzleştirme politikaları dolayısıyla gerginleşen ilişkiler sonrasında, Bulgaristan siyasetinin Rusofil ve Rusofob kanat arasında ayrışmaya başladığı görülmektedir. Bu ayrım, günümüz Bulgaristan iç siyasetinde dahi taraftarları olan iki kanadı oluşturmaktadır. I. ve II. Dünya savaşlarında Rusya karşıtı cephede yer alarak, savaştan ağır mağlubiyetler alarak çıkan Bulgaristan'da, Rusya toplumsal düzeyde kabul edilen bir güç haline gelmiştir. III. Boris döneminde dahi Nazi Almanya'sı ile kurulan ittifaka rağmen, Rusya'ya cephe almaktan çekinen Bulgaristan'ın izlemiş olduğu temkinli politika, II. Dünya savaşından sonra değişmiştir. 9 Eylül darbesi ile birlikte Rusya'nın Bulgaristan'da tesis ettiği kukla

rejim ile beraber, Bulgaristan'da dış politikanın tamamen Rusya'ya bağlandığı bir dönem başlamış olur.

1944 darbesinden sonra Bulgaristan'da başlayan Sovyetler Birliği yanlısı politikaların, dönemin koşulları dahilinde kaçınılmaz sonuç olduğu karşımıza çıkmaktadır. Her şeyden önce, Soğuk Savaş'ın iki farklı kutbunu oluşturan güçler, gerilimi tırmandırmamak adına, düşmanın nüfuz bölgesine nüfuzdan imtina etmiştir. Bu durum, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'ne, SSCB politikalarını harfiyen yerine getirmekten başka bir çare de bırakmamıştır. Özellikle savaş tazminatı olarak sanayinin tamamen Sovyetler Birliği'ne bırakılması ve ülkeyi işgal eden Sovyet askerleri göz önünde bulundurulduğunda, Bulgaristan'ın SSCB nüfuz alanına girmesi hem ekonomik hem askeri olarak kaçınılmaz olmuştur. Müttefik kuvvetlerin yüzdeler antlaşmasıyla birlikte buna rıza göstermesi de, ülkede başlayacak sosyalist dönüşümün önünü açmıştır. Sovyet modeli ekonominin ve toplumsal yapının tesis edildiği bu dönem ile birlikte Bulgaristan'ın dış politikasının koşulsuz olarak Moskova'ya bağlandığı görülmektedir. Todor Jivkov dönemi 16. Cumhuriyet politikası olarak nitelendirebileceğimiz SSCB yanlısı dış politikanın, Bulgaristan için ekonomik bağlamda pozitif çıktıkları da olmuştur. Devlet sosyalizmi çatısı altında, komünist propaganda ile sosyalist toplum bilinci ve kimliği korunmuş ve dönemin koşullarına uygun olarak, ülke çıkarları SSCB ile giderek daha da derinleşecek entegrasyona bağlanmıştır. Prag Baharı'ndaki askeri müdahalesi ile birlikte SSCB'nin en sadık müttefiki olduğunu kanıtlayan Bulgaristan'a, SSCB'den küresel fiyatların çok altında gerçekleşen emtia akışı, ülkenin sanayisinin kalkınmasında etkili olmuştur. Bu kalkınma, sosyalist rejimin kendini yeniden üretmesi ve meşrulaştırması için de temel unsuru tesis etmiştir. Ne var ki, Bulgaristan'ın üretim hedeflerini tutturamamasıyla birlikte, SSCB'ye olan dış borcunun giderek artması, ülkeyi iflasa sürüklemiş ve Andrey Lukanov'un moratoryum ilan etmesine yol açmıştır. Bu açıklama, Sovyetler Birliği'nin tesis ettiği sistemin iflasının da ilanı olmuştur. Sistemin iflası ile birlikte, değişim reçeteleri aranmaya başlamıştır lakin, merkezi planlı ekonominin kırk yılı aşkın bir süredir Bulgaristan'da uygulanması, küresel piyasalara eklemlenme noktasında yapısal bir takım sorunların doğmasına ilerleyen dönemde yol açacaktır. AB üyelik sürecinin şart koştuğu demokratikleşme, piyasa liberalizasyonu gibi süreçler şok tedavi olarak uygulanmaya çalışılsa da, devlet kapasitesindeki boşluk, söz konusu reformların içselleştirilmesindeki dar boğazlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Varşova Pakti'nda yer almanın yaratmış olduğu elli yıllık siyasi mirasın etkileri ise günümüz Bulgaristan dış politikasında hala yansımaları olan bir durum teşkil etmektedir. Bulgaristan siyasetinde günümüzde dahi önde gelen siyasi partiler, ülkenin NATO üyeliğini eleştirmekte ve toplumsal hafızadaki Rusya yanlısı dış politikalar, Bulgaristan-Rusya ilişkilerinin ne pahasına olursa olsun korunmasını gerekli görmektedir.

Tezin ana inceleme dönemini 2007 yılı sonrası teşkil ediyor olsa da, Todor Jivkov sonrası dönemle başlayan değişimleri incelemeyen, Bulgaristan'ın AB sonrası dış politikasına bakmak mümkün olmamaktadır. Zira 2007 yılındaki AB üyeliğini hazırlayan koşullar, 1989 sonrası dönüşümlerle tedricen oluşmaya başlamıştır. Bu dönemin, küresel bağlamda dönüşümlerin yaşanmaya başladığı dönem olması, incelenmesi ve analiz edilmesini ayrıca önemli kılmaktadır. 1989 sonrası dönemde Bulgaristan dış politika analizinin daha da karmaşıklaşmasına yol açan bazı faktörler de bulunmaktadır. Her şeyden evvel, devlet sosyalizmi sonrası dönemde Bulgaristan dış politikasında söz sahibi olan aktörler çoğalmıştır. Karar alma mekanizmasında AB üyelik süreci ile yaşanan bu kurumsal dönüşüm, dış politika karar alma sürecinde devlet dışı aktörlerin etkinliğini arttırmıştır. Devlet sosyalizmi döneminde Bulgaristan dış politikası Todor Jivkov ve yakın çevresinin oluşturduğu Politbüro tarafından belirlenirken, BKP rejiminin iflasıyla birlikte Bulgaristan'da yeni ekonomik ve siyasi elit oluşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu toplumsal güçler, küresel çapta gerçekleşen dönüşümlere paralel olarak zuhur etmiştir. 1990'lar ile başlayan geçiş dönemindeki ilk yıllar, Bulgaristan'da eski rejim siyasi eliti ile BKP dönemi muhalif hareketi arasındaki ihtilaflar ve çatışmalar ile şekillenmiştir. Komünist miras ile araya mesafe konulması için batıdaki finans kuruluşlarının çözüm reçetesi olarak sunduğu "neo-liberal şok tedavi" ise istenilen sonuçları doğurmamıştır. Devletin ekonomideki rolünün yalnızca mülkiyet haklarının korunmasıyla sınırlandığı sistemde, devlet otoritesine karşı çıkan piyasa güçleri, etkin demokratik yönetimin kurumsal temelini altını oymaya başlamıştır. 1990'lar ile birlikte Doğu Avrupa'daki ülkelerde de genel olarak görülen bu durum, Rusya'da *silovniki*, Bulgaristan'da *grupirovki* adı verilen, kanunların üstünde yer alan, *ancien regime* güvenlik ve siyasi elitinin, piyasa kapitalizmi ile birlikte devlet kaynakları üzerinden avlanarak, statükolarını koruma savaşından başka bir şey değildir. Bu durum, Bulgaristan'ın AB ve ABD ile entegrasyonunu geciktiren ve dolayısıyla ülkenin yeni kimlik ve çıkar tanımlamasına sekte veren hususlardan biri

olmuştur. Devletsiz liberalizm, Doğu Avrupa’da olduğu gibi Bulgaristan’da da illiberal demokrasilerin ve stabilokrasinin yeşermesine yol açmıştır. Söz konusu hükümetler, istikrar vaadiyle AB ile kurdukları yakın ilişkiler vesilesiyle iktidarlarını meşrulaştırma yolunu tercih etmişlerdir. Grupirovki adı verilen bahsi geçen yasadışı paramiliter yapılanmalar, Bulgaristan ekonomisini ve siyasetininin gündemini uzun yıllar işgal etmiş ve bugün de işgal etmeye devam etmektedir. Multigrup adlı holding yapılanması ve yasadışı faaliyetleri sonucunda, eski başbakan Andrey Lukanov gündüz vakti sokak ortasında infaz edilmiştir. Vasil İliyev, Tsevatan Vasiliev, Denis Ershov, Emil Kyulev, Delyan Peevski, Leonid Rešetnikov, Nikolay Malinov gibi isimler Rusya ile kurulan sınır ötesi oligarşi ağları dolayısıyla Bulgaristan siyasetinde uzun yıllar yer etmiş söz konusu isimlerden bazıları infaz edilirken, bir kısmı da ülkeden sınır dışı edilmiştir. Bu isimler yasadışı ekonomi faaliyetleri ile kurdukları nüfuz ve ülkenin çıkar tanımlamaları noktasındaki etkileri dolayısıyla önemli birer iç aktör haline gelmiştir.

1990 sonrası dönemde Bulgaristan askeri güvenlik bağlamında ise yüzünü NATO’ya çevirmiştir. Varşova Paktı’nın yıkılması ile birlikte ülkenin güvenliğini teminat altına alacak bir ittifaka kabul edilmesi, ivedi siyasi amaç olarak gündeme gelmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, dünyanın ihtilaf ve çatışmalardan arı olmadığı görülmesi, ülkenin askeri ittifaklara katılma ihtiyacını şiddetlendiren temel unsur olmuştur. Ülkedeki Türk azınlığa yönelik uygulanan asimilasyon politikalarının, NATO’daki önde gelen askeri güçlerden Türkiye’yi kışkırtması ihtimali, Yugoslavya’da meydana gelen iç savaşın yarattığı istikrarsızlık ve milliyetçi politikalar, Bulgaristan’daki güvenlik algısının değişmesini beraberinde getirmiştir. Rusya’nın Litvanya’ya askeri müdahalede bulunması ile birlikte, askeri işbirliği alanında güvenli bir ortak olmaktan çıkması ülkenin yüzünü NATO’ya çevirmesine yol açmış ve güvenlik noktasındaki ülke çıkarları yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Zira, Yugoslavya’daki iç savaşın çözümünde AGİT ve Avrupalı kuvvetlerin yetersiz kalması ve meselenin *Pax Americana* ile çözüme kavuşturulması, ABD ve NATO tercihinin ardında yatan en önemli sebeplerdir. Ortak savunma politikaları noktasında Avrupalılaştırma’nın istenilen düzeyde gerçekleşmemesi, uluslararası ihtilafların çözümünde hala ABD’yi önde gelen güçlerden biri yapmaktadır. Bu bağlamda Bulgaristan, SFOR, KFOR hareketlerine katılmış, Irak müdahalesinde aktif rol oynayarak batıya, uluslararası krizlerin çözümünde güvenilir bir ortak olduğunu

gösterme gayretinde olmuştur. Bulgaristan'ın 2003 yılında Irak, Eşref mülteci kampına birlik yollama kararının ise, ülkenin NATO ve AB üyeliğini kazanmasında aktif rol oynayan Simeon Saksoburgottski hükümeti döneminde alınması şaşırtıcı değildir. Dış İşleri Bakanı Solomon Pasi'nin Sofya'daki Atlantik Klübü başkanlığını yürüttüğü, Simeon hükümeti, Avro-Atlantik politikaların hız kazandığı dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemdeki, NATO ile kurulan dirsek teması, Bulgaristan'ın batı kurumları ile entegrasyonu noktasında atılan siyasi adımlar olarak görülmektedir. Nitekim bu dış politika kararı, bir yıl akabinde Bulgaristan'a NATO ve iki yıl sonrasında da AB üyeliğinin 2007 yılında gerçekleşecek şekilde karara bağlanması ödülünü getirecektir.

1990 yılı sonrasında modern güvenlik anlayışı çerçevesinde askeri ihtilafların salt tehdidi oluşturmadığının anlaşılması ile birlikte, bölgesel ekonomik birliklerin yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın ekonomik güvenliğini sağlamak için yöneldiği birlik ise AB olmuştur. AB üyeliği Bulgaristan'ın küresel piyasalara eklenilebilmesi için önemli bir adım teşkil etmiştir. Birlik ile imzalanan Ortaklık Antlaşması ile beraber, siyasi ve ekonomik bir dönüşüm süreci Bulgaristan'da başlamış olur. Bulgaristan, AB üyeliği için Kopenhag kriterlerini hayata geçirmek üzere somut adımlar atmaya başlamıştır. AB müktesabatının uyumlaştırılması, Kopenhag ekonomik kriterlerinin hayata geçirilmesi gibi noktalarda AB, Katılım Öncesi Yardım amaçlı, Bulgaristan'a fon akışı sağlamış, söz konusu mali yardımlar, ülkedeki Avrupalılaştırma sürecinin hızlanmasına yol açmıştır. Avrupa medeniyetine dönüş olarak ülke çıkarlarının yeniden tanımlandığı bu dönemde, Avrupa da Balkanlaşma kavramının zihinlerde yarattığı negatif çağrışımları silmek ve bölgeyi yeniden Avrupa'ya dahil etmek üzere, Güneydoğu Avrupa ifadesini kullanmaya başlamış ve bölgeye yönelik genişleme siyasetine hız vermiştir. Ne var ki, yukarıda dile getirmiş olduğumuz, sosyalist dönem sonrasındaki devlet kapasitesi yetersizliğinde gerçekleşen neo-liberalleşme politikalarının ülkede yolsuzluğu arttırması, AB'yi Bulgaristan'ın birliğe üyeliği noktasında temkinli davranmaya itmiştir. Sofya'da gündüz vakti işlenen siyasi suikastler, rüşvet ile satın alınan yargı üyeleri, yolsuzluk davaları, AB'nin Bulgaristan'a yönelik ilerleme raporlarına yansımış, ülkedeki ekonomik krizin giderek derinleşmesi, Bulgaristan'ın AB'nin Big Bang genişlemesi olarak adlandırdığı 2004 genişlemesini kaçırmaya yol açmıştır.

Bulgaristan'ın Kopenhag kriterlerini karşılamaktan bu kadar uzak olmasına rağmen, ülkeyi AB üyeliğine götüren unsur birliğin jeopolitik çıkarları olmuştur.

AB, Bulgaristan ve Romanya üyeliklerinde genişleme tarihinde görülmeyen bir şekilde ilk defa uzatılmış şartlılık (*extended conditionality*) ilkesi uygulamıştır. Şartlılık/şart koyma ilkesi, AB'nin aday devletlerdeki gerekli reformların gerçekleşmesi halinde, söz konusu ülkeye AB üyeliği vaad ettiği, aday ülkelerdeki siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi için başvurduğu en önemli normatif dış politika araçlarından biri olagelmıştır. Bulgaristan ve Romanya, üyelik koşullarını uygulamaktan bu kadar uzak olmalarına rağmen, birliğe kabul edilmelerinin arkasında yatan sebep, dönemdeki jeopolitik gerginliklerde Karadeniz'e kıyısı olan bu iki ülkenin desteğinin alınabilmesi ve batı hegemonyasına zaman zaman meydan okuyan Rusya karşısında çevreleme politikalarına hız verilmesinden ileri gelmektedir.

Bulgaristan'ın AB üyeliğini destekleyen başat ülke, bugün AB'den ayrılma sürecinde olan İngiltere olmuştur. AB üyeliği süresince İngiltere'nin jeopolitik çıkarlara ne kadar büyük bir önem atfettiği, ülkenin AB nezdinde almış olduğu kararlara defaten yansımıştır. Bulgaristan ve Romanya üyeliklerinin AB'ye kazandırdığı temel fayda ise, yukarıda da dile getirildiği üzere birliğin Karadeniz'e ulaşmasıdır. Karadeniz bölgesi gerek NATO gerekse de AB için önemli bir coğrafi alan teşkil etmektedir. Öncelikle bu bölge jeostratejik olarak önemlidir. Bölgenin jeostratejik önemi tarih boyunca var olagelmıştır. Rusya'nın Akdeniz'e ulaşabilmesi için Karadeniz ve Boğazlar, her daim önem arz etmiştir. Bugün de, Hazar petrolünün AB'ye güvenli bir şekilde akışı, gerek AB sanayisi için gerekse de ABD çıkarları noktasında önem arz etmektedir. Söz konusu durum Karadeniz'e kıyısı olan Romanya ve Bulgaristan'ın önemini arttırmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın bölgedeki tahakkümünün kırılabilmesi için AB ve ABD'nin Karadeniz'de müttefikler bulması dış politika öncelikleri arasında yer almaktadır. Güney Akımı, Türk Akımı gibi büyük enerji projeleri, Ukrayna Krizi, Kırım'ın ilhakı gibi gelişmeler, bu bölgede, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Ukrayna gibi ülkelerle iyi ilişkiler yürütülmesinin gerekliliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. NATO üyesi Türkiye, Romanya ve Bulgaristan, AB ile Ortaklık Antlaşması imzalayan Ukrayna ile beraber, Karadeniz'deki söz sahipliği azalan Rusya, Atlantik ittifakın bu "Çevreleme Politikası"na Kırım ilhakı ile cevap vermiş ve Balkanlar'daki etkinliğini arttırma

yoluna gitmiştir. Güneydoğu Avrupa'ya ve Balkanlar'a yönelik Rusya'nın daha agresif bir dış politika izleyeceği, Putin döneminde yayınlanan Yeni Dış Politika Konsepti ile ilan edilmiştir. NATO'nun Kosova müdahalesini utanç kaynağı olarak nitelendiren Vladimir Putin'in, Balkanlar coğrafyasında daha etkin bir dış politika izleyeceği yapmış olduğu söylemlere ve Rusya'nın askeri tatbikatlarına da yansımaktadır. Bu bağlamda, Rusya geleneksel olarak başvurduğu araçlardan olan Slav-Ortodoks dış politika söylemine başvurmakta ve batıya mesaj vermektedir. Söz konusu söylem üzerinden tanımlanmaya çalışılan çıkarlar, Balkanlar coğrafyasında karşılık da bulmaktadır. Rusya sınırı Polonya'da gerçekleştirilen NATO tatbikatlarının hemen akabinde, Sırbistan ve Belarus ile gerçekleştirilen tatbikatın adının "*Slav Kardeşliği*" olarak seçilmesi, şüphesiz rastlantı değildir. Mevzubahis, askeri tatbikatların, Kosova'nın bağımsızlığının Avrupa devletlerince tanınmasının akabinde gerçekleştiriliyor olması da, batıya yönelik bir mesaj niteliğindedir.

Bulgaristan ve Rusya arasındaki ticaret kalemlerine baktığımız zaman, BKP dönemdeki rakamlardan çok uzakta olduğu karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist dönemde Bulgaristan ve Rusya arasındaki dış ticaret, Bulgaristan için %50 lerin üstünde seyretmekteyken, bugün, Hollanda, Almanya ve İngiltere gibi AB üyesi ülkelerin Bulgaristan'da yapmış olduğu yatırımlar, Rusya Federasyonu'nu geçmektedir. Bulgaristan ekonomisi günümüzde AB ile daha fazla entegre olmuş düzeydedir. Ne var ki, Rusya'nın Bulgaristan'da yapmış olduğu yatırımlara ve şirket ortaklıklarına baktığımız zaman, stratejik önemi haiz sektörler odaklanıldığı karşımıza çıkmaktadır. Bu sektörler arasında, enerji, savunma sanayi, telekomünikasyon ve bankacılık sektörleri yer almaktadır. Söz konusu sektörler, Bulgaristan'ın ulusal ve ekonomik güvenliği açısından önem arz etmekte olup, Bulgaristan'ı Rusya'ya yönelik sert bir dış politika tutumu takınmaktan alıkoymaktadır.

1990 yılı sonrasında Bulgaristan'ın farklı dış politika tercihlerine yönelmesinde etkili olan bir diğer faktör de, iktidarda olan siyasi partilerin dış politika tercihlerinin farklılaşabilmesidir. BKP'nin halefi olarak 1989 sonrası dönemde makyaj değişikliğiyle siyasi hayatına devam eden BSP'nin iktidarda olduğu zaman diliminde, Rusya ile var olan ilişkilerin ivme kazandığı görülmüştür. DGB ve GERB hükümetlerinde ise dış politikanın ABD ve Avrupa'dan yana çark ettiği görülmektedir.

Sağ kanat partilerin ise, Rusya'ya yönelik politikalarda ortak noktayı bulamadıkları dikkatleri celp etse de, aşırı sağ parti olarak nitelendirebileceğimiz ATAKA partisi, Rusya yanlısı ve NATO karşıtı politikalarıyla dikkat çekmektedir. Bulgaristan Sayıştay'ının yabancı ülkelerden (bilhassa Rusya Federasyonu) seçim kampanyası noktasında yardım aldığı gerekçesiyle soruşturma açtığı ATAKA partisi genel başkanı Volen Siderov, parlamento tutanakları incelendiğinde, Rusya yanlısı söylemleri ile dikkatleri çeken siyasetçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Volen Siderov, Sofya Amerikan elçiliği önünde ABD'yi terorist bir devlet olmakla suçlayan az sayıdaki Bulgar siyasetçiden biridir. Ne var ki, tez yazım tarihi itibarıyla her ne kadar Rusya'ya yönelik dış politika tavırlarında ortak bir zemin bulamasalar da, ATAKA'nın da dahil olduğu sağ kanat Obedineni Patrioti koalisyonun, koalisyon hükümetinde yer alması, söz konusu siyasi partilerin görüşlerinin dış politika analizi noktasında önemini arttırmaktadır.

Siyasi partilerin bu farklı dış politika yönelimlerine rağmen, Bulgaristan'ın enerji güvenliği noktasında Rusya'ya olan bağımlılığı, ülkenin dış politika kararlarında Rusya'ya karşı dikkatli davranmasına yol açmaktadır. Doğal gaz ithalatında Bulgaristan'ın, Rusya'ya olan neredeyse %100 bağımlılığı, AB'nin enerji çeşitliliği politikalarıyla ters düşmektedir. BSP döneminde girişilen Güney Akımı projesinin GERB hükümeti döneminde AB'den gelen baskılar ve Üçüncü Enerji Paketi dolayısıyla iptal edilmesi, Bulgaristan'ın iki bölgesel güç arasında kalmışlığının göstergesi niteliğindedir. Güney Akımı projesinin iptal edilmesi, Rusya için siyasi ve ekonomik bağlamda ciddi kayıplar manasını taşısa da, Türk Akımı projesiyle birlikte Rusya, Türkiye ve Yunanistan'ı yanına alarak, AB'nin uygulamış olduğu yaptırımları aşabileceği sinyallerini vermiştir. NATO üyesi Türkiye ve AB üyesi İtalya ve Yunanistan'ın Türk Akımı projesine yeşil ışık yakması ile birlikte, Bulgaristan da AB yanlısı politikalardan vazgeçerek, Türk Akımı projesine dahil olmuştur. Bu bağlamda, basın toplantısında başbakan Boyko Borisov'un kullanmış olduğu apolejetik dil, enerji arzı söz konusu olduğunda Bulgaristan'ın, Rusya'nın projelerine kayıtsız kalamayacağını göstermektedir. Skripal casus krizi vuku bulurken, Avrupa'daki pek çok ülke Rus diplomatları *persona non grata* ilan ederken, Bulgaristan bu kararı almaktan imtina etmiştir. Dönem başbakanı Boyko Borisov söz konusu kararı alırken, Bulgaristan'ın Rusya ile olan önemli ticari antlaşmaları olduğunu ve bu antlaşmaları göz ardı edemeyeceklerini dile getirmiştir. 2020 yılına gelindiğinde yaşanan ikinci

casus krizi sonrasında Rus diplomatları ülkeden kovmak durumunda kalan GERB hükümetine yönlendirilen ilk sorunun, Rusya ile olan Türk Akımı projesinin zarar görüp görmeyeceği olması, Rusya'nın enerji kartını zorlayıcı diplomasi aracı olarak nasıl kullandığını gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, Rusya bugün Bulgaristan'ın dış politikasında hala başta gelen aktörlerden biri olarak yerini korumaktadır. Her şeyden önce, ülkenin Bulgaristan tarihsel kolektif hafızasında tuttuğu yer, Bulgaristan'ı yaşadığı krizlerde “büyük abi” olarak Rusya'ya başvurmaya itmektedir. AB'den gelen reform taleplerinin siyasi maliyeti karşısında Bulgaristan denge siyaseti yürütmeye çalışmakta ve bu bağlamda Rusya ile ilişkilerini güçlendirme arzusunda olmaktadır. Rusya ile yürütülen yakın ilişkilerin enerji tedariginde yapılacak cömert indirimler gibi ekonomik çıktıların da bulunması, Bulgaristan dış politikasında Rusya'yı göz ardı edilemeyecek bir oyuncu yapmaktadır. 1990 sonrasında değişen anarşi kültüründe, batının “öteki” olmaktan çıkarılması ile başlayan Avrupalılaşma ve batılılaşma süreci ile Bulgaristan'ın dış politika tercihlerinin tamamen değişmesi beklense de, Rusya'nın dış politikadaki özel konumuna yönelik tarihsel pratiğin hala devam ettiği görülmektedir.

Çalışmada çıkardığımız sonuçlardan bir diğeri de farklı siyasi partiler döneminde Rusya'ya yönelik dış politika tercihlerinin değiştiğine yöneliktir. BSP hükümetleri döneminde Bulgaristan'ın Rusya ile olan ilişkilerinin pozitif yönde geliştiği, merkez ve liberal sağ hükümetleri döneminde Rusya ile olan ilişkilerin daha temkinli bir zemine oturduğu gözlemlenmektedir. Ekonomik ilişkiler açısından, Rusya Federasyonu, SSCB dönemindeki kadar önemli bir ticari partner değilse de, enerji, telekomünikasyon, bankacılık gibi stratejik önemi haiz sektörlerdeki oligarşi ve Rus sermayedarların yatırımları, Rusya'nın ekonomik gücünün zorlayıcı diplomasi aracı olarak kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Bulgaristan'ın, Rusya'nın Avrupa'ya yönelik enerji iletim hatları üzerinde bulunuyor olması da, ülkeyi Rus dış politikasındaki önemli unsurlardan kılmaktadır. Siyasi partiler, oligarşik ağlar arasındaki işbirlikleri ve cazip enerji antlaşmaları iki ülke arasındaki dış politika temaslarının yoğunlaştığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Denge siyaseti noktasında Rusya'nın AB ile olan ilişkilerde kaldıraç olarak kullanıldığı Bulgaristan dış politikasındaki pozisyonunun da, yakın gelecekte korunmaya devam etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

1-RESMÎ BELGELER VE RAPORLAR

- Bulgarska Narodna Banka Godishen Otchet 1970 Godina, <https://www.bnb.bg/ResearchAndPublications/PubPeriodical/PubPAnnualReport/index.htm?forYear=1970> , Erişim Tarihi: 27.09.2019
- European Commission:1957 The Treaty of Rome, https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf , 25.03.1957
- European Commission:1997 Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union, DOC/97/11, Brussels, https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-opinion%20on%20BG%20application_1997.pdf
- European Commission:1997 Luxembourg European Council Presidency Conclusions, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_97_24 , 12-13 December 1997
- European Commission:1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/1998/bulgaria_en.pdf
- European Commission:2015 Evaluation of PHARE Financial Assistance to Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Malta, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia, Final Report, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/2015/20150806-phare-ex-post-evaluation-final-report.pdf
- European Commission:2017 Energy Union Factsheet Bulgaria, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheet-bulgaria_en.pdf , 23.11.2017
- European Commission:2019 Third Energy Package, https://ec.europa.eu/energy/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en?redir=1 , Erişim Tarihi: 09.09.2019

European Commission:2019	The Reports on Progress in Bulgaria and Romania, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/assistance-bulgaria-and-romania-under-cvm/reports-progress-bulgaria-and-romania_en
European Council:1993	European Council in Copenhagen, Conclusions of the Presidency, https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf , 21-22 June 1993
European Parliament:1997	Helsinki European Council Presidency Conclusions, https://www.europarl.europa.eu/summits/hell_en.htm , 10-11 December 1989
Ministerstvo na Energetikata	Aktualizatsiya na Natsiyonalen Plan za Deystvie Energiyna Efektivnost 2014-2020 Godini, https://www.me.government.bg/bg/library/national-energy-efficiency-action-plan-2014-2020-570-c174-m0-1.html , Novembri 2017
Ministerstvo na Energetikata: 2019	Statistiki, https://www.me.government.bg/bg , 2019
Ministerstvo na Inostrannih Del:2013	Konseptsiya Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii, https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186 , 12.02.2013
Ministerstvo na Otbranata	Byala Kniga za Otbranata i Vuoruzjenite Sili na Republika Bulgaria, https://www.mod.bg/bg/doc/drugi/20101130_WP_BG.pdf , 30.11.2010
Narodno Sabranie:1947	Stenografski Dnevnik na 65. Zasedanie, https://www.parliament.bg/pub/StenD/2013052804414509041947_65.pdf , 09.04.1947
Narodno Sabranie:1971	Konstitutsiya na Narodna Republika Bulgaria,1971 https://www.parliament.bg/bg/19 , Erişim Tarihi:03.05.2020
Narodno Sabranie:1991	Konstitutsiya na Republika Bulgaria, https://www.parliament.bg/bg/const , 13.07.1991

Narodno Sabranie:2001	Stenogrami ot Plenarni Zasedania, Petdeset i Shesto Zasedanie, https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/52/ID/1773/ , 19.12.2001
Narodno Sabranie:2006	Stenogrami ot Plenarni Zasedania, Osemdeset i Chetvarto Zasedanie, https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/52/ID/103/ , 17.02.2006
Narodno Sabranie:2006	Stenogrami ot Plenarni Zasedania, Osemdeset i Peto Zasedanie, https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/52/ID/104/ , 22.02.2006
Narodno Sabranie:2007	Stenogrami ot Plenarni Zasedania, Dvesta i Sedemnaeseto Zasedanie , https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/52/ID/261/ , 14.02.2007
Narodno Sabranie:2008	Stenogrami ot Plenarni Zasedania, Chetiristotno Zasedanie, https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/2/ID/460/ , 25.07.2008
Narodno Sabranie:2010	Stenogrami ot Plenarni Zasedania, Sto i Shestdeseto Zasedanie, https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/7/ID/774/ , 28.10.2010
Narodno Sabranie:2014	Stenogrami ot Plenarni Zasedania, Parvo Zasedanie, https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/51/ID/5305/ , 27.10.2014
NATO:1945	Potsdam Agreement, https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf , Erişim Tarihi: 03.03.2020
NATO:1991	The Alliance's New Strategic Concept, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm ,
NATO:1999	Membership Action Plan, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm
NATO:2008	Bucaherest Summit Declaration, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm , 03.04.2008
NATO:2020	Relations with Ukraine, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm , 12.06.2020

- Natsiyonalen Statisticheski Institut:1994 Vnos Po Strani, <https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=D O-010004633&page=28> , Erişim Tarihi: 05.05.2020
- Natsiyonalen Statisticheski Institut:1994 İznos Po Strani, <https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=D O-010004633&page=26> , Erişim Tarihi: 05.05.2020
- Natsiyonalen Statisticheski Institut:2020 Vyunshnata Turgovia na Narodna Republika na Bulgaria, <https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010003180&page=1> , Erişim Tarihi: 23.04.2020
- Official Journal of the European Union: 2012 Consolidated Version of the Treaty on European Union, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF , 26.10.2012
- Worldbank: 2019 Population-Total, European Union, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=EU> , 10.12.2019
- Worldbank:2019 Figures and Statistics for Turkey, <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-focus-note-dec-2014-eng.p> , 17.10.2019

2-KİTAPLAR VE KİTAP BÖLÜMLERİ

- Ambrose, E. Stephan, Brinkley Douglas **Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938**, 9th Revised Edition, Penguin, 22 December 2010
- Andreev, Georgi **Bulgariya ili Mafiyata**, Kartın GM İzdatelstvo, Sofya, 1996
- Baeva, İskra **16-a Republika li?** , İztok Zapad İzdatelstvo, Sofya, 2017
- Baklacioğlu, Nurcan Özgür *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Dış Politika Analizinin Gelişimi* , iç. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **Dış Politika: Karşılaştırılmal Bir Bakış**, Der Yayınları, İstanbul, 2014
- Balmacadea, Margarita M **Energy Dependency, Politics and Corruption in the Former Soviet Union**, Routledge, London, 2007
- Balta, Evren **Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** , İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Bechev, Dimitar **Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe**, Yale University Press, 2017

- Bell, John D **Bulgaria in Transition: Politics, Economics, Society and Culture After Communism**, Westview Press, 1998
- Berger, Peter L. **The Social Construction of Reality**, Penguin Books, 1966
- Bindi, Federiga **Foreign Policy of the European Union, Assessing Europe's Role in the World**, Brookings Institution Press, 2010
- Boev, İvan **Balkanite v Globalnite Politika na Shtatite, 1945-1975**, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1986
- Bostanoğlu, Burcu & Okur, Mehmet Akif **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram-Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W.Cox**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2009
- Braun, Aurel **NATO-Russia Relations in the Twenty First Century**, Routledge, 2008
- Brezinski, Zbigniew **The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives**, Basic Books, New York, 1998
- Brighi, Elisebetta & Hill, Christopher *Implementation and Behaviour*, iç. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (ed.), **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, Oxford University Press, 2016
- Buzan, Barry **People States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold-War Era**, ECPR Press, Essex, 2007
- Cameron, Fraser **US Foreign Policy After the Cold War: Global Hegemon or Reluctant Sheriff**, Routledge, Taylor&Francis Group, Second Edition, 2005
- Carr, Edward Hallett **The Twenty Years' Crisis 1919-1939, An Introduction to the Study of International Relations**, MacMillan Co&Ltd., London, 1946
- Churchill, Winston Leonard Spencer **The Second World War, Triumph and Tragedy**, Houghton and Mifflin Company, Boston, Vol:VI,1986
- Crampton, Richard **A Concise History of Bulgaria**, Cambridge University Press, Cambridge, 2007
- Cox, Robert Warburton **Approaches to the World Order**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996
- Çomak, Hasret **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, Temmuz 2011
- Detrez, Raymond **Historical Dictionary of Bulgaria**, Scarecrow Press, 2006
- Dimitrov, Veselin **Bulgaria: The Uneven Transition**, Routledge, 11 January 2013

- Erim, Nihat **Devletlerarası Huku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt:1, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1953
- Friedrich Ebert Stiftung **Vyunshnata Politika na Bulgariya sled 10 Novembri 1989**, FES, Sofya, 1997
- Foundation (FES) **The End of History and the Last Man**, Free Press, New York, 2016
- Fukuyama, Francis **Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment**, Farrar, Straus and Giroux, 2018
- Fukuyama Francis **Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment**, Farrar, Straus and Giroux, 2018
- Georgieva, Tsevetana & **İstoriya na Bulgariya, XV-XIX Vek**, Anibus İzdatelska Kushta, Sofya, 1999
- Ganchev, Nikola **NATO in the New Europe: The Politics of International Socialization after the Cold War**, Stanford University Press, Stanford California, 2005
- Gheciu, Alexandra I.
- Giddens, Anthony **The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration**, Polity Press, 1984
- Glenny, Mischa **The Balkans, Nationalism, War and the Great Powers, 1804-2012**, Granta Publications, London, 2012
- Goldgeier, James M. **Not Whether but When: The US Decision to Enlarge NATO**, Brookings Institution Press, 1999
- Götz, Elias *Explaining Russia's Opposition to Nato Enlargement: Strategic Imperatives, Ideas or Domestic Politics*, iç. Daniel S. Hamilton, Kristina Spohr, **Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security After the Cold War**, Foreign Policy Institute, 2019
- Gözen, Ramazan **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Hadjinikolov, Veselin **Nyakoi Problemi po Uchastieto na BZNS v Narodniya Front v Bulgaria**, Izdatelstvo na Bulgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1998
- Henderson, James **Russian Gas Matrix: How Markets are Driving Change**, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford, 2014
- Hill, Christopher **The Changing Politics of Foreign Policy**, Palgrave MacMillan, New York, 2003
- Hristov, Hristo **Taynite Faliti na Komunizma**, Ciela, Sofya, 2007
- Hudson, Valerie M. *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, iç. Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (ed), **Foreign Policy, Theories, Actors, Cases**, Oxford University Press, 2008

- Hülagü, Funda *Marksızm ve Eleştirel Teoriler*, iç. Evren Balta (ed.) , **Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Ikenberry, John G. **After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order After Major Wars**, Princeton University Press, 2001
- İşyar, Ömer Göksel **Karşılaştırmalı Dış Politikalar, Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013
- Jelavich, Barbara: 2004 **Russia's Balkan Entanglements**, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
- Jelavich, Barbara:1983 **History of the Balkans, 18th and 19th Centuries**, Cambridge University Press, 1983
- Jelavich, Barbara & Jelavich, Charles **The Establishment of Balkan National States, 1804-1820**, University of Washington Press, 1986
- Jeffries, Ian **Political Developments in Contemporary Russia**, Routledge, 2011
- Kalinova, Evgeniya & Baeva, İskra **Bulgarskite Prehodi, 1939-2010**, Paradigma İzadatelstvo, Sofya, 2011
- Kamil, İbrahim **Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar**, Nobel Yayınevi, İstanbul, 2017
- Katsikas, Stefanos **Negotiating Diplomacy in the New Europe, Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria**, I.B. Tauris, London, 2012
- Katzenstein, Peter J. **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics**, Columbia University Press, 1996
- Klisarov, Peter **Igrite na Vlastta, Da Pravish Biznes v Bulgariya**, İztok Zapad İzdatelstvo, Sofya, 2012
- Krupnick, Charles **Almost NATO: Partners and Players in Central and Eastern European Security**, Rowman Littlefield Publishers, 2003
- Lampe, John R. **The Bulgarian Economy in the Twentieth Century**, Croom Helm Ltd, 1986
- Lasas, Alnius **European Union and NATO Expansion Central and Eastern Europe**, Palgrave MacMillan, London, 2010
- Litavrin, G. **Kratkaya İstoriya Bolgarii**, Moskova Nauka, , Moskova, 1987
- Lo, Bobo **Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking**, Palgrave MacMillan, 2012

- Marcheva, İliyana *Za Granitsata v Nay-Novata Bulgarska İstoriya ili za Otnoshenieto İkonomika-Politika ot Kraya na 40-te i Prez 50-te Godini*, iç. **Granitsata v İstoriyata**, Kostadin Grozev (ed.) İstoricheski Studii, 1999
- Mastanduno, Michael *Economic Statecraft*, iç. Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (ed), **Foreign Policy, Theories, Actors, Cases**, Oxford University Press, 2008
- Mazower, Mark **The Balkans: A Short History**, Modern Library Chronicles, 2002
- Mearshimer, John **The Tragedy of Great Power Politics**, W.W. Norton Company, New York&London, 2001
- Mladenov, Petar **Jivotut, Plusove i Minusi**, Peteks İzdatelstvo, Sofya, 1992
- Morgenthau, Hans Joachim **Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace**, Alfred A. Knopf, New York, 1948
- Neack, Laura **The New Foreign Policy: US and Comparative Foreign Policy in the 21st Century**, Rowman&Littlefield Publishers, 2002
- Nedev, Nedyu **Tri Durzhavni Prevrata ili Kimon Georgiev i Negovoto Vreme**, Ciela, Sofya, 2007
- Neuberger, Mary **Balkan Smoke: Tobacco and the Making of Modern Bulgaria**, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2012
- Nikova, G. *Vyunshnoikonomicheskite Otnoshenia na Bulgaria sled Vtorata Svetovna Voina*, iç. **Stranitsi ot Bulgarskata İstoriya, Subitiya, Razmisli, Lichnosti, Chast 2**, Sbornik, Prosveta İzdatelstvo, Sofya, 1993
- Ognyan, Lyubomir **Otnoshenieto Medzhdu Bulgariya i Yugoslaviya**, BAN, Sofya, 1985
- Okur, Mehmet Akif & Ongur, Hakan Övünç *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori*, iç. Ramazan Gözen (der.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Oliker, Olga **Russian Foreign Policy: Sources and Implications**, RAND Cooperation, 2009
- Otfinoski, Steven **Nations in Transition: Bulgaria**, Infobase Publishing, Second Edition, 2004
- Pamir, Nejdet **Enerjinin İktidarı**, Hay Kitap, 3. Baskı, İstanbul, 2017
- Petkov, Stefan *Bulgarsko Natsiyonalno Osvoboditelno Dvidzhenie Prez XIX Vek i Osvobodzhenieto na Bulgariya*, iç. **Bulgariya, Bulgarite i Evropa: Mit, İstoriya i Suvremie**, Sv.Kiril i Metodi, Universtitetsko İzdatelstvo, 2009

- Pond, Elizabeth **Endgame in the Balkans: Regime Change European Style**, Brookings Institute, 2007
- Pridham, Geoffrey *Linkage Politics Theory and the Greek-Turkish Rapprochement*, iç. Dimitri Conostas (ed), **Greek Turkish Conflict in the 1990s**, Palgrave MacMillan, 1990
- Prodanov, Vasil & Todorov Antoniy & Avromov, Yosif & İvanova, Vanya **Bulgarskiyat Parlament i Prehodut**, Ciela, Sofya, 2009
- Prokopiev, Ivo **Durzhavata Multigroup**, Kapital, Sofya, 1995
- Rosenau, James N. **The Scientific Study of Foreign Policy**, Second Edition, Nichols Pub Co, New York, 1980
- Roth, Jürgen **Novite Bulgarski Demoni**, Sluntse İzdatelstvo, Sofya, 2008
- Schimmelfenig, Frank **The EU, NATO and Integration of Europe**, Cambridge Press, 2003
- Sergunin, Alexander **Explaining Russian Foreign Policy Behaviour: Theory and Practice**, Ibidem Press, Stuttgart, 2016
- Shevtsova, Liliya Federovna **Russia Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies**, Carnegie Endowment for International Peace, 2007
- Simms, Brenden **Europe: The Struggle for Supremacy, from 1453 to the Present**, Basic Books, New York, 2013
- Simons, Thomas **Eastern Europe in the Post World War**, Palgrave MacMillan, 1990
- Simpson, Anthony **Avrupa Nereye Gidiyor?** , Sander Yayınları, İstanbul, 1969
- Smith, Karen E. **European Union Foreign Policy in a Changing World**, Third Edition, Polity, 2014
- Snyder, Richard & Sapin, Burton **Foreign Policy Decision Making**, Palgrave MacMillan, New York, 2002
- Sönmezoğlu, Faruk & Erler Bayır, Özgün **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış**, Der Yayınları, İstanbul, 2014
- Stanchev, Krasimir **Anatomiya na Prehoda, Stopanskata Politika na Bulgariya ot 1989 do 2004**, Ciela, Sofya, 2004
- Stavrinos, Leften Stavros **The Balkans Since 1453**, Rinehard and Company Inc, 1958
- Stein, Arthur A. *Neoliberal Institutionalism*, iç. Christian Reus Smith, Duncan Snidal ed. **Oxford Handbook of International Relations**, Oxford University Press, 2008
- Stiglitz, Joseph **The Price of Inequality, How Today's Divided Society Endangers Our Future**, W&W North Company, 2012

- Swain, Geoffrey & Swain, Nigel **Eastern Europe Since 1945**, MacMillan Press, London, 1998
- Thorun, Christian **Explaining Change in Russian Foreign Policy, The Role of Ideas in Post Soviet Russia's Conduct Towards the West**, Palgrave MacMillan, 2009
- Tsevetkov, J.D. **Razpitiето: Sudebnata Razprava s Deytsi na Kolicheskata Tsarkva v Bulgariya Prez 1952 Godina**, BAN İzdatelstvo, Sofya, 1994
- Todorova, Anton **Bulgarite Sreshtu Oligarhiyata**, İztok Zapad, Sofya, 2013
- Todorova, Maria **Imagining the Balkans**, Oxford University Press, Oxford, 2009
- Tuğtan, M.A. *Güç, Anarşi ve Realizm*, iç. Evren Balta (ed.) **Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, İletişim Yayınları, 2014
- Vachkov, Daniel *Krayat na Vtorata Svetovna Voyna i Vyunshnite Finansovi i Zaduldzhenia na Bulgariya, 1944-1947*, iç. Bulgarska Narodna Banka, **İstoriya na Vyunshniya Durzhaven Dulg na Bulgariya, 1878-1990**, İzdatelstvo na Bulgarska Narodna Banka, Sofya, 2006
- Vachkov, Daniel *Patyat na Komunisticheskata Partiya Kum Vlastta*, iç. Ivaylo Znepolski (ed.) **İstoriya na Narodna Republika Bulgariya, Redzhimut i Obshtestvoto**, Ciela, Sofya, 2006
- Vachudova, Milana Anna **Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration After Communism**, Oxford University Press, Oxford, 2005
- Venelin, Ganev **Preying on the State, The Transformation of Bulgaria After 1989**, Cornell University Press, London, 2007
- Walichki, Andrezej **Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanmadan Marksizme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- Wallerstein, Immanuel **World System Analysis: An Introduction**, Duke University Press, 2006
- Wallerstein, Immanuel **Liberalizm Sonrası**, Metis Kitapevi, İstanbul, 2018
- Waltz, Kenneth **Theory of International Politics**, University of California, Berkeley, Addison Wesley Publishing Company, 1979
- Waltz, Kenneth **Man, The State and War**, University of Columbia Press, New York, 2001
- Wendt, Alexander **Social Theory of International Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999
- Wight, Collin **Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology**, Cambridge University Press, 2006

- Zelikow, Phillip & Condoleezza Rice, **To Build A Better World**, Twelve Press, New York, 2019
- Zhelev, Zhelyu **V Golyamata Politika**, Trud Izdatelstvo, Sofya, 1998
- Zimmerman, Warren **Origins of A Catastrophe**, Times Books, New York, 1996

3- MAKALELER

- Baev, Yordan *Komunisticheskoto Upravlenie v Bulgariya i Sistemata za Natsiyonalna Sigurnost i Otrana* iç. Evgeniy Kandilarov, **İzledvaniya po İstoriya na Sosyalizma v Bulgariya**, Sofya, 2010
- Baeva, İskra *Bulgaro Amerikanskite Otnosheniya v Godnite na Srednata Voyna*, **Mejdunarodni Otnosheniya**, No:4, 2003
- Baeva, İskra *Dve Desetiletiya Bulgarski Prehod, Predpostavki, Problemi, Ravnosmetka*, **Drinovskiy Sbornik**, Vol:4, 2011
- Berneke, Agnes *The Grand Chessboard of the 21st Century Geopolitical Strategies of the Multipolar World*, **National Security Review**, 2015, MMXV
- Bilgin, Mert *Energy Security and Russia's Gas Strategy: The Symbiotic Relationship Between the State and Firms*, **Communist and Post Communist Studies**, Vol:44, 2011
- Busch, Andrew *Ronald Reagan and the Defeat of the Soviet Empire*, **Presidential Studies Quarterly**, Vol:27, No:3
- Carlsnaes, Walter *The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis*, **International Studies Quarterly**, Vol:36, No:3, 1992
- Carothers, Thomas *The End of Transition Paradigm*, **Journal of Democracy**, Vol:3, No:1, 2002
- Cox, Robert Warburton *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*, **Journal of International Studies**, Vol: 10, No:2 , 1981
- Daborowski, Tomasz *Bulgarian Russian Games in the Energy Sector: An Outcome is getting closer*, **OSW Commentary Center for Eastern Studies**, Issue:61, 05.10.2011
- DeDominicis, Benedict *South Stream: European Nation State Building in the Putin and Post Putin Era*, **Review of Business and Finance Studies**, Vol:7, No:2, 2016
- Ereker, Fulya *Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu*, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:9, Sayı:36, Kış 2013

- Eftimova, Diana *Bulgaria's Energy Security in the Context of Energy Dependence on the Import of Oil Products*, **CES Working Papers**, Volume:X, Issue:I, 2018
- Featherstone, Kevin *Europeanization and the Center Periphery: The Case of Greece in the 1990s*, **South European Society and Politics**, Vol:I,, 1998
- Ganev, Venelin I. *The Dorian Gray Effect: Winners as State Breakers in Post Communism*, **Communist and Post Communist Studies**, Vol:34, Issue:1, 2001
- Gorskii, Vyacheslav *Problems and Prospects of NATO-Russia Relationship: The Russian Debate*, **NATO-EuroAtlantic Partnership Council Final Report**, Moscow, 2001
- Grieco, Joseph M. *Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism*, **International Organization**, Vol:42, Issue:3, 1988
- Hellman, Joel S. *Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Post Communist Transitions*, **World Politics**, No:2, 1998
- Holmes, Stephan *What Russia Teaches Us Now*, **The National Council for Eurasian and East European Research**, 1997
- Kadic, Ante *The Stalin-Tito Conflict as Reflected in Literature*, **Slavic Review**, Vol:37, No:1, 1978
- Kavalski, Emil & Zolkos, Magdalena *The Hoax of War: The Foreign Policy Discourses of Poland and Bulgaria on Iraq 2003-2005*, **Journal of Contemporary European Studies**, Vol:15, No:3, 2008
- Keohane, Robert & Nye, Joseph S. *The Power and Interdependence Revisited*, **International Organization**, Vol:41, No:4, 1987
- Kramer, Mark *The Demise of the Soviet Bloc*, **Europe-Asia Studies**, Vol:63, No:9, 2011
- Krasner, Stephan D. *Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier*, **World Politics**, Vol:43, 1991
- Luttwak, Edward *From Geopolitics to Geoeconomics, Logic of Conflict, Grammar of Commerce*, **National Interest**, No:20, Summer 1990
- MacKinder, Halford John *The Geographical Pivot of History*, **The Geographical Journal**, Vol:XXIII, No:4, 1904
- Maltby, Tomas *Between Amity and Enmity and Europeanisation: EU Energy and Security Policy and the Example of Bulgaria's Russian Energy Dependence*, **Europe-Asia Studies**, Vol:67, Issue:5, 2005

- Mearshimer, John *False Promise of International Institutions, **International Security**, Vol:19, No:3, 1994*
- Mearshimer, John *Back to the Future, Instability in Europe After the Cold War, **International Security**, Vol:15, No:1, 1990*
- Mihaylova, Aneta *In Line with Brussels, Romanian and Bulgarian Position on the Ukrainian Crisis, **Europolity**, Vol:11, No:1, 2017*
- Moravcsik, Andrew *Is Anybody Still a Realist? **International Security**, Vol:24, No:2, 1999*
- Nelaeva, Galina A. & Semenov, Andrey V. *EU-Russia Rivalry in the Balkans: Linkage, Leverage and Competition, The Case of Serbia, **Romanian Journal of European Affairs**, Vol:16, No:3, 2013*
- Pridham, Geoffrey *Romania and EU Membership in Comparative Perspective: A Post-Accession Compliance Problem? – The Case of Political Conditionality, **Perspectives on European Politics and Society**, Vol:8, No:2, 2007*
- Putnam, Robert *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games, **International Organization**, Vol:42, No:3, 1988*
- Reiter, Dan *Why NATO Enlargement Does not Spread Democracy?, **International Security**, Vol:25, No:4, 2001*
- Risse-Kappen, Thomas *Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures and the End of the Cold War, **International Organization**, Vol:48, No:2, 1994*
- Schimmelfenig, Frank *Multilateralism in Post Cold War Nato: Functional Form, Identity Driven Cooperation, **International Conference on Assessing Multilateralism in the Security Domain**, Delphi, Greece, 3-5 June 2005*
- Singer, David J. *The Level of Analysis Problem in International Relations, iç. Klaus Knorr, **Sidney Verba, Theoretical Essays**, New Jersey, Princeton University Press, 1961*
- Skafida, Valeria *Change in Tobacco Excise Policy in Bulgaria, The Role of Tobacco Lobbying and Smuggling, **Tobacco Control**, Vol:23, Issue:1, 2012*
- Sondergaard, R. S. *Bill Clinton's Democratic Enlargement and the Securitization of Democracy Promotion, **Diplomacy Statecraft**, Vol:26, 2015*
- Todorov, İliya *Sustoyanie i Razvitie na Otnoshenieta Mezhdhu Bulgariya i FR Germaniya, **Mezhdunarodni Otnosheniya**, 1989*
- Varol, Tuğçe *Russian Energy Policy, **European Scientific Institute**, 2013*

- Venelin, Ganev *The Dorian Gray Effect: Winners as State Breakers in Post-Communism*, **Communist and Post-Communist Studies**, Vol:34, No:1, 2001
- Wallender, C. A. *Institutional Assets and Adaptability: NATO After the Cold War*, **International Organization**, Vol:54 No:4, 2000
- Weingast, Barry *Economic Role of Political Institutions, Market Preserving Federalism and Economic Development*, **Journal of Law, Economics and Organization**, Vol:11 Issue:1, 1995
- Wendt, Alexander *The Agent-Structure Problem in International Relations Theory*, **International Organization**, MIT Press, Vol:41, No:3, 1987
- Yakunin, Bagdasaryan *Economic Policy Ideology*, **Moscow Governance and Problem Analysis Center**, 2009

4- DİĞER KAYNAKLAR

- AB Graf İgnatievo 3-ta Aviatsiyonna Baza Graf İgnatievo, <http://grafportal.org/> , Erişim Tarihi: 07.03.2020
- Aksoy, Süleyman **Arap Baharı Sonrasında AB'nin Akdeniz Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015
- Angarev, Panayot Peevski e Poluchil Dostup do Nay Sekretna Informatsiya Po Samnitelna Protседura, <http://old.segabg.com/article.php?id=653610>, 19.06.2013
- ArmsControl Association The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at A Glance, <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty> , 2019
- Balkan News Agency Greek Orthodox Church Recognises Ukrainian Orthodox Church as Independent, <https://sofiaglobe.com/2019/10/12/greek-orthodox-church-recognises-ukrainian-orthodox-church-as-independent/> , 12.10.2019
- BBC News Bulgaria Soviet Monument in Sofia gets Ukraine Twist, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26346901> , 25.02.2014
- BBN Bulgaria in NATO and in European Defence 2020, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/07/BGR_Bilgaria_NATO_European_Defence_2020_2014.pdf , 02.09.2014
- Bechev, Dimitar *Will Bulgaria Take Russia's Side?*, **European Council on Foreign Relations**, https://www.ecfr.eu/blog/entry/will_bulgaria_take_russias_side , 19.03.2014

Bg.Wikisource	Berlinski Dogovor 1878 Godina, https://bg.wikisource.org/wiki/Берлински_договор_1878_година , Erişim Tarihi: 03.03.2020
Bivol:2015	Letter to the US Embassy Exposes Bulgartabac Scheme, Featuring Boyko Borisov, Ahmed Dogan, Delyan Peevski, https://bivol.bg/en/letter-to-the-us-embassy-exposes-bulgartabac-scheme-featuring-boyko-borisov-ahmed-dogan-and-delyan-peeovski.html , 07.07.2015
BNR	120 Godini ot Rozhdenieto na Tsar Boris III, https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100289467/120-godini-ot-rojdenieto-na-car-boris-iii , 24.01.2014
BNR:2019	Boyko Borisov: Bankite sa Stabilni, Ne se Otkazvame ot AETS Belene, https://bnr.radio/post/100014304/boiko-borisov-bankite-sa-stabilni-ne-se-otkazvame-ot-aec-belene , 31.10.2019
BNT:2019	Bulgarskata Mafiya Silovete Strukturi, VIS, SIK https://www.youtube.com/watch?v=rM8iDNH6O8w&t=1s , 16.10.2016
BTV Novinite: 2013	Delyan Peevski Stana Shef na DANS, https://btvnovinite.bg/bulgaria/oresharski-predlaga-delyan-peeovski-za-shef-na-dans.html , 14.06.2013
Cheresheva, Mariya	Putin's Homage to Cyrillic Makes Bulgarians See Read, https://balkaninsight.com/2017/05/25/kremlin-s-stance-on-cyrillic-origin-angers-sofia-05-25-2017/ , 25.05.2017
Chronicle.Bg	Plevneliev: Rusia e Natsiyonalisticheska, Agresivna Darzhava, https://www.chr.bg/zhivot/plevneliev-rusiya-e-natsionalisticheska-agresivna-d-rzhava/ , 04.10.2014
Cooper, William H.	Russia's Economic Performance and Policies and Their Implications for the United States, https://fas.org/sgp/crs/row/RL34512.pdf , 29.06.2009
CPPI:2008	Commodity Prices http://www.cppei.ca/index_e.php?p=69 , 10.02.2008

CSIS	The Geostrategic Importance of the Black Sea Region: A Brief History, https://www.csis.org/analysis/geostrategic-importance-black-sea-region-brief-history , 02.02.2017
CSPP:2015	Results of Previous Elections to the Russian State Duma, http://www.russiavotes.org/duma/duma_elections_93-03.php ,12.12.1993
Dariknews	23 Godini Sled Palezha na Partiynia Dom, https://dariknews.bg/novini/obshtestvo/23-godini-sled-palezha-na-partijniq-dom-1135118 , 26.08.2013
Djambazov, Denis	Pasi: Da Sprem Turski Potok, Koyto Vsashnost e Ruski Potok, https://fakti.bg/bulgaria/426521-pasi-da-sprem-turski-potok-koito-vsashnost-e-ruski-potok , 24.11.2019
Dnes.Bg	Snayperist Zastreliya Georgi İliev v Slyunchev Bryag, https://www.dnes.bg/crime/2005/08/26/snaiperist-zastreliya-georgi-iliev-v-slyunchev-bryag.12492 , 26.08.2005
Draganov, Dragomir	Kakvo Nauchime, s Kakvo se Razminahme, http://epicenter.bg/article/Kakvo-nauchime-s-kakvo-se-razminahme/76332/11/33 , 15.06.2015
Economic.bg:2014	Oresharski Sprya Yuzhen Potok sled Sreshta s Makkeyn, https://www.economic.bg/bg/a/view/Oresharski-sprya-Yujen-potok-sled-sresta-s-Makkejn-31368 , 08.06.2014
Eftimova, Diana	Bulgaria's Energy Security in the Context of Energy Dependence on the Import of Oil Products, https://ideas.repec.org/a/jes/wpaper/y2018v10i1p98-110.html , April, 2018
Europost:2018	Co-player of Bulgarian Madoff- Kremlin's Spearhead, https://europost.eu/en/a/view/Co-player-of-Bulgarian-Madoff---Kremlin%E2%80%99s-spearhead , 11.06.2018
Goshko, John M.	Bulgaria's New Leader and Baker Met Secretly at U.N., Officials Report, https://www.deseret.com/platform/amp/1989/11/11/18831743/bulgaria-s-new-leader-and-baker-met-secretly-at-u-n-officials-report , 11.11.1989

- Howard, Harry N. Greece and Its Balkan Neighbours, <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/download/3268/7683> , Erişim Tarihi: 03.03.2020
- İlieva, İliyana Neprohodno Duhovno Narodopolezno Delo, <https://duma.bg/neprehodno-duhovno-narodopolezno-delo-n72937?h=pdfarchive&pdfarchiveId=2869> , 01.03.2014
- Jivkov, Todor:1997 Poslednoto İntervyu na Todor Jivkov 1997 Godina, <https://www.youtube.com/watch?v=H9jrLR1WYOk&t=408s> , 13.06.2013
- Jivkova, Pavlina Borisov: Turski Potok Vliza Prez Bulgaria, <https://trud.bg//борисов-турски-поток-влиза-през-бълга> , 30.05.2018
- Jirusek, Martin The Conduct of Gazprom in Central and Eastern Europe: A Tool of the Kremlin, or Just and Adaptable Player, <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/fa6c3563-6c95-49ec-9139-d08780925e16.pdf> , Erişim Tarihi: 01.05.2020
- Kremlin.ru Russia and Bulgaria: The Long Standing Tradition of Friendship and Today's Challanges, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24775> , 17.01.2008
- Los Angeles Times Quayle Speech in Bulgaria Turns into Anti-Communist Rally, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-06-08-mn-101-story.html> , 08.06.1991
- Maritsa Plevneliev: Bulgaria ne e Troyanski Kon na Rusiya v NATO, <https://www.marica.bg/balgariq/plevneliev-balgariq-ne-e-troyanski-kon-na-rusiq-v-nato> , 20.05.2012
- Markov, Aleksandır Bulgaria Nyma da Goni Ruski Diplomati Zaradi Sluchai Skripal, BNT Novini, <https://bntnews.bg/bg/a/blgariya-nyama-da-goni-ruski-diplomati-zaradi-sluchaya-skripal> , 30.03.2018
- Money.bg:2019 Prekite Chuzhdhestranni İvestitsii v Bulgaria prez 2019-a, <https://money.bg/economics/prekite-chuzhdhestranni-investitsii-v-balgariya-prez-2019-a.html> , 23.12.2019
- Monitor.Bg Captive State, Bulgarian Madoff, <https://www.monitor.bg/bg/kiosk/book/the-bulgarian-madoff>

Mosendz, Polly	Russia Kindly Asks Bulgarians to Stop Painting Over Their Soviet Monuments, https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/08/russia-kindly-asks-bulgarians-to-stop-painting-over-their-soviet-monument/378844/ , 20.08.2014
National Security Council:1992	Defence Planning Guidance, https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf , 16.04.1992
News.Bg	Bulgaria İzgoni Dvama Ruski Diplomati https://news.bg/bulgaria/balgariya-izgoni-dvama-ruski-diplomati.html , Erişim Tarihi: 05.05.2020
News.Bg	Bulgaria Obicha da Bade Shpionirana ot Moskva, Ubeden Solomon Pasi, https://news.bg/politics/balgariya-obicha-da-bade-shpionirana-ot-moskva-ubeden-solomon-pasi.html , 06.12.2019
Nova.bg	Borisov kam Generalniya Direktor na Rosatom: AETS Kozloduy ni e Prioritet, https://nova.bg/news/view/2018/07/26/222726/борисов-към-зам-генералния-директор-на-росатом-аец-козлодуй-ни-е-приоритет , 26.07.2018
Nova.Bg	Svidetel Po Deloto KTB: İmalo e Opit Da se Kupi Postat na Glavniya Prokuror, https://nova.bg/news/view/2019/06/05/252866/свидетел-по-делото-ктб-имало-е-опит-да-се-купи-постът-на-главния-прокурор , 05.09.2019
Novinite	Bulgarian Parliament Divided Over FM'S Visit to Ukraine, https://www.novinite.com/articles/158677/Bulgarian+Parliament+Divided+over+FM%27s+Visit+to+Ukraine , 05.03.2014
Novinite	Bulgaria's Controversial Ex Interior Minister Nachev Suicides, https://www.novinite.com/articles/71095/Bulgaria%27s+Controversial+Ex-Interior+Minister+Nachev+Suicides , Erişim Tarihi: 13.10.2006
Nuclear Engineering International	Bulgaria prepares to relaunch Belene Project, https://www.neimagazine.com/news/newsbulgaria-prepares-to-relaunch-belene-project-7030398 , 08.03.2019
OEC:2020	Russian Country Information, https://oec.world/en/profile/country/rus/ , Erişim Tarihi: 05.05.2020

Osborne, Simon	Russian Troops Join Forces with Belarus and Serbia for Slavic Brotherhood war-games, https://www.express.co.uk/news/world/1137353/world-war-3-russia-belarus-serbia-joint-military-drills-slavic-brotherhood-2019 , 06.06.2019
Panayotovo, Dilyana	Otkazvame se ot Burgaz-Aleksandropolis, https://news.bg/economics/otkazvame-se-ot-burgas-aleksandropolis.html?sort=desc&page=11 , 11.06.2010
PAN.BG	SS-23 Svryhoryzhieto na Armiata Ni https://www.pan.bg/view_article-58-18596-SS-23-%e2%80%93-svryhoryzhieto-na-armiqta-ni.html , 18.08.2013
PDC:2007	Organized Crime in Bulgaria: Markets and Trends, http://pdc.ceu.hu/archive/00003706/01/organized_crime_markets_and_trends.pdf , Erişim Tarihi: 18.05.2019
Prezident na Republika Bulgaria	İntervyu na Prezident Rosen Plevneliev pred Frankfurter Allgemeine Laitung, Vremeto na Taynata Politika Tryabva da Otmine, https://www.president.bg/interviews-president2188/intervyu-na-prezidenta-rosen-plevneliev-pred-frankfurter-almeyne-tsaytung-vremeto-na-taynata-politika-tryabva-da-otmine.html , 04.10.2014
Prezident Rossii	Vyustuplenie i Diskussiya na Myunhenskoy Konferentsii po Voprasom Politiki Bezopasnosti , http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034 , 10.02.2007
Recknagel, Charles	Explainer: Is South Stream the Latest Victim of the Ukrainian Crisis, https://www.rferl.org/a/ukraine-south-stream-halted-bulgaria/25418146.html , 11.06.2014
Reuters:2011	Update-3 Bulgaria Forces Lukoil Neftochim Refinery Shutdown, https://www.reuters.com/article/bulgaria-lukoil/update-3-bulgaria-forces-lukoil-neftochim-refinery-shutdown-idUSL6E7IR0BX20110727 , 27.07.2011
Reuters:2018	Russian Patriarch Unhappy at Bulgarian view of Russia's 1877-1878 War Role, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-russia-patriarch/russian-patriarch-unhappy-at-bulgarian-view-of-russias-1877-1878-war-role-idUSKBN1GG144 , 05.03.2018

Reuters:2018	Bulgarian Church Turns Down Russia's Call for Debate on Ukraine, https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-russia-church/bulgarian-church-turns-down-russias-call-for-debate-on-ukraine-idUSKCN1MF2IO , 05.10.2018
Ruptly, 2008	Russia hails Bulgaria Energy Deals, https://www.rt.com/news/russia-hails-bulgaria-energy-deals/ , 18.01.2008
Ruptly:2014	Bulgaria: Joining Nato was a Mistake, says Attack Party Leader, https://www.youtube.com/watch?v=HNVxuFWRxDM , 12.11.2014
Ruptly:2016	Bulgaria: Ataka's Volen Siderov leads anti-US rally in Sofia on anniversary of Allied Bombing, https://www.youtube.com/watch?v=likUfqiq73c&t=11s , 10.01.2016
Ruptly:2018	Bulgaria: President demands clear and irrefutable evidence of Russian involvement in Skripal Case, https://www.youtube.com/watch?v=3aGAE8ifj20 , 04.04.2018
Sabev, Dimitar	Veliko Izplashtane na Dalga, https://mittag.wordpress.com/2015/06/18/ceausescu/ , 18.06.2015
Stopfake.org:2017	The Monumental Obsession of Bulgaria's Russophiles, https://www.stopfake.org/en/the-monumental-obsession-of-bulgaria-s-russophiles/ , 29.09.2017
Stoyanova, Venelina	Istoriya na Raketite SS-23- Nay Sigurniyat Shtit na Bulgaria , https://www.vesti.bg/lyubopitno/istoriata-pomni/naj-sigurniat-shtit-na-bylgariia-raketite-ss-23-6078476 , 22.01.2018
Sukhankin, Sergey	Slavic Brotherhood 2017- A Road to Zapad 2017? https://jamestown.org/program/slavic-brotherhood-2017-road-zapad-2017/ , 26.06.2017
TASS:2014	Russian FM Condemns Desecration of Monument to Soviet Soldiers in Bulgaria, https://tass.com/world/745799 , 20.08.2014
The Guardian:1999	Russian troops fly into Pristina, https://www.theguardian.com/world/1999/jul/06/balkans6 , 06.07.1999
The Guardian:2013	Soviet Army Monument in Sofia Painted pink on Anniversary of Prague Spring, https://www.theguardian.com/world/2013/aug/21/soviet-army-monument-pink-painted-bulgaria , 21.08.2013

US Army Europe	Saber Guardian Drill, https://www.eur.army.mil/SaberGuardian/ , Erişim Tarihi: 17.10.2019
Velinova, Desislava	<i>Vyunshnata Targovia na Bulgaria s Evropeyski Soyuz Konkuretnosposobnost na İznosa i Efekti ot Turgovskata Liberalizatsiya Varhu Vnosa, Agentsiya za İkonomicheski Analizi</i> , Vol.1, 2006
Velichkova, Bistra	Bulgaria’s Accession in the Context of European Union Enlargement , MA Thesis, University of Münster, 5 October 2011
Vestnik Kavkaza	Russia Gives Bulgaria %40 Price Cut for Gas, https://vestnikkavkaza.net/news/Russia-gives-Bulgaria-40-price-cut-for-gas.html , 03.03.2020
Vladimir Putin:2016	With the Absence of the Values, Society Begins to Decay, https://www.youtube.com/watch?v=q5pSe2zRaQI , 06.08.2016
Warsaw Institute	Slavic Brotherhood Against NATO, https://warsawinstitute.org/slavic-brotherhood-against-nato/ , 09.06.2017
WashingtonPost	Bulgarian Leader Quits Under Student Pressure, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/07/07/bulgarian-leader-quits-under-student-pressure/86c320bb-fe39-43cf-a1d5-00a1d380145f/?utm_term=.1f59f4e7924a , 07.07.1990
Webcafe.bg	Rusiya e Gotova da Otkloni Turski Potok Kam Bulgaria, https://webcafe.bg/politika/375039985-rusiya-e-gotova-da-otkloni-turski-potok-kam-balgariya.html , 30.05.2018
Zigmont, Aleksey	Rossiyskogo Prezidenta po Oshibke Prinyali za İmperatora, https://www.ng.ru/faith/2016-05-30/2_smi.html , 30.05.2016

EKLER
BULGARİSTAN COĞRAFİ HARİTASI

Kaynak: Tsentr na Promishlenostta na Republika Bulgaria v Moskva Websitesi,
<http://www.cprb.ru/display.php?bg/BulgarianMap>

BULGARİSTAN ABD ÜSLERİ HARİTASI

Kaynak: CoBases Website, US Military Bases <https://www.cobases.com/overseas/bulgaria/>

ÖZGEÇMİŞ

13 Haziran 1990 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümünden 2012 yılında birincilikle mezun oldu. Ardından 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Avrupa Birliği Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesini aldı. Yüksek Lisans tez çalışmasında, Mağrip bölgesine odaklanarak Arap Baharı'na yönelik Avrupa Birliği'nin izlemiş olduğu Akdeniz Politikası'nı analiz eden bir çalışma ortaya koydu. 2010 yılından bu yana, bakanlıklar ve uluslararası kurumların toplantıları da dahil olmak üzere, ulusal ve uluslararası toplantılarda konferans tercümanı olarak görev almaktadır. Türkçe, İngilizce, Bulgarca ve Almanca bilmektedir.